

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NİN (GAP)
UYGULANMASIYLA DİYARBAKIR'DA ORTAYA
ÇIKACAK KONUT GEREKSİNMESİ İÇİN
TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

79283

Yük. Mimar Kamuran SAMİ

F.B.E. Mimarlık Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi : 24 Eylül 1998
Tez Danışmanı : Prof. Dr. A. Zekiye ABALI (Y.T.Ü.)
Jüri Üyeleri : Prof. ~~Dr.~~ Ataman DEMİR (M.S.Ü.)
: Doç. Dr. Alper ÜNLÜ (İ.T.Ü.)

Zekiye Abali
Ataman Demir
Alper Unlu

79283

İSTANBUL - 1998

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ	v
ÇİZELGE LİSTESİ	vii
RESİM LİSTESİ	ix
ÖNSÖZ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1. Sorunun Belirlenmesi	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Varsayım	5
1.5. Araştırmaya Yönelik Sınırlamalar	6
1.6. Araştırma Yönteminin Belirlenmesi	6

BÖLÜM II

2. DİYARBAKIR VE YAKIN YÖRESİ

2.1. Diyarbakır Kenti ve Kısa Tarihçesi	8
2.2. Diyarbakır'ın Genel Bir Çerçeve İçinde İrdelenmesi	13
2.2.1. Diyarbakır'ın kentsel yapısı	13
2.2.2. Toprak düzeni ve feodal yapısı	26
2.2.2.1. Sosyal, ekonomik ve etnik yapı	34

BÖLÜM III

3. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

3.1. GAP'ın Hedefleri	49
3.2. GAP'taki Değişimlerin Bölgedeki İşkollarına Yansıması	52

3.3. GAP'ın Ekonomik ve Sosyal Kalkınmaya Etkileri	56
3.3.1. Tarım	61
3.3.2. Sanayi	64
3.3.3. Ulaşım	65
3.3.4. Konut	67
3.4. GAP Bölgesi'nde Kent ve Toplumsal Açılım	72
3.4.1. GAP Bölgesi'nde yerleşimlerin gelişme strüktürü	79
3.4.2. GAP Bölgesi'nde konut, barınma ve hane halkı ilişkisi.....	85
BÖLÜM IV	96
4. KONUT SUNUM VE YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA; GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İÇİNDE, BÖLGESEL KALKINMA PROJESİNE BİR ÖRNEK: MISIR ASVAN (ASWAN) BARAJ PROJESİ	96
4.1. Eski Nubia Yerleşim Bölgesinde Konut	100
4.2. Yeni Nubia Yerleşim Bölgesinde Konut	106
BÖLÜM V	118
5. DİYARBAKIR'DA KONUT OLGUSUNUN GEÇMİŞİ VE BUGÜNÜ	118
5.1. Suriçi (Tarihi Kent)	119
5.2. Surdışı (Yenişehir)	131
5.3. Diyarbakır'da Kentsel Değişimin Konuta Yansıması ve Konut Sunumları	136
5.3.1. Toplu konut idaresi (TOKİ)	138
5.3.2. Özel girişimciler (Müteahhitler)	149
5.3.3. Belediyeler	150
5.3.4. Kooperatifler	151
BÖLÜM VI	157
6. "GAP" SONRASI SÜREÇTE DİYARBAKIR'DA KONUT TASARIMINA ETKİ EDECEK KRİTERLER	157

6.1. Ailelerin Mekansal İhtiyaçları	163
6.1.1. Gelir düzeyindeki artışın mekana olası yansıması	175
6.1.2. Feodal yapıdaki çözülmenin mekana etkisi	181
6.1.3. iklim olgusu ve yapıya etkisi	187
 BÖLÜM VII	 198
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	198
 KAYNAKLAR	 212
 EKLER	 223
Ek 1/A Behram Paşa Konağı	223
Ek 2/A Ziya Gökalp Sok. 1 Nolu Ev	225
 ÖZGEÇMİŞ	 227

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Mezopotamya ve çevresi	9
Şekil 2.2. Diyarbakır ve komşu illeri	10
Şekil 2.3. Diyarbakır kentinin kurulduğu alanın topografik yapısı	11
Şekil 2.4. XIX. yüzyılda Diyarbakır'da geçen ticaret yolları	14
Şekil 2.5. Surların planı ile Diyarbakır kalesi	17
Şekil 2.6. Diyarbakır haritası (Suriçi & Sürdişi)	19
Şekil 2.7. Esmâ Ocak Evi (Rölöve Çalışması, Diyarbakır, 1997)	21-22
Şekil 2.8. Ulu Cami & Hasan Paşa Hanı	25
Şekil 3.9. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) yerleşim haritası	38
Şekil 3.10. Kırık gelişme aksı ve mekansal gelişme yapısı	40
Şekil 3.11. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamı içindeki baraj ve hidroelektrik santralleri	41
Şekil 3.12. GAP ve Çukurova projelerinin kapsadığı alanların haritası	63
Şekil 3.13. GAP'ta 2005 yılı kentsel ve kırsal nüfus gelişimi	81
Şekil 3.14. GAP 2005 yılı kır-kent dengesi	82
Şekil 4.15. Nubia Bölgesi haritası (Eski & Yeni yerleşim)	101
Şekil 4.16. Eski yerleşimde Qalabsha ve Kushtammia'nın konum planları	102
Şekil 4.17. Eski Nubia Bölgesi'nde ev plan tipleri	107
Şekil 4.18. Devlet tarafından tasarım ve uygulamaları yapılmış konut plan örnekleri (Bir ve iki yatak odalı)	110
Şekil 4.19. Devlet tarafından tasarım ve uygulamaları yapılmış konut plan örnekleri (Üç ve dört yatak odalı)	111
Şekil 4.20. Devlet tarafından yeni yerleşimlerde yapılmış olan iki katlı konut plan örnekleri	115
Şekil 4.21. Yeni yerleşim bölgelerinde yatayda genişletilen bir konut plan örneği	116
Şekil 5.22. Tarihi suriçi kent dokusu	120
Şekil 5.23. Diyarbakır nazım imar planı	127
Şekil 5.24. Gürani pasajı ve yeraltı çarşısı (Dağkapı-Dört Yol)	130
Şekil 5.25. 1/500 ölçekli koruma amaçlı imar planı (1990)	132

Şekil 5.26. Diyarbakır haritası (Suriçi ve Surdışı)	135
Şekil 5.27. Diyarbakır-Şilbe toplu konut alanı ve kent ile bağlantısı	139
Şekil 5.28. Diyarbakır-Şilbe toplu konut alanı ve vaziyet planı	140
Şekil 5.29a. Diyarbakır toplu konut uygulamasının plan örnekleri, 2 oda 1 salon (Brüt 80 m2)	141
Şekil 5.29b. Diyarbakır toplu konut uygulamasının plan örnekleri, 3 oda 1 salon (Brüt 100 m2)	142
Şekil 5.30. Dicle kent yerleşimi vaziyet planı	152
Şekil 5.31. Dicle kent yerleşimi konut planları	153
Şekil 5.32. Dicle kent konut alanı ve kent ile bağlantısı	155
Şekil 6.33. Kullanıcı ve standartlaşma arasındaki ilişki	167
Şekil 6.34. Diyarbakır'da gecekondu bölgesi için önerilen az katlı konut projesi	192
Şekil 6.35. Diyarbakır ev plan tipleri	195

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi toprak dağılımı	28
Çizelge 2.2. GAP'ta topraklı ve topraksız ailelerin payları (1950-1981)	30
Çizelge 2.3. Diyarbakır ve Türkiye'de arazi mülkiyeti ve dağılımı	31
Çizelge 2.4. Diyarbakır ve Türkiye'de istihdamın sektörel dağılımı	36
Çizelge 2.5. Kınısaldan Diyarbakır'a göç nedenleri (1965)	36
Çizelge 3.6. GAP Bölgesi'nde sosyo-ekonomik projeksiyonlar (1985-2005)	46
Çizelge 3.7. 1970-1985 döneminde GAP Bölgesi'nde yerleşmelerin nüfusu	48
Çizelge 3.8. GAP kapsamındaki illerde topraklı-topraksız ailelerin payları	55
Çizelge 3.9. GAP'ın A, B, C gelişme alternatiflerine göre projenin sosyo-ekonomik projeksiyonları	58
Çizelge 3.10. GAP Bölgesi'nde gerçekleştirilecek sulama faaliyetlerin yaratacağı istihdam ve kırsal nüfus	62
Çizelge 3.11. Kentsel alan ilave konut ihtiyacı	68
Çizelge 3.12. Kırsal alan ilave konut ihtiyacı (1993-1997)	69
Çizelge 3.13. GAP Bölgesi kamu yatırım programı (1993-1997)	71
Çizelge 3.14. GAP kapsamındaki kent merkezlerinin 1993 yılı konut stoku ve 1994-2000 yılları ihtiyaç tahminleri	72
Çizelge 3.15. GAP Bölgesi'ndeki kent merkezleri için alan ihtiyaç tahminleri	76
Çizelge 3.16. GAP Bölgesi'nde 2005 yılında il düzeyinde kır-kent ayırımı	77
Çizelge 3.17. Mekansal gelişmelere veri oluşturan küçük ve organize sanayi siteleri (GAP, 1992)	80
Çizelge 3.18. Master plan uyarınca kamu yatırımlarının kesimlere göre dağılımı	83
Çizelge 3.19. Seçilmiş göstergeler açısından Türkiye ve GAP Bölgesi karşılaştırılmalı analizi	84
Çizelge 3.20. Kira ödeme durumuna göre hane halkının dağılımı	87
Çizelge 3.21. Binaların yapılış tarihlerine göre dağılımı	88
Çizelge 3.22. GAP Bölgesi'nde hane halkının oturulan konu türüne göre dağılımı (1985)	89
Çizelge 3.23. Binaların taşıyıcı sisteme ve yapı malzemesi göre dağılımı	90

Çizelge 3.24. Binaların taşıyıcı sisteme ve kat sayısına göre dağılımı	92
Çizelge 3.25. Oturdukları konutun oda sayısına göre hane halkının dağılımı	93
Çizelge 3.26. Konutların borulu su, atık su ve elektrik tesisatına göre dağılımı	94
Çizelge 3.27. Hane halkının birey sayısına göre oransal dağılımı	95
Çizelge 3.28. Ortalama hane halkı büyüklüğü	95
Çizelge 5.29. Diyarbakır'la beraber seçilmiş üç ilin konut kooperatifleşme düzeyleri	154
Çizelge 6.30. Konutların kullanım sahası	170
Çizelge 6.31. Konutların inşa şekline göre oranları	171
Çizelge 6.32. Seçilmiş bazı iller düzeyinde toprak dağılımı	184

RESİM LİSTESİ

Sayfa

Resim 2.1. 1960'li yıllarda surdışı kent dokusunda çekilmiş bir resim	23
Resim 2.2. Resim 2.1'in içinde bulunduğu son durum (Ocak 1998)	24
Resim 4.3. Bir Nubian Evi'nin dekore edilmiş ön yüzü	103
Resim 5.4. Suriçi ve ilave yeni kent dokusu	121
Resim 5.5. Tarihi surlar ile yeni kent parçasının birleşimi (1995)	122
Resim 5.6. 19. yüzyılın sonlarına doğru suriçi Alipaşa semtinden çekilmiş bir resim	123
Resim 5.7. Diyarbakır, 19. yüzyıl sonu genel görünüşü (Suriçi)	125
Resim 5.8. Deliller Hani (Kervansaray Otel) ve yakın çevresi	133
Resim 5.9. Tarihi surlar ve gecekondular (1995)	136
Resim 5.10. Diyarbakır Şilbe toplu konutları (Aralık 1997)	143

ÖNSÖZ

Yüzyıllardan beri yapılagelen pek çok araştırma; herhangi bir yardım veya destek alınmadan, arzulanan bir sonuca ulaştırılması imkansız gibi gözükmeştir. Bu düşünceден hareketle, danışman hocam Prof. Dr. A. Zekiye Abalı'ya doktora tezi çalışmama sağladığı yardım ve desteklerinden dolayı; minnet şükranlarımı ifade etmek isterim. Çünkü; danışman hocamın hoşgörölü sabrı ve psikolojik yönden cesaretlendirici yaklaşımı, yetersiz olan görüş açımı açarak, tezin bu sonuca ulaşmasında büyük katkılar sağlamıştır.

Ayrıca, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde doktora eğitimi yapmamın koşullarını sağlayan ve bu arada da gerekli olabilen her türlü yardımı gösterebilen Prof. Dr. Necati İnceoğlu'na;

Tez konusunu belirlemede, bana fikirleriyle destek veren Doç. Dr. Ayşe Balanlı'ya;

Fikir ve yayınlarıyla teze katkı sağlayan Prof. Dr. Rıfki Arslan'a;

İngiltere Sheffield Üniversitesi'nde doktora eğitimi yapan ve bu çalışma için gerekli olan referansların bana ulaşmasını sağlayarak, teze sağlamış oldukları katkılarından dolayı, sevgili dostum Erhan Demirbaş'a;

Ve benimle bir hayatı paylaşan sevgili eşime, oğluma ve teze katkısı geçen herkese teşekkürlerimi sunar, minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Kamuran SAMİ

ÖZET

Bu doktora tez çalışmasının genel çerçevesi yedi ana bölümden oluşmaktadır. Bölümleri oluşturan her bir ana başlık ise kendi içinde alt bölümler oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

Tezin içeriksel olarak tanımlandığı konu başlığından hareketle; birinci bölüm içinde temanın hareket noktasını belirleyecek olan “sorun, amaç, önem, varsayım, sınır ve yöntem” gibi kavramların çalışma içindeki nitelik ve etki alanları açıklanmıştır. Böylece, araştırmanın hangi evreleri takip ederek, sonuca gidebileceğinin kriterleri de ortaya çıkmıştır.

İkinci bölümde; tez konusunun asal bileşenlerinden biri olan Diyarbakır kentinin tarihsel süreçten günümüze değin geçirmiş olduğu evreler analitik bir yaklaşımla ele alınarak Güneydoğu Anadolu Projesi içindeki konumu ve tarihi irdelenmiştir.

Tezin üçüncü ana bölümünü oluşturan “Güneydoğu Anadolu Projesi”; tüm yönleriyle ele alınarak, ülke ve bölge düzeyindeki etkileri belirlenmiştir. GAP Proje’si sonuçları itibariyle salt ekonomik boyutla sınırlı olamayıp, kentsel ve toplumsal yapıyı yeni bir forma doğru yönlendireceği yargısı hakimdir. Bu da, beraberinde kaçınılmaz olarak mevcut veya iskana açılacak alanlarda yeni bir konutlaşma hareketini ortaya çıkaracaktır.

Dördüncü bölümde ise gelişme ve yeniden yapılanma süreçlerini aşmış ya da aşma sürecinde olan ülkeler içinde; bölgesel kalkınma projesi örneği (Mısır-Asvan Baraj Projesi) bağlamında, konuta yaklaşım ve sunum politikaları irdelenmiştir. Bu bölgesel kalkınma proje bağlamında; ekonomik ve toplumsal yapı verilerinin kentleşme sürecindeki etkilerinin nasıl kullanıldığı ve hangi politikalarla desteklendiğini ortaya çıkarıp, konut ve yerleşime nasıl yansıtıldığını nesnel koşullarıyla beraber anlaşılmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde; GAP Bölgesi sulama etki alanı içine girecek olan Diyarbakır kentinin, mevcut kentleşme sürecinin kronolojik yapısı incelenerek, kentleşmede yer almış olan resmi ve gayri resmi güçlerin konutlaşma üzerindeki etkileri tariflenmiştir.

Altıncı bölümde ise, şu ana kadar nitelik ve içerikleri açıklanmış olan bölümlerden elde edilen sonuçlar, etkileri itibariyle filtre edilmiştir. Böylece, kent özelinde ele alınmış olan ve de Diyarbakır’ın mekansal tasarımında belirleyici olacak sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki gibi etmenlerin mevcut nitelik ve etkilerinin boyutları ortaya çıkarılmıştır.

Yedinci bölümde; altıncı bölüm ve öteki beş bölümde ortaya çıkabilen sonuçların, bölge ve Diyarbakır kenti üzerinde tasarım kriterleri bağlamında yapacağı etkilerin makro düzeylerde irdelenerek; sonuç ve öneriler paketi ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Güneydoğu Anadolu Projesi, Diyarbakır, Yerleşimler ve Konut, Konut Tasarımı ve Tasarım Kriterleri.

ABSTRACT

The general framework of this Ph.D thesis was arranged in seven chapters, each of which have its separate parts.

Departing from the Chapter I in which the thesis was defined in its content context, the significance and areas of effect within this study of such concept as problem, purpose, importance, assumption, constraint and method determining the starting point of the theme were explained and advance traces of the probabilities likely to arise in its later stages.

The Chapter II examines within an analytical approach in the context of Southeastern Anatolia Project the stages through which the city of Diyarbakır as one of the main components of the subject-matter hereof has passed to our day throughout the historical process.

The Southeastern Anatolian Project was examined with all its dimensions in the Chapter III which elaborated into its country-wide and regional effects. It was concluded that the project results will not be confined to the economic dimensions, and they will orient the urban and social structure toward a new form which inexorably will generate a new urbanisation movement in the existing settlements and in the areas to be subsequently allocated for this purpose.

In the Chapter IV the context of regional development project pattern (Egypt-Aswan High Dam Project) and the policies of approach to and supply of housing of the countries which have completed or are about to complete the development and restructuration processes were examined. The purpose of the examination of this regional project context was to identify the manner in which the effects of the economic and social structure data on the urbanisation process were used and by which policies they were supported with a view to determine, together with the relevant objective conditions, their reflexion into the housing and settlement.

The Chapter V examines the chronology of the existing urbanisation process of the City of Diyarbakır which will enter into the ambit of the effective irrigation areas of Southeastern Anatolian Project and defines the influence of official and unofficial authorities on housing development.

The Chapter VI sieves according to their effects the results derived from the preceding chapters of which the scopes and contents were described above. Thus were crystallised the dimensions of the current natures and extents of social, economic, cultural and physical factors to become determinant in the spatial redesign of Diyarbakır taken as an urban conglomeration per se.

The Chapter VII synthesizes the avenants from the Chapter VI and from the preceding five, examines them in the context of the effects on the region at large and on Diyarbakır City's urban redesign criteria in particular, and offers a package of conclusions and recommendations.

Key words: Southeast Anatolian Project, Diyarbakır, Settlements and Housing, Housing Design and Design Criteria.

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Sorunun Belirlenmesi

Bugünkü bağlamda “konut sorunu” kavramsal boyutta, evrensel bir olgu olarak değişik düzeylerde tartışılmaktadır. Tartışılabilen sorun veya gereksinimleri ortaya çıkaran etmenler, ülkelerin konutlaşma politikalarıyla bağlantılı olarak farklılıklar göstermektedir. Hatta bir ülkenin aynı veya farklı bölgelerinde ve şehirlerinde konutun oluşum sürecini belirleyen etmenler değişik düzeylerde olabilmektedir.

Toplumsal bir bütünlüğün parçası olan insanın sosyalleşmesiyle başlayan örtünme, barınma ve sahip olabilme istemi; hızından hiçbir şey yitirmeden, oluşumunu farklı kültürel düzeylerde günümüze değin kesintisiz bir şekilde getirebilmiştir. Yaşamını mekanla özdeşleştiren insanın, bu örtünme ve barınma arzusu; tarihsel gelişme sürecini kendi iç deviniminde yaşayarak, günümüz mimarlık olgusu içinde hâlâ tartışılan “konut kavramı” üzerindeki önemini hep canlı tutmaya çalışmıştır.

Konut olgusu, içeriksel olarak, tüm insanlar için barınma ve yaşamsal işlevini yerine getirmesine karşın; form, mekanların tasarım ve fiziksel boyutları, çevresel verileri, yapay oluşum ve anlamları, toplumsal grupların sosyo-kültürel yapılarıyla orantılı değişiklikler göstermektedir.

İngiltere’de 19. yüzyılda, bizim gibi toplumlarda ise içinde yaşadığımız son yüzyılın ortalarından itibaren, konutun sosyal ve kültürel değişim içindeki gizli gücünü yadsımak artık mümkün değildir. Özellikle, konutun toplumsal yapı içindeki gücü, yerleşim dokularının şekil almasında etken bir rol oynadığı gözardı edilmeyecek bir gerçek olarak görülmektedir (Hassan, 1978, s.421).

Bu bağlam içerisinde; tez konusunun çerçevesini Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile Diyarbakır kenti özeli oluşturacaktır. Diyarbakır kentinin uzunca tarihsel bir geçmişe sahip olması ve kendine özgü iklimsel bir karakter ile sosyo-kültürel bir yapı taşıması,

“Güneydoğu Anadolu Projesi” içindeki önemini daha da arttırmaktadır. Çünkü Güneydoğu Anadolu Projesi, yakın bir gelecek içinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ekonomik, toplumsal ve kentsel yapısına köklü değişimler getirmeyi ön görmektedir.

Bu değişimleri tarifleyen örnekler arasında “Mısır-Asvan Projesi” örneğinde olduğu gibi; ekonomik ve toplumsal yapının yerleşim üniteleriyle yeniden şekillenmesini sağlayan farklılaşmanın somutluğu, bölgede en kısa zaman içerisinde kendisini göstermiştir (Zeid, 1989, s.147-157).

Önümüzdeki süreç içerisinde, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin konutlaşma olgusuna yönelik yerinin net bir şekilde belirlenmesi, Diyarbakır kentinin konutlaşma süreci içinde var olan ve ortaya çıkacak veya çıkması muhtemel sorunların daha iyi kavranmasını ve çözüm getirebilecek önerilerin yapılmasını ortaya koyacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi’nin çevresel ve ekonomik boyutta kendisinden beklenen sonuçlarını yeni konutlaşma hareketi içerisindeki aktif gücünü tanımlayarak, tasarım kriterlerini belirleyebilmeliyiz. Brolin’in (1974) ifade ettiği gibi veriler gösteriyor ki, mimarlık oluşumunda kullanılan evrensel dil, özellikle konut olgusunda başarısız kalmıştır. Ayrıca, toplumsal ekolojinin, yerel kültürlerin ve sosyal değerlerin yok oluşuna veya yadsınmalarına mimarlar kayıtsız kalmışlardır (Brolin, 1976, s.57-61). Ekolojik yapılaşmanın hedefi; doğayla uyum sağlanarak insan yaşamını, içinde bulunduğu ortamda sürekli kılabilme. Güneydoğu Anadolu Projesi’nin yaratacağı olağanüstü büyümenin doğa ve toplumsal yapı ekolojisi üzerindeki olası negatif etkileri denenmiş, bölgesel kalkınma projelerine bakarak veya önceden kestirerek, çözümler üreterek ve sağlıklı yerleşim dokularının üremesi hedeflenmelidir.

Türkiye coğrafi bölgeler açısından farklılıklar gösterebilen bir ülkedir. Bu ayrımları coğrafi ölçekten, mekansal ölçeğe ve kültürel boyuta kadar yayabilme olanağı vardır. Özellikle, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bölgenin toplumsal yapısının her katmanında yapacağı etki net olarak bilinmemekle beraber, öncesi kestirimlerle, çoğu şeylerin Güneydoğu Anadolu Projesi’nin yaratacağı yeni etmenler nedeniyle değişime uğraması kaçınılmaz

olarak gözükmetedir. Bu beklenen değişimlerin en büyük etkisinin kentsel yerleşimler ve onu meydana getiren konutlar üzerinde olacağı umulmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmadaki temel hedeflerden biri: Yüzyıllardan beri Diyarbakır suriçi ve surdışı kentsel yerleşim dokuları içinde geleneksel bir anlayışla kullanılmış çevresel etmenlerin Güneydoğu Anadolu Projesi'ndeki yeri ne olabilir? Sorusuna cevaplar aranmaktadır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanması ile bir talep olarak ortaya çıkacak yeni konutlaşma olgusunda, mevcut çevresel etmenler ile GAP'ın sonuç olarak ortaya çıkaracağı yeni verilerin, tasarım sürecinde kullanılmasını sağlayarak, modernleşen konutlaşma hareketi içinde yapılan yanlışların önüne geçebilmeyi sağlamaktır.

Gelişmekte olma süreci yaşayan birçok ülke ile Türkiye'deki yapılaşma ve kentsel dokuların şekil almasında, modern ve geleneksellik çelişkisinin yaşandığını görebilmekteyiz. Bu iki kavramda, modern tarafı temsil eden ve planlı kent parçalarını üretetek kullanıcıların hizmetine sunan konut kesimi; hiç de modern olmayan üretim ilişkileri içinde yerleşim dokularını yönlendirmişlerdir (Işık, 1995, s. 43).

Bu çalışma kümesinin bir elemanı özelliğini taşıyacak olan Diyarbakır kenti, yeni oluşumlarla şu soruları gündeme getirecek;

- Kentin mekansal yerleşimini oluşturan suriçi ve surdışı konut dokusu üzerinde geleneksel değerler ile çevresel etmenlerin rolü bilinmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanması ile ortaya çıkacak yeni konutlaşma sunum hareketi içinde; projenin yerleşme(ler) ve konut(lar) üzerinde kaçınılmaz bir etkisi olacaktır. Burada önemli olan bu etki GAP'ın gelişim evreleriyle beraber, hangi boyutlarda ve nasıl ele alınmalıdır?

- Güneydoğu Anadolu Projesi üzerine yazılmış çeşitli senaryolarla, bölgede yaşanan dış göçlerin içgöç olarak bölgeye geri döneceği fikri çok yaygın bir kanıdır. Olası bu olgunun gerçekleşmesi durumunda: Sosyal bilimcilerin, ekonomistlerin, şehir plancıların ve mimarların ortaya koyacakları projeksiyonlar neticesinde, mekansal tasarım ilke ve

süreçleri nasıl ve hangi yolla belirlenecektir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Günümüzdeki kullanıcılar, mekanların ısıtılması veya havalandırılması için, teknolojiye bağımlı enerji tüketen sistemler kullanmaktadırlar. Oysaki; Diyarbakır tarihi kentsel dokusu içerisindeki evleri kullanan kişiler, o günün zor koşulları altında, içinde yaşadıkları/yaşayacakları mekanların yapım süreci içerisinde yerel malzeme ve buna uygun tasarım ilkeleri belirleyecek “doğal iklimlendirme”yi (Bkz. Şekil 2.7 & Ekler) sağlamışlardır (Erginbaş, 1953, s.14). Ancak, bu olguyu günümüzün yerleşim dokuları içinde birebir ölçekte sürdürebilmenin olanağı yok gibidir. Bizim için önemli olan “tarihi kent yerleşim dokusunu oluşturan evler”in tasarımında kullanılan ilke ve yaklaşımların bazılarını, günümüzün konutlarında uygulayabilmenin şartlarını aramak, şeklinde olabilmelidir.

Dünyada birçok ülke ve bu ülkelerin değişik bölgeleri, farklı düzeylerde sürekli bir değişimin içindeler. Önlenilmesi güç olan bu değişimler, yerel kültürlerin yarattığı spontane değerlerin hızlı bir şekilde tahrip olmasına yol açmıştır. Bu da, geçmişteki kullanıcıların ekolojik dengeyi bozmadan inşa ettikleri mekansal dokuların unutulmasına yol açmıştır.

Değişimler diyalektik bir süreç olarak algılanılmalıdır. Teknolojik gelişmeler kaçınılmaz olarak kentsel dokuya, mekana ve kullanılacak malzemeye yansımacaktır. Önemli olan, teknolojik gelişmelerin sunduğu yeni olanakları, GAP’ın eko-sistem bütünselliği içerisinde, konut ve onun anlamını tamamlayan çevresel dokunun kendi bütünü içinde bir çelişki yaratmadan oluşturulmasıdır. Bugün yerel kültürlerin egemen olduğu veya az gelir düzeyinde olup kırsal / yarı kırsal kesimin kültürel yapısını yaşayan kitleler vardır.

Pakistan örneğinde olduğu gibi, teknolojinin konut sunumunu arttırmak için, ürettiği prefabrik evlerde kullanıcılar, oturmak istememişlerdir. Çünkü; kullanım sonrasında ortaya çıkan sorunları çözmede, yetersizliklerin ortaya çıkması, bu insanların geleneksel olarak inşa ettikleri ve bakımlarını kolayca yapabildikleri evlerde oturmayı tercih etmelerine

neden olmuştur (Abrahams, 1964, s.166).

Bu çalışmadaki diğer önemli bir nokta da, geçmişe dönük olarak kullanıcıların yüzyıllar boyunca mekanların işleyişlerinde kullandıkları rasyonel çözümlerin, Güneydoğu Anadolu Projesi sonrasında yanı; yeni yapılaşma süreci içerisinde “etken bir faktör” olarak kullanılmasının koşullarını aramaktır. Özellikle eski kentsel dokuların oluşumunda etkenliği bilinen çevresel etmenler ile Güneydoğu Anadolu Projesi’nin yapılanma süreci içinde yaratacağı yeni etmenlerin olası birleşmelerinin koşullarını irdeleyip, günümüzdeki kullanıcıların kullanabildiği mekanların tasarım kriterlerini ortaya çıkarabilmektir.

1.4. Varsayım

Geleneksel veya yerel kültürlerin hakim olduğu yerleşim bölgeleri üzerinde, tarihsel süreç içinde cereyan eden farklı kültürlerin büyük etkileri vardır. Bu tarihsel birikimler, süreç içerisinde kullanıcıları etkileme veya yönlendirme fırsatını bulmuştur. Böylece bu olgu, zaman boyutu içerisinde mekanların oluşabilme kriterlerini de ortaya çıkarmıştır.

Kullanıcı, değişik işlevi olan mekanlarda bulamadığı atmosferi, bölgesel verilerle inşa ettiği evinde bulabilmektedir. Bu da, mevcut bölgesel verilerin konuta/ eve yansması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Özer, 1993c, s. 356-357).

Tarihi Diyarbakır Evleri’nin kitlesel olarak dokulaşmasında ve de kullanıcı istemlerinin belirlenmesinde çevresel etmenlerin yeri büyüktür. Günümüzdeki yapılaşma dinamizmiyle sanayinin ürettiği malzeme çeşitliliği içerisinde, inşa edilecek yerleşim dokularında çevresel etmenlerin hâlâ geçerliliği olan bir tasarım kriteri olduğu varsayımı, bizim hareket

sorumluluğunu yüklenebilmek bakımından inşa etmek zorundadır. Çünkü, tavukların kümese, köpeklerin kulübeye tıktırıldıkları gibi, insan oğlunun da herhangi bir barınağa sokuşturulmaktan kurtulması gerekir.”

Bu alt başlık içerisinde, çevresel ve kültürel verilerin anlamları genel bir yargıyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Fakat; tezin ana temasını oluşturmada, bölgenin mekansal oluşumlarını yeni yaklaşımlar içerisinde belirleyecek olan “Güneydoğu Anadolu Projesi” gerçeği vardır. Bu proje; her yapılanma süreci içerisinde, yeni anlamlar kazanarak, Diyarbakır özelinde hareketle, bölgede mekansal tasarım ilkelerinin belirlenmesinde mevcut veriler kadar etkin rol oynayacaktır.

1.5. Araştırmaya Yönelik Sınırlamalar

Bu araştırma; GAP Bölgesi ve Diyarbakır kenti özelinde sınırlı tutulmuştur. Geçmişle ilintili sosyal, ekonomik, kültürel ve kentsel bağlamda birtakım tespitler yapılarak, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin genelde bölge, özelde Diyarbakır kentiyle sınırlı çerçevesi içerisinde gelişecek olgular, her bölümün içinde kendi nitelikleri oranında anlamlarını bulacaktır. Ayrıca; referansların elverdiği oranda başka ülke(ler)de, bölge veya kent ölçeğinde yapılmış benzer çalışmalar üzerinde analizler yapılarak, elde edilecek sonuçlardan, GAP ve Diyarbakır için ne ifade ettikleri değerlendirilecektir.

1.6. Araştırma Yönteminin Belirlenmesi

Bugünün koşullarında, GAP Bölgesi’nin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal koşulların niteliklerini dikkate aldığımızda; tezin varsayım ve hedeflerine katkı sağlayacak bir alan veya bir anket çalışması yapmanın olanağı çok sınırlıdır. Bu olumsuzluklara karşın; Şubat 1996’da “TMMOB” özel bir izinle Diyarbakır kent merkezi içinde sınırlı bir alanda yapmış oldukları anket çalışması verilerinden, çalışmamıza bir katkı sağlayacak şekilde yararlanılmıştır. Bu anket çalışmasında elde edilen verilerin teze sınırlı bir katkı sağlayacağından dolayı; bilgi toplama yöntemlerinin bir halkasını oluşturan literatür ve başka yöntemlere dayalı bir yol da izlenmiştir. Böylece ortaya bir değerlendirme yaklaşımı çıkmıştır. Ana yaklaşım ve fikirler, tartışmaya açık bir şekilde yönlendirilmiştir.

Özellikle, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin fiziki anlamda hala bitmemiş olması; “konut-tasarım”, “yerleşim”, “kent”, “sosyal yapı” ve “toplumsal değişim” üzerindeki tartışmaların

belli döneme kadar, gündemde kalacağını işaret etmektedir. Bu yaklaşımlar içerisinde; GAP Bölgesi ve Diyarbakır kent özelinde, kentsel yerleşim ve onun bileşenlerinden biri olan “konut”, yapısal ve toplumsal formu içerisinde tartışmaya açılarak tezin evreleri oluşturulmuştur. Bu savların delillerini de ortaya koyabilmek için; veri toplama yöntemleri arasında literatüre tekrar başvurularak, fiziki ipuçları ile çevresel davranışların gözlenmesi, görüşmeler ve Diyarbakır kenti içinde arşivsel yöntem tekniklerinden yararlanılmıştır.

İleriye sürülen savların değerlendirilmesinde, veri toplamada kullanılan yöntemin niteliksel ve niceliksel öğeleri büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü; Güneydoğu Anadolu Projesi’nin bölge veya kentler düzeyindeki etkileri, bugüne kadar çeşitli projeksiyonlarla ifade edilegelmiştir. Bu yaklaşımların sınanmasını Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) verileri ile GAP Bölgesi’ndeki proje çalışmalarını bire-bir gözlemleyen GAP İdaresi’nin, belli aralıklarla yayınlamış oldukları “hareket plan raporları”nı kendi gözlemlerimizle karşılaştırarak, savlarımızda ileri sürülen fiziki ve toplumsal değişimin kaçınılmazlığı gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bölgenin niteliksel değişimiyle, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin ortaya çıkaracağı sosyal, ekonomik ve kentsel düzeydeki değişimin skalası içinde, Diyarbakır kent özelinin “konut” ve “yerleşim” olgusundaki yeri ne olacaktır? Sorusuyla, gündeme gelecektir.

Güneydoğu Anadolu Projesi’nin sonucu olarak ortaya çıkacak “ekonomik verim”in kentte yansıması, toplumsal değişim ve yeni istihdamla orantılı olarak, konutta “yeni talep” ve tasarım anlamında da “yeni çözümler”i zorunlu kılacaktır. Bununla, Diyarbakır’ın geleneksel yapısındaki tarihsel geçmişi ile fiziki iklim koşullarını göz önüne almadan, konut olgusuna yeni yaklaşımlar getirmek bizi hedeflediğimiz sonuca götürmeyebilir. Bu nedenle; geleneksel Diyarbakır Evleri’nin fiziki yerleşim kurgusu ile mekan ilişkilerini belirleyecek olan verilerin toplanmasında, arşivsel veri toplama ile görüşme tekniğinin kullanılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu bölümün içinde, ifade edilen ilkelerden hareketle ortaya çıkan buradaki çalışma; eleştirel niteliğe sahip, karşılaştırmacı kavramsal bir inceleme ve değerlendirme bağlamı içinde algılanılmalıdır.

BÖLÜM II

2. DİYARBAKIR VE YAKIN YÖRESİ

2.1. Diyarbakır Kenti ve Kısa Tarihçesi

Diyarbakır kenti, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin merkezine yakın, ülkenin öteki bölgeleriyle yakın bağlantıları olan Mezopotamya'nın* (Bkz. Şekil 2.1) kuzeyinde yer almaktadır.

Diyarbakır kenti; Irak ile Anadolu, Mezopotamya ile Kafkasya'yı birbirine bağlayan ana yolların kesişme noktaları üzerinde kurulmuş ve tarihsel birikimini günümüze değin getirebilmiş Türkiye'nin önemli kentlerinden biridir. Diyarbakır kenti tarihsel süreç içinde politik ve ekonomik konumu nedeniyle, bölgede hep aktif bir kent olma özelliğini taşıyagelmıştır. Diyarbakır, Osmanlı dönemi ile daha önceki dönemler içinde Ortadoğu Bölgesi'ndeki diğer kentlerin merkezi konumunda olan bir kent özelliğini taşımaktaydı.

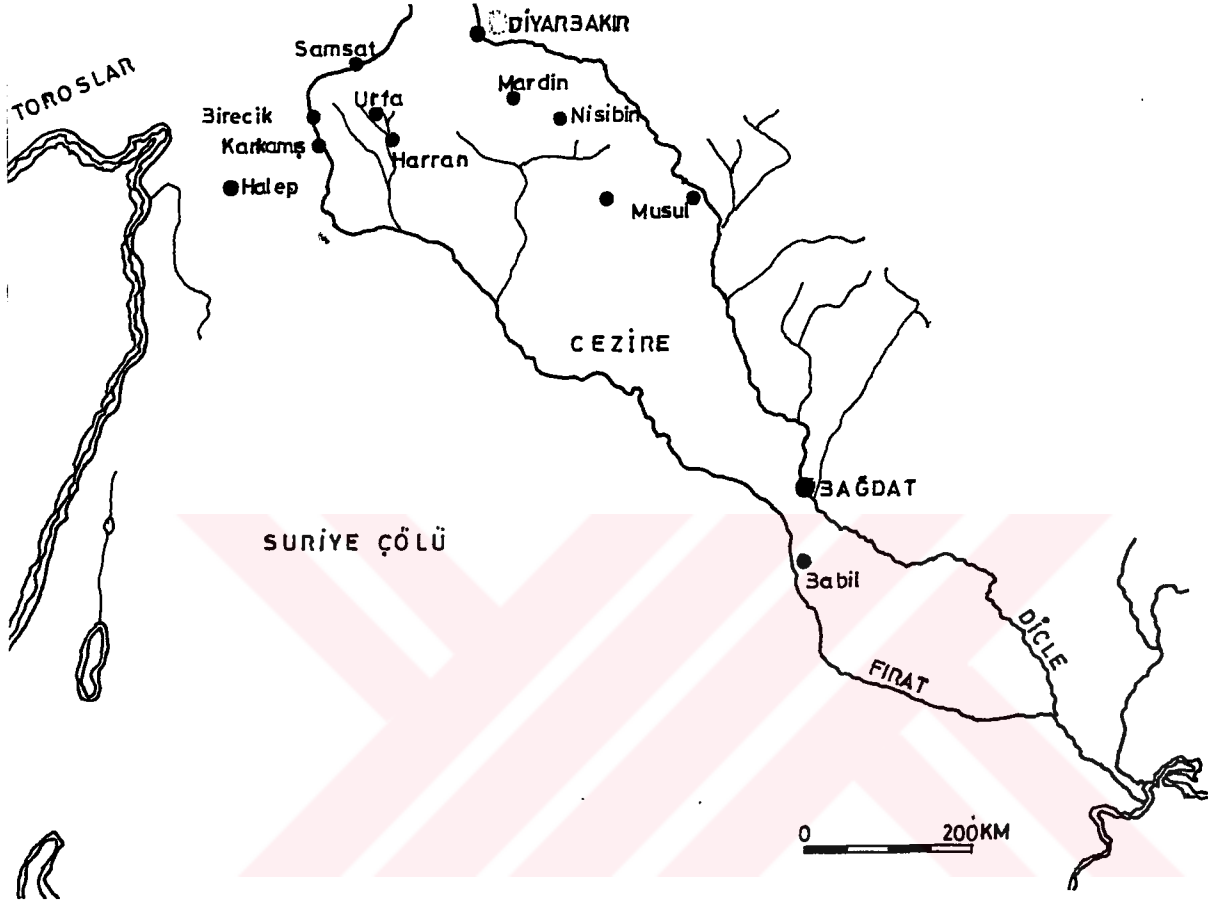
Bölgedeki tarihi yerleşim dokuları üzerine yapılan kazı ve tespitlerin günümüzde de sürdürülüyor olmasıyla birlikte; daha önceleri yapılmış olan bazı kazı ve tespitlerde, ilk yerleşim ünitesinin İ. Ö. 7250-6750 yıllarına tarihlenen "Çayönü Tepesi"nde olduğu tespit edilmiştir (Braidwood, 1986, s.23).

Diyarbakır ilinin doğusunda Siirt, Batman, Muş; güneyinde Mardin; batısında Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya; kuzeyinde Elazığ ve Bingöl illeri yer almaktadır (Bkz. Şekil 2.2). GAP Bölgesi içinde geniş ve verimli bir toprak potansiyeline sahip olan Diyarbakır ilinin yüzölçümü 15.354 km² civarındadır.

Diyarbakır kenti, Karacadağ'dan Dicle Nehri'ne doğru uzanan geniş bir bazalt platosu üzerinde ve Dicle vadisinin 100 metre kadar yüksekliğinde kurulmuştur (Bkz. Şekil 2.3). Diyarbakır kentinin kesin olarak ne zaman ve hangi tarihler arasında yerleşime açıldığına

* Mezopotamya: Güneybatı Asya'da; Dicle ve Fırat Nehirleri arasında ve büyük bir bölümü bugünkü Irak'ta bulunan bölge Sümer, Asur ve Babil gibi uygarlıkların yüzyıllarca egemenlik kurdukları bölge. Kaynak: Dictionary of Oxford, Oxford University Press, 1985, s.1076

dair tarihçi ve arkeologlar bir tarih vermemekle birlikte, kentin beşbin yıllık bir geçmişe sahip olduğu tahmin edilmektedir (Beysanoğlu, 1992, s.1-8).

Şekil 2.1. Mezopotamya ve çevresi

Kaynak: Veli, S., (1991), Yeni Assur sanatı I, Mimarlık; Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara. s.4

Tarih boyunca hüküm süren uygarlıkların kurulduğu Diyarbakır kenti, bu süreç içerisinde çeşitli değişimlere ve savaşlara maruz kalmıştır. Buna karşın; Diyarbakır Mezopotamya Bölgesi'nde önemli bir kent olma niteliğini sürdürebilmiştir. Bugün de "GAP Bölgesi" için aynı etkinliği sürdürebilmenin mücadelesini vermektedir. Diyarbakır, tarihsel süreç içerisinde Anadolu ile Ortadoğu arasında kurduğu köprü görevini, bugünün değişen ekonomik ve politik yapısı içerisinde de sürdürmektedir. Kentin bu geçmişe dayalı tarihsel

önemi, onu Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en büyük sınır kentlerinden biri durumuna getirmiştir.

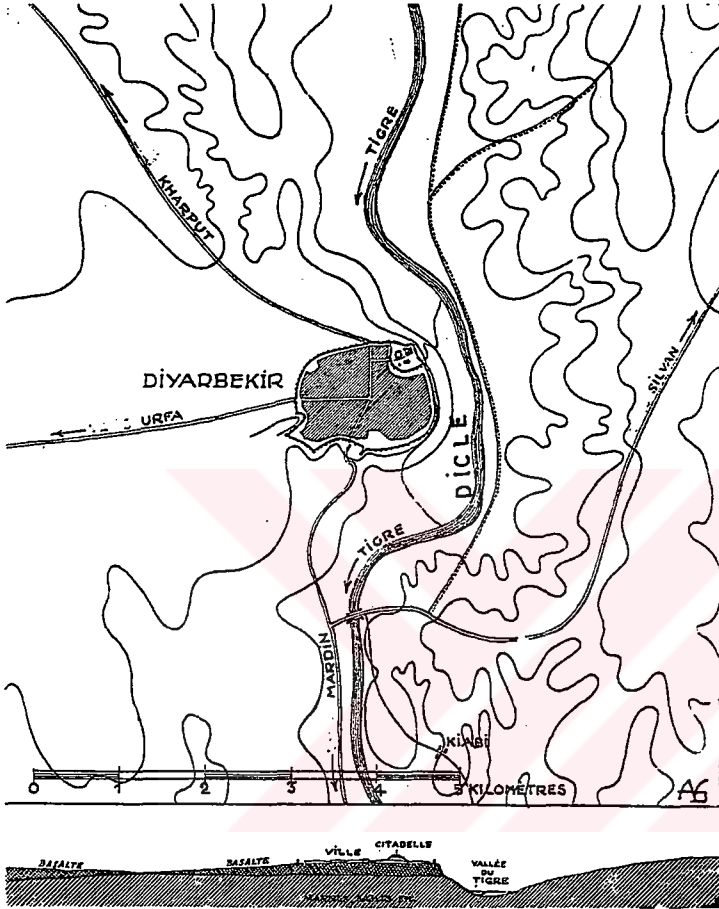
Şekil 2.2. Diyarbakir ve komşu illeri

Kaynak: Diyarbakir Yıllığı 1995, "2000'e Beş Kala Diyarbakir", D.Ü. Basım Evi, Diyarbakir, 1995

Yüzyıllarca değişik egemenliklerin buyruğu altında giren Diyarbakir, günümüze değin bir çok değişik isimler altında çağırılmıştır. Bu isimler sırasıyla Amid*, Amida, Kara-Amid, Diyar-Bekir, Diyarbekir'dir. Diyarbakir kenti İ.Ö. 1300 yıllarında bulunan Asur Çivi yazılarında "Amidi" olarak ifade ediliyor. Amidi ismi İ.Ö. 800, 762, 726 ve 705 yıllarına ait belgelerde de, bu "Amidi" ismi aynen yenilendiği görülüyor (Türk Ansiklopedisi, 1966, s.378). "Diyarbekir" adı ise bölge için ilk olarak 8. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Yınanç, 1963, s.605). Zira; 20. yüzyılın başlarına doğru bu değişik isimler bırakılarak, günümüzde kullandığımız "Diyarbakir" olarak isimlendirilmiştir.

* Diyarbakir'in tarihte kullandığı en uzun süreli isim.

Arkeolog ve tarihçilerin çalışmalarından elde edilen bilgilerle “Taş Devri” ve “Mezolit” çağlarda, Diyarbakır çevresine yakın yerlerdeki mağaralarda insanların yerleşim üniteleri kurdukları tespit edilmiştir. Diyarbakır bölgesinde M.Ö.7000 yıllarından beri yerleşmelerin olduğu bilinmektedir.

Şekil 2.3. Diyarbakır kentinin kurulduğu alanın topoğrafik yapısı

Kaynak: Gabriel, A., (1993), Diyarbakır Surları, Çeviri: K. Özsezgin, Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayını:4, Ankara.

Eğil ile Silvan yakınlarındaki Hasun ve Dicle Nehri'nin kolları arasında kalan “Hılar Köyü” yakınlarındaki mağaralarda tarihte kurulan ilk yerleşim birimi olduğu (Sözen, 1971, s.17) ve adı geçen bölgede yaşayan insanların, yaşamlarını tarım yaparak sürdürdükleri tespit edilmiştir (Başgelen, 1993, s.13).

Tarihte Diyarbakır'da bilinen ilk yerleşim, Hurri Mitaniler tarafından kurulmuştur. İ.Ö.

900-825 tarihleri arasında “Aramı Bit Zamanı Beyliği,” bölge coğrafyası içinde Amidi’yi (Diyarbakır) merkez olarak seçmiştir (Beysanoğlu, 1987, s.62). İ.Ö. 825-775 yıllarında Asurlular, İ.Ö. 775-736 yıllarında ise Urartular hüküm sürmüşlerdir. Bu dönemde bölgede yaşanan çalkantıları fırsat bilen İskitler, Kafkasları aşarak, Diyarbakır bölgesine yerleşmişlerdir.

Diyarbakır kentini Medler İ.Ö. 625 yılında kendi egemenliklerine dahil ederler; fakat egemenlikleri uzun sürmeden, kent İ.Ö. 550’de Perslerin egemenliğine geçer (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.2252). Kent, İ.Ö. 332’de yok olan Pers egemenliğinden sonra, kısa bir dönem içinde Makedonya ve daha sonrada Selevkoslar’ın etki alanı içinde kalmıştır. İ.Ö. 69 yılında Roma imparatorluğu’nda bağlanan bu kent, İ.S. 225 yıllarına değin Part ve Roma savaşlarının çarpışma alanı olarak anılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.2252).

Romalıların Mardin Nusaybin’i 363 yılında Persler’e geri vermesiyle, buradaki mevcut nüfuslarını tahliye ederek, Amid’e yerleştirmişlerdir. Kentte nüfusun artmasıyla birlikte, kentin güvenlik sorunu, kent surlarının yapım sürecinin belirlemeye neden olmuştur. Bu dönemde Konstantin inşa ettiği doğu surlarını, 367-376 yıllarında batı yönüne doğru genişleterek, surların kalıcı bir şekil alması sağlanmıştır (Darkot, 1963, s.603).

Yüzyıllarca Diyarbakır kenti üzerinde egemenlik kuran uygarlıklar, kentin tarihine kültürel ve mimari düzeyde bir çok zenginlikler katmışlardır. Diyarbakır, 1183 tarihinde Selahattin Eyyubi tarafından ele geçirilerek, kent egemenliğinin Artuk Oğulları’na geçmesi sağlanmıştır. Bu çağlar; kentte sanatın, mimarinin ve kültürel aktivitenin en üst düzeylere çıkarıldığı dönem olarak geçer. Fakat; tarihte değişik güçlerin egemenliği altında yaşayan Diyarbakır; asıl 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girmesiyle, kentin mekansal strüktürü yeniden şekillendirilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.2239).

Kentsel dokunun kent mimarisi anlamında ortaya çıkması, suriçi yerleşim dokusunda mekan organizasyonlarının sadelik ölçüsü içinde netleştirilmesi, ve mevcut suriçi kentsel dinamizmin insan ölçeğiyle yaşanır hale getirilmesi, Osmanlı dönemine denk gelir. Osmanlı devlet düzeninde dinin belirleyici bir rol oynaması; birçok cami, külliye, medrese

ve hanların yapımı, Osmanlı egemenliğinin sürdüğü dönemde olmuştur (Beysanoğlu, 1992, s.6-8). Türkler'in 11.yy'da Anadolu'ya gelişyle; İslam kültürünün etkin bir şekilde sürdüğü yerlerde çok önemli eser ve yapıların örnekleri bilinmekteydi. Bu nedenledir ki, İslam egemenliğinin hüküm sürdüğü devletlerle iyi ilişkiler sürdürülmüş olup, bu ülkelerdeki değişimlerin kültürel etkileri belli bir dönem sonra Diyarbakır'a getirilmesi sağlanmıştır. Böylece yeni fikir ve sanat eserlerinin ortaya çıkmasına da önayak olunmuştur (Sözen,1971, s.15-16).

2.2. Diyarbakır'ın Genel Bir Çerçeve İçinde İrdelenmesi

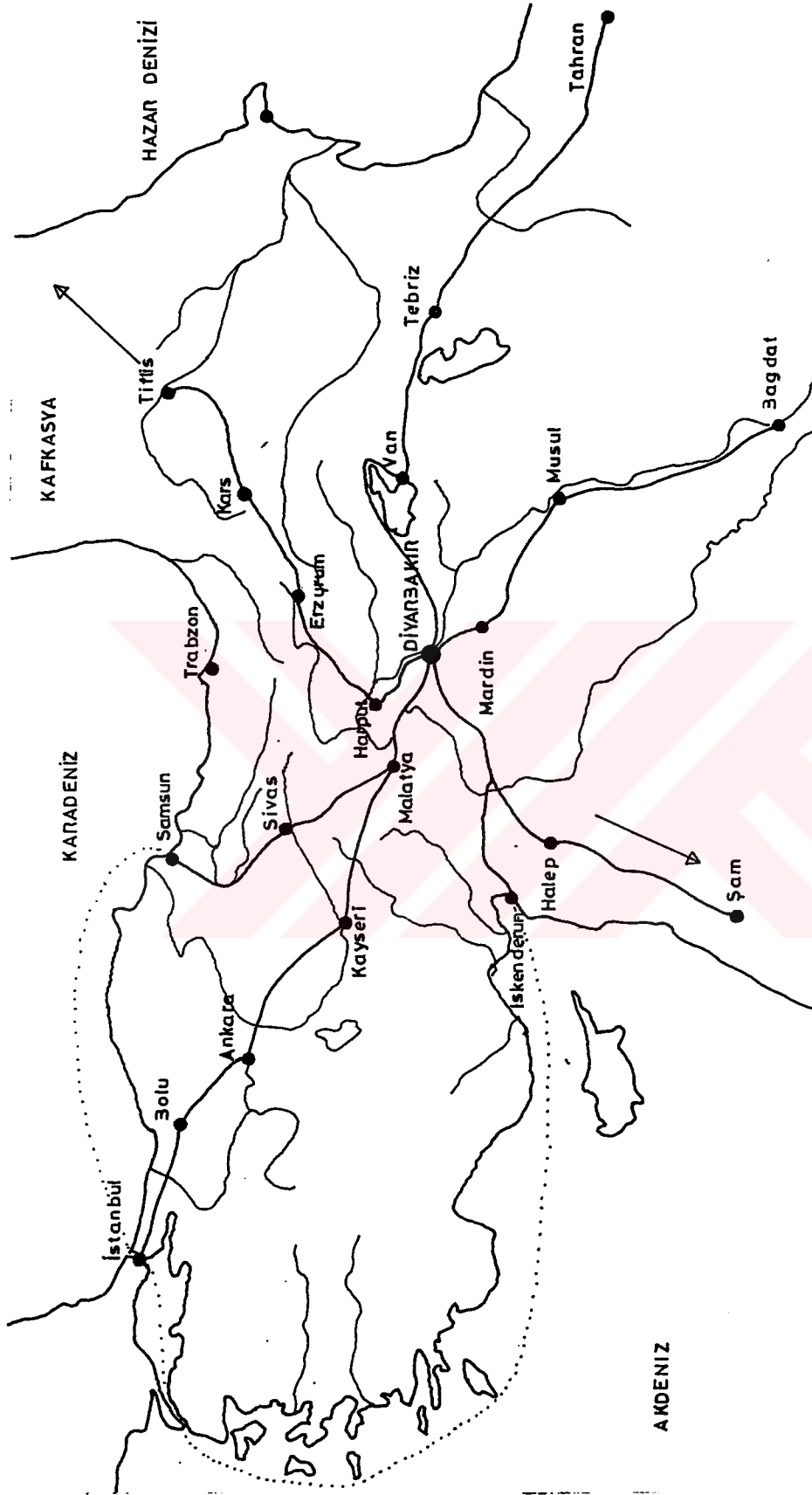
2.2.1. Diyarbakır'ın kentsel yapısı

Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi, Diyarbakır içinde bulunduğu bölgeyi ve diğer bölgeleri fiziki olarak, şehirler vasıtasıyla birbirine bağlayan ana yolların kavşağında yer almaktadır. Diyarbakır'ın coğrafi konumunun sağladığı ulaşım kolaylığı, Anadolu'nun Suriye ve Irak'la kültürel ve ticari bağlantılar kurmasını sağlamıştır. "Güneydoğu Anadolu Bölgesi" içinde Diyarbakır'ın fiziki konumu; onu Harput, Sivas bağlantılarıyla Samsun'a kadar uzanabilen bir ağ örgüsüyle, Mezopotamya'nın Karadeniz'e bağlanmasının fiziki koşullarını yaratmıştır (Bkz. Şekil 2.4).

Diyarbakır, bölgenin ticari trafiği içerisinde toplayıcı bir konumda olması, onu Bitlis, Van Gölü bağlantısıyla İran ve Azerbeycan'a, oradan da Rusya'ya kadar uzanabilen bir ağın içinde yer almasını sağlamıştır (Bkz. Şekil 2.4). Diyarbakır, kentsel yapısının bu denli dinamik bir bütün içinde yer alması, onun geçmişle bağlantılı tarihsel ve ekonomik konumundan kaynaklanmaktadır.

Aynı hareketliliğin toplumsal yapının her düzeyinde de yaşandığı ve bunun en iyi örneğini de hatırı sayılır seçkin kişiler için, çok sayıda sarayın yapılmış olmasında görülmektedir. Bu da, Mezopotamya Bölgesi'nin ticari ve sosyal aktivitesi içinde, Diyarbakır'ın ne kadar söz sahibi olduğunu ifade etmektedir (Evliya Çelebi,1314, s.143).

İ.Ö. 69 yılından sonra Diyarbakır kentindeki egemenliği ellerine geçiren Romalılar, bu dönemden başlayarak kendi egemenliklerini uzun süreli ayakta tutmanın yollarını

Şekil 2.4. 19. Yüzyılda Diyarbakır'dan geçen ticaret yolları, Kaynak: Yılmazçelik, İ., (1995), 19. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Ankara, s. Ek:1/A

aramışlardır. Romalılar kentte kurmuş oldukları garnizonlar vasıtasıyla, kentin yerleşik bir düzen içinde olmasının temellerini atmışlardır. Antakyalı Tarihçi “Ammianus Marcellinus” Diyarbakır’ın kent surları yapılmadan önce, küçük bir yerleşim birimi niteliğinde olduğunu yazar (Beysanoğlu, 1987, s.109).

Bölgede, Romalıların yavaş yavaş güçlerini hissettirmeleriyle, 4. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren Hristiyanlığın misyonerler vasıtasıyla hızlı bir şekilde yayıldığı görülmektedir. Hristiyanlığın gelişimine paralel olarak, bölgenin merkezi kentlerinden biri olma niteliğini taşıyan Diyarbakır’da birçok dini yapı o dönem içinde inşa edilmiştir. Bu dini yapılar kentin nirengi noktalarını tanımlı hale getirmiştir.

Romalılar, 4. yüzyılın ortalarından itibaren, Diyarbakır kentini Roma’nın Mezopotamya bölgesinin önemli kentlerinden biri haline getirdiler. II. Constantius’da 330 yılında mevcut kaleyi onartarak, doğu istikametine doğru inşa edilen yarım daire formunu alan surları yaptırmıştır (Gabriel, 1940, s.177).

359 yılında Diyarbakır’da bulunan Roma tarihçisi Antakyalı “Ammianus Marcellinus”’a göre, şehrin mevcut durumdaki nüfusu o tarihlerde 20 bin kişinin üzerinde olduğu ifade edilmektedir (Beysanoğlu, 1987, s.134). Fakat; 363 yılında Romalılar ile Sasaniler arasında yapılan savaşta Romalıların yenilgiye uğramasıyla, Nisibis’in (Nusaybin) 40 bine yakın nüfusu, Diyarbakır’a göç etmek zorunda kalmıştır. Göçü takip eden yıllar içerisinde kentin fiziki yapısını belirleyecek bu nüfus, kalenin batı tarafındaki düzlüklerde iskan edilmiştir.

367- 373 yılları arasında Diyarbakır kentinin batı istikametindeki surlar yıktırılarak, bugünkü Dağ Kapı’dan Urfa Kapı’ya ve oradanda Mardin Kapı’ya giden sur kesimi inşa edilmek suretiyle, kale genişletilip, Nisibis (Nusaybin) halkının Suriçi’nde yerleşimi sağlanmıştır (Bkz.Şekil 2.5). Daha sonra Diyarbakır kentinin etrafını saran surlar 6. yüzyılda Justinianus zamanında güçlendirilerek, surların strüktür olarak son şekli alması tamamlanmıştır.

Kentin surları, kent üzerinde egemenlik kurmuş devletler tarafından zaman zaman tamir ve

eklemeler yapılarak, günümüze kadar gelebilmiştir (Beysanoğlu, 1987, s.134). Ancak; Diyarbakır kent surları düzenli bir şekilde tamir görmeye 16., 17. ve 18.yüzyılda Osmanlılar döneminde yaşamıştır. Sur tamirleri Osmanlılar tarafından 30-35 yıla varan aralıklarla kesintisiz bir şekilde devam etmiştir (Yılmazçelik, 1997).

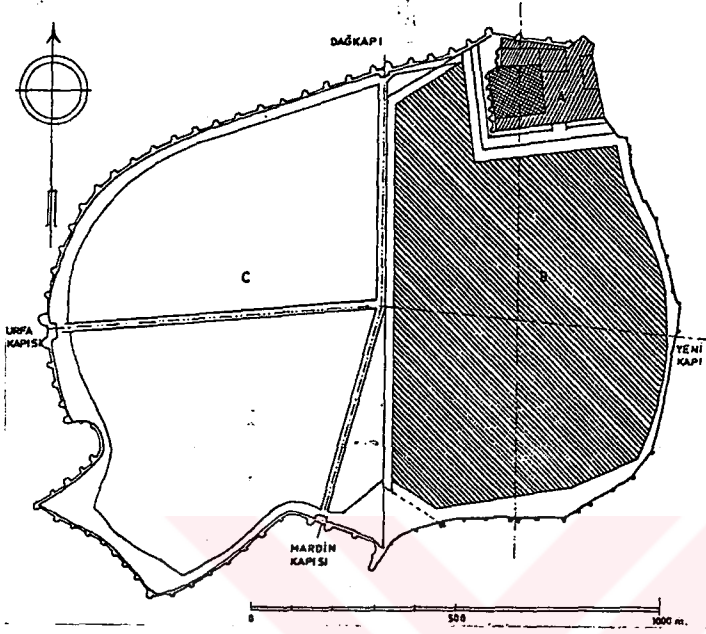
Diyarbakır kenti üzerinde yapılan askeri ve diğer operasyonlar, yerleşmenin bir alt bileşeni olan “ev olgusu” üzerinde dönem dönem yapılan değişiklikleri zorunlu hale getirmiştir. Fakat; kent fiziki olarak esas değişimine 4. Yüzyıldan itibaren başlamıştır. Bu fiziki değişim; surlar, kiliseler, hanlar, hamamlar, anıt, askeri, idari ve sosyal yapılarla devam etmiştir. Bölge nüfusunun önemli bir kısmını barındıran ve yerel konutlarıyla da kentsel mimari bağlamında tartışılan Diyarbakır kenti, mimari ve diğer alanlarda değişime açık olmaya hep elverişli olmuştur (Ağaryılmaz vd., 1991, s. 18).

Suriçi kent dokusunun sirkülasyonunu belirleyen iki ana aks (Bkz. Şekil 2.5) ve birkaç önemli yapının dışında, kentin hangi dönem müdahaleleri yaşayarak biçimlendiği hakkında, fazla bir bilgiye sahip değiliz. Diyarbakır Suriçi kent yapısını belirleyen surların, iç ve dış çevreyle bağlantılarını sağlayan dört tane ana kapıya bağlanan ve kentin temel servislerini karşılayan iki tane anayol aksı, surun merkezinde kesişmektedir. Diyarbakır Suriçi kentsel strüktürünün oluşumunu sağlayan yapıların fiziksel düzeni; kültür ve çevresel bağlam içerisinde Roma, Bizans, İslam ve diğer uygarlıklar döneminde oluşturagelmıştır. Zira uygulanagelen kentsel politikaların izleri kent trafik sirkülasyonuna yansması, sadece iki ana yol aksının belirlenmesiyle sınırlı kalmıştır.

Diyarbakır kent egemenliği 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun eline geçmiştir. Kentte daha önce egemenlik kurmuş devletlerin inşa etmiş oldukları anıtsal yapılar, Osmanlı’nın yaptığı yapılarla birleşerek, etrafı sur ile sınırlandırılmış topografya içinde gelişme göstermiştir.

Diyarbakır’da surdışına açılmanın ilk hareketleri 1869-1875 yılları arasında kentte valilik yapmış olan “Kurt İsmail Paşa”nın orduya ait kışlaları inşa etmesiyle başlamıştır (Arslan, 1991, s.91). Bu yıllarda surdışına taşımalar askeri amaçlı olup, tekil yapı ölçeğinde öteye gidememiştir. Böylece Suriçi ve Surdışı yerleşimleri arasında kentsel anlamda bir

beraberlik ortaya konulamamıştır. Ancak; uzun yıllar sonra “surdışı kent kavramı” şehircilik düzeyinde Diyarbakır gündemine girebilmiştir.

Şekil 2.5. Surların planı ile Diyarbakır Kalesi, Kaynak: Albert Gabriel'den

Diyarbakır kentinde ilk imar hareketlerinin başlatılması, özellikle o günün şehircilik anlayışı içinde kentin geleceğini belirleyecek gelişme alanlarının saptanması ve dolayısıyla suriçinin yapısal değişimlere uğraması, 1930-1945 yılları arasında yapılan imar hareketlerine dayanmaktadır (Beysanoğlu, 1963, s.135).

1930 yılında çıkarılan “Yeni belediyeler yasası”, Türkiye’deki kentsel yerleşmelerde olabilecek değişimlerin ilk işaretlerini vermiştir. Ankara’nın yeni cumhuriyete başkent olması, kentsel anlamda yeni imar operasyonlarının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenledir ki, Ankara’da yapılan imar hareketlerinin büyüklüğü ve imar hareketlerinde izlenen politikalar, Türkiye’nin öteki kentlerinde izlenilecek imar politikaları içinde belirgin bir rol oynamıştır. Cumhuriyet sonrası kentleşme hareketlerinin Diyarbakır ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yansımaları farklı olmuştur. Bölgede uygulanan “Genel

Müfettişlik Uygulamaları” çeşitli nedenlerle kentsel gelişmelerin hızını yavaşlatmıştır.

Diyarbakır bu dönemde, devletin izlediği eğitim ve kültür politikalarının sonucu olarak, sosyo- politik ve kentsel yapılanma yönünde bölge kentleri arasında en fazla etkilenen kentlerin başında gelmiştir (Diyarbakır’a Bir Bakış, 1935).

Genel bir yaklaşım içerisinde, kentleşmeye yönelik birtakım kriterleri ifade etmemize karşın; Diyarbakır da kentsel gelişme strüktürünü belirleyen etmenlerin başında kentin kendi topografyası gelmektedir. Bu da, Diyarbakır kentini doğudan güneye doğru bir yay şeklinde saran Dicle Nehriyle sınırlandırılmış olmasıdır. Kentin güney yakasındaki topografyanın elverişsizliği, bağ ve bahçe alanlarının çok yoğun olması ve günümüzde de aynı işlevini sürdürmesi, yerleşim alanı açısından elverişli bir durum arz etmemektedir. Geriye en elverişli alanlar olarak, düz bir ova karakterini gösteren Mardin (Güney), Şanlıurfa (Güney-Batı) ve Elazığ (Kuzey) istikametleri kalmaktadır (Bkz. Şekil 2.6).

Türkiye’de ilk imar hareketleri ülke genelini normal bir gelişme ölçüsü içinde etkisine alırken; Diyarbakır ve çevre illerinde uzun yıllar etkisi süren “Genel Müfettişlik Uygulamaları” sonucu olarak, kentsel değişim hareketleri, bir devlet politikasının öncelikli olarak uygulanması şeklinde ortaya çıkmıştır (Diyarbakır’a Bir Bakış, 1935). Diyarbakır için kentsel yenilenmenin ve yapısal değişimin özünü belirleyen politikalar bu iken, 1945’li yıllara kadar kent nüfusunun tamamı suriçinde yaşamakta olup, surdışına doğru yeni yerleşim dokusunun oluşmasına dair bir girişim yoktur.

İlk imar hareketlerinden yıllar sonra, kentsel doku içinde kendini gösteren mekansal değişimler, etkisini konut dokuları üzerinde yoğun bir şekilde göstermiştir. Diyarbakır suriçi kent dokusundaki önemli bir değişme de “Geleneksel Diyarbakır Evleri”nin yaşadığı yapısal dönüşümlerdir. Tarihten günümüze değin Diyarbakır kenti, bölge idari kimliğini hep sürdürölmüştür. Özellikle Cumhuriyet sonrası dönemlerde Türkiye’nin yeni bir

* Genel (Umumi) Müfettişlik: Bölgede 1928 yılında uygulamaya sokulan “Genel Müfettişlik” kanunu, olağanüstü yetkilerle donatılarak, 1947’lere kadar devam ettirilmiştir. Bu uygulamanın yaptırımı; bugün GAP Bölgesi’nin büyük bir kesiminde icra edilen “Olağanüstü Valilik” statüsünden daha yetkili bir konumda olup, bölgenin yerleşim ve imar hareketlerinden güvenlik sorununa kadar birçok konuya, yasa kendi perspektifi içinde yeni yaklaşımlar getirmeye çalışmıştır.

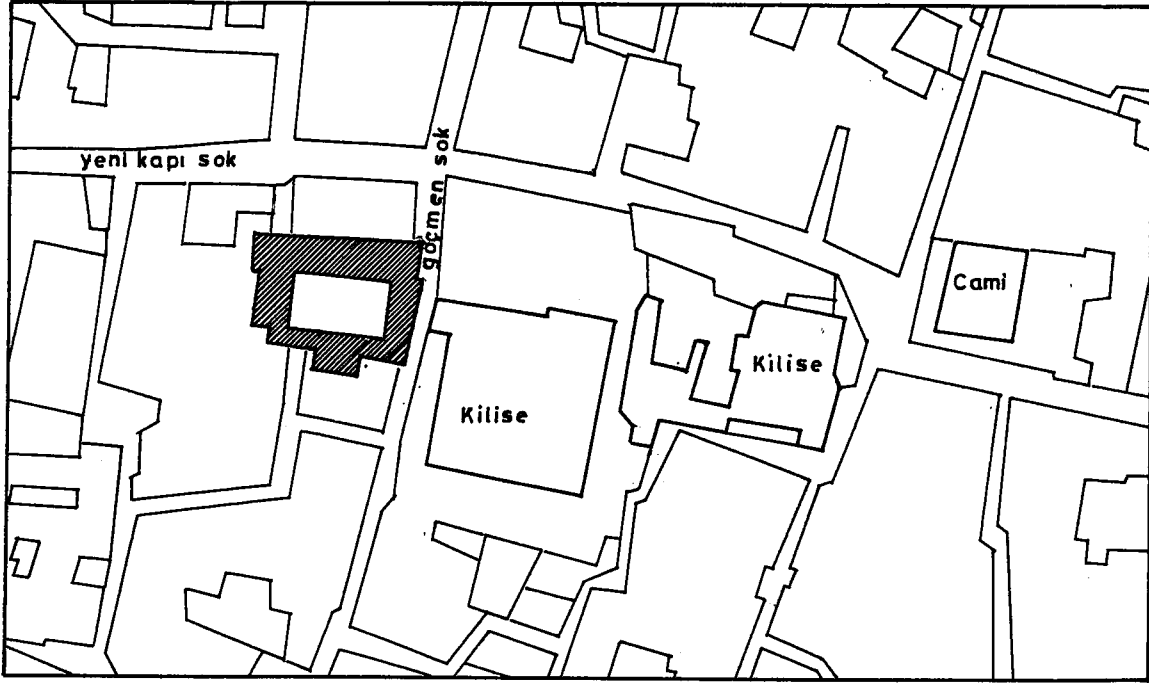
Şekil 2.6. Diyarbakır haritası (Suriçi ve Sürdüş), 1985, Kaynak: DSİ Diyarbakır 10. Bölge Mtd. Arşivi, (1997), Diyarbakır. (1/25000 ölçekli harita küçültülerek alınmış)

yapılanma hareketleri içinde olması; Diyarbakır kenti, askeri ve memur nüfusun birikimiyle karşı karşıya bırakmıştır (Arslan, 1991, s.95).

Kent surlarının varlığı, kentsel gelişmeyi yatayda sabit bir hale getirmiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde suriçinde artarak biriken nüfus, tarihi kent içinde “kiralık ev” bulmayı zorlaştırmıştır. Geleneksel Diyarbakır Evleri’nin avlulu ve avlunun etrafında ise odaların sıralanmış olması; birkaç odanın bir araya getirilerek ve diğer mekanlarında ortak olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır (Bkz. Şekil 2.7 & Ekler). Bu uygulamanın adı geçen dönemde konutlarda herhangi bir fiziksel bozulma veya yeni eklerin ilave edilmesi şeklinde bir tahribat meydana getirmemiştir. O günün sosyal ve kültürel koşulları içerisinde, konutların “ortak bir kullanıma açılmış olması”, beraberinde yeni komşuluk ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

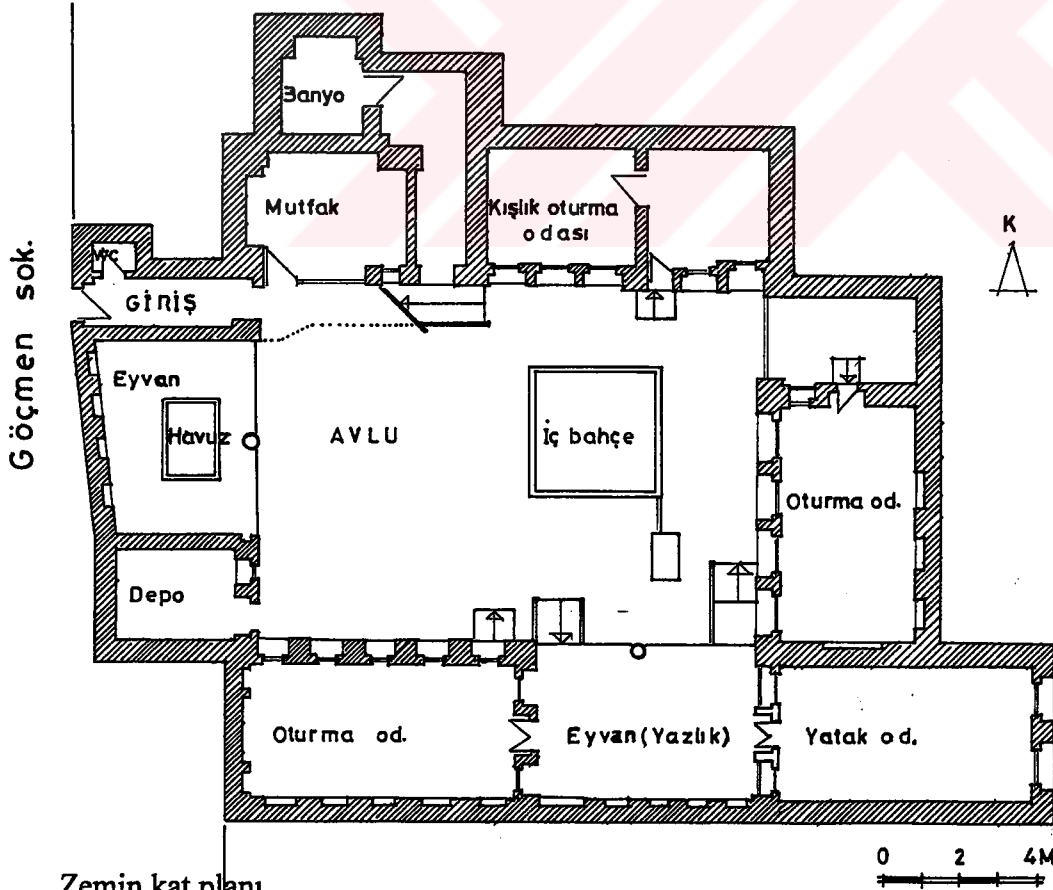
1950-60’lı yıllardan itibaren Diyarbakır’da yerel yönetimlerin kentleşme olgusunu yeterince anlayamamaları, beraberinde birçok sorunu getirmiştir. 1960’lardan itibaren Suriçi’ndeki geleneksel evlerin, fiziki olarak bozulmaya yavaş yavaş başlaması; beraberinde çöküntü bölgelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kentte nüfus yoğunluğunun gittikçe artmasıyla, yeniden yapılandırılan surdışı kent yerleşimindeki gelişmeler “Ofis Bölgesi” (Bkz. Şekil 2.6) yönünde gelişmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Daha önceki imar durumlarında, bu semtte yapılmış olan bir-iki katlı evlerin yerine (Bkz. Resim 2.1) günümüzdeki gibi, apartmanlaşmaya yoğun bir şekilde başvurulmuştur. İmar planları üzerinde yapılan değişikliklerle, bahçeli ev ve tek ev düzeninde yapılmış olan evler yıkılarak, yerlerine çok katlı (Bkz. Resim 2.2) binaların yapıldığı bir dönem olarak geçer.

Daha sonraki imar uygulamalarında ise, Resim 2.1’deki kat adetlerini aşan uygulamaların yapıldığı görülecektir. Diyarbakır suriçi geleneksel konut dokusunun korunması girişimleri 1944’li yıllardan beri vardır. Ancak; koruma amaçlı imar planı 1990’da yapılabilmektedir (Bkz. s.139). “Koruma amaçlı imar planı”; köklü tarihsel birikiminin özgünlüğünü günümüze kadar getirebilmiş olan Diyarbakır’ı kentsel bağlamda yeniden sürekli kılabilmek için ortaya koyduğu yaklaşımlarıyla geleceğe yönelik bir fırsat doğurmuştur.

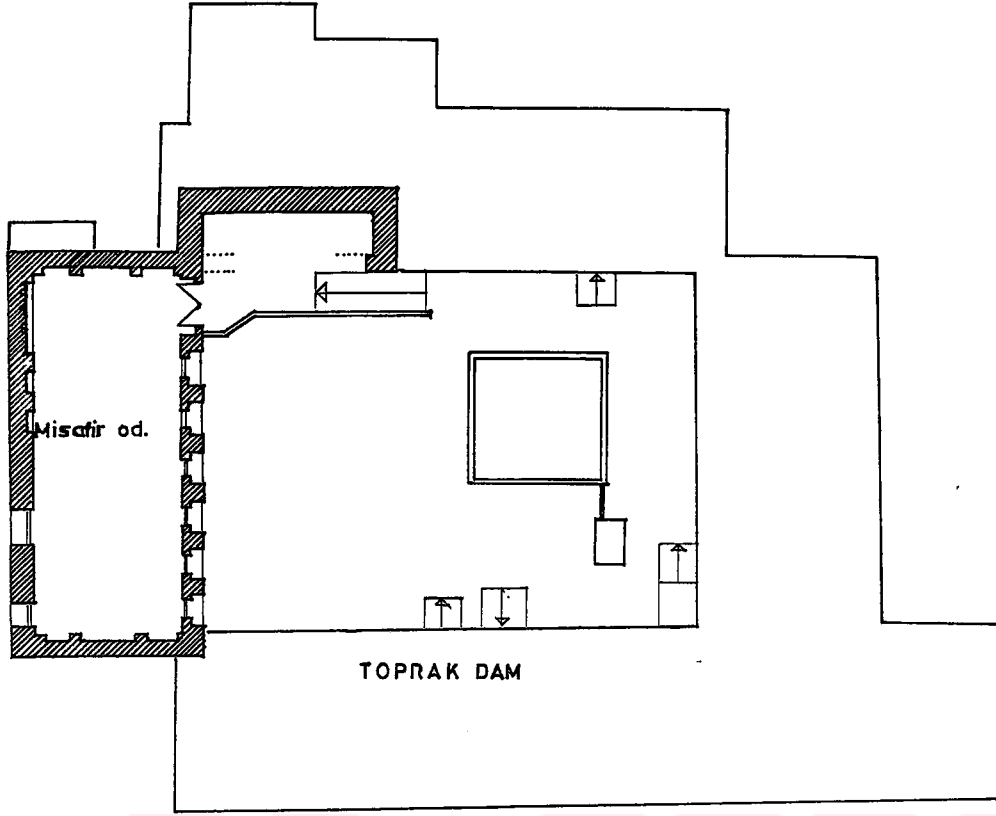
Evin kent içindeki konumu

0 10 20M

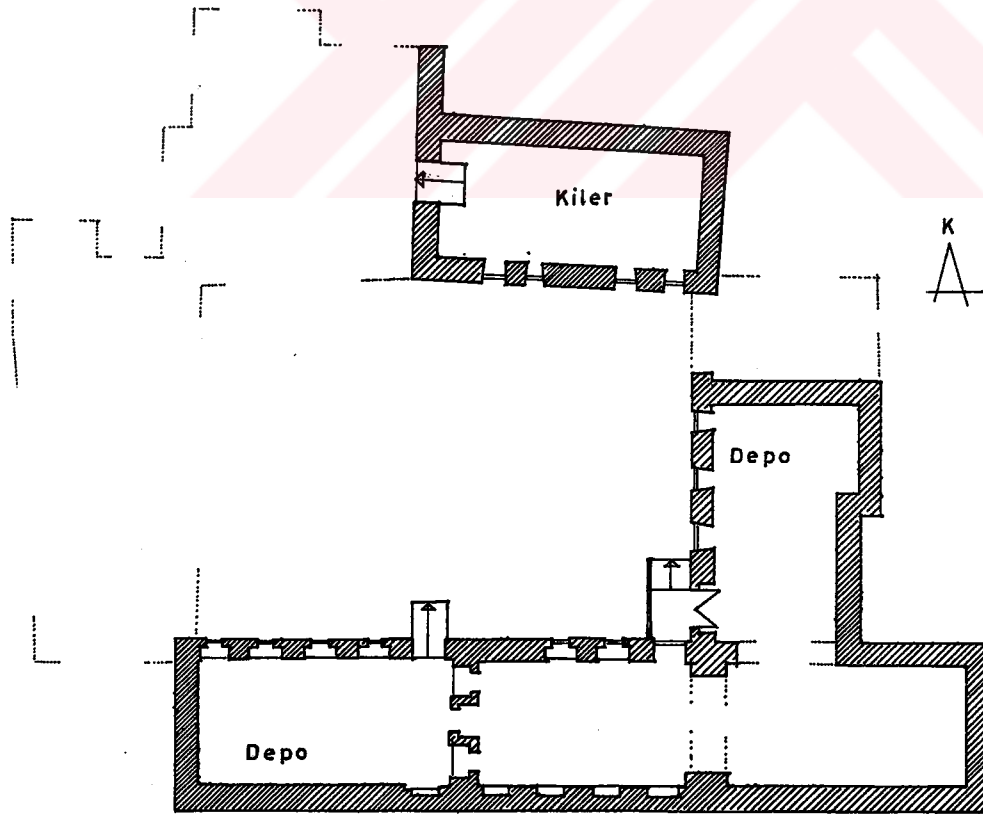

Zemin kat planı

Şek. 2.7 Esma Ocak Evi (Rölöve çalışması, Diyarbakır, 1997)

Üst kat planı

Bodrum kat planı

Şek. 2.7 Esmâ Ocak Evi (Rölöve çalışması, Diyarbakır, 1997)

Çünkü, Diyarbakır gibi tarihsel bir kimliği olan kentlerin yerleşimlerinde yüzyılların ortaya koyduğu kültürel bir birikim ve bu birikimin kullanıma sunduğu mimari bir miras vardır.

Resim 2. 1. 1960'lı yıllarda surdışı kent dokusunda çekilmiş bir resim.

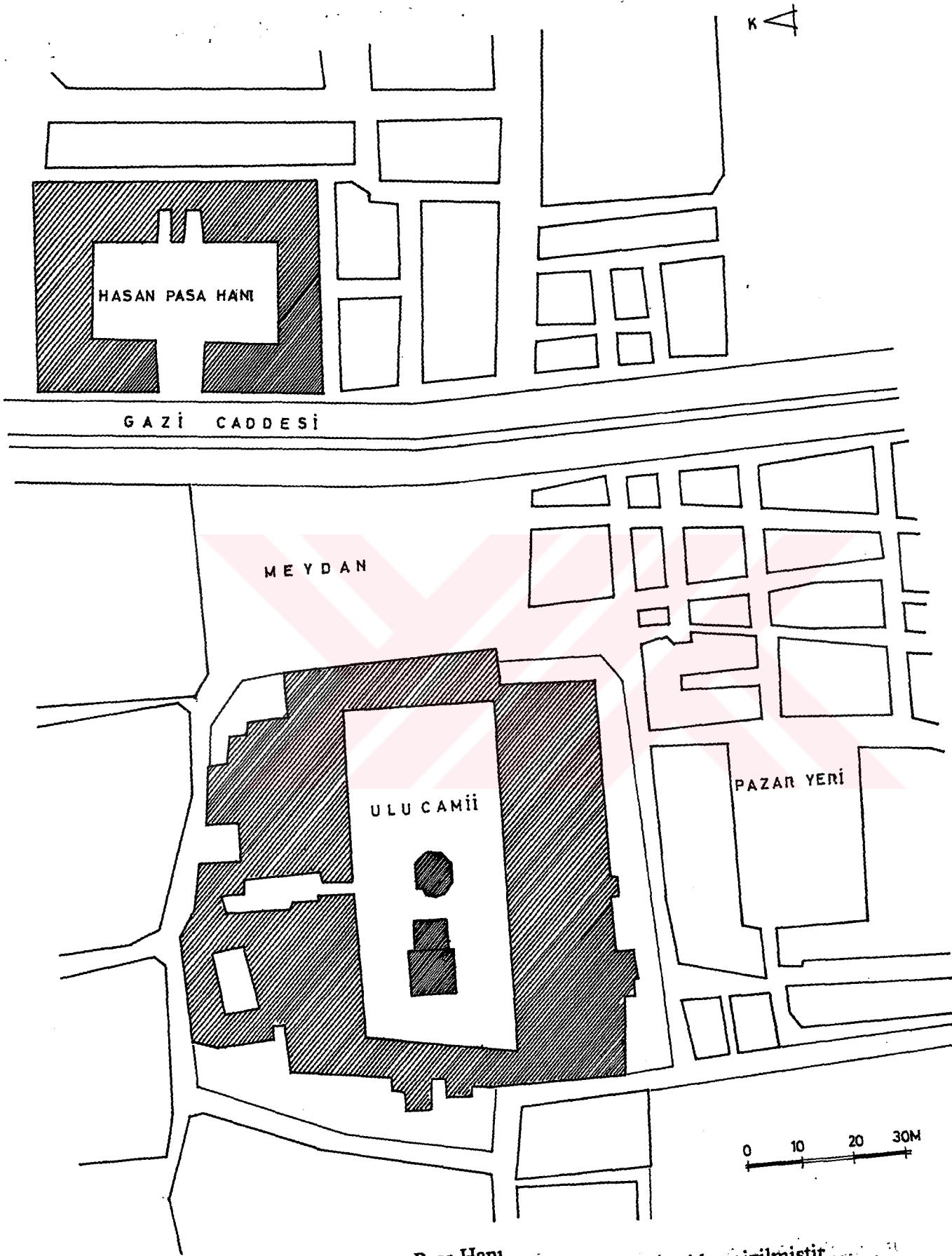
Kaynak: Tekin, A., (1964), Fotoğraflarla Diyarbakır Tarihi, Diyarbakır.

Yakın doğudan Avrupa'ya kadar ortaçağ kültürü içinde oluşmuş kentlerin önemli özelliklerinden biri olan geometriden uzak sokak dokusu veya yerleşimlerin odak noktası olan “Cuma Camisi” ile bütünleşen “pazar yeri” gibi unsurların suriçi kent dokusunda görülmesi (Bkz. Şekil 2.8), bu gibi unsurların tarihsel kimliğin en iyi tasviri olarak algılanmalıdır (Kuban, 1982, s.144).

Resim 2.2. Resim 2.1'in içinde bulunduğu son durum (Ocak 1998)

Diyarbakır Suriçi kent dokusunun oluşum süreci içerisinde yapılan han, kervansaray ve kamu yapıları; kent üzerinde yapılan ticaretle yakın bağlantılar taşıyabileceğini düşünmek olanaklıdır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ana bileşenlerinden biri olan Dicle Nehri geçmişte taşımacılık sektöründe önemli bir yer tutmuştur. Karayollarının kesişme noktası

Şekil 2.8. Ulu Cami & Hasan Paşa Hanı
Kaynak: Bilgiler; 1990 tarihli imar paftasından alınarak, yeniden çizilmiştir.

üzerinde bulunan Diyarbakır kenti, aynı zamanda bölgede Dicle Nehri üzerinde “Kelek”lerle yapılan nehir taşımacılığın merkezi idi.

Dicle vadisinde yapılan arkeolojik kazılar sonucu bulunan Asur kabartmalarında görülen kelek (sal) motifleri, bize bölgede hüküm sürmüş devlet ve uygarlıkların Dicle Nehri üzerinde ulaşım amacıyla yararlandıklarını gösteren belgelerdir. Kentin gelişiminde önemli bir yer tutmuş olan nehir taşımacılığının yakın tarihimize kadar kullanıldığı görülmektedir. Özellikle I. Dünya savaşı yıllarında Diyarbakır’dan Basra’ya keleklerle savaş malzemesi nakli yapılmıştır (Orhonlu, 1984, s.83-84) Diyarbakır 1940’lı yıllara kadar, sahip olduğu endüstri öncesi kent karakterini korumuş ve bölgedeki öteki kentler arasında merkez olma görevini sürdürebilmiştir. Bu da ticari ve kültürel etkinliklerin hep canlı kalmasına katkı sağlamıştır.

2.2.2. Toprak düzeni ve feodal yapı

Tarihçiler feodalitenin toplum ilişkileri ölçeğinde, anlamını ve biçimlenmiş durumunu yakalaması dönemini, “orta çağ kavramı” ile özdeş tutmayı doğru bulmaktadır. Buna karşın feodalite olgusu; kıta, bölge ve kent ölçeği içinde ve farklı zaman dilimleri aralığında gelişimini göstermiştir.

İlk başlarda ilkel bir üretim sistemiyle gelişen feodal yapılanma, feodal ilişkiler sürecindeki gelişimi ve üretici topluluklar üzerindeki gücü, feodalitenin kendi etkinliği içerisinde ikinci bir dönem olarak algılanmaktadır. Feodalitenin bu ikinci yapılanma sürecinde tarımla, zanaatın birbirinden ayrılması olarak geçer. Kent olgusu içerisinde ticaret ve zanaatçılık ilkel bir düzeyde de kendi gelişimi için zeminler bulmuşlardır.

Modern burjuva tarihçileri, “feodalite” terimini bilimsel içeriğinden saptırarak, kendi politik felsefelerine göre yorumlamayı ve yorumladıkları şeyleri benimsetmeye çalışmışlardır. Örneğin Amerikalı “Strayer ve Colburn”, feodalitenin belirli bir toplumsal ilişkiler sistemi olmadığını ve bu yargının da çağlara göre değişebilen “saymaca” bir terim olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre feodalite toplumsal ve ekonomik bir kurgu sistemini içermektedir. Bu tarihçiler feodal düzenin başındaki erkin siyasal iktidarını

ekonomik ve toplumsal süreçlere olan bağlantılarının dışında ele almaktadır. Bu fikirlerinden hareket eden, feodaliteyi aynı kolaylıkla M.Ö. ilk bin yıllarda Mezopotamya (Bkz. Şekil 2.1) ve eski Mısır'da bulabildiklerini ileri sürmüşlerdir (Zubritski vd., 1990, s.184).

Feodal düzeni tamamlayıcı birleşenler arasında, toprağın varlığı belirleyici bir rol oynamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak devlet adına işletilir ve onun mülkiyetindedir. Ancak, Osmanlı toprak düzeni uygulaması Diyarbakır eyaletinde farklı bir şekilde uygulanmıştır. Tarıma dayalı ve feodal bir ilişki içinde olan aşiretlerin topraklarına dokunulmamış ve mevcut statülerini sürdürmelerine izin verilmiştir (Yılmazçelik, 1995, s. 277-278).

Osmanlı devleti, doğudaki aşiret ve diğer gruplarla organik bir bağ içinde olmanın çabasını göstermemiştir. Bölge ekonomik yapısının arzulan verimde olmayışı, bölgede var olan feodal sistemi daha da kuvvetlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı değişikliklerin çok azı doğu bölgesine yansımıştır. Toprağa dayalı beylik ve ağalık sistemi, Osmanlı'dan uzak durmasından dolayı, feodal yapısını sorunsuz bir şekilde sürdürebilmiştir (Beşikçi, 1992, c.1, s. 125-128).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemleri arasında birçok değişiklikler yaşanmış ve bu değişikliklerde bölgenin toprak statüsünü fazla etkilememiştir. Bu toprak düzeni, tanzimat hareketi içinde de statüsünü koruyabilmiştir. Beyler ve ağaların feodal güçleri Cumhuriyet'in ilanıyla daha da kuvvetlenmişlerdir. Cumhuriyet sonrası çıkan mülkiyet ve medeni kanun; ağa ve beylerin ellerindeki arazileri sorunsuz bir şekilde kendi üzerlerine geçirmelerine fırsat vermiştir (Beşikçi, 1992, c.1, s.130).

Tarihsel bir perspektif içerisinde açıklanan feodalitenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki işleyişi, alt bileşen olarak, kent ölçeğine yansımaları, farklı yaklaşımlarla tanımlanan "feodalite kavramı"nın dışında kalmamaktadır. Feodal sistem Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal kesim üzerindeki işleyişi tümüyle toprağa ve ondan alınan ekonomik faydaya bağlanmıştır.

Bugün “GAP Bölgesi” ve Diyarbakır’da yüzyıllardan süregelen toprak bölüşümünde bir dengesizlik hakimdir. Yeniden toprak bölüşümünü düzenleyici bir girişimin olmayışı; “feodal işleyiş”in toplum katmanları üzerindeki yaptırımlarının günümüze değin, gelmesine neden olmuştur. Bölgede ve özellikle Diyarbakır ‘daki arazi yüzdelerinin büyük çoğunluğu az sayıdaki yerel zengin ve ağalar tarafından parsellenmiş olması, ifade edilen fikirleri desteklemektedir.

Bölgedeki arazi bölüşüm ve işleyişinden ortaya çıkan duruma bakıldığında; çoğunluğu temsil eden halkın elinde yeterli düzeyde arazi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bir kesimin elinde hiç arazi yoktur veya kullanılabilme olanağı çok zayıftır (Dağ ve Göktürk,1995, s.68). Bu nedenledir ki; arazi kullanımındaki yetersizlik, az verim, veya aile içindeki arazi bölüşümlerinin ortaya çıkardığı toprak yetersizliği beraberinde geçinememeyi doğurmuştur. Bu da, kentlere yönelecek kırsal göçe ancak ivme kazandırmıştır. Toprak sahibi işletmelerin %61.4’ü sulanacak 1.8 milyon Ha’lık arazinin ancak, %10.5’ini yani 199.075 Ha’lık bölümünü kontrol edebilirken; buna karşılık işletmelerin %6.2’si ise GAP arazisinin %49.5’ini işleyebileceklerdir (Bkz. Çizelge 2.1).

Günümüze değin esnekleşmiş haliyle gelebilen feodalitenin, GAP Bölgesi’ndeki kalıcılığını; içedönük toplumların sosyolojik yapılarının kolayca çözilemeyeşlerinde aramak gerekir (Zubritski vd. ,1990, s.153).

Çizelge 2.1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi toprak dağılımı

İşletme Grupları (Hektar)	Aile Sayısı	İşletmelerin Kapladığı Alan (Hektar)	İşletme Dağılımı %	İşletme Alanı Dağılımı %
1-5	141.903	199.075	61.4	10.4
5.1-20	74.843	756.291	32.4	40.0
20.1-50	12.211	395.559	3.3	20.9
50.1-100	603	66.880	0.3	3.5
100-	1.389	473.787	0.6	25.1
Toplam	239.949	1.891.592	100.0	100.0

Kaynak:Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, 3. Beş yıl 1973-1977, s. 862

Tarihten gelen feodal yapının bölge halkı üzerindeki olumsuz işlevi ile Osmanlı toprak mülkiyetindeki belirsizlik, toprak bölüşüm sisteminin adil olmayışı; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toprak üzerindeki egemenlik sorununu çıkmaza sokmuştur. Bu bozuk mülkiyet yapısını Cumhuriyete kadar taşımış ve korumuştur (Dağ ve Göktürk,1995, s.69-70).

Günümüzdeki toprak mülkiyeti üzerinde geline nokta; Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Siirt illeri kapsamındaki Güneydoğu Anadolu Projesi'nin dayandığı arazi tabanının büyük bir diliminde arazi mülkiyet yapısı, Türkiye ortalaması üzerinde dengesiz bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bölge genelinde 1981'de "Köy Envanter Etüdleri" çalışmalarında topraksız kırsal kökenli aileleri oranı %40.2 olarak belirlenmiştir. Türkiye geneli üzerinde yapılan bir envanter çalışmasındaysa, bu oran %30.7 olarak tespit edilmiş ve GAP Bölgesi'nde adı geçen illerin çok altında kalmıştır (Taraklı,1976).

Bölgede toprak sahibi işletmelerin %61.4'ü GAP nedeniyle sulanabilecek 1.8 milyon hektarlık arazinin %10.5'ini işleyebilmektedir. Buna karşılık ise, bütün içinde oranı düşük olan %6.2'lik bir işletme grubu da GAP arazisinin %49.5'ini işleyebilme özelliğine sahip olabilmektedir (Taraklı, 1987).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde topraksız durumunda olan ailelerin dışında; toprak sahibi görünümünde olan ailelerin büyük çoğunluğu salt geçimlerini temin edebilecek işletmeler üzerinde yoğunlaşmıştır. Diyarbakır'da 1950-1981 yılları arasında %63'lük toprak sahibi olma oranı %8'lik bir düşüşle %55'e inmiştir. %37'lik topraksız aile oranı adı geçen yıllar arasında daha da artarak %45'e yükselmiştir (Bkz. Çizelge 2.2).

Tablolardaki verilerden elde edilen sonuçlar şunu göstermektedir ki; çoğunlukla bölgede feodal yapının işleyişini elinde tutan ağalık düzeninin etkin bir güç kaynağı olduğu, özellikle kırsal kesimin siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde belirleyici bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Bölgede tarımsal arazilerin farklı iki uçta yoğunlaştığını, bir uçta büyük işletmelerle toprağın çoğunluğunu elinde tutan ağalar, diğer tarafta ise nüfusun

yoğun bir kesimini teşkil eden halk kitlelerinin elindeki yetersiz durumda olan arazilerdir (Özer, 1993a, s.58).

Çizelge 2.2. GAP'ta topraklı ve topraksız ailelerin payları (1950-1981)

İller	Topraklı Çiftçi Ailesi (%)		Topraksız Ailelerin Payları (%)	
	1950	1981	1950	1981
Adıyaman	-	78	-	22
Diyarbakır	63	55	37	45
Gaziantep	69	65	39	35
Mardin	76	57	24	43
Şanlıurfa	55	58	45	42
Siirt	55	-	45	-

Kaynak : 1950 Tarım Sayımı (DİE) ve 1981 Köy Envanter Etüdüleri (Tarım, Orman ve Köy işleri Bakanlığı).

GAP Bölgesi'ndeki illerin toprak dağılımındaki dengesizlikleri sadece gelir dağılımındaki sonuçları etkilemekle sınırlı kalmamıştır. Bu etkinin, verimlilik, üretim kalitesi, üretim çeşitliliği, iş gücü ve insan kaynaklarının geliştirilmesi, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi-korunması, tarımda oluşacak artı ürünün sanayiye aktarılabilir fon olarak kullanılması gibi yaşamsal süreçlerin, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) bitim sonrasında kentsel gelişmeleri ve yerleşim dokularının oluşmasını doğrudan etkileyeceği bilinmelidir (Dağ ve Göktürk, 1995, s.48).

Çok detaylı olmayan feodalitenin tarihsel gelişimiyle bölgenin toprak yapısını Diyarbakır ölçeğine indirgediğimizde; Diyarbakır'da bölge geneli üzerinde ortaya çıkan sonuçlara paralel sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 1912-1950 yılları arası 5 hektardan küçük işletmelerin oranı %53'ten %67'ye yükselmiştir. Ancak; 1950-1980 arası yıllarda durum bu şekilde olmayıp, tam tersi nitelikte bir gelişme göstermiştir. 1950-1980 dönemleri arasında geçen 30 yılda; %67 olan küçük işletmelerin oranı %58'e düşmüştür. Böylece kontrol ettikleri arazi alanları %29'dan %7.9 gerilemiştir. Aynı durum 5 hektardan büyük işletmelerde yukarıda ifade edildiği nitelikte olmayıp; ancak onların lehine bir gelişme olmuştur. 1950-

1980 arasında %33 olan işletme oranı %42'ye yükselmiştir. Arazi alanları da %71'den %92.1'e çıkmış ve %21.1'lik bir artış göstermiştir (Bkz. Çizelge 2.3). “Doğu isyanları” sonrası ortaya çıkan zorunlu göç hareketleri Diyarbakır'da toprağa yönelik var olan paylaşım ve kullanım sorunlarını daha da çıkmaz bir hale getirmiştir.

Çizelge 2.3. Diyarbakır ve Türkiye’de arazi mülkiyeti ve dağılımı

İŞLETME GRUPLARI						
			0-5 Ha Grubu		5 Ha'dan Büyük Grup	
Ortalama İşletme Büyüklüğü (Da)			İşletme	Alan %	İşletme	Alan %
1912	Diyarbakır	40	53	-	47	-
	Türkiye	30.9	73	-	27	-
1950	Diyarbakır	109	67	29	33	71
	Türkiye	76	75	29	25	71
1970	Diyarbakır	136	57	8.2	43	91.8
	Türkiye	-	72	27	28	73
1980	Diyarbakır	116	58	7.9	42	92.1
	Türkiye	62	62	20	38	80

Kaynak: D.İ.E. 1993; Dağ ve Göktürk, (1995), GAP Yeniden Yapılanmalıdır, s.71.

1926-1927 tarihleri arasında Doğu isyanları akabinde; 16.6.1927 tarih ve 1087 sayılı yasanın 1. maddesi gereğince birçok aile ve özellikle çoğunluğu Diyarbakır'dan olmak üzere batı illerinde zorunlu iskana tabi tutulmuşlardır. Sahipsiz kalan araziler, topraksız olan halka dağıtımı yoluna gidilmeden, bu araziler balkanlardan gelen göçmen ailelerine verilerek, aradaki nüfus boşluğu doldurulmuş; fakat arazideki bölüşüm dengesizliği düzeltilememiştir (Aydemir, 1965, s.309-311).

Doğudaki toplumsal yapı düzeniyle ilgili yapılan bu yasadan tam yedi yıl sonra, yani 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı ikinci bir yasayla affedilen ağa, bey ve şeyhlere, itibarlarının

iade edilmesiyle, eski yerleşim yerlerine dönme olanağını bulmuşlardır. Daha bilinçli ve güçlenmiş olarak dönen bu belirleyici grup; düzenlerinin kesildiği yerden itibaren bölgedeki mevcut feodal düzenlerini sürdürmeye başlamışlardır (Arslan, 1992, s.52-53). Bu sonuç, yıllardan beri Doğu ve Güneydoğu'da sürmekte olan ve günümüze değin birçok gelişmenin oluşmasını engelleyerek, ekonomik verimle gücün küçük bir grubun elinde toplanmasını sağlayan feodalitenin, kapalı tarım toplumunun ilişkilerini hâlâ hayat buluyor olmasına olanak vermiştir.

1945 yılında çıkarılan çiftçiyi ve arazisi olmayanları topraklandırma kanunu, kabul tarihinden itibaren, 5 yıl sonra uygulamaya konulmasına rağmen, Güneydoğu ve Diyarbakır'da büyük bir ilgi uyandırmamıştır. Çünkü, halkın büyük çoğunluğu toprak bölüşümü ve kullanımındaki yetersizliklerin çözülmesini bekliyordu. Kanun tasarısının 17. Maddesi; "Bu kanunun neşri tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde, herhangi bir tarım toprağını fiilen işleyen ortakçı, yarıcı ve tarım işçisi otomatik olarak işlediği toprağa sahip olur. Mahalli tapu idareleri, bunlara derhal tapu vermekle mükelleftir. Mülk sahipleri, bu kanunla istimlak edilmiş bulunan mallarının bedelini devletten alır," hükmü yer almaktaydı.

O tarihte, bölgedeki feodal sistemin temsilcileri kanuna itiraz ederek, şu hale getirilmesini sağlamışlardır (Avcıoğlu, 1973, s.494). "Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39. Madde gereğince dağıtılmaya esas tutulan miktarların kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak suretiyle kamulaştırılabilir," denilmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, ekonomik ve siyasi güçlerinin sürekliliği için feodal düzenin devamından yana olan büyük toprak sahiplerinin kanunu birkaç kez kendi çıkarlarına yönelik değiştirmelerine rağmen, son şekliyle kalan kanun 1950 yıllarına kadar, bölgede pratik anlamda uygulanabilme olanağını bulamamıştır. 1950 yılında yapılan, Diyarbakır'ın ileri gelenleriyle büyük toprak mülkiyetini elinde bulunduran fiili anlamda da feodal sistemin temsilcileri olan bu kişiler açtıkları kampanya ile toprak dağıtım alanını,

hazine ve vakıf arazilerinin düzeyine indirilmesini başarmışlardır. 1960'lı yıllara kadar olan uygulamalar da bu yönde olmuştur (Arslan,1992, s.54-55).

Bölge için çıkarılan toprak reform kanunları, bölge ekonomisindeki bölüşümleri genele yayarak, fakir ve topraksız insanların hayat koşullarının iyileştirilmesini hedeflemekteydi. Fakat hazine, vakıf arazilerinin topraksız fakir olan ailelere dağıtım sonrasında takip eden yıllarda, resmi kurum ve ailelerin verdikleri bilgilerle uygulamanın çok yetersiz kaldığını, dağıtılan araziler üzerindeki verimin de çok düşük düzeylerde olduğu belirlenmiştir. Çiftçilerle çoğunluk olarak gözüken fakir ailelerin, bu olumsuzluklara dayanma dirençleri ve ekonomik güçlerinin yetersiz kalmasından, belli bir dönemden sonra büyük umutlarla sahip oldukları toprakları toprak ağalarına satarak, tekrar kiracı ve ortakçı durumuna düşmüşlerdir.

Toprak reformu sonuçları itibariyle değerlendirdiğimizde resmi olarak devlet ile vakıf arazilerinin fakir ve topraksız ailelerin vasıtasıyla, bu toprakların zenginlerin eline resmi kanallarla pürüzsüz bir şekilde geçmesi sağlanmıştır (Arslan, 1992, s.56).

Yıllardan beri sosyal, ekonomik ve kültürel yapılanma sorunları olan GAP Bölgesi, fakir ve topraksız ailelere devletçe verilen arazilerin tekrar yerel zenginlerin eline geçmesi, bugün yaşanmakta olan bölge sorununa zemin hazırlamıştır. GAP Bölgesi'nde kırsal kesiminin aşırı bir nüfus potansiyeline sahip olması ve bölgede daha önceleri de var olanlar 70'li ve 80'li yıllarda feodal işleyişe karşı başlayan tepkiler bölge sorunsalı içinde bir dönüm noktası oluşturmıştır.

Yeterli düzeyde net olmayan devlet politikaları sonucu ve bazen de bölgesel olayların getirdiği belirsizlikler, insanları gruplar halinde en yakın yerleşim birimlerine veya şehir merkezlerine göç etmek zorunda bırakmıştır (Dickey,1994, s.36-38).

Bölgede yaşanmakta olan terör olaylarının gitgide hızlanması, GAP planlamasındaki süreçleri ve projeye yönelik beklentileri sekteye uğratmaktadır. Özellikle, bölgenin merkez kenti konumundaki Diyarbakır'ın 1990 nüfus sayımına göre 381.144 olan nüfusu, bugün

bir milyona varan düzeydedir. Bu sorunların niteliği, GAP'ın ne tür sorunlarla karşı karşıya olduğunu gösterirken, ilerde Diyarbakır'daki barınma ve yerleşme sorunlarının çok büyük boyutlarda olacağını göstermektedir.

2.2.2.1. Sosyal, ekonomik ve etnik yapı

Tarihsel sürecin gelişim dönemleriyle beraber sosyo-kültürel ve etnik yapıları farklılıklar gösteren ve yerleşik hayat sürmüş topluluklar, Mezopotamya Bölgesinde yüzyıllarca etkin bir yapılanma içinde bulunmuşlardır (Dağ ve Göktürk, 1995, s.12-16).

Mezopotamya Bölgesi'nde kentsel düzeyde belirleyici bir konumda olabilmiş Diyarbakır, politik ve sosyal yapı olarak homojen bir toplumsal görüntü vermesine karşın; şehir merkezinde ve alt birim yerleşmeler olan ilçe ve köylerde farklı dil ve dinde gruplar görmek mümkündür (Yasa,1970, s.18-19).

Türkiye'de Cumhuriyet sonrası yaşanan toplumsal değişimler kentlere dalga dalga yayılırken; Doğu ve Güneydoğu'ya etkileri farklı bir düzeyde gelişmiştir. Bu sancılı sosyal değişimler Diyarbakır'ın Piran (Bugünkü Dicle ilçesi) köyünde mevcut düzene karşı yapılan isyan hareketi, 21 Şubat 1925 tarihinden sonra, doğuda sürececek "bölgesel sorunlar"ın hareket noktasını oluşturmuştur.

Doğudaki olağanüstü yönetim Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Muş, Ergani, Tunceli, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkari bölgelerini kapsamaktaydı. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, birçok çiftçi ailesi doğu isyanlarından ötürü topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Doğudaki bu toplumsal başkaldırının mülkiyet üzerinde etkisi; isyana katılan veya manevi destek veren büyük toprak sahiplerinin toprakları ellerinden alınması ve dışarıdan getirilen göçmenlerle doğudaki etkin yapı değişikliğinin başlatılması ile kentlerin dokuları yeniden tanzim edilmeye çalışıldı. Bu ani değişimler başka yerlerde olduğu gibi, Diyarbakır'da da kentleşme sürecine sağlıklı bir etki yapmayıp, salt kent ve çevresinde demografik büyümenin önünü açmıştır.

1945-50 yılları Türkiye’de kentleşme hareketi içinde önemli bir yer tutar. Bu dönemlerde yapılmış olan “Toprak Reformu” olumsuz sonuçlarını çevre yerleşmelerden gelen kırsal kesimin göçüyle, suriçinden ibaret olan Diyarbakır kentinin surdışına yönelmesini sağlayarak, yeni yerleşim alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Çünkü, o yıllara kadar kent yalnız, sur sınırları içinde kalmışken, kent, şekil değiştirerek yeni şehirle ve surun etrafını saran gecekonduyla tanışma sürecine girmiş oluyordu.

Diyarbakır’a göç eden insanların büyükçe bir oranı kırsal kesim insanı ile artı ürün gücü yok denilecek kadar az, olan insan grupları teşkil etmektedir. Çünkü, Diyarbakır il nüfusunun %45.1 köylerde yaşamakta olup, bu oran Türkiye ortalamasından %6.1 daha yüksektir (Dağ ve Göktürk, 1993, s.10).

Artan nüfus oranı ile kırsal kesim yerleşimlerinde çeşitli nedenlerle tutunamayan gruplar, kentli olabilmenin hiçbir yaşamsal özelliğini düşünmeden ve çeşitli zorlayıcı nedenlerle kentte göç etmenin yollarını aramak zorunda kalmışlardır. Köy nüfusundaki oranın Türkiye ortalamasının üstünde olmasının yanında, %0,32’lik nüfus artışıyla da yüksek bir oran olarak gözükmektedir. Türkiye’de aile büyüklüğü 5.22’yken, Diyarbakır’da bu sayı 6.92’dir.

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 1985’teki çalışmalarına istinaden ortaya çıkan sonuçlara göre, Diyarbakır’da çalışan nüfusun %71.4’ü tarımda, %2.8’i sanayide ve %25.8’i hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir. Bu da, GAP’ın ileriye yönelik çalışmalarıyla, tarımın Diyarbakır bölgesi içinde belirleyici bir rol alması, kent gelişiminin tarıma dayalı olabileceği fikrini, ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de sanayi’de istihdam oranı %11.4 iken Diyarbakır’da %2.8 oranıyla ülke ortalamasının çok altında gözükmektedir (Dağ ve Göktürk, 1993, s.10) (Bkz. Çizelge 2.4).

Rıfki Arslan; eski bir tarihi ifade eden, yani 1965 yılında Diyarbakır gecekondu bölgesinde yaptığı bir alan araştırmasında, o dönemde yapılan göçün nedenlerini bulmaya çalışmıştır. Ortaya çıkarılan verilerin çok eski tarihlere dayanmasına karşın; bizlere vereceği mesajlar

açısından önemli olabilmektedir. Tabi ki, ortaya çıkan sonuçların, göçü net bir çerçeve içinde belirleyemezken, Diyarbakır ölçeğinde ortaya çıkan sonuçlar; nüfus hareketinin temelde ekonomik ve toprağa bağlı nedenlerle ortaya çıktığıdır. Bununla sosyal ve kültürel nedenlerinde, göç olgusunda itici bir faktör olarak gözükmesidir. Yukarıda ifade edilmeye çalışılan genel çıkarımların ötesinde, göç olgusunun boyutunuda değiştirebilen terör ve emniyet gibi olguları da gözardı etmemek gerekir.

Çizelge 2.4. Diyarbakır ve Türkiye’de istihdamın sektörel dağılımı

	Tarım Kişi	%	Sanayi Kişi	%	Hizmetler kişi	%	Toplam
Diyarbakır	233029	71.4	9262	2.8	84207	25.8	233029
Türkiye	12118533	59.0	2345719	11.4	6092534	29.6	20556786

Kaynak: D.İ.E, 1993-C; Dağ ve Göktürk, (1993), Diyarbakır ve Bölgesel Gelişme, s.10

Rıfki Arslan’ın araştırmasının olumsuz bir yanı da, araştırmanın bizzat kentte yaşayan denekler arasında yapılmamış olmasıdır (Bkz. Çizelge 2.5). Araştırmada %40.7 tarım işçisi, %18.4 yarıcı, %12.7 kiracı, %10.0 toprak sahibi, %16.2 küçük esnaf ile memur araştırmanın verileri olarak ele alınmıştır. 1965 yılında yapılan ankete katılan 282 ailenin %54.6 Diyarbakır köylerinde ve ilçelerinden seçilmiştir. Diğer komşu il ve küçük yerleşim birimlerinden ise %23.6 lık gibi bir oran araştırmaya dahil edilmiştir (Arslan, 1992, s.77).

Çizelge 2.5. Kırsaldan Diyarbakır’a göç nedenleri (1965)

	Aile Sayısı	%
Toprak azlığı (Gelir yetmezliği)	172	60.3
Kan Davası	26	9.2
Emniyet Sorunu	32	11.3
Kentte yaşama isteği	22	7.8
Arazi sorunları	14	4.9
Eğitim	10	3.9
Tarikat Şeyhi istemek	2	0.8
Cevap Vermeyenler	4	1.6
Toplam	282	100.0

Kaynak: Arslan, R., (1992), Diyarbakır’da Toprakta Mülkiyet Rejimleri ve Toplumsal Değişme, Ankara. s.77

BÖLÜM III

3. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

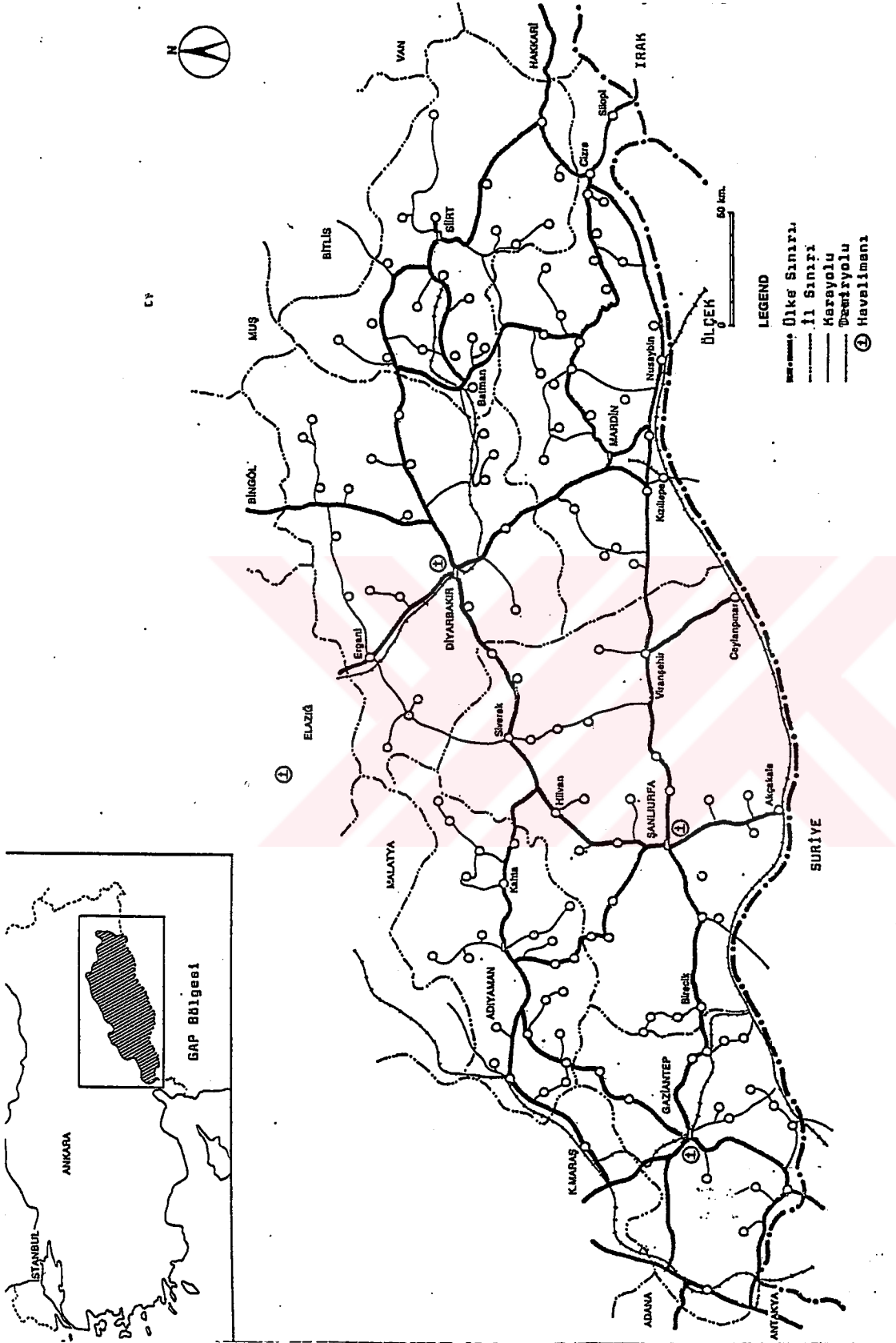
“Güneydoğu Anadolu Projesi;” Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde yapımına başlanan ve başlangıç yılları 1930'lara kadar uzanabilen bir projeler dizisidir. Bu projeler dizisi, ilk önceleri Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Siirt ve Mardin illerini kapsamaktaydı. Daha sonraları ise Batman ile Şırnak'ın il olmasıyla, projenin kapsadığı il sayısı sekiz merkez olarak, belirlenmiştir (Bkz. Şekil 3.9).

Bu merkezler ile bu merkezlere bağlı alt merkezlerin birçoğu sosyal, ekonomik ve kentsel gelişim düzeyleriyle, Türkiye ortalamasının çok altında kalmışlardır. Buna karşın; bölgenin kendi gelişmişlik düzeyi içinde, en üst sıralarda gözüken illerin başında Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa gelmektedir. Bu il merkezleri “GAP” öncesi konumda bölgenin en aktif merkezleri görevini görmekteydi.

Güneydoğu Anadolu Projesi, 13 ana projeler dizisinden oluşmaktadır. GAP Bölgesi'nde bu projeler ile 22 baraj ve 19 tane hidrolik santralin yapılması öngörülmüştür. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamı içinde yapımına devam edilen santraller, yılda ortalama 27 milyar kilovat saat hidroelektrik enerjisi üretecektir. GAP Bölgesi'ndeki barajlarsa, yılda ortalama 18 milyon dönüm arazinin sulanabilirliğini sağlayacaktır.

Bölgede üretilecek enerjinin toplamı, Türkiye'de üretilebilen tüm enerji üretimine eşdeğer olacaktır. GAP Bölgesi'nde sulanacak arazi genişliğiye bugüne kadar sulaması devlet tarafından yapılan 15 milyon dönüm araziden 3 milyon daha fazla olacaktır (Özer, 1993a, s.14-15).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, kaynak ve nüfus dengesi açısından oldukça büyük bir kalkınma potansiyeline sahip olmasına karşın; bölge sosyo-kültürel, kentsel ve ekonomik düzeylerde ülke gelişmesinin gerisinde kalmıştır. Bölgenin nüfus ve kaynak potansiyelinin değerlendirilmesi için entegre bir proje olarak isimlendirilen “Güneydoğu Anadolu Projesi” uygulaması; bölgedeki ekonomik verimliliğin artması, kentlerin mekansal boyutta yeniden ele alınması veya mevcutların yeniden ıslah edilmesi ve alt yapı hizmetlerinin değişmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Açma, 1991, s.111).

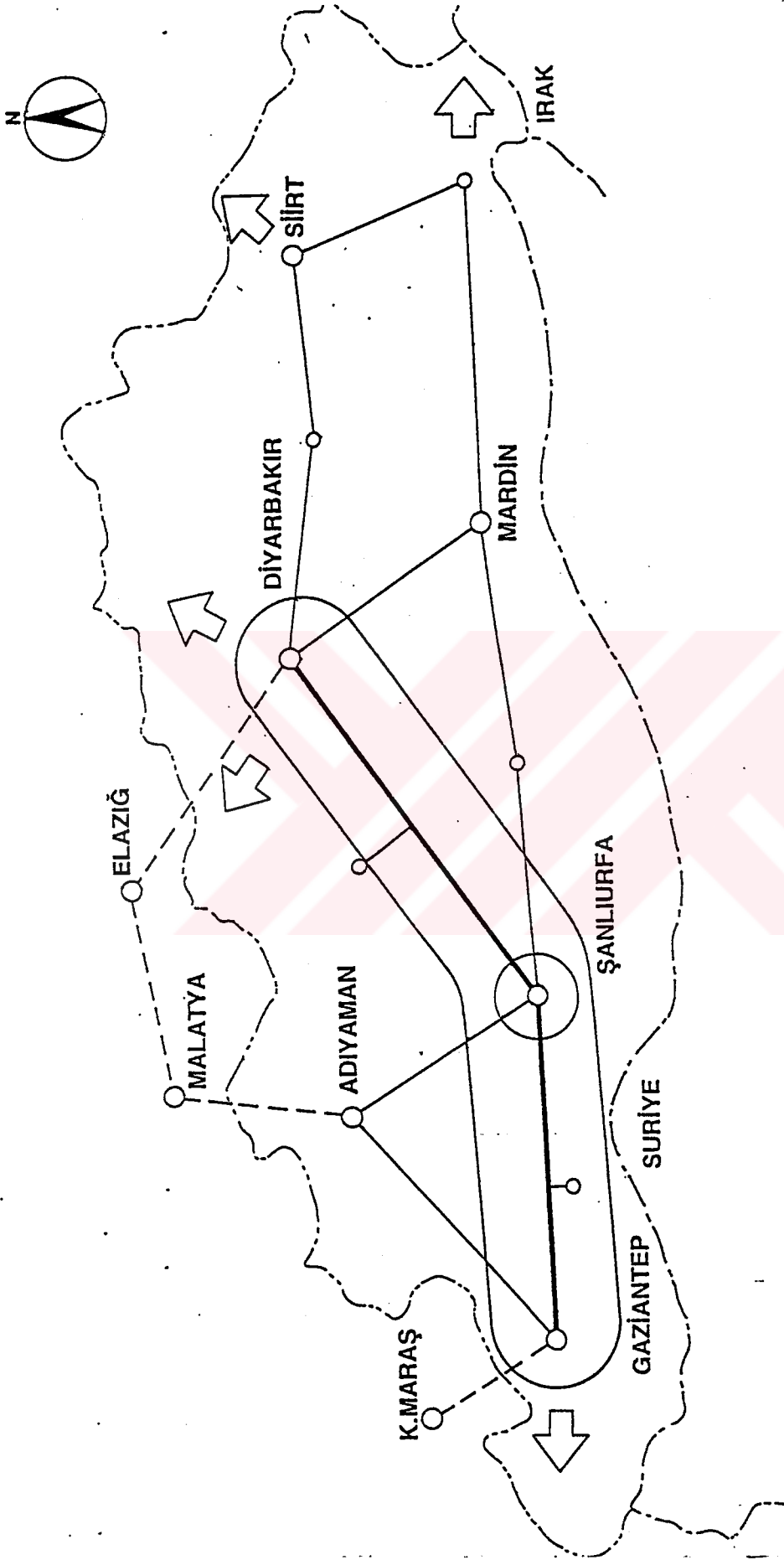
Şekil 3.9. Güneydoğu Anadolu Projesi yerleşim haritası, Kaynak: DPT., (1990), Güneydoğu Anadolu Projesi, Master plan Çalışması, Master plan Nihai Raporu, Cilt 2, Ankara, s.1

Güneydoğu Anadolu Projesi üzerine yapılan araştırma ve çalışmalar; projeyi bölgesel kalkınma süreci içinde anlamlı bir hale getirecektir. Dünyada yapılagelen bu tür bölgesel kalkınma projeleri ekonomik olduğu kadar; sosyal, kültürel ve politik unsurları da içermektedir. Bölgesel kalkınma süreci; yapısal değişme, sanayileşme, kentleşme ve bunlarla ilgili birçok olguyu da beraberinde kapsamaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi için yapılmak istenen değişimler; bölgesel kalkınma perspektifi içinde ele alınmalıdır. Yoksa, GAP'ta birtakım tekil değişimlerle, bölgesel kalkınmaların oluşmasını kentler düzeyinden alt kentler düzeyine kadar yaymak çok zorlaşacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, "GAP" öncesi bölge merkezlerinin yapısal karakterleri incelendiğinde, gelişme merkezleri ayırımında esas olan coğrafi mekan olarak Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa il merkezleri; kalkınma ve yığılma merkezleri olarak gözükmemektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamı içindeki bu gelişme merkezleri, bölgenin ekonomik ve kentsel kalkınmasında sürükleyici etken olarak düşünülmelidir. Çünkü, bu merkezler mevcut kentsel gelişmeleriyle hizmet sektörü bazındaki potansiyelleri, onları bölgenin gelişmesinde öncü bir konuma sokmaktadır. GAP Bölgesi'ndeki gelişim alternatifleri için diğer bir seçenek de; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin kırık gelişme aks eksenî* (Bkz. Şekil 3.10) üzerinde yer alan kentlerin, var olan alt yapı sistemlerinin yeniden işlevlendirilmesidir.

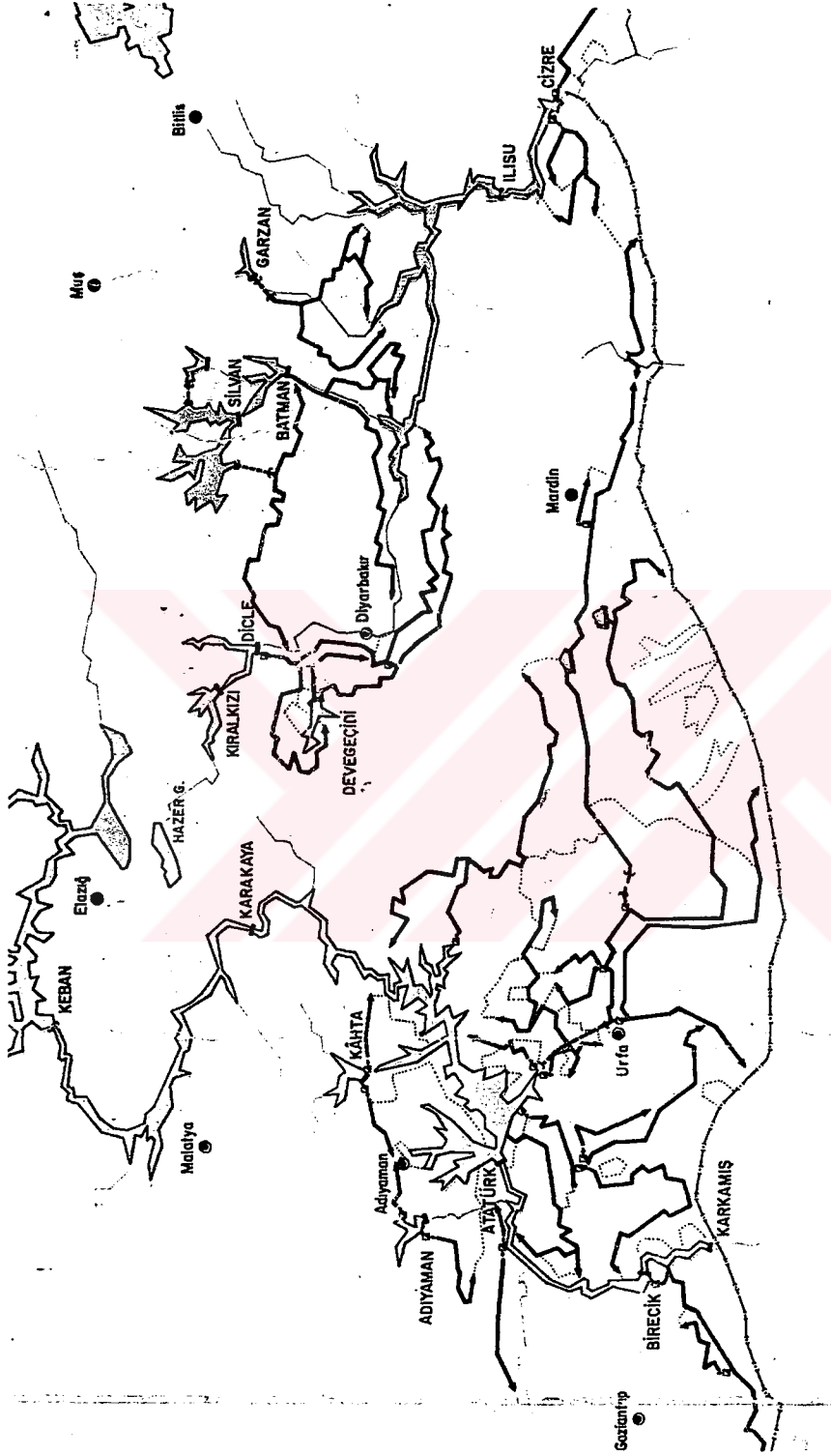
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde inşa edilmekte olan baraj ve hidroelektrik santralleri (Bkz. Şekil 3.11) bölgenin gelişmesinde büyük bir katkı sağlayacaktır. GAP Bölgesi'ndeki toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucu, bölgede kentsel mekanlarla sosyo-ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkacaktır. GAP'ın gelişim süreciyle birlikte yapılması gereken düzenlemelerle; GAP Bölgesi'nde nüfus nüfus değişimleri de ortaya çıkacaktır. Yeni yerleşim yeri veya, mevcut yerleşimlerin büyümesi, alt yapı gibi gereksinimlerin karşılanması, planlı bir sistem içinde yürütülecek uygulamalar, bölgedeki üretim ve refah seviyesinin artmasına katkı sağlayacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi; bölgedeki ekonomik ve sosyal yapının büyük oranda değişimini sağlayarak, beraberinde birçok sektörün gelişmesini de gündeme getirecektir.

* Kırık gelişme aksı: Master Plan Birinci Aşamada Mekansal Gelişimin Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep Aksı Üzerinde Olmasını Önermektedir (Bkz. Şekil 3.10).

Şekil 3.10. Kırık gelişme aksı ve mekansal gelişme yapısı, Kaynak: DPT, (1990), GAP Master Plan Nihai Raporu, Yöneticiler İçin Özet, Ankara, s.6

NOT: Şekildeki oklar; GAP kapsamındaki illerin gelişme ve etkilene yönlerini göstermektedir.

Şekil 3.11. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamı içindeki baraj ve hidroelektrik santralleri, Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi, (1990), Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, DSI, EPDB, Ankara.

NOT: Renkli (yeşil) alanlar, bölgede sulanacak alanları ifade etmektedir. Şekildeki oklar ise sulama kanal ve yönlerini göstermektedir.

Bu yaklaşımlarla, kırsal alandaki mekansal, ekonomik, sosyal ve fiziki alt yapının düzenlenmesi ve kaynakların makro düzeyde verimli bir şekilde kullanılması projenin hedef bağlamı içinde düşünülmelidir.

Güneydoğu Anadolu Projesi gelişen evreleriyle bölgenin sanayileşme sektöründe büyük değişimler yaratacaktır. Sanayileşme, bir boşlukta veya kendiliğinden oluşan bir süreçten değil; belli sosyal, kentsel ve ekonomik düzeylerin oluşturulduğu bir ortamda ortaya çıkacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, belli düzeylerde sosyal ve ekonomik göstergelerin gelişimini sağlayarak, bölgenin kısa bir süre içerisinde sanayi dönemine girmesine fırsat verecektir (Erkan, 1987a, s.137-138). Günümüzde sosyo-ekonomik yapısı alt düzeylerde olan, bu bölgenin, “Güneydoğu Anadolu Projesi” sonrası, sanayileşme sürecine girmesiyle oluşacak köklü dönüşümler ve dinamik hareketlerin kentsel yapılaşmaya ve mekansal gelişmeye yapacağı etkilerin, çok iyi analiz edilerek, ileriye dönük yerleşim ve tasarım ilkeleri oluşturulmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi mekansal gelişme strüktürü ile konut yerleşim kriterleri planlanırken, öncelikli olarak, bölgesel gelişme koridorunu belirleyen ve bölgenin üç büyük kenti olan Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep’i birleştiren aks üzerinde sanayi ile kentsel gelişmeye öncelik verilmesi hedeflenmelidir (Bkz. şekil 3.10). Çünkü, herhangi bir bölgenin kentsel gelişmesi, bir ölçüde ulaşım ağı, yerleşim dokusu ve arazi yeteneğine bağlıdır. GAP’ın sonuçları itibarıyla; “kırık aks” eksenini üzerinde bulunan kentlerde, bu özellikler mevcut olacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi’nin uygulamaya geçmesiyle, GAP Bölgesi’nde hedeflenen su depolama ve dağıtım tesisleri hizmete açılacağından, kentsel gelişme ve yerleşim dokusu kendiliğinde bir değişim süreci içine girecektir. Gelişecek ekonomik güç, etkisini kentsel yerleşmeler ve diğer alanlar üzerinde gösterecektir. Bu etkiler kalite yönünde olabileceği gibi sağlıklı bir fiziki planlamanın da oluşmasına olanak sağlayacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sosyo-ekonomik ve fiziki alt-üst yapıların hala belli bir olgunluğa ulaşmamış olması, büyük bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle, tarıma dayalı bir toplum karakterini gösteren "GAP Bölgesi", gelişmelerin ara safhalarını yaşamadan modern sanayi toplumunun değerlerini bir anda kabul edip, yaşaması sorunlu olabilecektir.

Türkiye'de 1980'li yıllar, Güneydoğu Anadolu Projesi için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Dicle ve Fırat Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen ve yapılmakta olan barajlar, hidroelektrik santralleri ve sulama tesisleri ülkemizin en büyük entegre projesi olup, dünyada uygulanmış büyük projeler arasında yer almaktadır (Keleş,1993, s.268-270).

Güneydoğu Anadolu Projesi, salt fiziki boyutu ve alanıyla ilgi toplamamaktadır. Bu proje; kentsel-kırsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut vb. yatırımları içine alan ve zamana yaydırılmış bir projeler bütünüdür. Bu proje kümesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni her yönüyle etkilemekle sınırlı olmayacaktır. Ülkeyi bölgeler bazında etkileyebilecek, çok yönlü entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak algılanmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölgede etkili olabileceği veya etkileyeceği alanları aşağıda maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz;

1. Nüfus ve iç göç hareketleri,
2. Tarımsal ve sanayi üretimi,
3. İletişim ve ulaşım,
4. Sosyal ve altyapı hizmetleri,
5. Ulaşım ve altyapı planlaması,
6. Tarımsal planlama hareketleri,
7. İmar hareketleri (Planlı kentleşme),

Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgedeki tüm yatırımlarıyla 20 ile 25 yıl içerisinde gerçekleşecek şekilde 2005'li yılları aşmadan tamamlanması düşünülmektedir. GAP Bölgesi'ndeki yatırımların hedeflenen tarihler içerisinde tamamlanmasıyla, üretim aşamasına gelecek proje; bölgenin ekonomik ve toplumsal yapısını değiştirebilecek bir konuma gelecektir.

Barajların fiziki olarak tamamlanmasıyla 693.037 ha. alanda sulu tarım yapılabilecek ve 24 milyon Kwh hidrolik enerji üretimi de sulamayla gerçekleşmiş olacaktır (DPT, 1988). GAP Bölgesi'nde özellikle sektörler arası bağlantı ve etkileşimi ortaya koymak üzere (20 yıllık bir süreye yayılan) 2005 ve daha ileri yıllara uzanabilen bir kalkınma modeli için, "GAP Master Plan"'ı hazırlanmıştır.

GAP Master plan proje alanı içine giren her sektörün temel hedef ve etki alanları belirlenerek, uygulama yollarını çerçeveleştiren noktalar belirlenmiştir (Sencer, 1992-93, s.1-9). Master Planda, hedeflendiği gibi, bölgede uygulama alanları bulacak sektörlerin büyük oranda tamamlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Fakat "GAP Hareket Planı" incelendiğindeyse amaç ve hedefler daha yalın hale getirilmiş ve fikirler aşağıdaki gibi maddeler halinde sıralanmış:

1. Bölgenin ekonomik hayatına ivme kazandıracak ve geliri yükseltecek yatırımların mümkün olabilecek azami ölçüde arttırılması,
2. Bölgede yetersiz olan ve de ihtiyaçlara cevap veremeyen sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke ortalamalarına getirilmesi,
3. Bölgede doğacak istihdam olanaklarını artırarak, rasyonel bir şekilde dağılımının sağlanması,
4. Bölgeye nitelikli personel çekebilmek ve daha sağlıklı bir ekolojik dengenin sürekli kılınabileceği bir kentsel çevre yaratabilmek için, altyapının iyileştirilmesiyle bölge kentlerinin uygar ölçülerde yaşanabilirliğinin arttırılması,
5. Kırsal kesimdeki eksik alt yapının tamamlanması,
6. Ulaşım ağının yeniden bir düzenlemeye tabi tutularak bölge içi ve bölgeler arası ulaşabilirliğin arttırılması,
7. Bölgede mevcut olan ve kurulması muhtemel sanayinin altyapı ihtiyacının giderilmesi şeklinde tarif edilmektedir.

Yaklaşımlar değişik şekillerde ifade edilmelerine karşın; amaç ve hedefler kendi içlerinde

* GAP Master Planı: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin uzun vadedeki gelişme ilkelerini belirleyerek, yapımı öngörülen projeler dizisinin uygulama safhalarını açıklayan plan.

bir bütünlük teşkil etmektedir. Bu da, bölgede yapılan işlerin birbirlerini tamamlayıcı bir nitelikte olması, hedeflere varmaya ivme kazandıracaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi, uygulama sonrası, tüm fiziki tesis ve altyapılarıyla birlikte ortaya çıkacağından, bölge bir cazibe merkezi haline gelecektir.

GAP Bölgesi'ndeki sektörler için yapılan trend projeksiyonlara göre; atıl ve verimsiz bir durumda olan bölge ekonomisi ortalama olarak yılda % 4.7 oranında bir büyüme gösterecektir (Bkz. Çizelge 3.6). Bölge için önerilen kalkınma senaryolarına göre, GSBH'sının yıllık ortalaması 6.8 oranında artması hedeflenmektedir. Bölge kalkınma projeksiyonları içinde en hızlı artışın % 9.1'le endüstri, 8.1'le hizmetler ve 5.9'la inşaat sektöründe olması öngörülmüştür.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin başlangıç yılları itibariyle, projenin teknik ve fiziksel boyutu üzerine çalışan teknisyenler, bölgenin yapısal ve ekonomik değişimleri için senaryolar üretmekteydiler. Bu senaryolarına yönelik sosyo-ekonomik ve teknik dönüşümleri, bölgenin mevcut verilerini matematiksel göstergelere indirgeyerek; sonuçlar ifade etmeye çalıştılar. Bu senaryolara kuşkuyla bakılmasına karşın, bugün bölgede kısmi de olsa, yapılan arazi sulamalarıyla, olası değişimlerin hiç de uzak olmadığını görmekteyiz.

GAP Bölgesi sosyal, ekonomik, kültürel ve yerleşim konumunun, tek düze olan mevcut yapılanmayı aşabilmesi için, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölge düzeyinde halka çok iyi bir şekilde tanıtılmasıyla mümkündür. Bölgedeki olası dönüşümlerin niteliklerini şöyle açıklayabiliriz:

a. GAP'ta tarımsal yapı ve oluşabilecek dönüşümler:

- I. Büyük toprak mülkiyeti ile feodal ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı kırsal yerleşimler,
- II. Küçük toprak mülkiyetinin egemen olduğu ve küçük üreticilerin geçimlerini sağlayabildikleri düzeyde, üretim yaptıkları yerleşimler,
- III. Büyük toprak mülkiyetinin pazara yönelik üretim yaptığı ve tarım işçiliğinin yaygınlaştığı kırsal bölgeler,
- IV. Küçük toprak sahiplerinin pazara yönelik üretim yaptığı kırsal yerleşimler.

Çizelge 3.6. GAP Bölgesi'nde sosyo-ekonomik projeksiyonlar (1985-2005) (ocak 1992 fiyatlarıyla)

	1985 Değerleri	Trend Projeksiyonu Yıllık artış hızı %	Önerilerin Kalkınma (2005) Yıllık artış hızı %
GSBH (Milyar TL)	21.882*	4.7	6.8
Tarım	8.657	2.7	4.0
Endüstri	3.434	6.0	9.1
İnşaat	1.628	4.6	5.9
Hizmetler	8.163	5.8	8.1
Nüfus (1000)	4.304	2.9	3.0
Kent Nüfusu	2.148	4.2	4.6
Kır Nüfusu	2.156	1.2	0.7
İstihdam (1000)	1.528	2.2	3.1
Kişi Başına GSBH(1000TL)	5.087*	1.8	3.7

Kaynak: GAP Master Plan Çalışması, Cilt 2, GAP Raporu, 1992.

* 1991 yıl sonu fiyatlarıyla GSBH 20.116 (Milyar) T.L, kişi başına GSBH ise 4.206 (Bin) T.L.'sıdır.

GAP Bölgesi'nde, projenin bölgeye getireceği, yeniden yapılanma ve dönüşüm sonrası süreçte, yukarıda maddeler halinde tanımlanan kırsal yapının toprakla ilişkili özellikleri yeni bir süreç içine girecektir. Bölgede elde edilen veri çalışmaları sonucunda, 1.028.000 kişinin tarım sektöründe istihdam edilme olanağını bulacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgede uygulama sürecine girmesiyle tarım sektörü yeni bir nitelik kazanacaktır. Böylece GAP Bölgesi'nde yaklaşık olarak 3.5 milyon insan istihdam edilecektir. Bu iş gücüne katılım sonucu olarak da, 7 milyon insanın kırsal alanlara yerleşebileceği beklenmektedir. Özellikle, bölgenin sulamaya geçilmesiyle çeşitlenecek yeni tarımsal ürün desenleri, bölge halkına parasal dönüşüm olarak kendini yansıtabilecektir. Tabi ki, tarımdaki yeni ürün çeşitliliği, kendini ilk olarak sulanmaya başlanmış bölgelerde gösterecektir.

b. GAP Bölgesinde sanayi veya endüstriyel yapılanma ve dönüşümler:

Bölge, GAP öncesi konumu itibariyle, ekonomik yapısı tarıma dayalı olup ve halkın çoğunluğu artı verimden öte, kendi geçimlerini temin edebilecek düzeyde tarımsal ürün elde edebilmekteydi. Bölgenin mevcut toprak potansiyeli içerisinde tarımsal üretimde,

yeterli düzeyde kullanılabilecek suyun olmayışı ve de tarımsal işletim tekniklerinin yetersizliği, tarım aletlerinin çok eski kalması, üretim yetersizliğine neden olmuştur.

Sanayinin bölge ekonomisi üzerinde bir canlılık kazanabilmesi için, tarımsal sektörde elde edilecek gelirlerin geriye dönüşlü olarak, sanayi kollarına aktarımıyla mümkün olacaktır. Bu yaklaşımları doğrulayıcı girişimler, istenilen düzeyde olmamasına karşın; kendini bölgede göstermektedir. Bölgenin belli bir kesiminde sulu tarıma geçilmesinden dolayı, ekonomik gelişme ile yeni ürün deseninin ortaya çıkardığı artı değerdeki artışın bir sonucu olarak, bölge halkı kazandıklarını sanayi yatırımlarına aktarmaya başlayacaktır. 1995'ten bu yana Şanlıurfa bölgesindeki uygulamalar, bu girişimleri doğrulayıcı nitelikte gelişmektedir.

c. GAP Bölgesinde yerleşme düzeni ve olabilecek dönüşümler:

GAP Bölgesi; tarım, sanayi, eğitim ve hizmetler sektörü bağlamında projenin fiili olarak hizmete girmesiyle ortaya çıkacak alternatif yenilikler nedeniyle "Yerleşim Düzenleri"ni yeni tasarım oluşumları ışığında irdeleneceklerdir.

GAP'ın yeniden yapılanma süreciyle orantılı, olarak gerek tarımda, gerekse sanayi yapısındaki dönüşümler ile bölgenin inisiyatifi dışında verilen yatırım kararları, mevcut yerleşme düzenin yeniden şekillenmesine fırsat verecektir. Bu yeni oluşum süreciyle yeni yerleşim bölgelerinin oluşmasına da olanak sağlanacaktır.

Diyarbakır Gaziantep'ten farklı olarak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (Dicle Havzası) sulama etki alanı içerisinde yer alarak, suyun tarımsal ekonomiye yapacağı etkiden birebir ölçüle etkilenmektedir. Şanlıurfa ve Mardin ikincil özellikler gösteren merkezler olarak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin sulama alanının çeperinde yer almaktadır.

GAP Bölgesi'nde 1970-1985 dönemleri arasında geçen 15 yıllık süre içerisinde, sulama alanı içinde bulunan ve sulama alanına yakın yerleşmeler, nüfuslarını 2.5 katına çıkarmıştır (Bkz. Çizelge 3.7).

Çizelge 3.7. 1970-1985 Döneminde GAP Bölgesi'nde yerleşmelerin nüfusu

Yerleşim Birimleri	1970	1975	1980	1985	1970-1985 Nüfus Artışı
Sulama Alanı İçindekiler					1970=100
Adıyaman	31263	43782	53219	71644	229
Diyarbakır	149566	169535	239931	305940	204
Batman	44991	64383	86982	110036	244
Sulama Alanının Yakın Çevresinde					
Mardin	33740	36629	39137	44085	135
Şanlıurfa	100654	132934	147488	194969	194
Sulama Alanının Dışında Kalanlar					
Gaziantep	227652	300882	374290	478635	210

Kaynak: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, V. Sınıf Stüdyo Çalışmaları ve Eraydın, A. "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Bölge yerleşme düzenine olası etkiler." s.195-197

Bölgenin mekansal gelişmesine uygun veya mevcut yerleşik mekanların potansiyelleri bilinmeden, yapılacak sektör yatırımları optimal yönleere yönelecek yatırımlar kadar, etkili olmayacaktır (GAP Master Plan, c.4, 1990, s.D-26). Bu nedenle; GAP Bölgesi'nde önemli kent merkezlerinin planlanmasında şu noktaların göz önüne alınmasında büyük yarar var;

1. Bölgenin geleceğinde belirleyici bir rol alan kent merkezlerine yönelik plan ve hedefler; yalnızca fiziksel boyutla yetinmeden bölgesel kalkınma modeli içerisinde kentsel kalkınmanın sosyo-ekonomik dinamiğinde, kültürel boyutunda etken bir olgu olduğu bilinmelidir.
2. Kentsel gelişme planları tekilden bütüne doğru yönlendirilerek, uygulanabilir ölçeklerde olmalıdır.
3. Özel sektör kaynaklarının devreye sokularak, kentsel mekanların gelişmesine katkıları sağlanmalıdır.

4. Bölgenin veya kentin özelliklerine göre kentsel planlama yöntemleri ortaya konulmalıdır.

3.1. GAP'ın Hedefleri

Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamasını gerçekleştirmek üzere; Türkiye'de ilk olarak 1989 yılında “ Bölge Kalkınma Yönetimi” adında bir birim kuruldu. Bu kuruluşun amacı: GAP Bölgesi'nde , Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bilinen içeriğine yönelik tali projeler üretmek, yatırımların gerçekleşmesini sağlayıcı bilgilerin yöre halkına aktarımını sağlamak, plan ve alt yapı hizmetlerini düzenleyici rehberlik hizmetlerini yapabilmektir. “GAP Kalkınma İdaresi” ile GAP'ın niteliklerini incelediğimizde ortaya şu hedefler çıkmaktadır:

1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin mevcut sosyal ve ekonomik yapısını projenin bir olgusu olarak görüp, bölgenin ekonomik strüktürünü bir disipline bağlamak, verimliliğin artı değere ulaşmasını sağlamak ve böylece bölgeler arası gelir farklılığını azaltmak,
2. Yıllardan beri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin hiç kullanılmayan kırsal alanlarının verimliliğini arttırmak ve projenin yapım süreciyle birlikte, bölgeye gelecek insanlara kalıcı olabilecek yeni istihdam olanakları yaratmak,
3. GAP Bölgesi'ndeki büyük kentlerin (Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep) nüfus çekebilme kapasitelerini arttırmak, ekonomik ve sosyal koşulların olumsuzluğundan göç eden nüfusun, (Türkiye'nin metropoliten şehirlerine gitmesine önlemler getirerek) kendi bölgesel yerleşimleri içinde kalmalarını sağlamak ve toplanacakları merkezlerin konut, yerleşim ve ekonomik koşullarını düzeltmek,
4. Bölgenin yıllardan beri verimli bir üretim sistemi içinde kullanılmayan öz kaynaklarının kullanımını, merkezler bazında bölüştürülüp; ekonomik büyümeyi hedefleyen dış bağlantılı ticari yolları aramak,
5. 1936'lardan günümüze değin Güneydoğu Anadolu Projesi için yapılan proje çalışmalarının hedefleri geleceğe dönük olduğundan; mevcut yerleşim dokularının ıslahı sağlanarak ve “GAP” nedeniyle açılacak sektörlere, istihdam edilecek nüfus için, konut alanlarının teminini sağlamak gerekir.

GAP Bölge kalkınma yönetimine; 388 sayılı kuruluş ve görevlerine ilişkin yasa gücünde kararname (Resmi Gazete, 1989) ile bu kurumun tasarrufuna bırakılan, nazım ve uygulama planlarıyla revizyonların tamamı ve ya bir kısmını plan değişikliği dahil, ada ve parsel bazına kadar yapma veya yaptırma yetki ve görevi de verilmiştir. Bu kanun hükmündeki kararname ile belediyelere ait olması gereken imar ve planlama yetkileri, GAP Bölge Kalkınma Yönetimi Birimi'ne verilmiştir.

Birinci derecede bölgenin ekonomik, sosyal ve toplumsal yapısını iyileştirmeye yönelik ve 2005 yılında da tümünden uygulama aşamasına geçecek GAP'ın karar mekanizmaları içinde "yerel yönetimlerin gücünü dışlamak" "GAP" ile bölge halkının birbirinden soyutlanması anlamına gelecektir.

Güneydoğu Anadolu Projesi içinde geliştirilmesi öngörülen kalkınma planı; sektörler boyutunda veya sektörlerin bölge içinde birbirleriyle olabilecek bağlantı süreçleri, tutarlılık gösteren modeller olabilmesine karşın; kentsel veya mekansal boyutta olabilecek planlamalar hiç düşünülmemiş veya ihmal edilmiştir. Her ne kadar bölgesel gelişme ve planlamaya ilişkin fikirler master planda yer alıyorsa da bunlar konut ölçeğinden yerleşim ölçeğine kadar bir sistem içinde ele alınmamıştır.

GAP Bölgesinde şehir düzeyinde yapılacak planlama, şehir kademeleşmesine dayandırılmalıdır. Şehir planları yapılırken, şehirlerin ekonomik, toplumsal ve kültürel bakış açıları ile kırsal alışkanlıklarının şehir dinamizmi içindeki hareket ve tutunma nitelikleri çok iyi tahlil edilmelidir (Erkan, 1987, s.140).

Güneydoğu Anadolu Projesi'ndeki ilk hedefler; toprak ve su kaynakları ıslah edilerek kullanıma sunulması şeklindedir. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin başlangıcından günümüze değin, yapılan ilave çalışmalarıyla yapım sürecine ivme kazandıran hareket planları yeni işlevler kazanarak; bölgenin sosyo-ekonomik yapısını her alanda etkileyebilecek hale dönüştürmektedir. Projenin ilerleyen yapım safhalarıyla, bölgeye yeni yatırımların ihtiyaç görülmesi; "konuta olan talebi" gündeme getirecektir.

GAP Bölgesi'nde sulamaya açılacak alanlarda pratik düzeyde uygulamaya başlamadan önce; toprak etüdleri, arazi haritaları ile kullanıcıları ilgilendirici raporların hazırlanılması, bölge için bir zorunluluktur. Hazırlanan ayrıntılı etüd, harita ve raporlar, sulama proje çalışmalarında temel olduğu gibi, bu çalışmalardan yararlanılarak arazilerin niteliklerine göre kullanma haritaları çıkarılabilir. Bu haritalar üzerinde, kentsel yerleşim, büyük sanayi siteleri ve benzeri amaçlarla tarımın yapılmasında fayda vermeyen alanlar belirlenerek, yerleşim ve kullanım planlaması çalışmalarına katkı sağlayacak, hedefler tespit edilmelidir. Daha sonraları saptanan bu tarım dışı alanlarda yatırım yapacak ilgilileri, özendirici yollar bulunmalıdır.

Söz konusu alanlarda gereksinim duyulacak yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi alt yapı tesislerinin ilgili kuruluşlarca tamamlanması suretiyle, buralarda yapılacak yatırımlar bölge halkına istihdam olanakları yaratacaktır ve böylece yatırımcılar için bölge çekici bir hale gelmiş olacaktır (Tekinel vd., 1980, s.1-29). Bölgede hala yaşanmakta olan sosyal ve ekonomik sorunların varlığı; projenin gelişmesinde olumsuz bir faktör olarak özelliğini korumaktadır. Bölgedeki bu olumsuz gelişmelere karşın; önümüzdeki 5-10 yıl içerisinde ülkemiz için "Güneydoğu Anadolu Projesi"nin önemi belirgin bir düzeye gelmiş olacaktır. Dünyada GAP benzeri projeler uygulama alanları bularak, bulundukları bölgelerin gelişmesine katkıda bulundukları gibi, ülke gelişmesinde de belirgin bir rol üstlenmektedir.

Dünyada bugüne değin, uygulama şansı bulan projelerin ortak özellikleri şunlardır:

1. Ülke, bölge ve alan bazında meydana gelecek gelişmeler arasındaki ilişkileri,
2. Farklı sektörlerde beklenen gelişmelerin birbirleriyle olan ilişkilerini ,
3. Kalkınma işleminin sosyal, ekonomik ve fiziki görünüşleri arasındaki iç ilişkilerini;

en iyi biçimde açıklayan ve yapılacakları eş zamanlı bir boyuta indirgeyen bir araç olarak görülmektedir (Girgin vd., 1986, s.63-64). Dile getirilen bu fikirler arasındaki yakın bağlantılar, önümüzdeki süreç bağlamında kurulması zorunlu hale gelecek yerleşme merkezlerinin oluşumunda etken bir rol oynayacaktır. Daha sonraları da kurulacak alt yerleşmelerde örnek bir uygulama olarak seçilebilme kriteri ortaya çıkmış olacaktır.

GAP bağlamında süregelen yaklaşım ve fikirler bileşkesinde; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 2005 yıllarına kadar erişeceği nüfus, istihdam ve ekonomik göstergelere dayalı olarak geliştirilen modellerle, kentlerin mekansal büyümeleri tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem(ler)le elde edilen veriler arası birtakım ilişkiler kurularak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hedeflerini belirleyen kriterler bulmaya çalışılmıştır (Atik, 1993, s.109).

Güneydoğu Anadolu Projesi içinde, bulunduğu son konum itibariyle, bölgede bir şeylerin ilk etapta göreceli olsa da değişebileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle, proje sonrası kaynak ve verimlilikteki artışla, göreceli olarak, tarım ve kentleşmeye etki yaparak; bölgede yeni yatırımların doğmasına yardımcı olacaktır.

GAP'ın kalkınmamıza yapacağı katkının en üst düzeye çıkarılması bir zorunluluktur. Bu istemlerin gerçekleşmesinin bir yolu da, projenin entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülüp, planlama ve uygulamaların bu doğrultuda yürütülmesidir (Balaban, 1986, s.7). GAP'la ilgili tüm yaklaşımlarda hala eksikliği duyulan, bu “entegre bölge kalkınma girişimini”, bir bölgesel kalkınma planına bağlama düzeyine varmasındaki girişimlerin zayıf olmasıdır (Dinler, 1989, s.16). GAP Bölgesi'nin mevcut potansiyelinin, planlanan projeler doğrultusunda ve sistematik bir şekilde uygulama sürecine girmesi, halka proje niteliklerinin çok iyi bir şekilde tarif edilmesiyle mümkün olacaktır.

GAP Bölgesi'nin nihai hedefi; yıllardan beri var olan, ekonomik yapıdaki büyüme, gelişme ve dışa açılma sorunlarını çözerek, bölgenin Türkiye ortalaması içinde bir yere gelmesi olacaktır. Bu da mevcut ekonomik yapısı tarıma dayalı olan GAP sonrasında tarımsal bir işleyiş içinde gelişecek bölge ekonomisinin, “Tarıma Dayalı İhracat Temeli” üzerine kurulacak girişimlerle mümkün olacaktır. Bölgenin komşu ülkelerle sınır olması ve birbirine benzer yapısal karakter taşıması bir avantaj olacaktır.

3.2. GAP'taki Değişimlerin Bölgedeki İşkollarına Yansıması

GAP Bölgesi'nde uygulama alanı bulacak sektörler arasında, tarım sektörü ilk sıralarda yer almaktadır. Projenin ilk uygulama alanı bulacağı evreler içinde, tarımsal sektörün yayılışı etkin bir şekilde kendisini gösterecektir. Güneydoğu Anadolu projesinin daha sonraki

evreleri içerisinde tarımdan elde edilen “artı değer” zamanla sanayi işkollarına kayma eğilimi gösterecektir. GAP Bölgesi’nin 2005’li yıllara doğru biçimlenişi günümüzün biçimleniş süreçlerinden farklılık gösterecektir. GAP’taki yeni biçimlenme şu özellikleri gösterecek şekilde gelişecektir:

1. GAP Bölgesi tarım temel etken olmak üzere, tarıma dayalı sanayi gelişimini gösterecektir. Güneydoğu Anadolu Projesi bağlamı içinde yapılmakta olan temel yatırımlar 2005 yılında tamamlanmış olacaktır.
2. GAP Bölgesi’nde projenin tamamlanmasıyla, sektörler arası koordineli olabilecek bir ilişki ortamı doğacaktır. Bu sektörler arası ilişki, yeni iş kolları yaratarak, istihdam olanaklarının genişlemesini sağlayacaktır.
3. Güneydoğu Anadolu Projesi, bölge nüfus hareketlerinin hızlanmasında, aile yapısının iş olanaklarıyla değişmesinde etken bir rol oynayacaktır. Bölgedeki feodal ilişkilerin ekonomik ve başka nedenlerle zorunlu kıldığı “büyük aile olma modeli” önümüzdeki yıllarda GAP nedeniyle çekirdek aile modeline dönüşecektir. Böylece, bölgenin sosyal yapısına hakim olan kapalı ve içine kapanık aile yapısının dışa açılımı gündeme gelecektir.
4. Bölgedeki kentlerde son on yıl içerisinde, projenin belli aşamalarındaki uygulamalarının halk tarafından görülmesi ve bölgeye yönelik terörün hala gündemde olması, kentlerin aşırı derecede nüfus olarak, büyümelerinin nedeni olmaktadır. Bu nedendir ki, aşırı nüfus kentlerin niteliklerini yitirmelerinin başlıca nedenidir.

Türkiye’de 1985 yılında yapılan bir değerlendirmenin sonucunda, bölgedeki kentlerin kentsel aktivitesi 0.21 olarak bulunmuştur. Aynı yıl itibariyle Türkiye 0.28, Çukurova Bölgesi’nin kentsel aktivite oranı ise 0.27 olarak bulunmuştur. GAP Bölgesi, bu kentsel aktivite oranlarına, ancak 2005 yıllarına doğru ulaşılabilir (GAP Hareket Planı, 1993, s.160).

1985 yılına ait bir araştırmada; bölgede çalışan kesim içinde tarımda çalışanların oranı % 71.12, hizmet sektöründe çalışanların oranı ise % 20.37 olarak belirlenmiştir. Aynı yıl itibariyle Türkiye’de tarım sektörü içerisinde bölgesel pay dağılımında GAP’ın tarımdaki pay oranı % 9 olarak belirlenmiştir (Ergül, 1990, s.48). Trend projeksiyonlarına göre, bölge ekonomisinin yıllık ortalama büyüme oranı % 4.7’dir. Bu büyüme oranına bağlı olarak

tarımdaki büyüme % 2.7 sanayide % 6.0, inşaatla % 4.6 ve hizmetlerde ise % 5.8 oranları hedeflenilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tarımı temel sektör olarak ele alması, halkın büyük çoğunluğunun tarımla uğraşması bölgenin refah düzeyinde kendiliğinden bir yükselmeye neden olacaktır. Ancak, bölgenin tarım sektörü için arzu edilen kapitalist gelişme modeli, topraksız ve az topraklı kırsal kesimin bölge dışına gitmesine neden olabilir (Keleş, 1993, s.268-270).

Temel yaklaşımı kar olan özel sektörün, GAP Bölgesi'nin alt yapı sorunları çözümlenmeden bu hedefini gerçekleştirmede zorlanabilir. Öncelikle olarak bölge halkının Güneydoğu Anadolu Projesi'ne uyum süreci başlatılmalıdır. Bu süreçle, temel alt yapı hizmetleri tamamlanarak, halkın bilgilendirilmesi, özel sektöre veya bölge girişimcilerine rahat hareket etme olanağı verecektir.

GAP Bölgesi'nde, arazi bölüşüm ve kullanımında büyük çelişkiler mevcuttur. Bölgedeki arazilerin büyük çoğunluğunun, belli sayıdaki aşiretlerin ellerinde toplanmış olması, GAP'ın tarım politikası için belirlenen ilkelerin işleyişini olumsuz bir yönde etkileyecektir.

Diyarbakır ili örneğinde; 1950-1985 yılları arasında geçen 35 yıllık bir zaman dilimi içinde %63 olan topraklı aile oranı azalma göstererek %55'e inmiştir. Ancak, 1950-1981 yılları arasındaki 31 yıllık sürede %37 olan topraksız aile oranı, daha da artış göstererek %45'e ulaşmıştır (Bkz. Çizelge 3.8).

Güneydoğu Anadolu Projesi kadar olmasa bile, bölgenin sosyo-ekonomik yapısının sürekliliği için gerekli olan "toprak reformu"nun planlama gündeminde olmaması, büyük bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır (Keleş, 1993, s.268-270).

GAP Bölgesi, bugün birbirleriyle bağlantılı bir dizi sorunla içiçe yaşamaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgede uygulama sürecine aşama aşama girerken, bölgenin mevcut

sorunları, işkolları arasındaki işleyişi ve projenin entegrasyon sorunlarındaki belirsizlikleri hala devam etmektedir.

Tab. 3.8. GAP kapsamındaki illerde topraklı-topraksız ailelerin payları

İller	Topraklı Çiftçi Ailesi			Topraksız Çiftçi Ailesi		
	1950	(%)	1985	1950	(%)	1981
Adıyaman	-		78	-		22
Diyarbakır	63		55	37		45
Gaziantep	69		65	39		35
Mardin	76		57	24		43
Ş.Urfa	55		58	45		42
Siirt	55		-	45		-

Kaynak: 1950 Tarım sayımı (DİE), 1981 Köy Envanter Etüdleri (Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı); Eraydın, A. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Bölge Yerleşmelerine Olası Etkileri, 22-25 Nisan 1987, Şanlıurfa, s.182

Bu sorunlar, projenin gelişim evreleriyle çözüm yollarını bulacaktır. Ancak, bölgenin kalkınmasında belirleyici rol oynayacak ve aşağıda sıralanan sorunların temel sorunlar bileşkesi içinde düşünülmesi, tartışılan sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır:

- Bölgenin özel koşullarından kaynaklanan ekonomideki düşük gelir düzeyi, işkolları arasındaki kopukluk ve bu ekonomik süreç içinde imalat sanayinin çok düşük kalması,
- Özellikle köylerden büyük kentlere ve bölge dışındaki cazibe özelliği olan yerleşimlere göçün yoğun bir şekilde olması, öncelikle, 1980'den sonra bölgede artan terörün göçe ivme kazandırması,
- Düzensiz kentleşmeyle birlikte, konut sorununun nicelik ve nitelik olarak varlığını sürdürüyor olması,
- Bölgenin elverişsiz topografik konumu, iklim şartlarının çok yetersiz kalması, su kaynaklarının kötü dağılımı ve bölgede sudan yararlanan arazinin yetersiz kalması,
- Arazi mülkiyeti dağılımındaki fiziki sorunların hala etkin bir şekilde sürmesi,
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği,

- Kaynak kullanımında, yönlendirici bir müessese veya aktif olarak çalışan bir kurumun bulunmaması (GAP Master Plan, c.2, 1990, s.2-4).

3.3. GAP'ın Ekonomik ve Sosyal Kalkınmaya Etkileri

GAP Bölgesi'nin ülkenin gelişme sürecindeki yeri tartışılırken, mevcut sorunları ülke bileşkesinin dışında tutmak mümkün değildir. Bölgenin üst noktadaki sorununu belirleyen unsurların başında, ekonomideki yetersizlikler gelmektedir. Bununla, toplumsallaşma sürecinde bölgenin ülke ortalamasından geri kalması; konut, eğitim, sağlık ve idari gibi hizmetlerin yetersiz bir şekilde işlemesine neden olacak, feodal ilişkilerin günümüze kadar gelmesine olanak vermiştir. Bu mevcut koşullar yumağı, irdelenirken GAP'ın yapılanma süreciyle, ekonomiyi ve toplumsal hedefleri gerçekleştirecek şekilde bir düzenlemeye gidilmelidir.

Bugün ülkemizin bir sanayi süreci içinde olmasına karşın; ülke ekonomisinin yapısını belirleyen temel olgunun işleyişinde etken sektör olarak tarım gelmektedir. Ülkenin ekonomi sürecindeki yerini tanımlayan ve sanayileşme sürecine girdiler veren tarım; GAP Bölgesi için hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü, "GAP" denilen olgunun çerçevesini ileriye dönük "tarım" belirleyecektir. Özellikle bölgedeki tarımsal işleyiş ve üretimin ekonomik yapı içerisinde süreklilik kazanabilmesi, çiftçilerin desteklenerek, toprak dağılımının dengeli bir hale getirilmesine bağlıdır. GAP Bölgesi'nde bu sürecin oluşumu, bölgede mutlaka yapılması gerekli olan toprak reformuna bağlı olarak gözükmemektedir. Bu sürecin işlenmesi, bölgenin toplumsal yapısındaki değişkenlerin sayısını azaltarak, farklı sınıfların bir pota içerisinde ekonomiye uyumlulukları sağlanmış olacaktır. Bu da, üretimleri ekonomik yetersizlikler içinde olan, kitlelerin lehine geliştirecek, üretimin artı bir değerle sonuçlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu artı üretim faktörü, kırsal kökenli kitlelerin kendi bölgelerini terk etmesini engelleyecektir. Böylece, bölgenin kentleşme sorunları, büyük olan cazibe merkezlerine yönelecek nüfus hareketlerinin önü de kesilmiş olacaktır.

Elazığ "Keban Baraj" örneği; GAP Bölgesi ekonomik ve toplumsal yapısının yeni kentleşme sürecinde karşılaşılabileceği sorunlarının çözümüne bir veri teşkil edebilir. Keban

Barajı, oluşan zorunlu göçü uyumlu bir biçimde değerlendiremediğinden barajın etki alanları içerisinde; hem çarpık kentleşme örnekleri ortaya çıkmış, hem de köylü sınıfı işsizler yığına dönüşmüştür. Elazığ il merkez nüfus oranı, 1950’de % 35.6 iken, bu oran 1960’ta Keban barajının ortaya çıkardığı nüfus yığılmalarını da içine alarak, %51’e yükselmiştir (Çakır, 1989, s.68).

GAP Bölgesi’nde, göçlerin uzun vade de sosyal ve ekonomik etkileri ortaya çıkacaktır. Bu nedenle, ekonomi ile toplumsal yapıda, olası değişimleri etkileyecek göçmenlerin geldikleri ve gittikleri yerleri itibariyle sosyo-ekonomik özellikleri, yerleşimlere yönelik beklentileri, fikirleri ve sayısal özelliklerinin belgelenmesinde büyük bir yarar gözükmektedir. Yerleşim politikaları, eğitim ve mekansal ihtiyaçların karşılanması, isdihamın tespit edilmesi, sağlam ve inandırıcı analizlere dayandırılmalıdır. Mevsimlik göçmenlerin, geri dönen veya kesin olarak bölgeye geri gelecek olan, nüfus sayısının önemli bir ölçüde olacağı göz önünde bulundurularak, geçmiş sayım yıllarına ait veriler ile şimdiki nüfus hareketleri incelenmelidir.

Bölge için gereklilik arz eden planlı sosyal ve antropolojik araştırmalar hazırlanarak, kentlerin sağlıklı bir yerleşim dokusu oluşturabilmeleri için, aşağıdaki fikirlerin çok iyi irdelenmesi gerekmektedir (GAP Master Planı, c.4, 1990, s.6-6):

1. Göçmenlerin geldikleri ve gittikleri yerler,
2. Cinsiyet, yaş grupları ve yapıları,
3. Hane halkı özellikleri,
4. Eğitim düzeyleri,
5. Meslekleri,
6. Bölge içinde ve dışında insan ilişkileri,
7. Bölgedeki katma değer faaliyetlerine ilişkin niyet ve tercihleri.

GAP Bölgesi’nin sosyo-ekonomik ve kültürel aktiviteler düzeyinde geri kalmışlığının Güneydoğu Anadolu Projesi’yle yok edilmesi fikri, bölgenin kentleşme, tarımsal arazilerin yoğun bir şekilde işletilmesi ve ekonominin yeni bir olgunun içinde tartışılması, geleceğin ağırlıklı noktaları olarak gözükmektedir. GAP Bölgesi, ekonomik yapılanma için tüm

teknolojik verilerin denendiği bir alana çevrilirse; bölgede “çevre” aranan bir sorun olarak ortaya çıkabilir.

Çok amaçlı projelerin uygulanacağı bu tür bölgelerde, “ekolojik sistem” özgünlüğünü korumalı ve kentlerin ekonomik refah ile gelişmesinde “Kent İçinde Doğa” bir çıkış noktası olmalıdır (Çubuk, 1993, s.118).

Çizelge 3.9. GAP’ın A, B, C gelişme alternatiflerine göre projenin sosyo-ekonomik projeksiyonları

	1985	Trend Projeks.	2005 Alternatif Senaryo Projeksiyonlar		
			A: Maksimum Sulama	B: Maksimum Elektrik	C: Daha yavaş kalkınma
GSBH (Milyar TL)	3.709	9.329 (4.7)	16.503 (7.7)	15.158 (7.3)	13.929 (6.8)
Tarım	1.467	2.499 (2.7)	3.810 (4.9)	3.186 (4.0)	3.186 (4.0)
Endüstri	582	1.867 (6.0)	3.922 (10.0)	3.790 (9.8)	3.307 (9.1)
İnşaat	276	680 (4.6)	987 (6.6)	956 (6.4)	864 (5.9)
Hizmetler	1.384	4.283 (5.8)	7.783 (9.0)	7.225 (8.6)	6.572 (8.1)
Nüfus (1000)	4.304	7.575 (2.9)	9.284 (3.9)	8.228 (3.3)	7.809 (3.0)
Kentsel	2.148	4.859 (4.2)	6.299 (5.5)	5.732 (5.0)	5.313 (4.6)
Kırsal	2.156	2.716 (1.2)	2.986 (1.6)	2.496 (0.7)	2.496 (0.7)
İstihdam (1000)	1.528	2.355 (2.2)	3.324 (4.0)	2.942 (3.3)	2.796 (3.1)
Kişi baş.(1000 TL) GSBH	862	1.232 (1.8)	1.778 (3.7)	1.842 (3.9)	1.784 (3.7)

Kaynak: GAP Master Plan Çalışması, Cilt II, s.17

(1985-2005 Yılları arasında ortalama büyüme hızı yüzdeleri parantez içindedir.)

Dünyanın yoğun bir sanayileşme ve nicel olarak nüfusa dayalı bir kentleşme içinde olması, günümüzde popüler bir şekilde tartışılan “Ekoloji Kavramı”nı yaratmıştır. Bu nedenle, GAP Bölgesi’nin gelişimi için hedeflenen ekonomik kalkınma modellerinin işleyişinde, ekoloji ve insan ilişkisinin yaratacağı birlikteliğin bir uyum içinde olması gerekir. Önümüzdeki 15-20 yıl içerisinde bölge ekonomisi ile toplumsal yapıda büyük gelişmeler beklenerek, ona göre gelişme senaryoları hazırlanmıştır (Bkz. Çizelge 3.9).

Bölgedeki GAP uygulaması, yeni arzlar sunarak, gelişmelerle orantılı olarak, yeni talep ve beklentileri ortaya çıkaracaktır. GAP Bölgesi'nde; Sosyal statüdeki gelişmelerin yanında, doğum kontrolü konusundaki bilincin yükselmesi, ana-çocuk sağlığının iyileştirilmesi, uzmanlaşmış meslek ve üniversiteye hazırlık eğitimi, ilkokul öncesi yuva eğitimi, kaliteli konut gibi olgular ihtiyaç olarak ortaya çıkacak örnekler arasında sayılabilir.

Türkiye'de bölge kalkınma planları ile projeler, ülke gündemine getirilerek uygulanmak istendiğinde, o bölgenin tarihsel gelişim süreci ile sosyo-kültürel yapısını oluşturan bileşenlerin, yapılacak projelerle entegrasyon sağlayacak şekilde gelişme gösterebilmelidir (Türkdoğan, 1987, s.591). Dünyada denenmiş bölgesel kalkınma planlarının gelişim ve yapılanma süreçlerini belirleyen faktörlerin başında, o bölgenin tarihsel oluşum içindeki konumu rol oynamıştır. Dünyanın birçok ülkesinde çeşitli kültürlerin uyguladığı kalkınma modeli örnekleri mevcuttur. Uzman kadroların yetişmesinde Hollanda Kraliyet Enstitüsü modeli, Rockefeller'in Seylan ve Ekvator'da sağlık kampanyasına dayalı kalkınma modelleri vardır. Bunların benzeri olarak Pakistan ve Hindistan kalkınma modelleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'da zirai kalkınma tekniği, suni gübre ve yeni ürün çeşitleri ile zirai makineleşme ve çabalarını kapsayan projeleri vardır.

Birleşik Devletler'de tarım bakanlığına bağlı güneyin sulama ve elektrifikasyonunu ele alan "Tennessee Valley Authority (T.V.A) Projesi, yine Birleşik Devletler'de kütüphaneolgusunu yaymak ve sosyal sınıfları okutma seferberliğine dayalı "Detroit Metropolitan Authority (D.M.A); Kahire'de Amerikan sosyal Araştırma Merkezi'nin yönetimi altında ve Ford Vakfı'ndan alınan maddi destekle yürütülen Mısır-Nubia Etnolojik Araştırma Projesi, Güney İtalya'da Cassa Per Messajurne Kalkınma Projesi, Kariba Baraj Araştırma Projesi ve eski Sovyetler Birliğinin gerçekleştirdiği Özbekistan'daki "Aç Çöl Projesi" bölgesel kalkınma projelerine birer örnek olarak gösterilebilir. Dünyada uygulama örnekleri görülen bu bölgesel kalkınma projelerine karşın; ülkemizde de Keban Baraj Projesi örneği vardır.

Mısır, Asvan Baraj projesinin inşaatından önce, çağdaş Nubian toplum ve kültür yapısında tesis edilen "Nubian Etnolojik Araştırma" kuruluşu bölgeyi ve halkın toplumsal işleyiş

strüktürünü çok iyi bilen sosyal araştırmacılar kadrosu; halk ve baraj ikilisi arasında uzun vadede gerçekleşebilecek olguları ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Türkdoğan, 1987, s.595).

Bölgesel kalkınma projelerinin uygulanacağı bölgelerde, halkın sosyal ve ekonomik yapıları üzerine yapılan tespitlerle elde edilen veriler şunu göstermiştir ki, proje uygulaması esnasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde ifade edilen araştırmalar, büyük katkılar sağlayabilir. Bu tür kalkınma projeleri öncelikli olarak uygulanacağı bölgeye hizmet vereceğinden, bölge halkının beklentileri ile projeden ne anlaşıldığı fikri, büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim, 1933'lerde T.V.A Projesi Birleşik devletlerde gündeme geldiğinde, Amerika çiftçilerinin % 68'i böyle bir projenin yapılacağını duyduklarını; fakat bu projenin bölgede neye yarar sağlayacağını bilmedikleri yönünde fikirlerini beyan etmişlerdir. Bununla bölgedeki halkın % 60 da barajın yapılmasına olumsuz tavır takınmışlardır.

Amerika örneğindeki gibi, Elazığ-Keban Baraj Projesi öncesi, yapılan anket çalışmalarında köylülerin % 70'i barajın yapılmasına taraftar olmadıklarını bildirmişlerdir (Türkdoğan, 1987, s.594). Bu tür olumsuz sonuçların, tespitler vasıtasıyla ortaya çıkması, uygulanmak istenen projelerin bölge halkına yeterince tanıtılmadığını göstermektedir. Bölgesel kalkınma projelerinin temelinde, gelişmişlik düzeyleri, ülke ortalamasıyla çelişkiler arz eden bölgelerin, uzun vade de ekonomik, sosyal sorunların çözülmesi fikri vardır. Ekonomik sorunların çok yoğun olmasından, bu tür bölgelerin kendi içlerinde bile ekonomik çelişkiler mevcut olabiliyor. Örneğin, 1993 başı itibariyle ulusal gelir dağılımı skalasında, Diyarbakır kentinde kişi başına 1100 \$, Şırnak'ta 270 \$ ve GAP Bölgesi dışında olan İzmit'te ise kişi başına 4500 \$ düşmektedir. GAP Bölgesi'ndeki gelir dağılımının ülke ortalamasının altında olduğu bilinmesine karşın; bölgenin kendi kentleri arasında ekonomik çelişki göstermiş olması, bölgedeki mevcut ekonomik sistemin ne kadar dengesiz işlediğini göstermektedir. Bölgedeki bu ekonomik uçurumların düzeltilmesi, GAP'ın fiziki planlamasının hedeflenen sürelerde bitirilmesi ve üretim içerisinde istihdam edilecek kişilerin planlı bir şekilde eğitilmesine bağlıdır.

Bölgesel kalkınma projelerinin öneminde gözardı edilemeyecek bir hususda; projelerin istenilen hedeflere ulaşması, mevcut dokuda yapılacak analiz ve tanıtımlarla anlam kazanmasıdır. Çünkü, bu tür projeler nedeniyle fiziki olarak birçok yerleşme alanları haritada silinmeye maruz kalacaktır. Bir o kadar da yeni yerleşme alanlarının kurulması gündeme gelecektir. Özellikle Keban Barajı'nın yapılmasıyla 126 köy su altında kalırken, ondan fiziki olarak 5/6 kat daha büyük olan Atatürk Barajı'nın su depolamasından 155 köy su altında kalacaktır. Yukarıda ifade edilen proje uygulamalarının sonuçları; Keban'da en az 30 bin kişi ve 2645 ailenin yeniden yerleşimi ortaya çıkmıştır. GAP Bölgesi'nde ise yaklaşık olarak 55 bin nüfus ve büyük olasılıkla 11 bin dolayındaki ailenin yeniden yerleşimi söz konusu olacaktır.

Keban sonrası, bölgenin yeni yapılanma süreci içinde yeniden yerleşim ve intibak sorunu sosyo-kültürel dinamiklerin belirlenmesine yol açmıştır. Bu yeni dinamikler sürecinde, bölgede şu oluşumlar ortaya çıkmıştır;

- Ağılık kurumunun yapısal değişimi,
- Ağanın tüccar ve sanayi kimliğini kazanması,
- Bölgede bir işçi çekirdeğinin oluşması.

Bölgede pazara dönük ilişkilerin ortaya çıkması, kentleşme olgusuna yeni dinamikler kazandırmanın yanında, bürokratik yapının değişen koşulları içinde, örgütlenen yapısına katkıda bulunmuştur (Silier, 1979, s.201-203). Keban Barajı'nın ortaya çıkarmış olduğu bu sürecin daha geniş kapsamlısı GAP Bölgesi'nde ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

3.3.1. Tarım

GAP Bölgesi'nde tarım temel sektör olarak var olmasına karşın; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin uygulamaya geçmesiyle tarım yinede temel bir sektör olarak bölge ekonomisi içinde başı çekmeye devam edecektir.

GAP Bölgesi'ndeki ekonomik ve sosyal yapıyı belli bir düzeye getirmek için, sulama projeleri bölgede hayati bir önem taşımaktadır. Bölge ekonomisinin temel sektörü, tarıma dayalı olacağından, yatırımların bir an önce bitmiş olması, tarımsal sektör de artacak ürün deseni, hem yeni istihdam olanaklarını yaratacak (Bkz. Çizelge 3.10) hem de ilkel

yöntemlerle işletilmekte olan tarım sektörüne modernleşme hareketi getirmiş olacaktır. Yeni ürün deseni, çeşitlilik ve üründe verim ile kalite unsurunu meydana getirecektir.

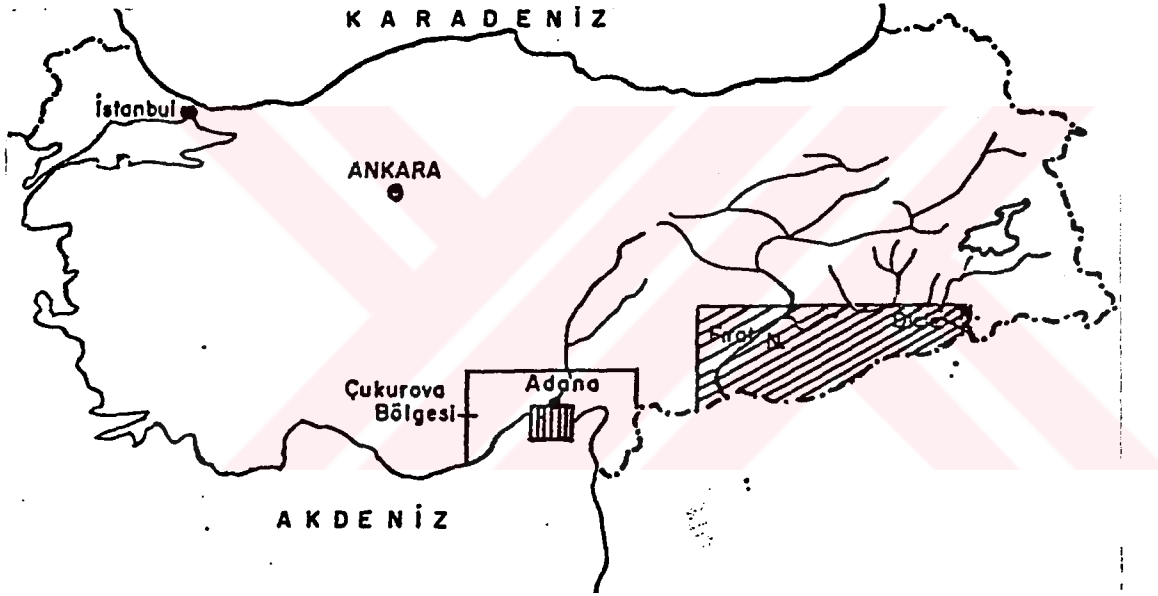
Çizelge 3.10. GAP Bölgesi'nde gerçekleştirilecek sulama faaliyetlerinin yaratacağı istihdam ve kırsal nüfus

Yıllar	Yeni Ürün Deseninde İstihdam	Eski Ürün Deseninde İstihdam	Tarımsal alanda Ek İstihdam	Eklenen Kırsal Nüfus
1991	133120	39120	94000	196611
92	250156	73374	176782	369759
93	46055	13058	30547	63892
94	165720	48608	117112	244952
95	374947	109977	264970	554214
96	207337	60814	146523	306469
97	207337	60814	146523	306469
98	207337	60814	146523	306469
99	207337	60814	146523	306469
2000	207337	60814	146523	306469
01	157845	46298	111547	233313
02	157845	46298	111547	233313
03	157845	46298	111547	233313
04	157845	46298	111547	233313
05	157.845	46.298	111547	233313
06	142315	41743	100572	210357
07	142315	41743	100572	210357
08	142315	41743	100572	210357
09	142315	41743	100572	210357
2010	142315	41743	100572	210357
Toplam	3.507.738	1.028.871	2.478.867	5.184.829

Kaynak: Eraydın, A. "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Bölge Yerleşme Düzenine olası Etkileri," Şanlıurfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, s.187

Çizelge 3.10'da görüleceği gibi, ürün desenindeki çeşitlilik, beraberinde istihdam ve kırsal bölgelerde nüfus artışını ortaya çıkarmaktadır. Bu kırsal nüfustaki artış olayını, bölgede göç edenlerin geriye dönüşü olarak yorumlamak mümkündür.

GAP'ın tarımsal sektör içinde, ülkenin bugünkü tarımsal üretimini katlayabilecek nitelikte bir üretim artışı göstermesi beklenilmektedir. Bu da, bölgede 2.5-3 milyonluk bir nüfusun tarım sektöründe istihdam edilme koşullarını yaratacaktır (Tekinel, 1988, s.14). Tarımsal ürün deseninin ortaya çıkaracağı verimin, tarım üzerindeki etkisi istihdam artışıyla sınırlı kalmayacaktır. Bölgede temel sektörü belirleyen tarım olacağından, sanayi ve hizmetler sektörü tarım sektörüne bağlı olarak gelişme gösterecektir.

Şekil 3.12. GAP ve Çukurova projelerinin kapsadığı alanların haritası

Aşağı Seyhan Sulama Projesi Alanı, 180.000 Hektar.

Güneydoğu Anadolu Projesi Alanı, 1.8 milyon Hektar.

Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgede 1.8 milyon hektar alanı sulu tarıma elverişli hale getirecektir. Sulu tarıma geçecek arazi, Çukurova Bölgesi'nde yapılan sulu tarımın on katına denk gelmektedir (Bkz. Şekil 3.12). GAP Bölgesi'nde tarımsal sektörün hızlı bir

şekilde gelişeceğine dair ileri sürülen fikir ve senaryolar, Devlet Planlama Teşkilatı'nın ileri sürdüğü fikirlerle benzerlikler taşımaktadır. Devlet Planlama Teşkilatına göre:

1. Toplam olarak ülkemizin, bugünkü tarımsal üretimini katlayabilecek miktarda üretim artışı olacak,
2. Tarım alanları da selden korunacak,
3. Endüstri bitkilerindeki üretim artışıyla tarıma dayalı sanayilerin kurulup gelişmesine katkıda bulunacak,
4. Yeni bitkilerin üretilmesi, mevcut hayvan ırklarının ve sağlık şartlarının ıslahı ile et ve süt üretiminde büyük gelişmeler sağlanacak,
5. Bunların yanı sıra arıcılık* ve ipek böcekçiliği bölgede kuru tarım alanlarındaki küçük veya topraksız çiftçi ailelerinin gelir düzeylerini artırıcı ve iş imkanı yaratıcı tarımsal faaliyetler olarak önem kazanacak,
6. Yaklaşık olarak 1.5 milyon bir nüfusa tarımda iş olanağı sağlanacak.

3.3.2. Sanayi

GAP Bölgesi'nin mevcut sanayi konumu irdelendiğinde; elde edilen verimin bölge için çok yetersiz kaldığı ve mevcut sonuçların Türkiye ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Bölgenin mevcut yapısı içerisinde, sanayi sektöründe olumsuz koşulları yaratan faktörlerin başında finansman kaynaklarının yetersizliği, yeterli düzeyde bir pazarın olmayışı, kalifiye eleman eksikliği ve girişimcilerin yetersiz olduğu yönündedir.

Bu bağlamda, sanayi sektöründeki mevcut olumsuzlukları şu başlıklar altında sıralayabiliriz (Özden, 1993, s.16).

1. Bölgesel pazarın küçülmesi,
2. Teşebbüs gücünün yetersizliği,
3. Yetersiz sermaye birikimi,
4. Sermayenin bölgeden dışarıya akması,
5. Verilen teşviklerin yerinde kullanılmaması.

* TGRT adlı TV kanalında, GAP sonrası uygulamalar içinde bölgede arıcılığın nasıl geliştiği gösteren belgesel program. (27 Eylül 1995)

GAP Bölgesi'nde sanayi gelişme hızını yavaşlatan olguların başında, bölgede daha önceleri denenilen çok ortaklı sanayi girişimciliğinin başarısızlıkla sonuçlanması, büyük bir faktör olarak tespit edilmiştir. Bu nedenledir ki, bölgede bu tür girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasının sosyolojik nedenlerini çok iyi tahlil etmek gerekir. Bölgede yoğun olarak yaşanan, cehalet, ağalık, şeyhlik, kan davası ve göçerlilik gibi olguların öncelikli olarak yok edilmesi; çağdaş ve medeni ilişkilerin halk katmanları arasında yaygınlaşmasıdır.

Bölgenin toplumsal yapısını oluşturan sosyal ve kültürel faktörlerin, girişimciliğinin başarısızlıkla sonuçlanmasında belirgin bir rolü vardır (Bağış, 1989, s.149). Bölgedeki sanayileşme hareketinin olumsuz bir yöne kaymasındaki faktörlerin bilinmiş olması, GAP sonrasında bölgede canlanacak sanayi sürecinin daha sağlıklı ve sistemli bir planlama içerisinde gelişmesini sağlayabilir. Bu olgularla, GAP Bölgesi'nde, dışa karşı sosyal ve kültürel yapının açılımını sağlayarak, çok çeşitlilik gösterebilecek girişimciliği yaymakta fayda vardır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin birinci safhasının bitmiş olmasıyla, ortaya çıkan uygulama ve talepler, bölgede çok sayılı girişimciliğin yaygınlaşacağını işaret etmektedir. Bölge sanayisinin ülke sanayisine katkısı 1985'teki tespitlere göre % 1.9 civarında gözükmiştir. Bu payın ulusal sanayi içerisindeki yerinin çok az olmasından ötürü, bölgenin imalat sanayi yönünde hep cılız kalmasına neden olmuştur.

3.3.3. Ulaşım

Bugün GAP Bölgesi'ndeki ulaşım sistemi yetersiz olmasıyla, bölgenin ihtiyaçlarına asgari düzeyde de cevap verebilmektedir. Bölgenin mevcut koşulları içerisinde yeterli gibi gözükken ulaşım sisteminin yetersizliği, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin devreye girmesiyle ortaya çıkacaktır. Bölgede milyonlarca dönüm arazinin sulanması, tüm baraj ve HES* 'lerin devreye girmesi ve bunlara bağlı olarak fabrika ile atölyelerin üretime başlaması; yeni bir ulaşım ağının tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Belki bunlar kısa bir zaman dilimi içerisinde olanaklı olmayabilir; fakat mevcut ulaşım ağlarının ıslahı mutlaka yapılmalıdır.

GAP Bölgesi'ndeki ulaşım, demiryolu, havayolu ve karayolu üçlüsü ile saptanmaktadır;

* HES: Hidroelektrik Santralleri.

Karayolu: Mevcut ağının 138 m/km²'si asfalt/stabilize döşeli, 165 m/km²'si ise kaplamasız veya ham yol olarak, Türkiye yollarının % 9'unu meydana getirmektedir (GAP Master Plan, c.2,1990, s.4-8). Mevcut ulaşım sistemi içerisinde bölgenin karayolu trafiğindeki odak noktaları Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin-Kızıltepe ile Diyarbakır-Batman ve Silopi ağı meydana getirmektedir.

GAP Bölgesi'nin bölgesel kalkınma projesi bağlamında gelişmesine ivme kazandıracak en iyi olanak, bölgenin Ortadoğu ülkeleri ile fiziki olarak sınır komşusu konumunda olmasıdır. Bu avantaj, bölge ve ülke içinde gelişebilecek ulaşım ağının komşu ülkelerle kontak olması durumunda fiziki bağlantı fırsatı, Ortadoğu ticareti ile transit trafiğinin büyük bir bölümünü taşıyacaktır.

Bölgenin ikinci derecede önem taşıyan trafik güzergahında Şanlıurfa-Diyarbakır ve Silvan karayoludur. Bu güzergahın bölge içinde önem taşımasının asıl nedeni, bölgenin iç dinamizminden kaynaklanan trafik yükünü taşımasından kaynaklanmaktadır.

Havayolu: GAP Bölgesi içinde bölgeye ticari hizmet verebilen hava alanları mevcuttur. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin içinde bulunduğu ikinci aşama (1994-2004) sürecinde Şanlıurfa'da uluslararası bir havaalanı yapma çalışmaları başlatılmış olup, arazi istimlakları hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bölgede şu anda Gaziantep, Diyarbakır havaalanları DC-9, B-727 ve A-320 gibi uçak tipleri için gerekli donanımlara sahiptir. Buna karşın bölge içi hava ağı ulaşımı mevcut değildir.

Demiryolu: GAP Bölgesi'nin mevcut durumu içerisinde iki tane ana demir yolu hattı vardır. Biri bölgenin güney sınırı boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanarak, Türkiye'yi doğu istikametinde Suriye ve Kuzeybatı Irak'a bağlamaktadır. Diğer hat ise Malatya, Diyarbakır ve Kurtalan bağlantısını sağlamaktadır. Özellikle, GAP'ın üretim süreci içine girmesiyle demiryoluna duyulan talep de o oranda artacaktır. Bölgeye yönelik yeni ulaşım ağı senaryoları yapılırken, demir yolunun önemi gözardı edilmemesi gerekir.

GAP'ın işlerliğini rasyonalize etmek amacıyla "Ulaştırma Ana Planı" (UAP) yapılmıştır. Bu çalışmaların temel çıkışı veya UAP sektörü, beklenen nüfus artışı ve ekonomik büyümeye göre şekillendirmeyi hedef alarak, şu noktaları amaç edinmiştir;

1. Yolcu güvenliğini arttırmak,
2. Talepleri karşılamak,
3. Ulaşım maliyetini azaltmak ve enerji tasarrufunu sağlamak,
4. Tek enerji kaynağına bağımlılığını azaltmak,
5. Çevre üzerindeki olumsuz etkileri asgariye indirmek,
6. Daha iyi ulaşım koşulları sağlamak,
7. Uluslararası taşımacılıkta elde edilecek kazancı arttırmak.

3.3.4. Konut

GAP Bölgesi, yıllardan beri çeşitli nedenlerle dışa göç veren bir bölge niteliğini taşımaktadır. Ancak, bölgede yapımı sürdürülen projelerin aktif olarak uygulamaya sokulmasıyla, ifade edilen göç olgusunun tersine işleyeceği umulmaktadır. Bu fikirlerden hareketle, bölgenin önemli kent merkezlerinde "konut"a yoğun bir talebin olacağı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi sonrası gelişme sürecinde, kentsel ve kırsal kesimin, konuta duyacağı talep önemli bir nokta olarak görülmektedir.

Kentsel yerleşmelerdeki nüfus artışıyla, 2005 yılında bölgenin kırsal kesiminde 4.2 milyon kişinin yaşayacağı tahmin edilmektedir. Kırsal nüfus potansiyelinin 1993-1997 yılları arasında ortaya çıkaracağı konut talebi 270 bin civarında olup, bunun ekonomiye getireceği maliyet ise 13.4 trilyon TL. olacaktır. Bu genel konut talebine karşın, 1993-1997 dönemleri arasında yalnızca kırsal kesimin ihtiyaç duyabileceği konut sayısının 81 bin olacağı varsayıp ve bunun getireceği maliyet 4 trilyon TL. olarak öngörülmüştür (GAP Hareket Planı, 1993, s.3).

Bölgede, GAP sonrası oluşum ve planlama süreçlerinde "konut" olgusunu üç ayrı bağlamda irdeleyebiliriz:

1. Devlet memurlarına konut (lojman),

2. Kentsel konut,
3. Kırsal konut.

GAP Bölgesi için ileriye dönük üretilen senaryolardan yola çıkarak, bölge kapsamındaki kentsel ve kırsal alanların 1993-1997 yılları arasındaki ilave konut ihtiyaçları tablolarında görüldüğü gibi ortaya çıkarılmıştır (Bkz. Çizelge 3.11, Çizelge 3.12).GAP'ın yapılanma ve gelişim evreleri içinde, “konut” şimdiye kadar yapılanlardan farklı bir değerlendirmeyeyle

Çizelge 3.11. Kentsel alan ilave konut ihtiyacı

	1993	1994	1995	1996	1997	Adet 1993-97 Topl. Konut
Adıyaman	1594	1665	1737	1903	2021	8920
Diyarbakır	7082	7575	81100	9096	9893	41746
Gaziantep	8330	8823	9342	10389	11251	48135
Mardin	2291	2428	2579	2874	3100	13272
Siirt	669	700	728	798	846	3741
Şanlıurfa	6055	6444	6856	7660	8298	35308
Batman	1544	1618	1695	1864	1986	8707
Şırnak	1107	1171	1236	1369	1472	6355
GAP Toplam	28675	30424	32273	35953	38862	126184

Kaynak: GAP Bölgesi Hareket Planı (1993-1997) 1993, Ankara, s.133
(1992 yılı GAP toplam konut ihtiyacı 275 bin olup, karşılandığı varsayımı ile çizelgede gösterilmiştir.)

karşımıza çıkacaktır. Toplumsal yapıdaki değişim, çevresel farklılaşma ve en önemlisi de göç olgusunun bölgenin kendine geri dönmesi, konut olgusunu nitelik ve nicelik yönünden etkileyecektir. Bölge kentleri arasında cazibe merkezi özelliğini taşıyan Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'nın mevcut nitelikleri itibariyle, her zaman nüfus çekebilme özelliklerine sahip olabileceklerdir.

Çizelge 3.11 ve çizelge 3.12'de görüleceği gibi; 1993-1997 yılları arasında toplam kentsel / kırsal ilave konut ihtiyacı Diyarbakır'da 41.767 / 14.202, Gaziantep'te 48.135 / 14.170 ve

Şanlıurfa'da 35.308 / 28.147 olarak belirlenmiştir.

Kırsal konut ihtiyacının en fazla Şanlıurfa'da yoğunlaşmasının bir nedeni de, Şanlıurfa'nın GAP'ın doğrudan etki alanı içinde olması ve de sulamanın tarımda en fazla olacağı yerlerin başında gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Çizelge 3. 12. Kırsal alan ilave konut ihtiyacı (1993-1997)

	1993	1994	1995	1996	1997	(Adet) 1993-97 Topl. Konut
Şanlıurfa	4960	5275	5606	5963	6343	28147
Şırnak	1197	1279	1366	1460	1563	6865
Adıyaman	120	123	125	128	129	625
Batman	381	492	506	520	535	2434
Gaziantep	2552	2683	2821	2966	3148	14170
Mardin	1851	1956	2064	2179	2302	10352
Diyarbakır	2592	2790	2833	2966	3101	14202
Siirt	740	784	853	890	932	1489
GAP Topl.	1433	15302	16174	17062	18053	80984

Kaynak: GAP Bölgesi Hareket Planı, Nisan 1993, Ankara, s.134.

GAP Bölgesi, uzunca bir süreç içerisinde gelişme sorunlarıyla karşılaşacaktır. GAP Bölgesi kentlerinin, gelecekte düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayıcı yerleşim politikalarının üretilerek; konut sektörünü destekleyici mekanizmaların işletilmesi uygun olacaktır. Çünkü, konut alanları kentsel mekanların bütünlüğü içerisinde temel öge olarak işlev görmektedir.

Nisan 1993 yılında yapılmış olan ve 1993-1997 dönemleri arasını kapsayan "GAP Bölgesi hareket planında"; kentlerin sağlıklı bir şekilde gelişmesini "Konut Olgusu"na bağlamaktadır. Bu gerçeğin, hareket planı içerisinde ifade edilmesine karşın; işin finansal yönü çok ağır bir yük getirmektedir (GAP Hareket Planı, 1993, s.5).

Çarpık ve sorunlu bir yapılanma süreciyle günümüze değin gelmiş olan bölge kentlerinin geleceğini belirleyecek olan konut sektörü için, yeterli düzeyde bir ödenek öngörülmemiştir. Konut bağlamında, kısmi bir yatırım yalnızca kamu konutları için ayrılmıştır (Bkz. Çizelge 3.13).

GAP kalkınma idaresi bünyesindeki diğer bir çalışmanın sonucu olarak; projelerin uygulamaya sokulmasıyla ortaya çıkacak arz-talep noktasından hareket edilerek, tarımsal ürün ve buna bağlı sanayi dağılımının kentler üzerindeki olası etkilerinin tespiti çalışmasında, 2005 yılında 6.6 milyon kişinin kent merkezlerinde yaşayacağı ve bunun sonucu olarak 700 bin dolayında konut talebinin ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir (GAP Hareket Planı, 1993, s.132).

Ülkemizde bugüne kadar, konutların ülke içindeki dağılımlarını, nitelik ve niceliklerini ortaya çıkaran ve bu verilerden yola çıkarak konutun arz-talebini belirleyen bir konut sayımı ortaya konulamamıştır (Peynircioğlu ve Üstümişık,1994, s.1).

Türkiye’de en son 1984 yılında yapılan binaların sayımı adlı çalışmada, konutlar için (ruhsatlı ve ruhsatsız) yeterli düzeyde bir bilgi verilmemektedir. Bugün konuta yönelik araştırmalar aynı referansları kullanmalarına karşın; birbirinden farklı sonuçlara ulaşmaktadır. GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan “GAP Bölgesi hareket planı”nda, 2005 yıllarına doğru, bölgede yaklaşık 700 bin konuta ihtiyaç duyulacağı belirtilirken, Aralık 1994 tarihinde devlet planlama teşkilatı tarafından yapılan ayrı bir çalışmada ise, bölgede (1994-2000) 249.561 (Bkz. Çizelge 3.14) konuta ihtiyaç olacağı belirtilmektedir.

GAP Bölgesi, şehir kesimi içinde, nüfusu 100 binin üzerinde olan yerleşmelerin bölge toplam nüfus içindeki payı 1990 yılında %50’ye, 2005 yılındaysa, % 76’ya çıkacağı hesaplanmıştır. Bu da, önümüzdeki yıllarda kentsel yerleşim bölgelerinde konuta duyulan talebin çok yüksek düzeylerde olacağının belirtisidir (GAP Hareket Planı,1993, s.132). 1993-1997 yılları arasında GAP Bölgesi’ndeki nüfus artışına paralel olarak, kent

Çizelge 3.13. GAP Bölgesi kamu yatırım programı (1993-97) 1992 yılı sabit fiyatlarıyla (Milyon)

SEKTÖRLER	1993	1994	1995	1996	1997	1993-1997 Toplam Yatırım
KONUT	616130	722880	767380	724830	721430	3552650
1.İSKAN HİZMETLERİ (KHGM. TARIM VE KÖY İŞLERİ BAK.)	98630	33480	77080	33480	27980	270650
2.LOJMAN SİTELERİ VE YATIRIM PROGRAMI	517500	689400	690300	691350	693450	3282000
2.1 MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	199500	581850	582300	582600	584400	2530650
2.2 SAĞLIK BAKANLIĞI	223200	59850	60150	60750	60750	464700
2.3 TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI	94800	47700	47850	48000	48300	286650
TOTLAM	1749760	2135160	2225060	2141010	2136310	10387300

Kaynak: GAP Bölgesi Hareket Planı, (1993), Yöneticiler İçin Özet, Ankara, s.6-7

merkezleri için toplam 166 bin dolayında ilave konuta ihtiyaç duyulacağı öngörülmüştür. Bunun, bugünkü koşullarda getireceği maliyet ise 199 trilyon TL'dir.

GAP Kalkınma İdaresi ile DPT'nın GAP Bölgesi'nde konut ihtiyacına yönelik yaptıkları tespit çalışmalarında farklı sonuçlar ortaya koymaları, sorunun nicelik olarak kavranmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, ortaya koymuş oldukları veriler, uzun vadeli projeksiyonlarımıza ışık tutacağından; bizler için büyük bir önem arz etmektedir.

Çizelge 3.14. GAP kapsamındaki kent merkezlerinin 1993 yılı konut stoku ve 1994-2000 yılları ihtiyaç tahminleri

Yıllara göre ihtiyaç tahminleri (adet)

Kent Merkez.	Stok Tahmini (1993)	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Topl. İhtiyaç (1994-2000)
Adıyaman	21712	1502	1609	1723	1845	1976	2116	2267	13038-24380*
Batman	24417	1470	1561	1657	1759	1868	1983	2105	12403-13852*
Diyarbakır	72034	3408	3575	3750	3934	4127	4329	4542	27666-37489*
Gaziantep	130345	6194	6500	6821	7158	7512	7883	8273	50341-60329*
Mardin	10610	399	415	431	448	466	484	503	3146-11471*
Ş.Urfa	83793	6081	6537	7028	7556	8123	8733	9388	53446-80268*
Siirt	11434	557	585	614	645	677	711	747	4535-6216*
Şırnak	3985	343	372	405	440	479	520	566	3125-15556*

Kaynak: Peynircioğlu, N. ve Üstünişik, B. Bilgiler; Nüfusu 20.000 ve üzerindeki Belediyelerde Konut Stoku (1993) ve ihtiyaç Tahminleri (1994-2000) adlı kitaptan derlenmiştir.

* İl Toplam Tahmini

3.4. GAP Bölgesi'nde Kent Ve Toplumsal Açılım

Türkiye, (konum, jeopolitik ve ekonomik yapı açısından) değişik bölgelere ayrılmış coğrafyası içinde hızlı bir kentleşme ile bir yapılaşma örneğini yaşamaktadır. Türkiye'de bu artan şehirleşme olgusu, salt bir demografik bir sonuç olmayıp, aynı zamanda değişen

dünya koşulları içinde, sosyal, ekonomik fırsatlarının getireceği olanakları yakalama isteğidir.

Ülkemizdeki hızlı nüfus artışı ve içinde yaşadığı ekonomik dengesizlikler nedeniyle kırsal kesimdeki nüfus, görsel ve hareketli çekiciliği olan metropoliten şehirlere yönelmek zorunda kalmıştır. Türkiye’de 1975 yılındaki kentlerde yaşayan % 42’lik nüfus oranı % 2’lik bir artış göstererek, 1980’de de % 44’e yükselmiştir. Aynı dönemler itibariyle, GAP Bölgesi’nde de bu oranlar sırasıyla % 43 ve % 46.5 olmuştur. Ancak, değişen koşullar nedeniyle, şehirde yaşayan nüfus, Türkiye genelinde 1985’te % 56’ya, 1990’da % 59’a yükselirken, GAP Bölgesi’nde bu oranlar 1975 yılındakilerin tam tersine % 47 ve % 56 gibi oranlarla Türkiye ortalamasının altına düşmüştür. Çünkü, bölgenin ekonomik yetersizlikleri, aşırı nüfuslaşma ve bölgedeki sosyal olaylar, son dönemlerde içsel göçlerin bölge dışına yönelmesine neden olmuştur.

GAP Bölgesi kırsal yerleşmelerindeki göç, belli bir döneme kadar bölge içi şehirlere yönelmesi şeklinde idi. Daha sonraları çeşitli nedenlerle bu göç hareketleri durarak; iş olanakları ve diğer faktörlerin etkisiyle batı bölgelerindeki kent merkezlerine doğru kaymalar şeklinde olmuştur (Yaşınok, 1993, s.98-111). GAP Bölgesi’nde kentsel nüfusun dağılımı şöyledir:

- % 72 Gaziantep,
- % 55 Diyarbakır ve Şanlıurfa,
- % 56 Batman (Yeni İl Olan İlçe Merkezi),
- % 45 Mardin,
- % 52 Şırnak (Yeni il olan ilçe merkezi ve şu andaki kentleşme oranı, ifade edilen rakamın üzerindedir),
- % 43 Adıyaman,
- % 45 Siirt.

GAP Bölgesi’nde toplam nüfusun 56.2’si kentsel yerleşmelerde yaşamaktadır. 1965 yılında nüfusu 100 binin üzerinde olan yalnızca Diyarbakır ve Gaziantep vardı. Bu iki kent 1965

tarihi itibariyle bölge nüfusunun % 11'ni bünyelerinde barındırmaktaydı (Özer, 1993, s.34-40).

Ülkemizin hızlı bir kentleşme süreci içinde bulunması, kentlerin yeni profillerini ortaya çıkarmasına fırsat vermiştir. 1990'lı yıllarda, GAP Bölgesi'nde nüfusu 100 binin üzerindeki kentlerin sayısal olarak çoğaldığını görüyoruz. Bu kentler arasında Şanlıurfa, Batman ve Adıyaman vardır. Bu üç kent, bölge nüfusunun % 29.4'ünü, kentli nüfusunun da % 50.3'ünü oluşturmaktadır. GAP Bölgesi sanayileşme faktörü olmadan hızlı bir kentleşme ile karşı karşıya olduğu ve bu nüfus artışının terör nedeniyle de önümüzdeki yıllara kadar devam edeceği, kuvvetli bir olasılık olarak gözükmektedir.

20 yılda (1970-1990) bölgesel nüfus % 83 oranında artarak, 2005 yılında 11 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Tahmine dayalı nüfus senaryolarına göre, nüfusun % 64.1'i kentlerde yaşayacağı ve nüfusu 100 binin üzerinde olan kentlerin ise, kent nüfusunun % 76'sını bünyelerinde barındıracakları ifade edilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yapmış olduğu analizler ve nüfus senaryolarıyla elde edilen veriler, ifade edilen sonuçları doğrular niteliktedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 1965'deki kırsal nüfus oranı % 63.3 iken, 1985'de % 46.4 ve 1990'da % 43.8'e düşmüştür. Bunun sonucu olarak, kentsel merkezlere veya bölge dışındaki kent merkezlerine doğru bir göçün var olduğu ortaya çıkmaktadır.

1990'daki genel nüfus sayımına göre, GAP Bölgesi içinde yer alan illerin toplam nüfusu 5.274.714 kişidir. Bu sayı Türkiye nüfusunun % 9.2'sini kapsamaktadır. Türkiye'de Km²'ye 66 kişi düşerken, GAP Bölgesi'nde bu sayı 58'dir. GAP Bölgesi'nde 2005 yılında nüfusu 10 bini aşacak en az 36 merkezin olacağı beklenilmektedir(GAP Master Plan, c.2, s.4.13-4.14).

Güneydoğu Anadolu Projesi, ortaya koyulan nitelikleriyle, bölgenin kent merkezlerini birer cazibe merkezi haline dönüştürme eğilimi içindedir. Proje, bölgenin ekonomik yapısına getireceği katkılarla, bölge kentlerinin yeniden şekillenmesine bir ivme kazandıracaktır (Özer, 1991, s.1).

Yıllardan beri yapılan analiz ve fiziki tespitlerle, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölgede yaratacağı ekonomik refahın rakamsal sonuçları üzerinde durulmaya çalışıldı. Fakat, bizim için projenin ekonomik ve fiziki boyutu kadar olmasa bile, bölgede mekan ve yerleşim kriterleri üzerine; projeler grubunun yaratacağı etkilerle nasıl değişebileceği veya değişmeyeceğine yönelik herhangi bir tespitimiz yoktur. Çünkü, projelerin büyük çoğunluğu yapım aşamasında olduğu için, bu tür tespitlerin yapılması önemli bir durum ifade etmemektedir. Bu nedenle, öncesi kestirimlerle, mekansal süreçlerin kentsel olgu içindeki yerinin çok iyi tahlil edilmesi gerekir.

Önümüzdeki yıllarda, GAP'ın bölge gelişmesinde sürekliliğini belirleyecek olan mevcut kentsel ve toplumsal ivmenin dinamikliği ön planda tutulmalıdır. Bölge ve ülke kalkınmasında bazı şehirlerin (GAP'ta Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep), gelişimi belirlediği veya belirleyeceği unutulmamalıdır. Şehirlerin kalkınma sürecinde öncü görevi görmelerinin nedeni, değişimlerin üzerinde zorlayıcı güçlerinin olmasından kaynaklanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin üç büyük kenti olan Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep bölge nüfusu içindeki payları % 29.9'dır. GAP Bölge nüfusunun yaklaşık 1/3'ü bu illerde yaşamaktadır. Proje öncesi, bu üç ilin bölge ekonomisindeki ağırlığı, bölgenin öteki illerine göre lokomotif görevi görmeleridir. Bu iller, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin onlara getireceği olanaklarla, 2005'li yıllara doğru toplam kentsel istihdamın % 49.12'si ve imalat sektöründeki istihdamında % 56.87'si kendilerinde olacaktır. GAP Bölgesi'nin önemli yerleşim merkezleri olacak bu kentlerin, alt yapı sistemleri ıslah edilerek, GAP'ın gelişme hızına yetiştirilmesi gerekecek. Bu kentler arasındaki fiziki bağlantıların yeniden organize edilmesi, öteki kentlerle bağlantılarını daha da kolaylaştıracaktır.

Fiziki bağlantılarla, yerleşimlerin ekonomik ve toplumsal faaliyetlerinin örgütlenmesi ve de örgütlenen bu faaliyetlerin bir sistem içerisinde geliştirilmesi; GAP'ın gelecekte kentsel yapıları belirlemedeki etkisini arttıracaktır (GAP Master Planı, c.4, 1990, s.D-22). Bu da, bölgedeki mevcut mekanların ıslahında veya yeni mekanların kurulmasında koşulların zamansallığı içinde ileriye dönük oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Bugün, GAP Bölgesi'ni oluşturan kentlerin oluşum süreçleri ile yapılanmaların da planlı düşüncenin etkisi asgari düzeyde gözükmemektedir. Burada, GAP'ın en büyük gücü; olumsuz koşulların etkili olduğu bu bölgede, kaynakların gelişimi kentlerin yapılanmasında pozitif bir şekilde kullanılmasıdır. Bundan dolayı, kontrolsüz kent büyümesi, ihmal edilen çevreye süreklilik kazandırılması, toprakların etkisizce kullanılması ve yanlış tasarım parametrelerinin sonradan düzeltilmesi zor olacaktır. GAP'ın ilerleyen safhalarıyla, bölgedeki kentler tekil olarak ele alınarak, gelişme potansiyellerinin araştırılmasında faydalar olacaktır.

Kentlerin bölge ve ülke içindeki konumları, ekonomik girdideki yeri ile arazi kullanım kabiliyetlerini kentsel gelişmenin bir kriteri olarak kullanmak istediğimizde, elimizdeki verileri çok iyi değerlendirmek gerekir. GAP Bölgesi'ndeki kentsel alan ihtiyacının (Bkz. Çizelge 3.15) ve gelişiminin tahmin edilmesi; günümüzde yaşanan sorunların yarınlarına

Çizelge 3.15. GAP Bölgesi'ndeki kent merkezleri için alan ihtiyaç tahminleri

1985 Fiili				2000 Tahmini*		Ek Alan İhtiyacı (Ha)		
Belediye	Kent Nüfusu	Alan Ha.	Yoğ. Kişi/Ha	Kent Nüfusu	Alan Ha	1985 Yoğunl.	+10* Yoğunl.	+20* Yoğunl.
Mardin	44085	302.4	146	60952	418.1	115.7	77.7	46.0
Siirt	53884	186.2	289	91329	365.6	129.4	100.7	16.8
Adıy.	71644	285.4	251	149883	597.1	311.7	257.4	212.2
Batman	110036	921.7	119	426792	3574	2653.3	2328.3	2057.4
Ş.urfa	194969	839.1	232	500769	2155.2	1316.1	1120.2	956.9
D.bakır	305940	817.2	374	836512	2234.4	1417.2	1214.1	1044.8
G.antep	478835	848.6	259	1342972	5166.9	3338.3	2866.7	2473.5

Kaynak: GAP Master Plan Çalışması, Cilt IV, s.74

Not: Kentsel alan tahminleri PYB/DPT tarafından sağlanan hava fotoğraflarına dayanmaktadır. *1985 yılı yoğunlukları kullanılarak tahminler yapılmıştır.

taşınmasına fırsat vermeyecektir. GAP süreci içerisinde kır-kent ayrımını (Bkz. Çizelge 3.16) matematiksel ifadelerle tanımlayarak, bölgenin yakın bir gelecekteki kentsel

alanlarının nasıl bir boyut alacağı, sorusuna destek aramak için, alanlar dört bölgeye ayrılmıştır (GAP Master Planı, c.2, 1990, s.9).

Çizelge 3.16. GAP Bölgesi'nde 2005 yılında il düzeyinde kır-kent ayrımı

	Kentsel	Nüfus(2005) Kırsal	Toplam
Adıyaman	372.287 (%52.9)	332.038 (%47.1)	704.325 (%100)
Diyarbakır	1.289.532(%70.4)	541.553 (%29.6)	1.831.085 (%100)
Gaziantep	1.476.495 (%80.1)	367.107 (%19.9)	1.843.602 (%100)
Mardin	633.151 (%57.8)	461.930 (%43.2)	1.095.081 (%100)
Siirt	702.065 (%66.8)	349.271 (%33.2)	1.051.336 (%100)
Şanlıurfa	839.471 (%65.4)	444.100 (%34.6)	1.283.571 (%100)

Kaynak: GAP Master Plan Çalışması, Cilt IV, s.G-10

1. Bölge: Kentsel hizmetlere yakın, yüksek arazi kullanım kapasitesi;

Bu bölgede kendi içinde üç bölge olarak ayrılmıştır:

- a. Diyarbakır-Batman Bölgesi,
- b. Şanlıurfa Genişletilmiş Bölgesi,
- c. Cizre-Silopi Bölgesi.

Tarım alanlarının sulamaya girmesiyle, ekonomik düzeyde en yüksek verim ile istihdamın bu bölgede olacağı beklenmektedir. Buralar aynı zamanda da tarıma dayalı sanayilerin kurulacağı yerler olmaya adaydır.

2. Bölge: Kentsel hizmetlere yakın, düşük arazi kullanım kapasitesi;

Bu da, kendi içinde iki bölgeye ayrılmıştır:

- a. Gaziantep Bölgesi,
- b. Siirt Bölgesi.

İkinci bölgede; arazi kullanım kapasitesinin düşük olacağından dolayı, ağırlığın sanayi sektörüne yöneleceği beklenmektedir.

3. Bölge: Kentsel hizmetlere uzak, yüksek arazi kullanım kapasitesi;

Bu bölge, merkezi kentsel alanlara uzak olmasına karşın; yüksek arazi kullanım kapasitesine sahiptir. Bu bölgenin kentsel merkezlere veya tali merkezlere olan ulaşım bağlantılarının iyi organize edilerek alt yapı hizmetlerinin götürülmesi gerekir.

4.Bölge: Kentsel hizmetlere uzak, düşük arazi kullanım kapasitesi;

Bu bölgede, özel bir istihdamın dışında olan maden yataklarının bulunması veya kendi bünyesi için turizm potansiyeline sahip olmasının ötesinde, bölge gelişimini ön sıralar içinde düşünmek, ekonomik ve sosyal yönde bir şey ifade etmemektedir.

GAP Bölgesi, öteki bölgelerimize nazaran daha çok heterojen bir özellik gösteren bölgemizdir. Çok uzun tarihi bir geçmişe sahip bu bölge, bünyesinde yüzlerce değişik kültüre sahip uygarlıkların izini taşımıştır. Günümüzde ise bölge sosyal ve ekonomik içeriği olan problemlerle yaşamaktadır. Bu nedenle, sorunların neler olduğu hususunda bilgi sahibi olmayan bir uygulamacı, GAP'ta yanıltıcı olabilecek sonuçlara varabilecektir.

Keban Baraj deneyimi, temel düzeyde GAP projeler grubu için, kentsel yerleşimlerle ilgili, olası sorunları algılayabilmemizi sağlayıcı bir örnektir. Keban Baraj deneyiminde bir uzman kadronun devreye girmesiyle çarpık kentleşme dediğimiz bir sosyal kamburu Elazığ'ın toplum yapısına yüklemiştir (Türkdoğan, 1987, s.590).

GAP Bölgesi çeperinde olan bu deneyimin dışında da 1950'de uygulamaya konulan Çukurova Projesi örneği vardır. Çukurova Projesi uygulaması içerisinde bölgenin 1950'li yılların ortasında yoğun bir şekilde (Adana, Mersin, Hatay) sulu tarıma açılımla, yerleşmelerde meydana gelecek değişimlerin kısa bir süre içinde kendisini göstermiştir. Özellikle, GAP Bölgesi ile Çukurova Bölgesi arasında iklim verileri ile sulamanın ortaya çıkardığı yeni ürün desenleri arasında benzerliğin olması, yerleşim dokularının oluşumundaki benzerlikleri de ortaya çıkaracaktır. 1950'li yılların ortasında Çukurova Bölgesi yoğun bir sulamaya geçmiştir. Bölgenin dağlık alanlarını oluşturan kuzey ve kuzeydoğu kesimlerindeki küçük yerleşmelerin aşırı derecede nüfus kaybettikleri, buna karşılık sulamanın etki alanı içindeki bölge ve ova yerleşmelerinin aşırı ölçüde işgücü ve

nüfus yığılmalarına maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu mevcut koşullarında GAP Bölgesi'nde olabileceğini de gözardı etmemek gerekir.

GAP'taki tüm hedeflerin ekonomik gelişme ve büyümeye endekslediğinden; bölgede yaşayanların sosyo-kültürel beklentilerinin proje yapılanmasında çok zayıf kaldığının izlenimini vermektedir. Kentlerin, özellikle artı değer üzerine odaklanmasıyla, bölgede var olan sorunları daha da büyütebilecektir.

3.4.1. GAP Bölgesi'nde yerleşimlerin gelişme strüktürü

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanmakta olan toplumsal olaylar, özellikle GAP Bölgesi'nde merkezi konumda olan kentlerin hızlı bir şekilde nüfus çekmelerine neden olmaktadır. Kentlerin alt yapı gereksinimi, her şeyden önce yerleşim alanları bakımından söz konusudur. Yerleşim alanlarının tanzimi belirmesi, kentsel büyümenin hızıyla orantılı olarak, nüfus ve istihdama bağlı olan bir süreç içerisinde gelişmektedir. Buna karşın; bölgesel olaylar nedeniyle ortaya çıkan iç göçler, GAP Bölgesi'ndeki kent merkezleri ile alt merkez özelliği taşıyan yerlerde nüfusun yoğunlaşmasını sağlamıştır.

GAP Bölgesi'ndeki yerleşim yerleri arasında nüfus yoğunluğu en yüksek olanlar arasında Şanlıurfa-Birecik, Diyarbakır kent merkezi vardır. Diyarbakır, bölgenin kendi içinde oluşan iç göçlerden etkilenen kentlerin başında gelmektedir. Bölgede, nüfus yoğunluğu en düşük tespit edilen yerleşim birimleri ise, Şanlıurfa-Akçakale ve Şanlıurfa-Siverek'tir. Akçakale ve Siverek mekansal düzeyde yayılma olanağını sağlayabilen düz bir ovada yer alırken, Diyarbakır'ın ve Birecik'in etrafı sularla çevrili olduğundan, daha yoğun bir büyümeye zorlanmıştır.

Mekanın çekiciliğini belirleyen coğrafi konumundan farklı olarak, mekanın ekonomik ve toplumsal etkinliklerin örgütlenmesinde büyük bir etkisi vardır. Mekansal gelişme çerçevesi, gelişme potansiyellerinin mekan üzerindeki dağılımını gösterir. Bu çerçeveler kalkınmaya ilişkin mekansal kararların alınmasında yol gösterici olabilmektedir.

Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep kırık gelişme aksı üzerinde yer almayan daha küçük yerleşimler; mal ve hizmet talepleriyle bu merkezlerde varlıklarını sürdürebilmeleri için ana yollara bağımlı olmak zorunda. Çevre köylerdeki gizli işsizler ve marjinal konumunda olanlar, bu merkezlerde iş bulma mücadelesi içinde olarak, buralara yerleşebilirler. Bu nedenledir ki, koridor merkezlerinin çekiciliğiyle göç deseni, bölgeler arası olmaktan çıkarak, bölge içi göçe dönüşebilme şeklinde gelişme gösterecektir. Bölgede mekansal gelişmenin potansiyelini oluşturacak küçük ve büyük ölçekli organize sanayileri, bu değişimler için temel veriler oluşturabilecek düzeydedir (Bkz. Çizelge 3.17).

Çizelge 3.17. Mekansal gelişmelere veri oluşturan küçük ve organize sanayi siteleri (GAP, 1992)

	Küçük Sanayi Sitesi				Organize Sanayi Bölgesi				
	Site Sayısı	Biten İş yeri sayısı	Site Sayısı	İşyeri Sayısı	Biten		Yapımı Süren		Ettid
					Sayı	Ha	Sayı	Ha	
Adıyaman	-	-	2	700	-	-	-	-	1
Diyarbakır	4	857	2	320	-	-	1	100	-
Gaziantep	4	2.922	6	2.370	1	260	1	500	2
Mardin	1	190	2	350	-	-	1	300	-
Siirt	-	-	1	373	-	-	-	-	1
Şanlıurfa	2	600	2	600	-	-	1	150	-
Batman	-	-	1	250	-	-	-	-	1
Şırnak	-	-	1	50	-	-	-	-	-
Bölge	11	4.569	17	5013	1	260	-	1.050	5
Türkiye	216	54.817	154	41.768	18	4.790	33	8.806	-
Bölge/Türkiye	5.1	8.3	11	12.0	5.3	5.5	12.0	11.9	-

Kaynak: Sanayi Bakanlığı, Küçük Sanatkar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü, 1992

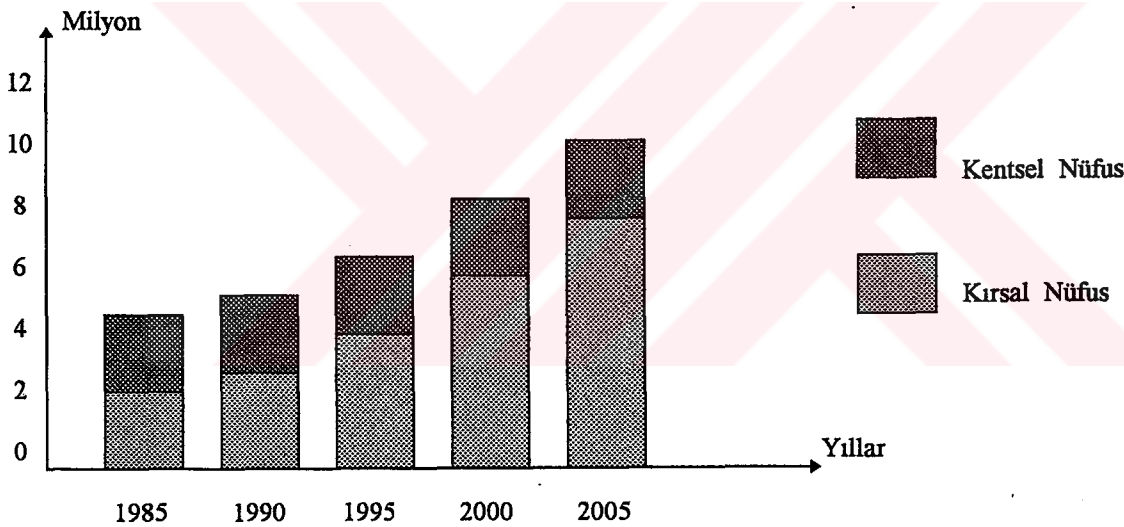
Not: Sanayi ve Organize Sanayi Sitelerinin alt yapısı oluşmuş mekanlar üzerinde organize ederek, şehrin gelişimi sağlıklı bir yapıya kavuşması olanaklıdır. GAP Bölgesinde bu koşulları sağlayabilen Şanlıurfa, Gaziantep ve Diyarbakır olarak gözükmemektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi topluluğu bağlamında, bugüne değin yapılan çalışmalar belli analizlerden geçirilmiştir. Bölgede yerleşim ve ekonomi ikilisinin bir denge içinde olması gerekirken, ekonomi olgusu hep ön plana çıkarılmıştır.

Bölgede gerek paket proje türü çok sektörlü kararlar, gerekse bir sektörü geliştirmeye yönelik yapılan planlama çalışmaları, mekan boyutunu soyutlayarak veya arka plana

düşürerek; büyüme ve kalkınmayı ekonomik ölçütlere bağımlı açıklamaktadır (Eraydın, 1987, s.169). GAP Master Planı'nın bölgeye yönelik temel hedef ve beklentileri ile öne sürülen senaryolar, ekonomi ve üretim boyutu üzerinde odaklanmıştır.

Mekansal gelişmelerin yönlendirilmesinde nüfus faktörünün ayrı bir önemi vardır. GAP Bölgesi'nde kentsel nüfus artışları, kırsal yerleşim bölgelerindeki nüfus artışlarından fazladır. Bölge nüfusunun % 63.5'ini teşkil eden 6.634.255 kişi kentsel kesimde, % 36.5'ini oluşturan 3.808.509 kişi ise 2005'li yıllarda kırsal alanlarda yaşıyor olacaktır (Bkz. Şekil 3.13). 1990-2005 yılları arasında kır-kent nüfus dağılımı kentsel kesimin lehine gelişme gösterecektir. 1990 yılında % 56 olan kentsel kesim payı 2005 yılı üzerine kurulan senaryolara göre %64'e yükselecektir (Bkz. Şekil 3.14).

Şekil 3.13. GAP'ta 2005 yılı kentsel ve kırsal nüfus gelişimi

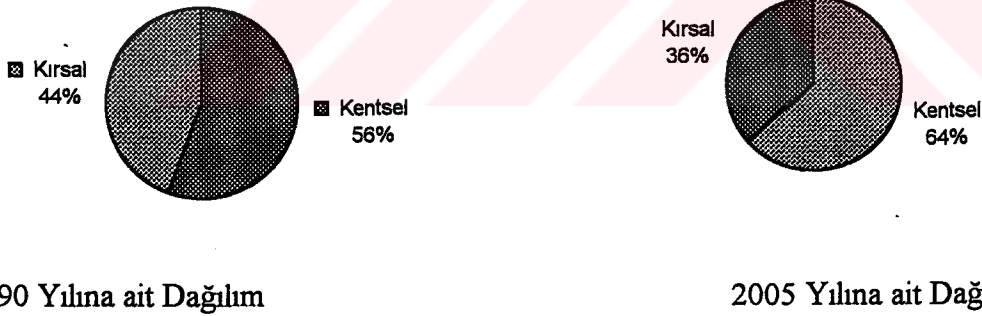
Kaynak: GAP Bölgesi Ulaşım ve Alt Yapı Çalışması Rapor No: 32, Ekim 1992-Ankara

Nüfus verilerinde hareket edilerek, yapılan GAP yatırım programı içinde en yüksek yüzdeleri tarım % 32.4, ulaşım % 27.7 ve % 27.4'lük oranla enerji yer almaktadır. Yatırım programı içerisinde konut % 1'lik bir payla çok düşük düzeylerde tutulmuştur (Bkz. Çizelge 3.18).İfade edilen bu oranlar, GAP'ın bölgedeki hedef ve amaçlarına ters düşmektedir. GAP'ın uygulamaya geçmesiyle, bölgeden çeşitli nedenlerle göç etmiş

insanların kendi bölgelerine geri dönecekleri yaygın bir kanıdır. Bölgeye geri dönecek veya istihdam nedeniyle bölgeye gelecek insanların konut talepleri bir sorun teşkil edecektir.

Yıllardan beri bölgenin öncelikli sorunları arasında yer alan konut (%1.0), eğitim (%2.1) ve sağlık (%0.7) yatırımları GAP yatırım programları içerisinde çok yetersiz kalmaktadır. Tarım (%32.4), enerji (%27.4) ve ulaşım (%27.7) gibi yatırımlar ise GAP yatırımları içinde en büyük oranı kapsamaktadır. Halbuki GAP'ın hedef ve amaçlarını gerçekleştirecek etmenlerin başında; eğitim, sağlık ve konut gibi sorunların ivedilikle çözümü gelmektedir.

Bölgenin gelişme grafiğiyle orantılı olarak, 3.87 milyon kişiye istihdam olanağının varlığı söz konusudur. Bu varsayımlara dayalı gelişmeler ışığında, bölgede 2005 yılına kadar ortalama yıllık nüfus artış hızının % 3.0 olacaktır. Ancak bu artış, büyük bir olasılıkla bölgenin büyük kentlerinde olacağı yönündedir (Sencer, 1992-93, s.15).

Şekil 3.14. GAP 2005 yılı kır-kent dengesi

Kaynak: GAP Bölgesi Ulaşım ve Altyapı Çalışması Rapor No:32 Ekim 1992-Ankara

Bölgede, GAP'ın hedeflenen tarihler arasında (2005) uygulamaya geçilmesi durumunda, önemi yadsınmayacak derecede istihdam olanağı gelişecek ve yeni iş olanakları sağlanmış olacaktır. Bölgede istihdam % 3.1 hız kazanarak (Sencer, 1992-93, s.28) 2005 yılındaki olası istihdamın hacmi 1985 yılına göre % 251 oranında artış gösterecektir. GAP'ın gelişim

ve üretim süreci içerisindeki bölgede kişi başına yıllık gelir % 3.7'lik bir artış göstererek, 1992 Ocak fiyatlarıyla 8.09 milyondan 17.79 milyon TL'ye yükselecektir.

1990 yılı son nüfus sayımına göre, bölge nüfusu 5.2 milyon olarak belirlenmiştir. Bölgede 1995 yılları için tahmin edilen nüfus 6.2 milyon kişidir. GAP Bölgesi'ndeki yatırım ve projelerin çoğu bu nüfus potansiyeline göre tanzim edilmesiyle, projeler grubu amacına ulaşacaktır.

Çizelge 3.18. Master plan uyarınca kamu yatırımlarının kesimlere göre dağılımı (1988-2005)

Kesimler	Yatırım (Milyar TL)	% Oran
Tarım	46461	32.4
Enerji	39403	27.4
Madencilik	3563	2.5
İmalat Endüstrisi	6860	4.8
Ulaşım	33983	27.7
Konut	1485	1.0
Eğitim	3059	2.1
Sağlık	1013	0.7
Turizm	258	0.2
Öteki Hizmetler	-	-
Toplam	143550	100

Bölgenin 2005 yılındaki nüfusu 1985 nüfus sayımına göre % 140 ve 1990'a göre % 103 oranında artışlar göstereceği şeklindedir. 1990-2005 yılları arasında geçen sürede yıllık ortalama artış hızı % 4.8 olacaktır. Bu değerler Türkiye ortalamasının çok üstündedir. 2005 yılında %64'ü teşkil eden 6.6 milyon kişi, kent merkezlerinde yaşıyor olacaktır. 1990 nüfus sayımına göre bu oran %55.6 idi. 1990-2005 yılları arasındaki kentsel nüfusun yıllık ortalama hızı % 5.7 gibi yüksek bir değere ulaşmış olacaktır.

Olası nüfus artışları; yerleşim strüktürünün yeniden tanımlanarak şekillenmesini, istihdamın nicelik olarak artmasını, bölgenin gelişmişlik düzeyinin Türkiye ortalamasıyla (Bkz. Çizelge 3.19) paralellik göstermesi; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hedeflenen zamanda bitirilmesiyle mümkündür. Bölgedeki planlamaların istenilen düzen içinde gitmesini engelleyen, planlama süreci içinde veri olarak ele alınması mümkün olmayan terör olayı, bir olumsuz etken olarak hala varlığını sürdürmektedir.

Çizelge 3.19. Seçilmiş göstergeler açısından Türkiye ve GAP Bölgesi karşılaştırmalı analizi

Gösterge	Türkiye	GAP Bölgesi	GAP'ın Payı
Yüzölçümü (km ²)	774.815	75.358	9.7
Toplam Nüfus	56.743.035	5.158.013	9.1
Nüfus artışı (1985-1990)	% 27.7	% 34.2	-
Nüfus Yoğunluğu (km ² başına)	73	68	-
Kentli Nüfus	33.326.351	2.870.251	-
Kentle Nüfus Oranı (%)	59.0	55.6	-
Ekonomik Yapı	GSYİH ve GSBH İçindeki Payı %		
Tarım	17.7	39.6	9.0
İmalat	25.2	11.7	1.9
GSYİH (Milyar TL)	818.420	32.837	4.0
Kişi başına GSYİH ya da GSBH (Bin TL)	19.848	8.087	45.0

Kaynak: GAP İdaresi Başkanlığı, 1992 (1992 Ocak Fiyatlarıyla)

Güneydoğu Anadolu Projesi birçok disiplinin birlikteliği içerisinde ortaya çıkarılan entegre bir projedir. Fakat toplumsal varlığın verilerini tali planda tutarak, bölge insanının ileriye dönük etkisini önemsemeden her şeyi bölge dışındaki toplumsal kurgunun fonuna göre düzenlemek, GAP'ın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi; bölgesel tarihi bir kimliği olan mevcut bir yerleşim bölgesinin sınırları içinde inşa edildiği için, nüfus potansiyelinin yerel düzeyde değerlendirilmesi, projeyi daha verimli hale getireceğini gözardı etmemek gerekir (Atauz, 1994, s.68-69).

3.4.2. GAP bölgesi'nde konut, barınma ve hane halkı ilişkisi

GAP, ekonomik niteliği ön planda olan entegre bir projeler grubudur. Planlamacılar, bölgenin mekansal kurgusu dahilinde yerleşim katmanlarının gelişimini sağlayıcı tesis ve işletmelerin olmasını, planlama süreci içinde düşünmek zorundalar. GAP'ın oluşum safhalarıyla beraber, nitelik ve nicelikleri belli olan programlar yapılmalıdır. Bu programlar içerisinde konutun yeri belirlenmeli ve ilerisi için hedefler tespit edilmelidir.

Tasarlanan bölgesel gelişmenin niteliği, önemli ölçüde dışa göçü önlemesidir. Projenin hedefleri gereği; ilave kentsel alanların belirlenmesi, yetersiz olan (su, kanalizasyon, ulaşım, iletişim vb.) yapı tesislerinin 2005 yılına kadar yapılması veya mevcut alanların ıslah edilip, GAP'la uyumlu hale getirilmesi gerekir. Ancak, ekonomik ve sosyal yapısındaki sorunlardan dolayı, bölge sürekli dış göç veren bir konumdur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yıllardır süregelen yapısal koşullar bu olmasına karşın; bölgede yerleşik olan insanlar, konut sayısı ve konutların nitelikleriyle ilgili barınma ve altyapı sorunlarıyla karşı karşıyadır. Bölgede doğal nüfus artışları, Türkiye ortalamasının üzerinde olduğundan dolayı, GAP'ın yaratacağı yeni taleplerle birlikte, konut ve barınma sorunlarında artışların olması kaçınılmaz olacaktır. GAP kapsamı içinde, bölgenin konut olgusunun nitelik ve nicelikleriyle ilgili sorunlarda ele alınmalıdır. Yaşanan bölgesel olumsuzluklar, bölgede konut açığını yaratırken; var olan konut stoklarının yenilenmeyişi ve hizmet donatımından yoksun oluşu, günümüzün yaşam koşullarıyla uyumlanmayan görüntüler ortaya çıkarmaktadır.

GAP Bölgesi'nde "Konut sorunu"nın ortaya çıkmasına neden olabilecek faktörler çok olmasına karşın; sayısal olarak yetersizliğinin ön planda olduğu gözükmemektedir. Başka bir yaklaşım, kentlerde konut başına birey sayısı, Türkiye için 6.4'ken, bölgede bu sayı 7.3'tür. Bu durum, bölgedeki konutlarda sıkışıklığın yanında ataeril aile modelinin hala hakim bir konumda olduğunun göstergesidir.

GAP Bölgesi'nde "konut sorunu", konutların mülkiyet dağılımıyla ilgili dengesizliği nedeniyle de ağırlaştığı gözlenmektedir. Bölgenin mevcut konut yetersizliği yanında, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölgeye getireceği ekonomik büyüme, nüfus artışına

paralel olarak, proje alanında geniş boyutlarda bir konut ihtiyacının ortaya çıkacağı söylenebilir. Konut talebinin en yoğun bir şekilde yaşanacağı yerlerin “kırık gelişme aksı” üzerinde yer alan yerleşimlerde olacağı yönündedir.

Bölgedeki mevcut konutların niteliği şöyledir; % 65,09 taş, %26,6 kerpiç, %6,06 briket ve % 1.47 tuğladan yapılmıştır. Konutların fiziksel nitelikleri ise; % 64.21 sağlam, % 26.13 çürük ve % 9.66 tamir edilebilir durumdadır (Türk- Koop, 1987, s.232-233).

Bölgede, aileler genelde oturdukları evin sahibi olmakla beraber, mülkiyetteki çelişkiler insanların çoğunu kiracı durumuna itmiştir. Kiracılık, bölgede Türkiye ortalamasının altında kalırken, ilçe merkezlerinde, ülke düzeyindeki oranlara varmaktadır. 1985 sayısına göre, kira ödeyen hane halkı oranı kır-kent ölçeğinde %22.6, il ve ilçe merkezlerinde sırasıyla %38.9 ve %31.1’dir. Bu oranlar bölge düzeyinde % 16.4 olmakla birlikte, il merkezlerinde %35.8, ilçe merkezlerinde % 25.1’dir (Bkz. Çizelge 3.20).

Bölgedeki binaların çoğu yıpranmış veya niteliklerini yitirmek üzeredir. Yapıların çoğunluğu yani % 59’u 1974’den önce yapılmış olup, 1980 sonrası yapılanlarsa, ancak % 10.6 dolaylarındadır (Sencer, 1992-93, s.370-382). Çizelge 3.21’de görüldüğü gibi, GAP Bölgesi’ndeki yerleşmelerde, iller bazında binaların yapılış tarihlerine bakıldığında Adıyaman, Siirt ve Şanlıurfa’nın geleneksel konut yapılarını koruyarak, kullanmaya devam ettikleri tespit edilmiştir.

Bölgenin konut sunumundaki yetersizlikleri; başka sorunlarla birleşerek, bölge içinde nüfus alan yada nüfusu artan yerleşmelerde, gecekondulaşma sürecinin oluşumuna hız kazandırmıştır. Kır-kent hane halkının oturdukları konut türüne göre dağılımı, tablo 3.22’de verilmiştir. Tabloya göre, bölgedeki hane halkının % 85.9’u ev, % 9.6’sı apartman, % 3.6’sı gecekondur türü yerleşmelerde ikamet etmektedir. Bölgede konut tipi olarak, ev oranı Türkiye genelinin % 14.8 üstünde ve apartman oranında ise % 3.3 altında kaldığı gözlenmektedir. Buna karşılık, bölge düzeyinde % 3.6 olan gecekondur oranı, ülke genelindeki orandan, % 5.5 olarak düşüktür. Başka bir ifadeyle, 1985 yılında GAP Bölgesi’nin Türkiye’deki gecekondulardan aldığı pay oranı % 4.4’dür.

Çizelge 3.20. Kira ödeme durumuna göre hane halkının dağılımı (1985)

İller	GENEL			İL MERKEZLERİ			İLÇE MERKEZLERİ			BUCAK VE KÖYLER		
	Toplam	Kira Ödemeyen	Kira Ödeyen	Toplam	Kira Ödemeyen	Kira Ödeyen	Toplam	Kira Ödemeyen	Kira Ödeyen	Toplam	Kira Ödemeyen	Kira Ödeyen
Adıyaman	68.770	89.1	10.9	12.412	68.1	31.9	12.203	75.4	24.6	44.155	98.8	1.2
Diyarbakır	133.757	79.9	20.1	47.176	55.9	44.1	22.862	75.2	24.8	63.719	99.2	0.8
Gaziantep	165.098	76.3	23.7	86.707	66.1	33.9	28.847	72.9	27.1	49.944	96.2	3.8
Mardin	92.415	85.5	11.5	7.208	58.1	41.9	27.155	75.2	24.8	58.052	98.5	1.5
Şanlıurfa	118.773	87.1	12.9	30.918	71.8	28.2	29.796	79.0	21.0	58.059	99.4	0.6
Siirt	67.960	85.8	14.2	7.155	63.9	36.1	23.824	71.5	28.5	36.981	99.3	0.7
Bölge	646.773	83.1	16.9	191.576	64.2	35.8	144.687	74.9	25.1	310.510	98.6	1.4
Türkiye	9.730.018	77.4	22.6	3.840.865	61.1	38.9	1.658.406	68.9	31.1	4.230.742	95.5	4.5
Bölge/ Türkiye	6.6	-	-	5.0	-	-	8.7	-	-	7.3	-	-

Kaynak: DİE, NSEN, 1985

Çizelge 3.21. Binaların yapılış tarihine göre dağılımı

İller	1974'den önce		1975-79 arası		1980 ve Sonrası		Başka Bilinmeyen		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Adıyaman	16.865	64.2	6.029	22.9	3.200	12.2	191	0,7	26.285	100.0
Diyarbakır	28.030	54.6	19.482	38.0	3.390	6.6	419	0,8	51.321	100.0
Gaziantep	53.122	58.4	26.496	29.2	10.312	11.3	958	1.1	90.888	100.0
Mardin	22.353	55.6	11.463	28.3	5.940	14.7	557	1.4	40.493	100.0
Şanlıurfa	37.012	61.0	17.205	28.4	5.788	9.5	660	1.1	60.665	100.0
Siirt	18.944	64.6	6.980	23.9	3.125	10.7	182	0.6	29.231	100.0
Bölge	176.506	59.0	87.655	29.3	31.755	10.6	2.967	1.1	298.883	100.0
Türkiye	9.730.018	64.7	1.696.622	25.0	418.039	9.5	32.666	0.8	4.387.971	100.0
Bölge/Türkiye	6.2		8.0		7.6					

Kaynak: DİE, Binaların Sayımı (BS), 1984

Çizelge 3.22. GAP Bölgesi'nde hane halkının oturulan konut türüne göre dağılımı, 1985

İLLER	Ev	Apartman Dairesi	Gecekondu	Mağara, Çadır, Baraka vb.	Toplam
Adıyaman	95.2	3.5	1.0	0.3	68.770
Diyarbakır	77.9	17.6	3.6	0.9	133.757
Gaziantep	80.6	12.5	6.1	0.7	165.098
Mardin	95.70	2.4	0.6	1.3	92.415
Şanlıurfa	86.8	7.7	4.4	1.1	118.773
Siirt	90.8	5.9	2.5	0.8	67.960
Bölge Sayı	555.945	61.882	23.104	5.762	646.773
Bölge Oran	85.9	9.6	3.6	0.9	100.0
Türkiye Sayı	6.924.757	2.228.572	531.305	45.384	9.730.018
Türkiye Oran	71.2	22.5	5.5	0.5	100.0

Kaynak : DİE, NSEN, 1985.

Türkiye ve başka ülkelerde olduğu gibi, GAP Bölgesi'nde de ikamet eden halkın genel eğilimi apartman veya benzeri türden ortak konutlar yerine; bağımsız konutlarda yaşamayı, sosyo-kültürel tercihleriyle orantılı olarak arzulamaktadırlar (Bkz. Çizelge 3.22). Tabloda da görüldüğü gibi, GAP Bölgesi içinde en yüksek ev oranı sırasıyla 95.7 Mardin, 95.2 Adıyaman, 90.8 Siirt, 86.8 Şanlıurfa, 80.6 Gaziantep ve en düşük 77.6 oranıyla Diyarbakır gelmektedir. Bölge de % 85.9 gibi yüksek bir oranla evde ikamet etme tercih edilirken, apartmanda oturanların oranı % 9.6'da kalmaktadır. Bölgedeki iller, fiziksel görüntü itibariyle irdelenirken, apartman dairesinde oturan hane halkı sayısının en yüksek orana vardığı illerin başında Diyarbakır % 17.6, Gaziantep % 12.5, Adıyaman % 3.5 ve Mardin'de % 2.4 olarak tespit edilmiştir (Bkz. Çizelge 3.22).

Bugünkü koşullarda, Türkiye düzeyinde yapılmış olan tespitlerle, sağlam binaların oranı % 29.7 iken, GAP Bölgesi'nde sağlam olanlar ise % 18.3 düzeyinde kalmıştır. Bölgedeki binaların % 81.7'sinin yığma yapı niteliği taşıdığı belirlenmiştir (Bkz. Çizelge 3.23). GAP Bölgesi'nin geçmişten süregelen ekonomideki yetersizliği, kendini bölgede inşa edilmiş yapıların niteliğiyle ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak, bölgede inşa edilmiş yığma yapı sisteminde, kullanılan yerel malzemeler büyük bir oranı kapsamaktadır.

Bölgede binaların çoğunluğu geleneksel malzeme ve yöntemlerle yapıldığı gibi, sınırlı

Çizelge 3.23. Binaların taşıyıcı sisteme ve yapı malzemesine göre dağılımı (1984)

İSKELET					YİĞMA							
İLLER	Çelik Betonarme	Ahşap	Bilinmeyen	Toplam	Briket	Tuğla	Taş	Kerpiç	Başka Bilinmeyen	Bilinmeyen	Toplam	Genel Toplam
Adıyaman	9.022	311	15	9.348	6.629	291	4.996	4.956	47	18	16.937	26.285
Diyarbakır	4.278	400	1.812	6.490	5.748	15.593	19.465	3.731	72	22	44.831	51.321
Gaziantep	12.327	48	6	12.381	57.845	433	17.084	2.593	148	44	78.507	90.888
Mardin	7.678	197	24	7.899	15.854	1.125	14.180	1.285	146	4	32.594	40.493
Şanlıurfa	6.920	48	4	6.972	32.838	388	17.161	3.201	83	22	53.693	60.665
Siirt	11.277	115	13	11.405	7.817	1.369	4.365	3.708	558	9	17.826	29.231
Bölge	51.502	1.119	1.874	54.495	126.731	19.199	77.451	19.834	1.054	119	244.388	298.883
Türkiye	1.065.160	229.338	8.119	1.320.697	809.117	1.139.447	613.190	501.455	20.431	817	3.084.457	4.387.154
Bölge/Türkiye	4.8	0.4	22.9	4.2	15.7	1.7	12.6	3.9	5.0	-	7.3	-

Kaynak: DİE, BS, 1984.

alanlar üzerinde de az katlı binaların yapılması tercih edilmiştir. Başta konutlar olmak üzere, yapıların çoğunluğu tek katlı oldukları, 1-2 katlı olanların tüm yapılar içinde % 94.4'ü oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, aynı tip yapıların, ülke düzeyindeki oranı % 87.1'dir. Bu da, her ne kadar bölgede kötü yapılaşma dokuları devam ediyor ise de, az katlı yapılaşmanın istenmesi olumlu bir gelişme olarak algılanabilir. Önemli olan, bu yapılaşma istemini GAP sonrası süreçte devamını sağlayabilmektir.

Bölgedeki iki katlı binaların taşıyıcı sisteme bağlı olarak, iskeletli yapılar kategorisinde oranı % 13.9, yığma yapılar içinde ise %3.3'lük bir orana sahiptir (Bkz. Çizelge 3.24). Devlet istatistik Enstitüsü 1985 yılında yaptığı nüfusun sosyo-ekonomik niteliği adlı tespitlerinde (Bkz. Çizelge 3.25), GAP Bölgesi'nde hane halkının % 0.9'u çadır, baraka ve mağara gibi barınaklarda yaşamaktadırlar. Buna karşılık 1-2 odalı konutlarda oturanlar, bölgede % 33.1, Türkiye'de ise % 21.6 oranındadır. 3-4 odalı konutların payı, bölgede %58.9'da kalırken, Türkiye düzeyinde % 68.1'e yükselmiştir. Oda sayısı 5'ten daha çok konutlarda yaşayanların oranı, Türkiye genelinde olduğu gibi, bölgede de düşüktür. Bu veriler yapıldığı yıl itibariyle çok olumsuz bir tablo çizmesine karşın; günümüzde bu göstergeler ifade edildiği kadarıyla olumsuz olmadığı tahmin edilmektedir.

Aile yapısı, yapım tekniği, malzeme ve benzeri nedenlerle, az katlı konut ve işyerlerinin oluşturduğu yerleşim düzeni; kuşkusuz yaygın bir düzen şekli olarak algılanmaktadır. Kentsel yerleşmelerin alabildiğine yayılması, kentsel arsa kıtlığı, çevre bozulması ile kirlenmeyi gündeme getirmiştir. Arsa spekülasyonu ve hizmetlerin altyapı maliyetlerinin artması gibi sorunlar, yatay yayılmanın negatif yönünü teşkil etmektedir.

Bölgede mevcut konutların fiziksel nitelikleri düşük olduğu gibi, altyapı donanımları da çok yetersiz kalmaktadır. Konutların su, kanalizasyon ve elektrik donanımlarından yararlanma durumlarına bakıldığında; belediye hizmetlerinin sınırlı bir etkinliğe sahip olduğu ve bazı yerleşimlerin önemli bir kesiminin, bu hizmetlerden yoksun kaldığı ortaya çıkmaktadır (Bkz. Çizelge 3.26).

Çizelge 3.24. Binaların taşıyıcı sisteme ve kat sayısına göre dağılımı (1984)

İSKELET						YİĞMA					
İLLER	1-2	3-5	6 +	Bilinmeyen	Toplam	1-2	3-4	5 +	Bilinmeyen	Toplam	Genel Toplam
Adıyaman	8.847	431	8	62	9.348	16.745	179	2	11	16.937	26.285
Diyarbakır	5.978	272	220	20	6.490	42.432	1.494	883	22	44.831	51.321
Gaziantep	7.753	4.091	405	132	12.381	74.812	3.544	129	22	78.507	90.888
Mardin	7.485	297	5	112	7.899	32.036	524	26	8	32.594	40.493
Şanlıurfa	5.433	725	324	490	6.972	53.408	252	22	11	53.693	60.665
Siirt	10.523	798	24	60	11.405	16.722	1.056	44	4	17.826	29.231
Bölge	46.019	6.614	986	876	54.495	236.155	7.049	1.112	72	244.388	298.883
Türkiye	887.519	346.225	61.980	6.937	1.302.697	2.932.687	137.263	13.861	646	3.084.457	4.387.154
Bölge/Türkiye	5.2	1.9	1.6	12.5	4.2	8.0	5.1	8.0	4.6	7.9	6.8

Kaynak: DİE, BS, 1984.

1985 sayımına göre, Türkiye’de en işlevsel-toplumsal birim olan hane halkının toplam sayısı 9.730.018’dir. Çizelge 3. 27’de görüldüğü gibi, GAP Bölgesi’nde uç noktada olan 4-6 kişilik hane halkı oranı % 34.9, 7-8 kişilik olanların oranı ise %32’dir. Türkiye’de, bu oranlar sırasıyla %46.7 ve %18.6’dır.

Çizelge 3.25. Oturdukları konutun oda sayısına göre hane halkının dağılımı (1985)

Yerleşme	Çadır Baraka Mağara	1	2	3	4	5+	Bilinmeyen	Toplam
Bölge	5762	41174	173032	272140	108789	44603	1873	646773
Türkiye	45384	310859	1787326	4052297	2574702	926831	32619	9730018
Bölge/Türkiye	12.7	13.2	9.7	6.7	4.2	4.7	5.7	6.6

Kaynak : DİE, NSEN, 1985

Ülke toplamı içinde birey sayısı 6’nın üzerinde olan hane halkı yaklaşık % 25.8 (1/4)’lük bir oranda kalırken, bölgede oran % 48.9’dır. GAP Bölgesi’nde hane halkının yaklaşık üçte biri 4-6 kişi, diğer üçte birlik dilimde 7-8 kişilik hane halkını teşkil etmektedir. Birey sayısı 4’ün altında ve 9’un üstünde olanlar, hemen aynı oranlarda (% 16.7; % 16.9) kalarak, azınlıkta kalan bir grup oluşturmaktadır.

Çizelge 3.28’e bakıldığında, kırsal karakteri ön planda olan yerleşmelerde, hane halkı birey sayısı, bölge ve Türkiye ortalamasının üzerinde görülmektedir. İl toplamında, Siirt 7.28 ve 6.92 oranıyla da Diyarbakır gelmektedir. Bölge toplamında ortalama hane halkı büyüklüğü 6.78 iken, Türkiye’de bu oran 5.22’dir Bu verilerin hizmet ve mekana yansıması, tasarım sürecinde kullanılması ve de konut tiplerinin belirlenmesinde, etken bir faktör olarak dikkate alınması kaçınılmazdır.

Çizelge 3.26. Konutların borulu su, atık su ve elektrik tesisatına göre dağılımı (1984)

BORULU TESİSAT				ATIK SU TESİSATI				ELEKTRİK TESİSATI			
İLLER	Bina sayısı	Var	Yok	Bilinmeyen	Kanalizasyon	Foseptik	Başka bilinmeyen	Yok	Var	Yok	Bilinmeyen
Adıyaman	26.285	20.509	5.703	73	15.323	5.507	834	4.511	25.470	718	97
Diyarbakır	51.321	43.223	6.614	1.484	37.766	5.6014	3.893	3.294	50.256	970	95
Gaziantep	90.888	52.186	38.448	254	77.678	7.147	227	5.197	89.247	1.355	246
Mardin	40.493	24.074	16.277	142	14.234	10.683	3.397	11.945	38.944	1.370	179
Şanlıurfa	60.665	51.349	9.103	213	34.629	5.822	3.075	16.403	57.099	3.313	253
Siirt	29.231	20.272	8.699	260	17.151	4.041	628	7.332	28.146	1.010	75
Bölge	298.883	211.613	84.844	2.426	196.781	38.814	12.054	49.682	289.162	8.776	945
Türkiye	4.387.971	3.503.493	866.942	17.536	2.400.876	1.050.636	171.899	744.814	4.207.911	129.998	50.062
Bölge/Türkiye	6.8	6.0		13.8	8.2	3.7	7.0	6.5	6.9	6.7	1.9

Kaynak: DİE, NSEN, 1984

Çizelge 3.27. Hane halkının birey sayısına göre oransal dağılımı (1985)

İLLER	1	2	3	4-6	7-9	10+	Toplam
Adıyaman	3.0	5.6	7.0	34.6	35.2	14.5	68.770
Diyarbakır	2.1	5.1	7.1	34.4	33.1	18.2	133.757
Gaziantep	3.3	7.8	9.6	42.0	27.5	9.8	165.098
Mardin	2.8	5.3	6.0	30.0	33.9	22.0	92.415
Şanlıurfa	3.8	5.5	7.0	33.3	35.5	16.9	118.773
Siirt	3.5	4.0	5.3	27.8	32.5	26.9	67.960
Bölge Sayı	19.719	37.848	476.99	225.206	207.074	109.227	646.773
Bölge Oran	3.0	5.8	7.4	34.9	32.0	16.0	100
Türkiye Sayı	453.064	950.121	1.234.875	4.543.883	1.810.979	697.096	9.730.018
Türkiye Oran	4.7	19.1	12.7	46.7	18.6	7.2	100.0
Bölge/Türkiye	4.3	3.8	3.9	4.9	11.4	15.7	6.6

Kaynak : DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (NSEN), 1985

Çizelge 3.28. Hane halkı ortalama büyüklüğü (1985)

İLLER	Toplam	İl Merkezi	İlçe Merkezleri	Bucak ve Köyler
Batman	6.61	5.83	6.45	6.87
Diyarbakır	6.92	6.14	6.86	7.52
Gaziantep	5.88	5.43	5.66	6.90
Mardin	7.28	5.85	7.13	7.52
Şanlıurfa	6.79	6.17	6.77	7.14
Siirt	7.83	6.86	7.50	8.25
Bölge	6.78	5.82	6.72	7.33
Türkiye	5.22	4.47	5.00	5.99

Kaynak: DİE, NSEN, 1985.

BÖLÜM IV

4. KONUT SUNUM VE YAKLAŞIMLARI BAĞLAMINDA; GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İÇİNDE BÖLGESEL KALKINMA PROJESİNE BİR ÖRNEK: MISIR ASVAN (ASWAN) BARAJ PROJESİ

Mısır, Asvan Baraj Projesi; Nil Nehri üzerinde inşa edilen ve başlangıç yılları 1902'lere dayandırılan bölgesel bir kalkındırma projesi kimliğini taşımaktadır. 1912 ve 1933 yıllarında değişik ölçeklerde olsa bile, baraj projeleri yapma girişimleri devam etmiştir. Asıl Asvan Baraj Projesi'nin, bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmesi fikri 1952 Mısır devriminden sonra, "Cemal Abdülnasır" tarafından gerçekleştirilerek, uygulama sürecine sokulmuştur.

Bu projenin temel hedefi: "Güneydoğu Anadolu Projesi" örneğinde olduğu gibi, etkilediği bölgenin (Nubia) değişecek topografyası içinde; tarıma dayalı bölgenin, yetersiz olan sosyo-ekonomik yapısını ülke standardına getirtmek, arazileri ve evleri sular altında kalacak ailelere, yeni yerleşim bölgeleri kurmak fikri üzerine odaklanmıştır. "Nubia Bölgesi" koşulları içinde, projenin gelişmesini sağlamak amacıyla, ilk önceleri master plan ve bu plana destek sağlayıcı tali planlar yapılarak, uygulamanın çerçevesi ortaya çıkarılmıştır.

Projenin bölge ölçeği içerisinde ve bölge halkı tarafından, anlamının tam kavranması için baraj suyunun etkilediği tüm alanlarda, öncelikli olarak gerekli araştırma ve tespitler yapılmıştır. Plancılar, bölgenin bozuk olan toprak düzenini ıslah etmek ve de Asvan Baraj Projesi'ni amacına ulaştırmak için; toprak reformunun gerekliliğini projenin her aşamada dile getirmişlerdir. Bu fikirlerin doğrultusunda, Asvan Baraj Projesi'nin gelişimiyle beraber, toprak reformu yapılarak, bölgede topraksız çiftçi sayısı en az düzeye indirilmesi sağlanılmıştır.

Baraj bölgesinde, geçmişe dönük olarak var olan toprak dağılımındaki dengesizlikler, günden güne biriken sosyal ve ekonomik sorunları, projenin uygulama sürecine kadar beraberinde taşımıştır. Bu bağlamda, projenin ortaya çıkış nedenlerinden biri de; bölge sosyo-ekonomik yapısının yeniden şekillendirilmesi, elektrik üretiminin artırılması, kurak

toprakların sulu hale getirilmesi olmakla beraber, diğer temel bir hedef de, Mısır ekonomisine yön verecek fabrika ve işletmelerin kurulmasıdır.

Asvan Baraj Projesi; Nubia Bölgesi'nde, 50 binin üzerindeki bir nüfusun, arazilerini ve evlerini terk etmelerine neden olmuştur. Bu olayın, yerleşimler düzeyinde ortaya çıkardığı çok boyutlu durum; birçok niteliği kendi bünyesinde taşıyan projenin oluşum safhaları içinde yer alan antropolog, mimar, şehir plancısı ve diğer teknik elemanlar tarafından ayrı bir değerlendirme içine alınarak, bu insanlar için yeni bölgeler de kurulacak yeni yerleşim alanları planlama ilkeleri ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

Bu yeni yerleşime açılan alanlar; küçük (1000-2000 kişi), orta (2000-3000 kişi) ve büyük (3000-5000 kişi) şekliyle tanımlanmıştır. Bu alanların yerleşim planları; bölge ölçeğinden, konut ölçeğine kadar yapılmıştır. Asvan Baraj Projesi yapım sürecinin, bölgede uzun yıllar alacağı (Proje 1970 yılında bitirildi), planlanan hedefler doğrultusunda göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlam içerisinde, yeni yerleşime açılacak bölgelerde, konutların yapım süreçleri; 1960-1964, 1964-1975 ve 1975-1990 yılları gibi evrelere bölünerek, bölgenin konut talebi giderilmeye çalışılmıştır.

Kent ve yerleşmeler bağlamında, 21. yüzyıla hazırlanan dünyamızdaki gelişmekte olan ülkeler, hızlı ve dinamik bir oluşum sürecine girmişlerdir. Bu bağlam içerisinde yapılacak "bölgesel kalkınma projeleri" büyük bir önem arz etmektedir. Olabilirliği çok kuvvetli olan bu gerçeğe karşın, belli sayıdaki gelişmemiş ülke ile gelişmekte olan ülkeler hâlâ; sosyal, ekonomik, kentsel ve kültürel sorunlarını çözebilme mücadelesini vermektedir. Bu ülkelerin ortak sorunlarını, bir çerçeve içerisinde tanımlayabilen olgunun başında, nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalan "konutlaşma olgusu" gelmektedir. Bu nedenledir ki, gelişme sancılarını yaşamakta olan birçok ülkede göze çarpan özelliklerden biri, geleneksel ve modern sosyal grupların, mekansal kullanım sürecinde birbirlerine zıt bir konumda olmalarıdır.

Asvan Baraj suları altında kalan bölgelerde, tespit ve araştırma yapanlar, bölgenin geleneksel yapısını tüm yönleriyle incelenmesini, projenin sürekliliği açısından gerekli bulmuşlardır. Baraj suları altında kalan bölgeler kırsal yerleşimler niteliği taşımakla

birlikte; bölgenin ortaçağdan günümüze kadar gelebilen kendine özgü bir mimari geleneği mevcuttur.

“Geleneksel her toplum, başarabildiği oranda, kendilerine özgü bir mimari formu yaratma güdüsü içinde olmuşlardır. Tıpkı kendi dilleri, elbiseleri ve folklorleri gibi değerleri, kendilerine özgü bir yaklaşımla uygulamışlardır. Buna karşın; modern mimarideki yanlış uygulamalar, toplumları geçmişleriyle olan bağlarını zayıflatmış, zengin ve fakir evlerinde hep olagelen mimariye özgü karakter ve simgeleri de yok etmiştir”(Fathy, 1976. s.19). Geleneksel kültürlerde, yapay çevreler ve yerleşim dokuları yalın olarak, iklim olgusuyla beraber düşünülmüştür. Özellikle avlulu evler (Nubian Evleri, Diyarbakır Evleri, Urfa Evleri, Mardin Evleri, vs.), hep bu düşüncenin etrafında gelişme göstermiştir.

Mısır veya Türkiye gibi gelişme sürecinde makul bir düzeyde yol almış ülkelere, gelişmiş ülkelerce telkin edilen birtakım konut politikaları, hep var olmuştur. Bu telkinler sonuçları itibariyle, yeni çözüm teorileri üretmeyip, mevcut potansiyellerin değerlendirilerek, bir sonuca varılması yaklaşımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tür özellikler taşıyan ülkeler, ekonomik koşullarının yetersizliği yanında, bireyin alım gücü de çok düşük düzeylerde kalmaktadır. Bu yaklaşım içerisinde, ellerindeki olanaklarını, ekonomik ve kültürel güçleriyle birleştirebildikleri oranda, kendileri için faydalı olabilecek bir sonuca varmaları mümkün olabilecektir.

Gelişme sürecinde bulunan ülkeler; kendi öz varlıklarını, kendi gerçeklerine özgü perspektifler içinde tanımlamalarından sonra, gelişme süreçlerini tamamlamış ülkelerin, konut sorununa getirdikleri çözüm yolları denemeleri; ancak onlar için bir anlam teşkil edilebilecektir.

Mısır’da, devrim (1952) sonrası sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal koşulların değişime uğramasıyla, ülkede; “konut ve yerleşim” sorunları yeni bir anlayış içinde sorgulanarak, ortaya çıkan olgulardan hareketle, geçmişin yaklaşımlarından farklı çözümler bulmaya çalışılmıştır (Suliman, 1987, s.87).

Bu çözümler, konut olgusuna filtreleyici bir yaklaşım getireceğinden dolayı, “konut”un yani, ihtiyaç duyulan nesnenin, tarifini kolaylaştıracaktır (Baer, 1991, s.78). Gelişme

sancılarını yaşamakta olan ülkeler, ifade edilen tanımlamayı, kullanıcılarına basit bir yolla aktaramadıklarından; “konut sorunu” sorun olabilme özelliğini hep sürdürögelmiştir.

Gelişmekte olan ölkelerin konut üretim sorunlarını tarif edici, çok değışik faktörler mevcuttur. Bu ölkelerin, mevcut sorunlarını sürekli kılan nedenin başında, nüfus olgusu gelmektedir. Bu nedenledir ki, o ölkelerde sorunlu olan “konutu” daha da sorunlu hale getirmiştir.

Bazı ölkelerde olduğu gibi, insanlar sokakları, kaldırımları; geceleyin yatma ve barınma mekanı olarak kullanabilmektedir. Nasıl olsa herkes barınabileceği bir yeri bulmaktadır yargısı çok yaygındır; fakat bu yaklaşımın gerçekçilikle bağdaşan bir yanı bulunmamaktadır (Karaesmen, 1983, s.127).

Konutlaşmanın boyutu ve kapsadığı yüklemeler, mekan ve örtünme kavramlarını aşabilen bir boyuttadır. Özellikle düşük gelir gruplarının yoğunlaştığı yerleşim bölgelerinde, konutun tekil düzeyde kazandığı anlamın dışında, konutlaşmanın yaratabildiğı birlikteliğin niteliğı de önem kazanmaktadır.

Konutlaşmanın doğası gereğı, komşuluk ilişkilerinin niteliğı, eğitim, sağlık ve emniyet tesislerinin yerleşim üniteleri içindeki olası varlığı, kullanıcılar nezdinde büyük bir önemi vardır (Callum ve Benjamin, 1985, s. 278). Gelişmekte olan ölkelerde, konutu tüm yönleriyle bir filtrasyonun içine soktuğumuzda; karşımıza formel (kurallı) ve enformel (kuralsız) konutlaşma bu ikilinin taşıdıkları anlamların bileşkesiyle ortaya çıkmaktadır.

Bu iki zıt kavram arasındaki çatışma ile uzlaşmanın çok iyi bir şekilde görölmesi, konut politikalarının üretilmesine ses getirecektir. Zira gelişmekte olan ölkelerde bu olgu gerekli düzeylerde anlamını bulmamaktadır. Dünyada bazı devletler, konut politikalarını belirlemede, geleneksel yaklaşımların ortaya koyduğu pratik sonuçları, kendi çözümleri içinde yeni bir anlam kazanabilmesine uğraş vermişlerdir. Konut üretim sorunlarını çözmede yeterli bir mesafe almış ölkelerin takip ettikleri konut politikalarının özünde, kendi koşullarını çok iyi tahlil edebilme yargısı yatmaktadır.

Gelişmekte olan ölkeler; kendi konut politikalarını belirlemede gelişmiş ölkelerin denenmiş sonuçlarını filtre ederek, üretebilecekleri konuta, kendi sosyal yapılarına uyan

yaklaşımlarla sunabilmeleri, onlara konut sorunlarını tahlil etmede büyük yararlar sağlayacaktır (Baer,1991, s.79).

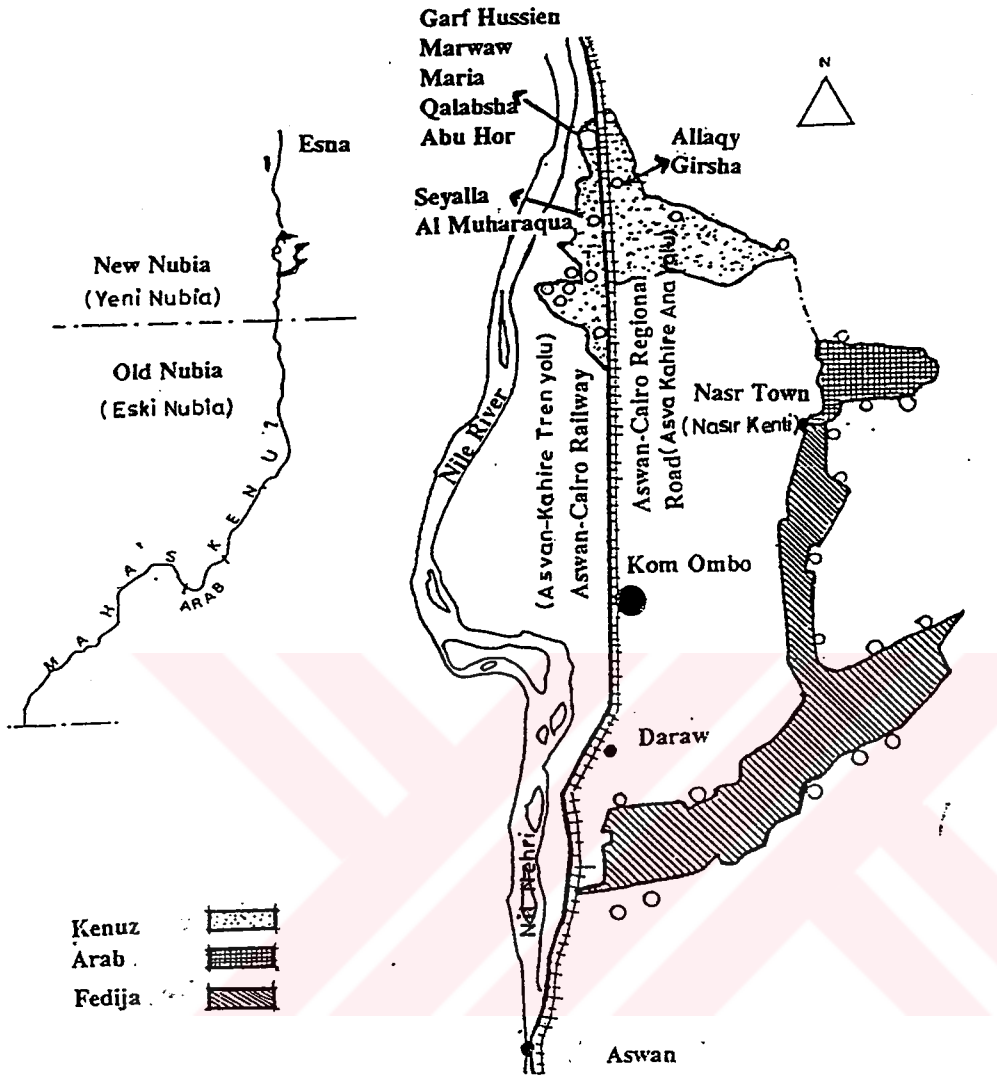
4.1. Eski Nubia Yerleşim Bölgesinde Konut

Asvan Baraj Projesi'nin yapıldığı bölgenin konut ve yerleşim alanlarının geçmişi, yüzyıllar öncesine kadar uzanmaktadır. Nil nehri boyunca, küçük yerleşim üniteleri oluşturan Nubian halkı; binlerce yıllık bir geçmişi olan kültürlerinin birikimiyle konut yerleşim üniteleri tasarlayarak, inşa etmişlerdir.

Nubian halkı olarak nitelenen nüfus; yerleşim (yönetim düzeyinde) ünitelerini merkezi köye bağlı köyler şeklinde kurmuşlardır. Bu yerleşimler 350 km'lik Nil nehri boyunca, Asvan ve Sudan sınırları arasında kalmış, Mısır'ın güney kesiminde yer almaktadır (Bkz. Şekil 4.15).

Ekonomik yapısı tarıma dayalı Nubia Bölgesi; Asvan Baraj Projesi uygulamasına kadar çeşitli sorunlarla iç içe yaşamıştır. Ekonomik yapıdaki bu olumsuzluklara karşın; bölge halkı, mimari ve mekansal kurgu düzeyinde bir niteliği olan "Nubian ev dokusu" ve de mimari özelliğini hep korumayı başaramıştır. Tarihsel bir kimliği olan bu yerleşimler, kendi niteliklerini, baraj suları altında kalıncaya kadar koruyabilmişlerdir. Nubian Evleri; geleneksel değerler bağlamı içerisinde, toplumun tarihsel geçmiş ve kültürel yapısıyla her zaman uyuşabilen bir düzenleme içinde olmuştur. Böylece, bölgenin fiziki koşullarını en iyi şekilde kullanabilen yerleşimler ve onu oluşturan ev üniteleri, kendiliğinden ortaya çıkmıştır (Bkz. Şekil 4.16).

Nubia Bölgesi olarak tariflenen yerleşim alanları içinde, kültürel ve sosyal yapıları birbirinden etkilenerken gelişme gösteren farklı üç etnik grup barınmıştır. Nubian halkının farklı etnik yapısı, etnik gruplar bağlamında kendisine özgü yapısı içinde, geleneksel mimariyi yaratmayı başarmışlardır. Bu üç etnik halk (Kenuzi, Arab ve Fedija) (Bkz. Şekil 4.15), kültürel yapılarındaki farklılığı, kendi evlerinin mekansal iç kurgusundan başlayarak, dekore edilecek mekanların dış yüzeylerine kadar değişik motif (kuş, çiçek, vb.) ve figürlerle ifade etmişlerdir (Bkz. Resim 4.3).

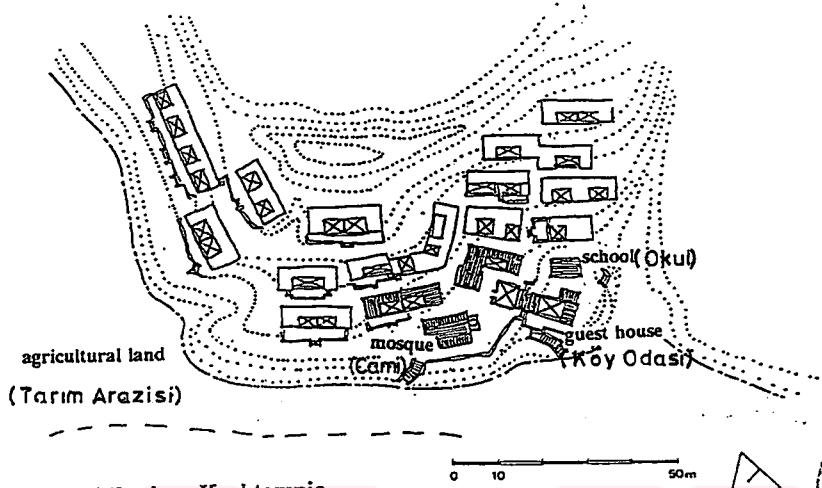

Şekil 4.15. Nubia Bölgesi haritası (Eski ve yeni yerleşim)

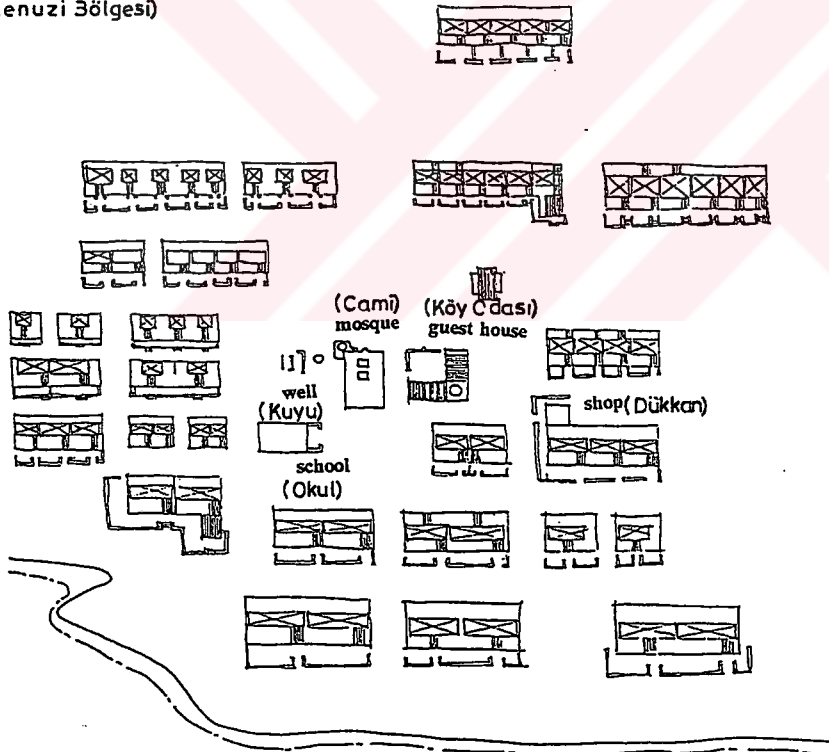
Kaynak: Fahim, H.M., (1981), Dams People and Development, The Aswan High Dam Case.

Asvan Baraj Projesi, kültürel ve geleneksel değerleri binlerce yıllık bir geçmişe referanslanan bir dokunun fiziki yapısı üzerinde kurulmuştur. Proje, Nubia Bölgesi'nin ekonomik ve sosyal yapısını yeniden şekillendirmek amacıyla uygulamaya konulmuştur. Asvan Baraj Projesi bütünü içinde, ayrı bir önemi olan yeni yerleşimler, aşağıda maddeler halinde sıralanarak yapılması öngörülen ilkeler doğrultusunda hedeflenmiştir (Al-Abd, 1988).

Kenuzi Region- Qalabsha
(Kenuzi Bölgesi)

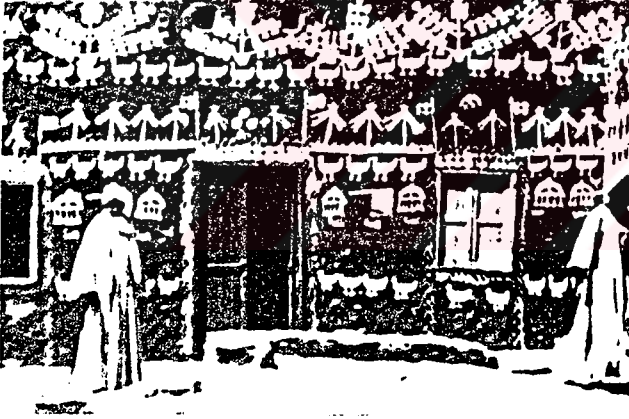
Kenuzi Region- Kushtammia
(Kenuzi Bölgesi)

Şekil 4.16. Eski yerleşimde Qalabsha ve Kushtammia'nın konum planları

Kaynak: Fahmi, W.S.E.D.A., (1993), "The Adaptation Process of A Resettled Community of the New Built Environment: A Study of the Nubian Experience in Egypt", UK.

- Yapılan master plan gereği; eski yerleşimlerdeki nüfusun büyük bir çoğunluğunu, Nil Nehri boyunca “Yeni Nubian Yerleşim Bölgesi” olarak adlandırılan yerleşimler üzerinde iskanları sağlanacak,
- İlk etapta, bitişik nizam olarak tasarlanan 15.858 konut ünitesinin inşa edilmesi hedeflenecek ve de her bir konut ünitesi, ailelerin büyüklüklerine göre bir yatak odasından dört yatak odasına kadar mekan ihtiva etmesi öngörülecek; mutfak, wc, banyo, iç avlu ve arka bahçe içerecek,
- Konut birimlerinin ön yüzleri badanasız olarak bırakılacak ve böylece kullanıcılara kendi kültürel geleneklerine göre yapı yüzeyini dekore etme şansı verilmiş olacak,
- Aile ünitesine katılmak isteyen aile bireylerine; konut ve sosyal hizmetleri verebilecek servisler hizmete sokulacak.

Resim 4.3. Bir Nubian Evi'nin Dekore Edilmiş Ön Yüzü

Kaynak: Hawas, S.Z., (1994), “Survival Versus Changes in Traditionnal Values Due to Environment Urban Shifts, Immigration and Replacements”; 17-20, 1994, Tunis.

Asvan Baraj Projesi, Mısır için önemli bir proje olmakla birlikte; projeyi asıl önemli kılan, projenin “bir bölgesel kalkınma” kimliğini taşıyor olmasıdır. Ancak; projenin bu olumlu yanlarıyla, yerleşim ve mimari nitelik bağlamında önemli bir kültürel mirasın, projenin gelişim sürecinde yok olması, önemli bir sorunu teşkil etmiştir. Nil Nehri boyunca, Asvan

ve Mısır'ın güneyinden Cataract vadisine kadar, Nubian halk kültürünün yarattığı ne kadar mimari değer varsa, baraj suları altında kalmıştır. Asvan Baraj Projesi, 50 binin üzerindeki bir nüfus potansiyelinin, yüzyıllardır yaşamlarını idame ettikleri evleri ve de işledikleri tarım arazilerini, baraj suları nedeniyle, terk etmek zorunda kalmışlar.

Asvan bölgesel kalkınma projesi için yapılmış olan program ve planlar doğrultusunda, ev ve tarım arazilerini terk etmek zorunda kalan aileler, Nil nehrinin 310 km'lik şeridi üzerinde 180 km çölüne doğru yerleşime açılan yeni bölgelerde iskanları hedeflenildi.

Asvan Baraj Projesi'nin gelişim ve uygulamalarıyla; 1960-1964 yılları arasında, devlet eliyle, evleri sular altında kalan aileler için yoğun bir şekilde, yeni yerleşim bölgeleri kurulmuştur. Hızlı bir şekilde organize edilmesi öngörülen yerleşim hareketi içerisinde, yalnızca 1962-1963 yılları arasında, küçük kent fonksiyonlarını bünyesinde ihtiva eden 43 köy yerleşimi inşa edilmiştir. Yeni kurulan bu yerleşim birimleri; belli nitelikleriyle büyük kent özelliğini gösteren (Nasır Kenti) kentler üzerine doğru odaklanmıştır. Yeni Nubia Bölgesi'nde "Nasır Kenti", baraj projesi nedeniyle, bölgenin başkenti olma özelliğini kazanmıştır.

Yeni Nubia Bölgesi olarak isimlendirilen yeni yerleşim bölgelerinde, inşa edilen konutlar ve diğer yapıların tasarım ve uygulamalarında, parasal nedenlerden dolayı, bazı sorunların ortaya çıkması önlenilememiştir. Eski Nubia Bölgesi'nde, proje öncesi birçok tespit ve araştırmaların yapılmış olmasına karşın; yeni yerleşim bölgelerinde inşa edilen konutlar, kullanıcıların ihtiyaçlarına, arzulanan düzeyde cevap verememiş ve de kendi içinde genişleyebilme şansını yaratamamış (Fahmi, 1993, s.19). Bu konut yerleşimlerindeki olumsuzlukları ortaya çıkaran etmenlerin başında; eski dokulardaki, binlerce yıllık bir geçmişin ürünü olan ve çevreyle uyumlu bir şekilde, kullanıcıların alışkanlıkları doğrultusunda ortaya çıkan konut ilişkileri ve fonksiyonlarının yeni dokuda rahat bir anlamda çalışmamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Dünyada "baraj ve hidroelektrik santral projeleri" bütünüyle birlikte, yeniden yerleşim dokuları oluşturma projeleri, en az başarı gösteren projeler arasında yer almaktadır. Dünyada yapılan bu tür yerleşim projeleri arasında ortaya çıkan başarısızlığın oranı, dikkate alınacak derecede yüksektir (Goldsmith ve Hildyard, 1984, s.17).

Bölgesel kalkınma projelerinde, salt ekonomik kaygıların hep ön planda tutuluyor olması, ileriye dönük birtakım sorunların oluşmasına zeminler hazırlamıştır. Bu tür projelerin temel çerçevelerini salt ekonomik boyut ile tariflediğinizde, projenin yerleşim(ler) üzerindeki boyutunu ikincil bir konuma sokmuş olursunuz. Bu da, Goldsmith ve Hildyard'ın tanımlamaya çalıştığı başarısızlıkları ortaya çıkarmaktadır.

Nubianlılar, Asvan baraj Projesi bağlamında, bazı sosyal ve ekonomik değişimlere ayak uydurmakta fazla zorluk çekmediler. Ancak; mevcut yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalan aileler için tasarlanıp inşa edilen konutlarda, kullanıcılar uyum sağlamakta zorluk çektikleri daha öncede ifade edilmişti. Özellikle, içe dönük bir sosyal yapı karakterini gösteren Nubianlılar, yeni yerleşimler içinde mevcut sosyal ilişkilerini eskisi gibi sürdürebilme rahatlığı içinde olamamışlardır (Hawas, 1994, s.23).

Belli bir zorunluluk veya başka nedenlerden dolayı, boş araziler üzerinde yerleşim bölgeleri oluşturmak ve tasarlanan projeleri hayata geçirmek çok karmaşık bir yapı arz etmektedir. Nitelik ve etki alanları çok boyutlu olan bölgesel kalkınma projelerinde yeni tarımsal sistemlerin kurulması, bölgesel kalkınma projelerin amaçlarına ulaşmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yeni projeler bağlamında, konut kullanıcılarının kendi aralarındaki sosyal ilişkileri, mevcut çevreyle kültürel uyumları ve alt yapı projelerinin hedeflenen normları yakalaması, hala bir sorun olarak, çözüm beklemektedir (Hulme ve Turner, 1990).

Asvan Baraj Projesi, inşa edilme süresinin tamamlanmasıyla, bölgede tarım arazisinin sulu bir sisteme geçiyor olması, ekonomik yapıda hızlı bir yapısal değişimlere neden olmuştur. Belli bir dönemin geçmesiyle, aile hayatı, sosyal yapı düzeni, ekonomik ve siyasal tercihler üzerinde ani değişikliklerin ortaya çıktığı görülmüştür (Fahmi, 1993, s.25).

Proje öncesi yerleşim bölgelerindeki ailelerin yapısını; çok bireyli büyük aile modeli belirlemekteydi. Bu aile modelinde, evin sosyal düzeniyle, bireyler arasındaki ilişkilerde veya aile adına karar vermede söz sahibi gücün başında, aile reisinin kararları gelmektedir. Proje sonrası yapılanma sürecinde, yeni yerleşim alanlarının değişik nitelikler içinde kurulmuş olması, kalabalık aile yapısını kısmı de olsa parçalanmasını sağlamıştır. Böylece,

bireyin yeni değişim sürecindeki istemleri, mekan ölçeği içinden başlayarak, dış çevreye doğru kendisini belirgin bir şekilde hissettirmeye başlamıştır.

Bölgede mekansal kurgunun yeniden düzenlenmiş olması; ekonomik yapılanmayı, sosyal değişimi ve çoğulcu bir nitelikle ortaya çıkan yeni kültür olgusunu, yeni bir formatla ortaya çıkmasını sağlamıştır (Mitchell, 1951, s.3).

Nubian geleneksel konut dokusu içinde, inşa edilen her evin görünümü, mekanların kurgusu; kullanıcı ailenin büyüklüğünü ve statüsünü belirleyen bir nitelik taşımaktadır.

Tarihi Nubian Evleri, içe dönük ve mekansal mahremiyeti ön planda tutan, avlulu bir form içinde mekanların çözümünü sağlamıştır (Bkz. Şekil 4.17). Ev grupları birer ünite karakterinde olup; akraba bağlarıyla birbirine bağlanmış kişilerin oluşturduğu bir doku şeklinde gelişme göstermiştir. Yarı özel alanlarsa farklı zaman aralığı içinde, kadınlar ve erkekler tarafından kullanılmıştır. Fakat; yeni yerleşim dokuları içinde inşa edilen evlerde, bazı geleneksel değerlerin gözardı edilerek, yalnızca ekonomik ve finansman kaynakları dikkate alınmış ve böylece mekanların kurgusu tamamlanılmaya çalışılmıştır.

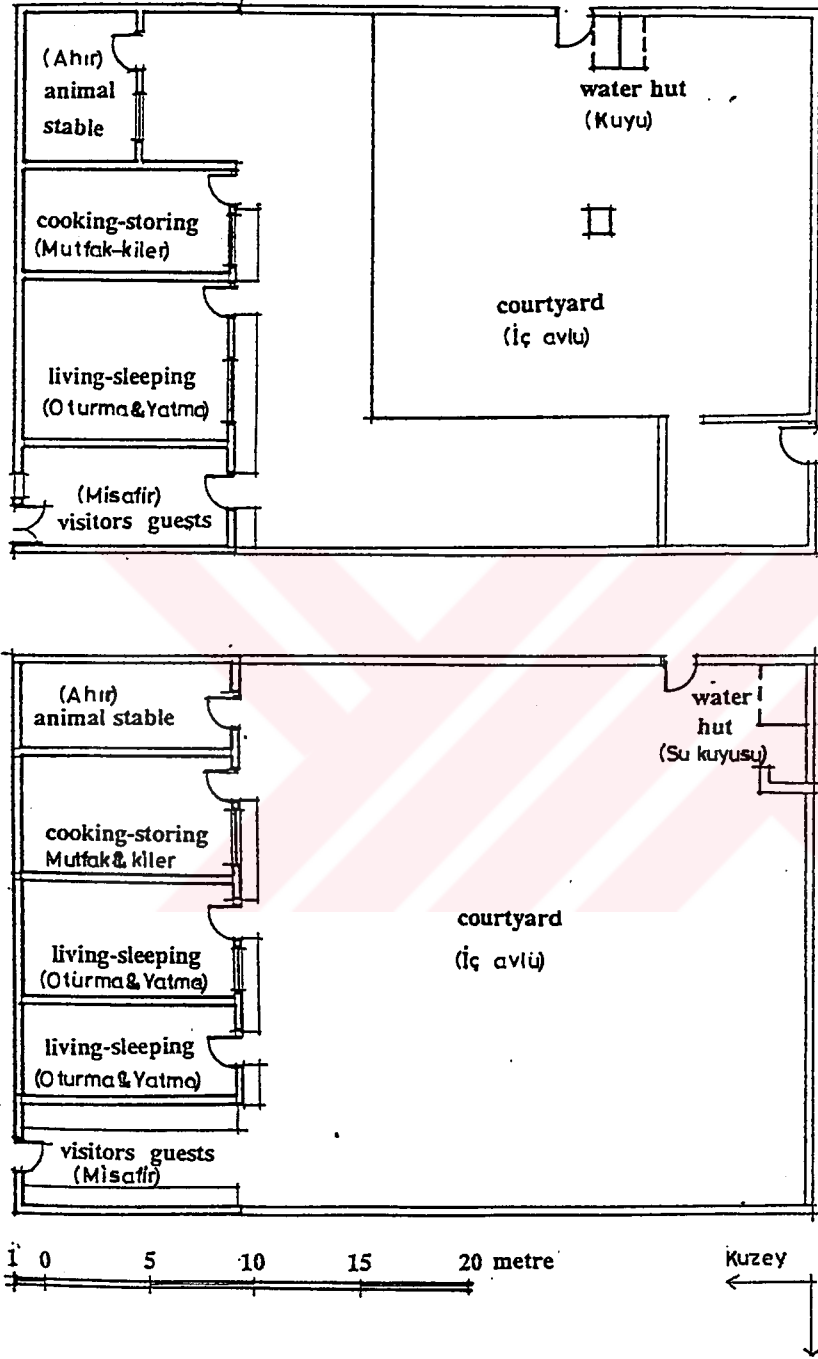
Nil nehri boyunca, eski yerleşimleri oluşturan Nubian köyleri, belli mimari prensipleri geleneksel olarak kendi içinde barındıran bir nitelik taşımaktaydı. Köylerin yerleşim dokusunu oluşturan mimari öğeler, ortaçağdan günümüze kadar gelebilme özelliğini gösterebilmiştir.

4.2. Yeni Nubia Yerleşim Bölgesinde Konut

Asvan Baraj Projesi bağlamı içinde, öngörülen hedefler doğrultusunda, yerleşime açılacak yeni alanların ele alınması, projenin öncelikli uygulamaları arasında yer almıştır. Seçilen bu öncelikli hedeflerin amacına uygun bir gelişme gösterebilmesi için, eski yerleşimlerdeki mevcutların tespitleri yapılarak; uygulamalara yöntemler bulmaya çalışılmıştır.

Asvan Baraj Projesi'nden dolayı, evleri ve tarım arazileri sular altında kalan Nubianlılar için yeni yerleşim birimlerinin inşaatına 1960 ve öncesinde yapılmış plan ve programlar doğrultusunda inşaatlara yoğun bir şekilde başlanılmış ve 1990'lı yıllara kadar bu uygulamalara devam edilmiştir. Yeni yerleşime açılacak bölgelerin fiziki ve konut

ünitelerinin kurgulama nitelikleri, bölgede yapılacak projeler kadar bir önem arz etmektedir.

Şekil 4.17. Eski Nubia Bölgesi'nde ev plan tipleri

Kaynak: Ferna, R.A. ve Gerster, G., (1973), Nubians in Egypt-Peaceful People, University of Texas Press, Austin and London.

Baraj suları altında kalan yerlerde, 50 binin üzerindeki nüfus, yerleşik yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Baraj nedeniyle, bölgede 35.966 ev sular altında kalmıştır (Fahmi, 1993, s.104). Devlet, ev ve arazileri baraj suları altında kalan ailelerin konut ve tarım arazi sorunlarını gidermek için, birtakım öneri ve projeler geliştirmiştir. Yapılmış planlamalar ve ailelerin eğilimleri doğrultusunda ortaya çıkan sonuçlar, şu fikirleri ortaya çıkarmıştır. Evleri sular altında kalan ailelerin büyük çoğunluğu, kent merkezlerinde yerleşmeyi kabul etmeyip, yeni yerleşime açılmış yarı kent ve yarı kırsal bir özellik gösteren bölgelerde var olan mevcut yapısal birlikteliklerini korumak istemişlerdir. Bu eğilimler doğrultusunda, Nubia bölgesindeki aileler, istimlak edilen mallarının bedeli olarak nakit para talebinde bulunmayıp, istimlak bedeli olarak ev ve arazi talebinde bulunmuşlardır. Özellikle, Nubianlı aileler, kendi kimlik ve kültürel yapılarını korumak amacıyla, yeni yerleşim alanlarında mekansal düzeyde birarada olmayı yeğlemişlerdir.

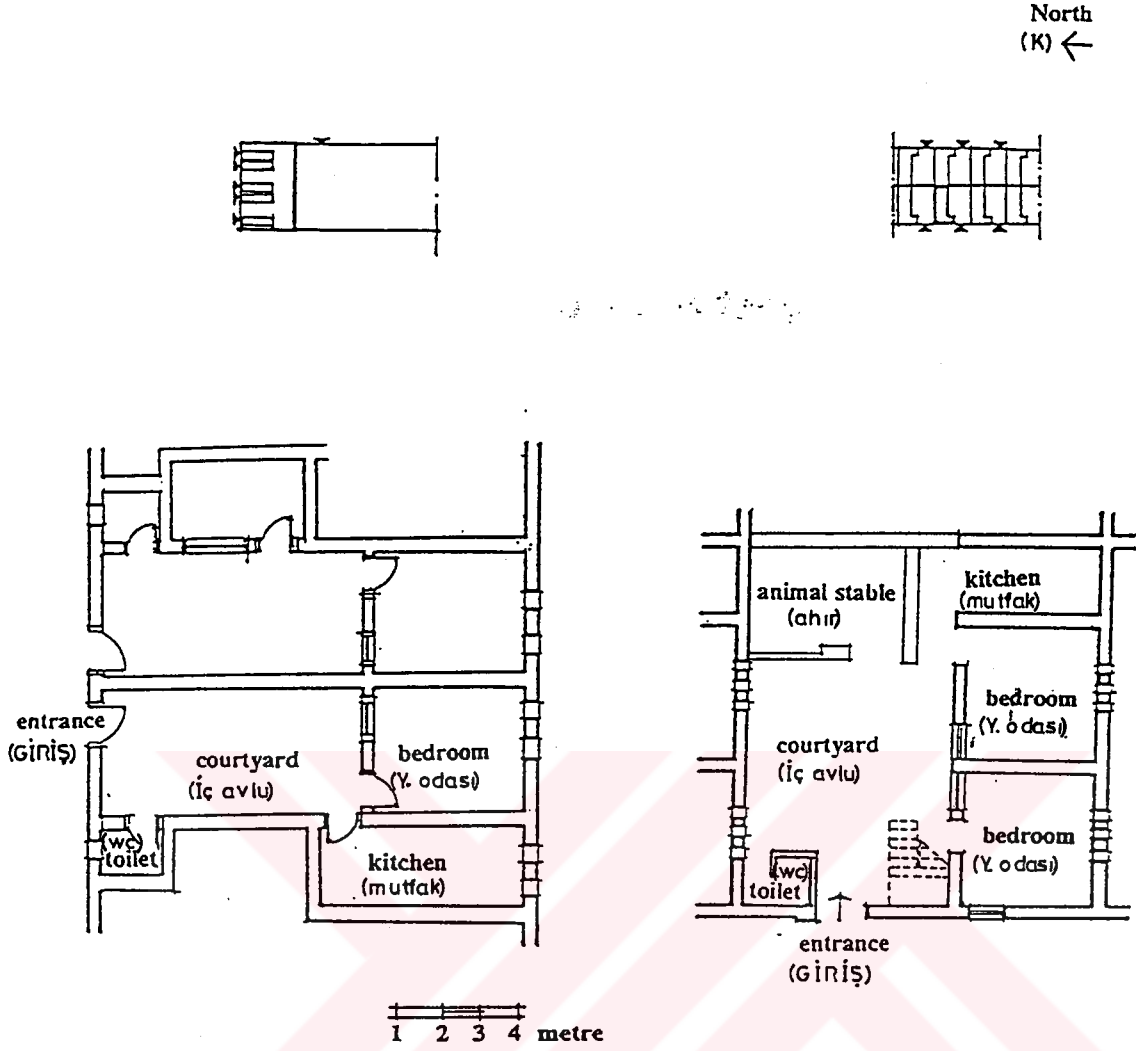
Yeni Nubia Bölgesi (Bkz. Şekil 4.15) 45 merkez köy ve bu merkez köylere bağlı küçük köyler şeklindeki yerleşimler olarak organize edilmiştir. Eskiden, dağınık bir düzen içinde gelişme göstermiş olan 535 yerleşim yeri, yeni planlama hareketi içinde sayı olarak azaltılmış oluyordu. Yeni yerleşime açılan köyler, birbirinin devamı şeklinde inşa edilerek ve eski yerleşimlerin isimleri de yeni yerleşimlere verilerek, geçmişteki kabul görmüş değerlerin sürekliliği hedeflenmiştir.

Merkezi köylerde işlevlendirilen sağlık, eğitim, dini faaliyet, çevre ve öteki servislerle, eski merkezi köylerin vermiş olduğu hizmetlerden daha iyi hizmet verebilen servisler ortaya çıkmıştır (Fahim, 1981).

Eski Nubia Bölgesi'nde yapılan tespitlerle, yeni yerleşim yerlerinin tasarım ve uygulama ilkelerini belirleyen çalışma grupları, aşağıdaki prensiplerden hareket edilerek hedeflerini belirlemişlerdir;

- Eski Nubia Bölgesi'nde ikamet eden nüfusun demografik yapısını ortaya çıkarmak,
- Rehabilitasyon programları doğrultusunda, temel düzeyde elektrik, su, yol şebekesi ve ulaşım ağlarının yeniden kurabilme koşullarını ortaya koymak,

- Yeni köy yerleşimi olarak tespit edilen köylere uygun “konut planları”nı (Bkz. Şekil 4.18 & 4.19) tasarlayarak, uygulama sürecine sokmak,
- Yerel yönetimleri yeni ekonomik yapılanma süreciyle, daha aktif hale getirici yeni yasal düzenlemeleri yapmak,
- Proje sonrası dönemlerde, tarımsal arazi sulamalarını daha aktif hale getirmek için, arazi ıslah çalışmalarını en iyi şekilde organize etmek ve çiftçileri çeşitli eğitim aşamalarından geçirtmek,
- Ailelere yapılacak yardım şeklinin nakit para veya yiyecek olarak belirlemek,
- Ailelerin yeni yerleşim bölgeleriyle çevresel uyumlarını sağlamak için, projenin ileriye dönük ortaya koyacağı dönüşümlerini verebilen bilgileri aktarmak,
- Asvan Baraj Projesi’nden dolayı her Nubianlı aileye istimlak bedeli olarak para, ev veya arazi seçeneklerinden birini seçme hakkını vermek,
- İstimlak bedeli olarak, arazi seçeneğini kabul eden bir aile için, seçilen araziyle ailenin büyüklüğüne uygun bir ev seçeneğini sunmak,
- Eski Nubia Bölgesi’nde, arazisi olmayan ailelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarım arazisini temin etmek,
- Eski yerleşmelerdeyken evi olmayan her aile için, yeni yerleşimlerde olanaklar dahilinde konut teminini sağlayıcı önlemler almak,
- Yeni konut ve tarım arazilerinin bedellerini, 40 yıla yaydırılan taksitler halinde ödenmesini bir sisteme bağlamak,
- Yeni yerleşim bölgelerinde, konut ve arazi fiyatları üzerinde olabilecek spekülasyonları önlemek için “konut bakanlığının” spekülasyonları önleyici yaptırımlarının sürekli devrede olmasını sağlayıcı mekanizmaları çalıştırmak. Çünkü; önlemlerin zamanında alınmamış olması, beraberinde düzeltilmesi zor olacak birçok sorunu ortaya çıkaracaktır.

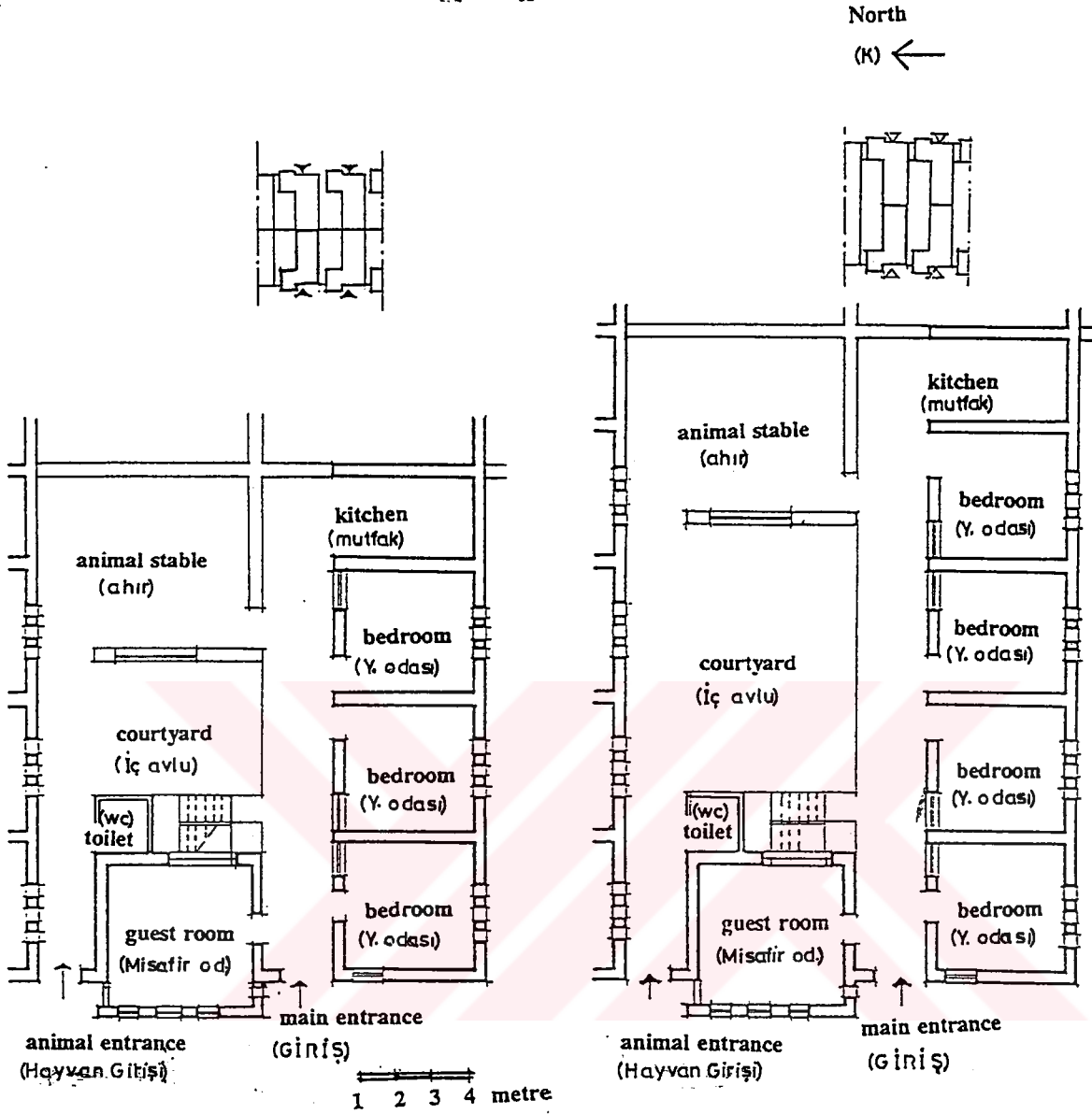

Şekil 4.18. Devlet tarafından tasarı ve uygulamaları yapılmış konut plan örnekleri (Bir ve iki yatak odalı)

Kaynak: Fahmi, W.S.E.D.A., (1993), "The Adaptation Process of A Resettled Community of The Newly-Built Environment: A Study of the Nubian Experience in Egypt", 1993, UK.

Konut üretim sürecinde; arsa sorunu ya da finans ile maliyet sorunlarını ön plana çıkaran öneriler, başlıca şu iki olguyu tariflemektedir:

Eberstadt'a göre; çoğaltılamayan bir mal olan toprağın spekülasyonu diğer ürünlerin spekülasyonundan farklı olup, telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmaktadır. İktisatçı Voight ise; işlevi değiştirilecek, yani yeniden üretilecek toprağın (Örneğin; tarım arazilerinin imara açılması) diğer mallardan farklı olmadığını, konut sorunu kaynağının

Şekil 4.19. Devlet tarafından tasarım ve uygulamaları yapılmış konut plan örnekleri (Üç ve dört yatak odalı)

Kaynak: Fahmi, W.S.E.D.A., (1993), "The Adaptation Process of A Resettled Community of The Newly-Built Environment: A Study of the Nubian Experience in Egypt", 1993, UK.

ücretlerle yapı maliyetleri arasındaki dengesizlikten kaynaklandığını ifade etmektedir (Bilgin, 1990, s.21; Keleş, 1995).

Nubian aile yapısı; 1-3 kişiden 4-8 kişiye kadar değişiklikler gösterebilen bir yapıya sahiptir. Eski Nubian konut yerleşiminde, 0.7 kişi/oda olarak tespit edilmiştir. Ancak; yeni

yerleşim bölgelerindeki konutlarda yoğunluk oranı daha fazla ve 1.3 kişi/oda olarak öngörülüp ve konutların tasarımı bu ölçülerle yapılmıştır.

Yeni Nubia Bölgesi yerleşimlerinde inşa edilen konut ve öteki tip yapılar, farklı iki yaklaşım içerisinde uygulamaya sokulmuştur. Birinci aşama, devlet eliyle, yeni Nubia Bölgesi'nde oturmak isteyen aileler için yapılan konutlar. Bu konutların tasarımında çeşitli ilkeler dikkate alınmakla, tasarımda ailelerin büyüklükleri dikkate alınan kriterler arasında, önemli bir yer tutmuştur. Konutlar, 1-2 ve 3-4 yatak odası ihtiva edecek şekilde tasarlanmıştır (Bkz. Şekil 4.18 & 4.19). Bu tip konutların yapımı tümüyle devlet tarafından öngörülmüştür. İkinci uygulama safhasında ise, Nubian kökenli olup; fakat Kahire (Cairo) ve öteki kent merkezlerinde çalışanlar için yapılan konutlar yer almaktadır.

Yeni Nubia Bölgesi'ndeki yeni yerleşimlerde, konut üniteleri planlı bir yaklaşım içerisinde yapılmış ve eski yerleşimlerden elde edilen tespit verileri, en iyi şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Yeni Nubia Bölgesi konut yerleşimlerindeki en büyük sorun, eski dokunun geleneksel bir sistem içinde yapılmış olduğu mekansal hiyerarşik düzenin yeni dokuda takip edilememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet, dönemler halinde inşa ettiği bu konutlarda ve yerleşim alanlarında, yeterli standartlarda, tasarım ölçüsünü yakalamada yetersiz kalmıştır.

Yeni konut yerleşim dokusunda uygulamaya çalışılan grid sitem, yüksek yoğunluk, kalabalık nüfusun ortaya çıkardığı yetersiz kullanım alanı ve de yetersiz kalan mahremiyet, dile getirilen olumsuzlukların başında gelmektedir (Fahmi, 1993, s.136).

Yeni yerleşim bölgelerindeki konutlara taşınan aileler, yukarıda ifade edilen sorunları dile getirmelerindeki amaç; yıllarca kullanmış oldukları eski evlerinde, benzer sorunların yaşanmadığını vurgulamak içindir. Özellikle eleştiriler, inşa edilen yeni konut ünitelerinin, aileler arasındaki ilişkileri zayıflatması üzerinde yoğunlaşmıştır. Projenin toplumsal gruplar arasında ani sosyal değişimler yaratarak, insanları tüketime de yöneltmesi yapılan eleştiriler arasında yer almıştır. Geleneksel Nubian Evi'nde, çevresel yerleşim alanı ve ihtiyaçların belirlenme sürecinde, mahremiyetle aileler arasındaki sosyal aktiviteler öncelikli verilerle ele alınarak, mekan organizasyonları yapılmıştır. Mekansal düzenlemeler evin iç avlusundan başlayarak, yarı-özel bir kimlik kazandırılan misafir odasına kadar devam

ettirilmiştir. Bu mekansal organizasyonların niteliği, kullanıcının statüsüne göre değişiklikler göstermiştir. Daha evvelde dile getirildiği gibi, evin formu, fiziki yapısını ve malzemesini bölge topografyasıyla bölgenin iklim koşulları belirlemiştir.

Yeni yerleşim bölgelerinde, konutların tasarımında, tarihi bir kimlik taşıyan Nubian kültürünün izlerinden uzak ve kopyacı bir yol izlenilerek, konutlar inşa edilmiştir. Binlerce yıllık bir geçmişi olan Nubian konut mimarisinin temel ilkeleri, yeni konutların tasarımında yeteri kadar dikkate alınmamıştır. Yeni konutların yapımında tuğla, çimento ve de evlerin damında betonarme kullanılmıştır (Hawas, 1994, s.18).

Yeni Nubia Bölgesi'nde konut ve konut alanlarının organizasyonunu yapan bir teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilat, inşa edilen konutlarda, en az yapım özelliği gösteren ve minimum standartlarda tasarlanan konutların yapımını öngörmüştür. Yeni yerleşimlerde konut inşaatına başlamadan önce, tasarlanan projeler Nubian halkını temsil eden kişilerin onayına sunulmuştur.

Konut projelerine, hayvan girişi ile kuzey yönüne vantilasyonu sağlayan yeni pencereler, yapı cephesine ilave edilmiştir. Konutlar kuzey-güney aksı üzerinde konumlandırılarak, doğu-batı yönlerinden azami derecede açılım elde edilmeye çalışılmıştır. Konutlar, birbirine bitişik ve farklı modeller içerisinde tasarlanmıştır.

Yeni Nubia Bölgesi konut yerleşimlerinde inşa edilen konutlar üzerine, Mısırlıların ünlü mimarlarından biri olan Hassan Fathy (1962); birtakım eleştiriler getirmiştir. Özellikle, aşırı standartlaşma ve uygun olmayan malzemelerin kullanılmış olması, eleştirilerin odağını oluşturmuştur (Fahmi, 1993, s.109).

Eski geleneksel Nubian konut dokusunda mekan ve konut ilişkileriyle aileler arası sosyal ve kültürel bağları, hakim öğeler olarak kullanılmıştır. Geleneksel yapı tekniği içerisinde, kerpiç ile taş en fazla kullanılan malzemeler arasında yer almıştır. Bir evin yapımında eğer taş kullanılacaksa, ikinci bir katın daha yapılacağı anlamını ortaya çıkarmıştır. Geleneksel yapılarda, mekanların üzerleri kubbe çatıyla örtülmüştür. Fakat; yeni yerleşim bölgelerinde yapılan konutların üst döşemeleri betonarme olarak yapılmıştır. Kalınlığı 10 cm olan betonarme döşemeler, yaz mevsiminde evin içindeki sıcaklığın 25-30 santigrat dereceye

çıkarmıştır. Bu sıcaklık derecesi, özellikle yaşlılar arasında ölüm oranlarının artmasına neden olmuştur.

Daha önceleri de ifade edildiği gibi, kullanıcıların sosyo-ekonomik yapıları, seçilen malzemelere karşı, fiziki tepkileri ve demografik özelliklerin yeterli düzeyde dikkate alınmamış olması, yerleşimler üzerinde yoğunlaşan sorunları oluşturmuştur (Fahim, 1981). Özellikle, bu tür olumsuzlukla düşük gelir düzeyindeki toplumsal gruplar için inşa edilen konutlarda belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yüksek gelir düzeyindeki kullanıcılar için aynı olumsuzluklar yok denilecek kadar azdır.

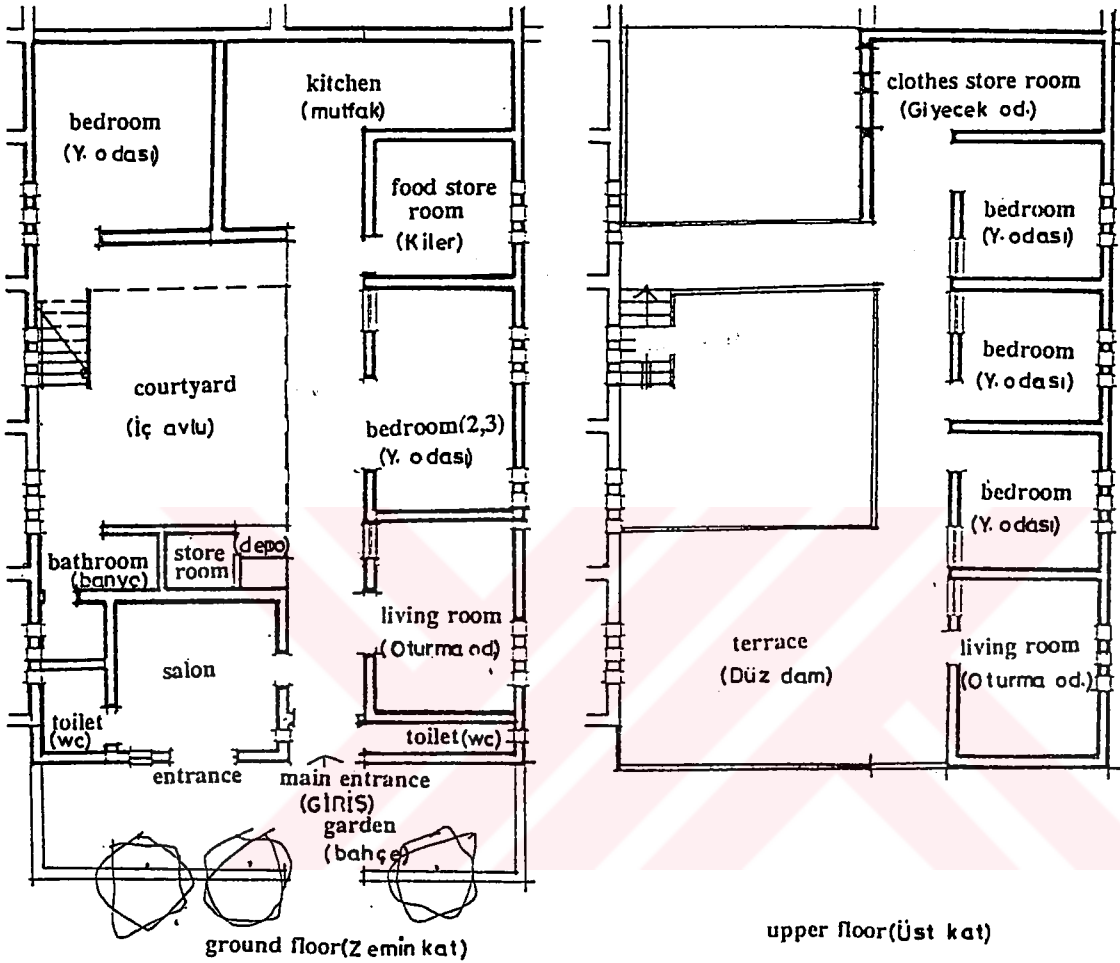
Yeni yerleşimlerin çok yoğun olması, beraberinde izdihamı ve kalabalık bir nüfus birikimini ortaya çıkarmıştır. Yoğun yerleşim konut düzeni içinde yabancılarla yüz yüze sık sık gelinmesi, geleneksel Nubian aile yapısını karakterize eden “mahremiyet” olgusunu zayıflatmıştır. Eski yerleşimlerdeki özellikler dikkate alındığında, konut sınırları ile sosyal aktivitelerin zayıflatılmış olduğu ortaya çıkmıştır. Yeni bölgelerdeki konutlarda, düşeyde büyümeye olanaklı bir nitelikte olmasına karşın; Nubian geleneksel aile yapısı yatayda gelişmeyi büyümeyi gösterebilen bir konut modelinin olmasını tercih etmiştir. Eski Nubian ev kültürü içinde, ikinci kat çok zor arzu edilen bir ihtiyaç olarak gözükmekteydi. Ancak; bazı yerleşim alanları, verimli arazi ve sulama kanallarıyla çevrili olduğundan, bu tür yerleşimlerde az da olsa düşeyde büyüme gösterebilen iki katlı konutlar yapılmıştır (Bkz. Şekil 4.20). Özellikle, yüksek gelir düzeyindeki gruplar arasında, bu tür konutlar çok tercih görmüştür.

Akraba ve aşiret bağı üzerinde kurulan eski yerleşim dokusunun fiziki örgüsü, yeni yerleşim dokusu içinde zayıflayarak konut üniteleri arasındaki sosyal ilişkilerin yavaşlamasını gündeme getirmiştir. Bu sonuç, eski ve yeni tasarımın arasındaki zıtlıkların ortaya koyması yönünde büyük bir önem taşımaktadır.

Yeni yerleşim dokusundaki konutların tasarım nitelik ve sonuçları bizzat tasarımcının yargısının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Eski dokudaki konutun tasarım ve oluşumunu bizzat kullanıcının kendisi belirlemiştir.

Birinci olguda, konut fiziki bir ürün olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel bağlamdaysa teknik ve ekonomik faktörler, sonucu belirlemektedir. İkinci olguda ise, konut bir ev olarak

kimlikleşmektedir. Evin sosyo-ekonomik ve sosyo-mekansal sistemi, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler tarafından belirlenmektedir.

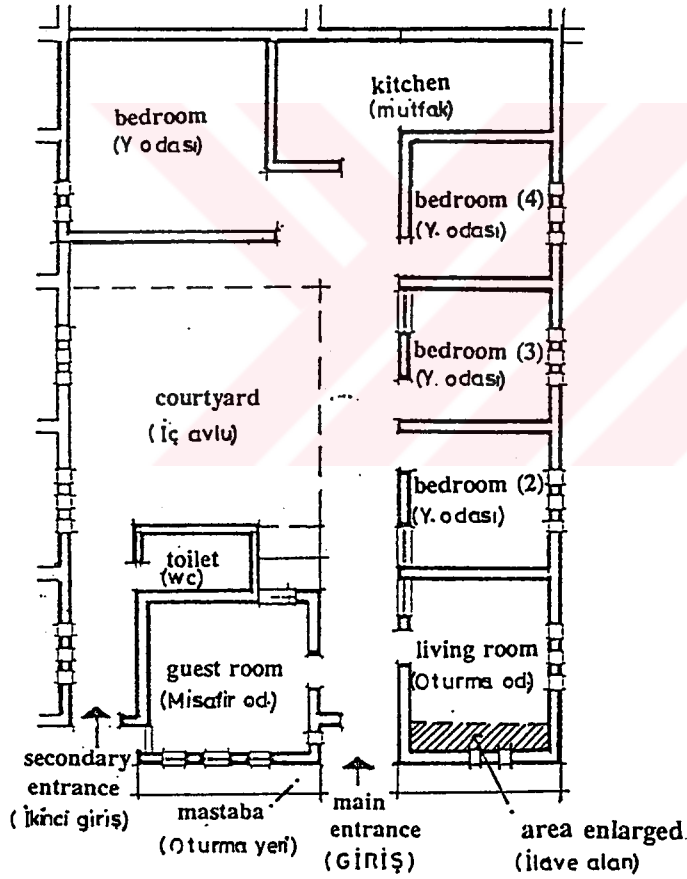
Şekil 4.20. Devlet tarafında yeni yerleşimlerde yapılmış olan iki katlı konut plan örnekleri

Kaynak: Fahmi, W.S.E.D.A., (1993), "The Adaptation Process of A Resettled Community of The Newly-Built Environment: A Study of the Nubian Experience in Egypt", 1993, UK.

İkinci yaklaşımda geleneksel bir olgu, tekil bir eylem içinde nitelik kazanmaktadır. Proje sonrası süreçte değişen sosyo- kültürel ve ekonomik koşullar nedeniyle, konutlarda mekanları kullanma ve mekanları tefrişlendirme şeklinde değişiklikler ortaya çıkmıştır. Geleneksel kabile hayatının yoğun olarak yaşandığı dönemlerde, yeme, yatma ve birarada

bulunma eylemi, aynı mekan içinde cereyan etmekteydi. Kültürel ve ekonomik değişimle beraber, “yeme eylemi” yaşamaya ayrılan mekanlar içinde icra edilmiştir.

Yeni yerleşim dokusunu oluşturan konutlarda yapılan fiziki değişiklikler, kullanıcıların gelir düzeyleriyle orantılı olarak yapılabilmektedir. Gelir düzeyi fazla olan aileler, evlerinde daha fazla değişiklikler yapabilmeyi başarmışlardır. Gelir düzeyi daha az olan aileler ise daha az değişiklikler yapabilmişlerdir (Fahmi, 1993, s.332) (Bkz. Şekil 4.21).

Şekil 4.21. Yeni Yerleşim Bölgelerinde Yatayda Genişletilen Bir Konut Plan Örneği

Kaynak: Fahmi, W.S.E.D.A., (1993), “The Adaptation Process of A Resettled Community of The Newly-Built Environment: A Study of the Nubian Experience in Egypt”, 1993, UK.

Yeni konutlara taşınan kullanıcılar, modern alet ve gereçlerin günlük yaşamlarına müdahale etmesiyle, mutfak boyutlarında büyümelerin olmasını, yapıların inşa edilme süreci içindeyken sağlamışlardır. Böylece geleneksel yemek alışkanlıklarında değişikliklerin olması da kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Yeni yerleşimlerdeki konutlarda oturanlar arasında, kadınların konuta yönelik eleştirileri erkeklerden daha fazla olmuştur (Weidemann ve Anderson, 1985). Fakat; sosyal ve ekonomik değişimler bireyin feodal ilişkilerden kurtulmasını sağlayarak, bireyin kendi ilgi alanını bulmasını sağlamıştır.

BÖLÜM V

5. DİYARBAKIR'DA KONUT OLGUSUNUN GEÇMİŞİ VE BUGÜNÜ

“Meskenler yalnız bir nesil için inşa edilirse bunu, insanlar hakkında fena bir alamet olarak düşünmekten kendimi alamam.” RUSKIN

Diyarbakır'ın tarihsel gelişim süreci içinde edindiği kimlik ve GAP Bölgesi'ndeki coğrafi konumu; ona komşu ve yakın bölgelere hizmet verebilen bir kent statüsü vermiştir (Bkz. Şekil 2.2). Kentin sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyde önemli bir konumda bulunması, ona bölge içerisinde “metropoliten” bir kent olma özelliğini kazandırma yolunu açmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin zamanla bölümler halinde uygulama sürecine sokulmasıyla, bölge içinde yani, bölgenin kırsal alanlarından kentsel alanlara doğru bir göç hareketi gözlenilmektedir (Tokman, 1996, s.257). Özellikle, bu göç hareketi bölgenin kendine özgü sosyal sorunlarıyla birleşerek, iç göçün çekim merkezi olarak Diyarbakır kent merkezi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Diyarbakır, bölge kentleri arasında, merkezi bir konumda bulunmaktadır. Bu da, kentin fiziki, sosyal ve ekonomik yönde bir gelişim içinde olmasını sağlamıştır. Kentsel aktivitelerin gelişimi yanında, suriçi kentinin surlarla sınırlandırılmış olması, kentin yatayda gelişimini engellemiş ve konutun nicelik olarak da artmasını önlemiştir. Kentin fiziki yapısından kaynaklanan, bu kısıtlama nedeniyle, suriçi konut dokusunun önce yoğunluk artışına uğraması ve ardından da çöküntü sürecine girmesi, tarihi dokunun bozulmasına neden olmuştur. Suriçindeki konut potansiyelinin ihtiyaca cevap vermede yetersiz kalması sonucu, 1950'lerden başlayarak, küçük çaplı kooperatifler ve örgütsüz bir niteliği olan yap-satçı müteahhitler, surdışında imara açılan bölgelerde konut üreterek, talebi gidermeye çalışmışlardır. Yeni imara açılan bu bölgelerde, çoğunlukla 1-2 katlı evler veya 3-4 katlı apartmanlar yapılmıştır. O dönemdeki konut talebi, bu tür konut modelleriyle karşılanmış ve 1970'li yıllara kadar da devam etmiştir.

Ancak; konut sunumları, göç ve başka nedenlerle suriçi kent nüfusunun artan konut talebini karşılamada yetersiz kalmıştır. Surdışı kent yerleşmelerinde denenmiş olan, 1-2 katlı bahçeli evler ile 3-4 katlı apartmanlar (Bkz. Resim 2.1) yıktırılarak, yerlerine çok katlı apartmanlar yapılmış ve böylece konut sorununun çözüleceği umulmuştur. Daha sonraki dönemlerde, konut talebinin aşırı düzeyde olması, Toplu Konut İdaresi'nin Diyarbakır'da konut üretim sürecine katılmasını zorunlu kılmıştır.

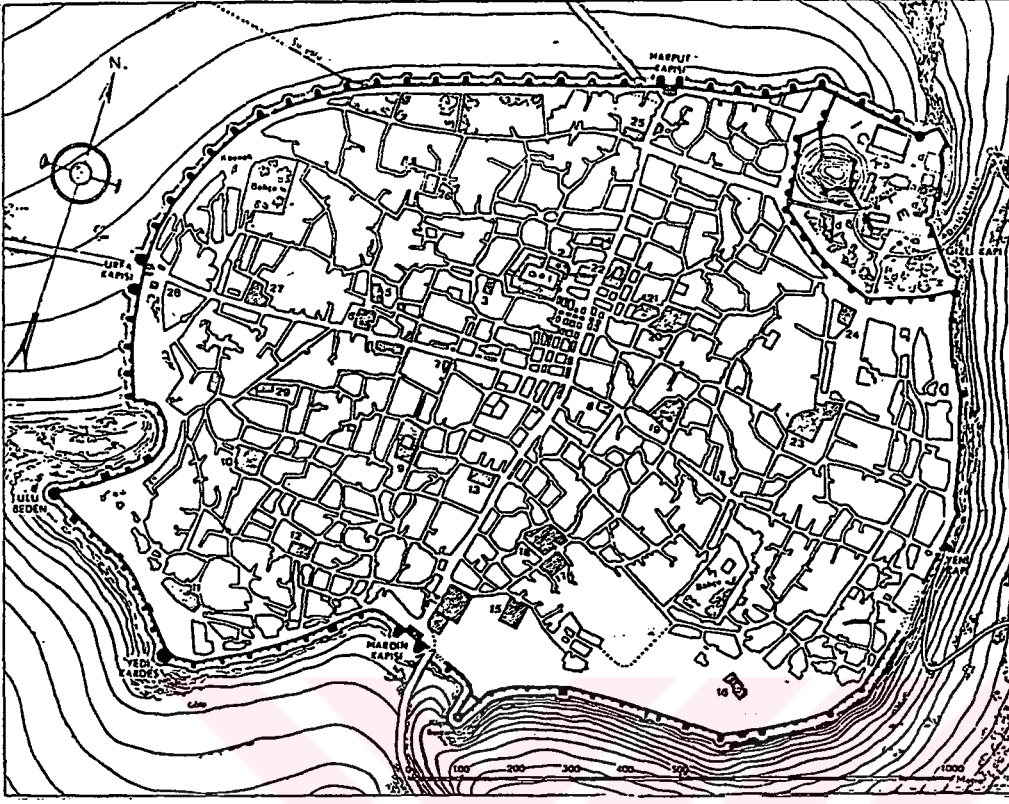
5.1. Suriçi

Tarihi Diyarbakır suriçi kentinin kesin olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak; tarihçiler ve arkeologlar, kent ve yakın çevresinin binlerce yıldan beri yerleşik bir hayata açıldığını ve insanların yaşamlarını sürdürebilmek için tarımla uğraştıkları bir bölge olarak tarif etmektedirler.

Diyarbakır ve çevresinde yapılan bazı kazı çalışmaları neticesinde, Romalılara ait 3. yüzyıl sikkelerinde, kentteki ilk yerleşmenin "içkale" olarak gösterilen yerde (Bkz. Şekil 5.22) başlayıp ve asıl kenti bir çeper gibi sarmakta olan surlarında, içkaleden sonra yapıldığı tasvir edilmektedir (Parla, 1990, s.124). İçkaleden ibaret olan 3. yüzyıl Diyarbakır kenti, akropol, tiyatro ve en azından bir kiliseden oluşmaktaydı.

Diyarbakır'da, ilk kent kuruluşunun içkale olarak başladığı tezini Fransız sanat tarihçisi ve arkeolog olan Albert Gabriel'de desteklemektedir (Gabriel, 1940, s.559; Beysanoğlu, 1990, s.2). İçkalenin bulunduğu alan topografyasının korumaya elverişli bir konumda olması, dışarıdan gelecek saldırıları önlemeyi sağlamıştır.

Bu bölümün başında da ifade edildiği gibi, kentin kuruluş ve yerleşim oluşum tarihini net bir şekilde belirten bir belge veya bugünkü koşullarda arkeolojik bulgular elde etme olanağı yok gibidir. Bizans dönemini kapsayan tarihsel süreç içerisinde oluşturulan Kuzey-Güney ve Doğu-Batı eksenindeki anayollar, kentin ana kapılarıyla (Dağkapı-Harputkapı, Mardinkapı, Urfakapı, Yenikapı) bağlantılı olmuştur. Osmanlı döneminden günümüze değin, bu yol aksları niteliklerini koruyarak işlevlerini sürdürebilmiştir (Bkz. Resim 5.4).

Şekil 5.22. Tarihi suriçi kent dokusu

Kaynak: Gabriel, A., (1940), Voyages Archéologiques Dans la Turquie Orientale, Paris. s.93

Kentin fiziki gelişmesini belirlemiş olan içkale ve ona bağlı gelişme gösteren suriçi kent dokusu, etrafı surlar tarafından sınırlandırılmış bir alan içinde büyümüş ve zamanla fiziki gelişmesini sur dışına taşımıştır (Bkz. Resim 5.4 & Resim 5.5). Kentin tüm sosyal ve kültürel öğeleri, belli bir döneme kadar, etrafı surlarla çevrili tarihi kent dokusu içinde gelişme göstermiştir.

Diyarbakır'ın 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine girişi, kenti yeniden bir imarlaşma sürecine sokmuştur. Osmanlı döneminde, yapımı yaygınlık kazanan anıtsal yapılar, suriçi kent dokusu içine yayılmıştır. Kentin dokusal gelişmesini belirleyen sokak ve mahalleler anıtsal yapıların etrafında gelişme göstererek, kent dokusunu yeniden belirlemiştir. Suriçinin hakim öğesini meydana getirmiş olan ve kentin kimliğini tanımlayan Geleneksel

Resim 5.4. Suriçi ve ilave yeni kent dokusu

Not: 1970'li yıllarda, hava kuvvetleri tarafından çekilmiş olan bu resim, suriçi kent dokusunun, son yıllarda içinde bulunduğu durumu ifade etmemektedir.

Diyarbakır Evleri; iklim, topografya ve kullanıcı gereksinimlerinin getirdiği zorunluluklarla beraber gelişme göstermiştir. Evler kompakt, birbirine bitişik ve daracık sokakları meydana getirerek oluşmuştur (Bkz. Resim 5.6 ve 5.7).

Resim 5.5. Tarihi surlar ile yeni kent parçasının birleşimi (1995)

1608-1619 yılları arasında Diyarbakır ve Mezopotamya Bölgesi'ni gezmiş olan İspanyol gezginci Simeon; gezdiği yüzyılda, Geleneksel Diyarbakır Evleri'ni tasvir ederken, evlerin dış yüzeylerinin çok çirkin; fakat iç görünüşlerininse çok zarif bir şekilde işlendiğini tasvirlerinde dile getirmektedir. Evliya Çelebi ise, 17. Yüzyılda (1694) Diyarbakır'ı, gezdiği ve gördüğü yerler arasında en güzel evlere sahip şehir olarak seyahatnamesinde yazmıştır. Evliya Çelebi; Suriçi'nde birçok yüksek yapının varlığından söz eder ve 70'e yakın vezir, bilgin ve şeyh sarayının normal evlerin zarafetini aşan bir tarzda yapıldığını söylemektedir (Evliya Çelebi, 1966, s. 1124).

Resim 5.6. 19. yüzyılın sonlarına doğru suriçi Alipaşa semtinden çekilmiş bir resim

Kaynak: Diyarbakır Belediyesi Fotoğraf Albümü, Diyarbakır.

Diyarbakır kenti “duvarları, burçları ve yerleşim birimleri”, tarihin değişik dönemleri içerisinde, kültürel yapıları birbirinden farklı olan ve de kent üzerinde egemenlik kurmuş devletler tarafından inşa edilmiştir. Aynı tarihsel oluşum, etkisini suriçinde yapılan bina ve özellikle “Geleneksel Diyarbakır Evleri”nin ortaya çıkışını da belirlemiştir (Garden, 1867, s. 183).

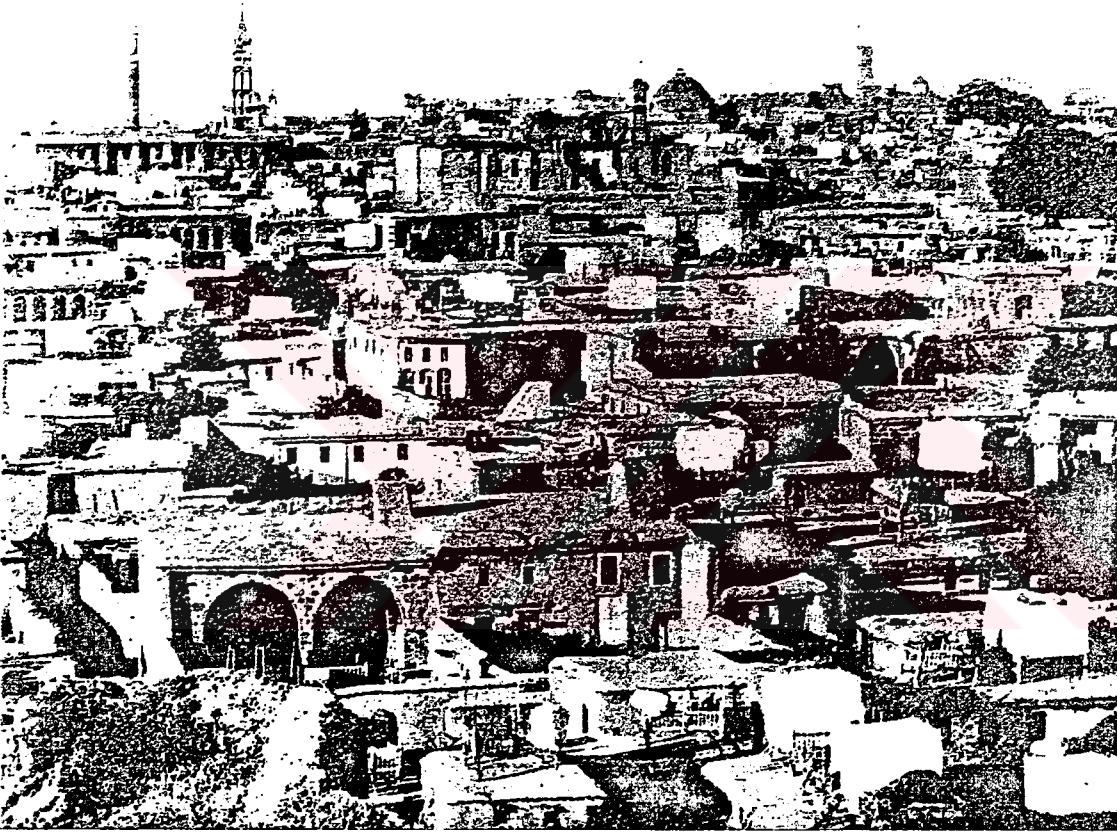
1726’da (H.1139) Diyarbakır’ı (Amid) ziyaret etmiş olan Ortadoğulu tarihçi “Seifeddaulah”; gezi notlarında, kentin dokusuyla çok iyi bir durumda olduğunu; fakat ekonomik yetersizlikler nedeniyle, yakılan veya tahrip edilen yapılar ve surların onarılmasında çeşitli zorlukların çekildiğini yazmaktadır (Seifeddaulah, 1836, s.330-331). 1856-7 yılları arasında ise Diyarbakır’ı ziyaret etmiş olan “Garden”da; kent dokusu için “Seifeddaulah”ın tasvirlerine yakın görüşleri gözlemlerinde dile getirmiştir.

Kentin tarihsel geçmişi, mekansal boyutta irdelendiğinde, bölge ve kent ölçeğindeki yerleşmelerin oluşumunda malzeme, doğa şartları, kültürel yapı ve kullanıcıların rahatça günlük eylemlerini sürdürebilme koşullarının rol oynadığı görülmektedir.

Türkiye’nin farklı iklim ve farklı kültürel yapılarını bünyesinde barındırabilen değişik bölgelerde, niteliksel düzeyleri birbirinden farklılıklar gösteren yapılar ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin kuzey bölgesinin ormanlarla kaplı olması, yapıda ahşabın öncelikli olarak kullanımını sağlamıştır. Sıcak ve kurak bir iklimin hakim olduğu Anadolu’nun değişik bölgelerinde kerpiç ve Türkiye’nin güneyindeki dağlık bölgelerde ise ahşap ile taş ikilisindeki taş, öncelikli tercihler arasında kullanılmıştır (Pınar, 1985, s.7). Taş ülkemizdeki yapılarda kullanılan geleneksel bir malzeme türü olmakla birlikte, yaygın olarak sıcak bölgelerde (Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa vb.) kullanılan bir malzeme karakterini taşımaktadır (İmamoğlu, 1985, s.45).

Sıcak bölgelerde hayatlarını sürdüren insanlar, günlük yaşamları içerisinde, sosyal ilişkide bulundukları gruplarla edindikleri deneyimler sonucunda, inşa edilmiş mekansal formlara değişik alternatifler getirmişlerdir (Correa, 1982, s.31-32). Kullanıcılar, iklimsel zorlamadan dolayı fiziki konforu sağlamak için açık mekan kullanımını (veranda, Pergola,

eyvan, avlu vb.) geliştirmişlerdir. Geleneksel Diyarbakır Evleri’nde, özellikle yaz aylarında, “eyvanlar” kullanıcılara istenilen serin iklimsel konforu sağlamaktadır. Bu mekan, kullanıcılara fiziki konforu sağlamanın ötesinde, komşuluk ilişkilerinde de önemli bir mimari mekan olma özelliğini taşımaktadır. İklimin getirdiğı birtakım zorlamalar, kişiye mekanı değışik amaçlar içinde kullanma ve değıştirebilme şansını verebilmektedir.

Resim 5.7. Diyarbakır 19. yüzyıl sonu genel görünüşü (Suriçi)

Türkiye’nin bazı sıcak bölgelerindeki, insanlar açık havada, evlerinin damlarında da yatma alışkanlıkları vardır. Ancak; bu olay birkaç haftalık süreyi kapsamaktadır. Fakat; Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ve özellikle Diyarbakır’da, halkın çoğunluğu birkaç ay süresince devam eden aşırı sıcak iklimden dolayı, evlerinin damlarında veya avlularında uyumayı tercih ederler. Geçmiş yıllar içerisinde, kullanıcılarına bu olanağı verebilen

geleneksel konut, bugün değişen toplumsal yapı sürecinde, yeni bir forma yönelen kentsel gelişme, bu fonksiyonun yok olmasına neden olmuştur.

Yoğun bir şekilde yaşanan kentsel değişimler, geleneksel konutun başka bir özelliğinin de gözardı edilmesine neden olmuştur. Geleneksel yapı sistemleriyle yapılan evlerin bir özelliği; nicelik olarak büyümeye müsait olan mevcut ailevi yapıyı, bölmeden uzun süreli birarada tutmayı hedeflemiş olmasıdır (İmamoğlu, 1980, s. 45).

Geleneksel Diyarbakır Evleri'nin toplumsal yapı içindeki önemi, uzun yılların birikimiyle ortaya çıkmıştır. Mığırdı Margosyan; "Gavur Mahallesi" adlı kitabındaki bir öykü kahramanına duyulan saygıyı anlatırken, Diyarbakır Evleri'ni tasvir ederek, şöyle der; Kerpiçten yapılmış, çamur ve samanla sıvanmış damlarımızın altında en fazla saygı ona gösterilirdi. Üç beş direkli evlerimizin en kıymetli yerine, sedirlerimizin baş köşesine onu buyur ederdik (Margosyan, 1994, s.17).

Tarihsel bir birikimle ortaya çıkan değişimler, fiziki bir zorlama yaratmadan, Geleneksel Diyarbakır Evleri yerleşim ünitelerinin hiyerarşik birlikteliği içinde gelişmesine engel olmamıştır. Buradaki birliktelik ve hedeflenen amaçlar doğrultusunda ortaya çıkan sonuç, kullanıcılar tarafından arzulanan bir dayanışmayı mekanlar arasında ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Bu oluşumun özünde, ekonomik ve kültürel faktörlerin uyumlu bir şekilde kullanılmasının gerçeği vardır. Bu da, beraberinde ekonomik ve sosyal dayanışmayı sağlayabilen bir yapılaşmayı getirmiştir.

1950'den sonra Türkiye'de yaşanan kentsel değişim olgusu, etkisini belli bir süre sonra ülkenin her yerinde göstermeye başladı. Bu tarihlere kadar, suriçinde sıkışıp kalan Diyarbakır, daha sonraları kentin fiziki büyümesiyle surdişına taşınarak, yeni yerleşim bölgelerinin oluşumu sağlanılmıştır (Bkz. şekil 5.23). Böylece, kentte artan nüfusu barındırmakta, mekansal yetersizliklerin oluşması ve de yeni iş olanaklarının yarattığı istihdam, surdişında yeni alanların iskana açılmasını zorunlu kılmıştır. Diyarbakır Surdişı (Kuzey-batı ve Batı) istikametlerinde (Bkz. Resim 5.4) konut yerleşme bölgelerinde yapılan çok katlı konutların Türkiye'nin herhangi bir yerinde yapılanlardan farklı bir

Şekil 5.23. Diyarbakır nazım imar planı (1/5000 ölçekten küçültülmüştür)

Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi; Aralık, 1997

karakter taşımamaktaydı. Artan yeni nüfuslaşmadan dolayı, ortaya çıkan yapılaşma, geleneksel kent (Kale kenti) karakterine sahip Diyarbakır'la, uyum göstermekte zorlanmıştır.

Surdışı kent yerleşimi hızlı bir şekilde gelişme göstererek, yeni ilave yerleşim alanlarının açılmasına olanak vermiştir. Aynı süreç içerisinde de suriçi kent morfolojisi; sosyal ve kültürel etmenlerin zorlayıcı gücü altında hızlı bir değişime kanalize edilmiştir. Fiziki olarak büyümesi mümkün olmayan suriçi kentin mekansal yetersizliği, artan nüfusun yarattığı tahribatı da önleyememiştir.

Tarihi belgelerde de anlaşıldığı gibi, kentin nüfusu sürekli bir değişimin etkisinde olmuştur. Bölgenin tarihte sürekli bir savaş atmosferi yaşamış olması ve salgın hastalıklarının sık sık görülmesi, kentsel nüfus hareketlerinde dengesizliklere neden olmuştur. Kent nüfusunu en sağlıklı bir şekilde dökümünü veren, 16. yüzyıla ait “Osmanlı Tahrir Defterleri”dir. Diyarbakır, 16. yüzyılın ilk yarısında, Bursa hariç, Anadolu'nun nüfus bakımında en büyük şehri olarak gözükmüştür (İlhan, 1991, s.162).

16. yüzyılın ilk yarısında (1568) kentin nüfusu 32.239 rakamına yükselmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan 1927 yılına ait ilk nüfus sayımında kentin nüfusu 30.709 olarak tespit edilmiştir. Bu tarihten sonra kentin nüfusunda sürekli artışlar olmuştur. 1935'te 34.642, 1940'ta 42.555, 1950'de 45.053 ve 1970'te suriçi kentinde barınan nüfusun katları olabilecek şekilde, Diyarbakır'a yenişehir eklenmiş ve kentin nüfusu 150.000 ulaşmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsünün 1990 yılı nüfus sayımına göre, suriçinde 130.000 nüfus barınmaktadır. Suriçi kentinin normal barınabilme sınırlarını zorlayan bu nüfus, kaçınılmaz olarak, kentin özgün yapısı ile konut birimlerinin mimari özelliklerinin bozulmasına neden olmuştur. Çeşitli nedenlerden dolayı, sürekli değişime uğrayabilen toplumsal koşullar ve bölgedeki terörün hala gündemde olması; suriçi “Geleneksel Diyarbakır Evleri”nde yaşayan aileleri etkileyerek, bu kullanıcıların bir kısmının sur dışında kurulan

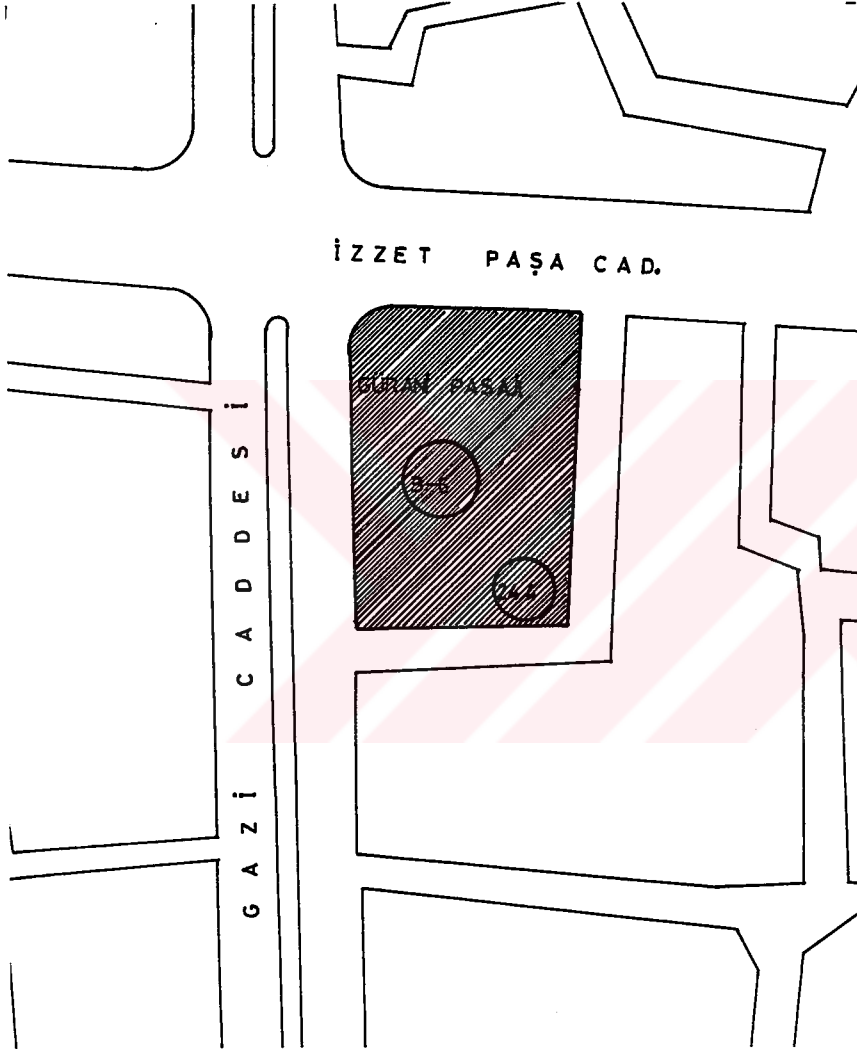
yerleşmelerdeki apartmanlara ve öteki kısmının da Türkiye'nin batı bölgelerindeki kentlere taşınmalarına neden olmuştur.

Bu nedenledir ki, geçici bir süre boş kalan suriçi evlerinin çoğu kendiliğinden tahrip olmuş veya kullanıcılar tarafından özelliği yitirilecek şekilde değişime uğratılmıştır. 1950'lerde röleveleri Doğan Erginbaş tarafından yapılmış 15'e yakın Diyarbakır evinin, 1993'te son durumlarını tespit etmek amacıyla yapılan bir çalışmada, 5 evin tümünden tahrip edilerek, yerlerine yeni binaların yapıldığı (Bkz. Şekil 5.24), ve geriye kalan evlerin de nitelikleri değiştirilerek, başka fonksiyonlar kazandırıldığı görülmüştür (Hayati Afşar ve Sami, 1993).

Geleneksel Diyarbakır Evleri, kullanıldıkları dönemlerde, büyük ailelere hizmet verebilmekteydi; fakat bugünkü ortamdaysa tek bir evi birden fazla aile barınmak için bölümlere ayırmış şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanım şekli, bazı zorunluluklardan dolayı, suriçi evlerine değişik bir işlev kazandırmıştır. Özellikle, birden fazla aile tarafından kullanılan Geleneksel Diyarbakır Evleri'nde, bölgesel olaylar nedeniyle, kırsal alanda can güvenliği kalmayan, bunun sonucu kente sığınan aileler barınmaktadır. 1985'ten beri, kente yoğun bir şekilde göç eden kırsal ailelerin ortalama aile büyüklükleri, 10 kişiye yaklaşmaktadır. Çok nüfuslu bu ailelerin, ekonomik yetersizlikler içinde oldukları göz önüne alınırsa, suriçi evlerinin tahribatı ve geleneksel dokunun çöküntü bölgesine dönüşmesi daha iyi anlaşılır.

Tarihi ve mimari kent değeri yüzyıllar öncesine dayanan Diyarbakır, suriçi kentinin koruma amaçlı "imar planı"; ancak 1990 yılında yapılabilmektedir. Bu koruma amaçlı imar planı nedeniyle; Suriçi geleneksel kent dokusunun tahrip olmaması veya ayakta kalabilmiş doku alanları "tarihi sit alanı" olarak tescil edilmiştir. Tarihi kent dokusu hukuki bir koruma statüsü içinde olmasına karşın; mevcut dokuda tahribatlar devam etmiştir. Ancak kamuya ait birkaç ev (Cahit Sıtkı Tarancı Evi, Ziya Gökalp Evi, vb.) koruma altına alınarak özgünlükleri korunabilmiştir. C. S. Tarancı ve Z. Gökalp evlerinin korunarak günümüze kadar gelebilmesinin en büyük nedeni, bu evlerin müze statüsüne sokulmasından kaynaklanmaktadır.

“Suriçi koruma amaçlı imar planı” 1990’da yapılmasına karşın, yerel yönetimlerin politik kaygıları ön planda tutmaları nedeniyle, proje raporunda ortaya konulan hedef ve amaçların büyük çoğunluğu gerçekleştirilememiştir. Yerel yönetimlerin gerçek güçlerini ortaya koyamamaları, korumanın getireceği gider ve masraflar için finansman yetersizliği, koruma bilincinin çok yetersiz olması, koruma amaçlı imar planının uygulamasına birer engel teşkil etmektedir.

Şekil 5.24. Güranı pasajı ve yeraltı çarşısı’nın 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planındaki konumu (Dağ Kapı-Dört yol)

Not: Gevraniler Konağı (H. 1235) harem dairesi yıkılarak, yerine adı geçen iş merkezi yapılmıştır.

Bugünkü bağlamda, suriçi kent dokusunun büyük bir bölümü tahribata uğramış ve yapılan fiziki müdahalelerle özgünlüğünü yitirmiştir. Suriçinde, geleneksel dokunun hakim

olmadığı ve sağlıklı bir şekilde yapılan konut alanları üzerine müdahalenin zorunluluğu; koruma amaçlı imar planı raporunda dile getirilmiştir.

Bu alanlarda, Diyarbakır geleneksel konut mimarisi öğelerinin kullanımına olanak vererek, yapılan plan kararlarıyla, yeni yapılanma hakları getirilmiştir. Ancak; Raporda da yenileme, sağlıklaştırma hareketinin gerekliliği sıkça vurgulanarak, tarihi dokudaki korumanın kentsel süreklilik için önemi dile getirilmiştir (Suriçi plan raporu, 1990, s.2) (Bkz. Şekil 5.25).

5.2. Surdışı (Yenişehir)

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, 1950'li yıllardan itibaren başlayan hızlı kentleşme hareketinden en çok etkilenen, kentlerin başında yer almaktadır. Kentli nüfusun göç ve başka etkenler nedeniyle artması, nüfusu barındırmakta yetersiz kalan suriçi kentinin surdışında, ilave yeni bir kentle başlayan büyümesine neden olmuştur. Kentin surdışındaki alanlarda, büyümesiyle başlayan imarlaşma süreci içerisinde, imara açılan yerleşmelerde, 2-3 veya 4-5 katlı konutların yapımına izin verilmiştir (Bkz. Resim 2.1).

1937'lerde surdışında imara açılan alanlar, çoğunlukla boş alan niteliğinde olup, imara açma bu boş alanlar üzerinde yapılmıştır (Usman, 1937). Bu arada, Diyarbakır'da artma gösteren talep ve spekülasyon hareketleri, yerel yönetimler üzerinde baskı grupları oluşturarak, imar planlarının gereksiz bir şekilde değişimine yol açmıştır*. Kentin bir düzen içinde gelişmesini sağlayabilecek imar planlarının sürekli değişebilme tehdidi altında olması, kentsel alanların düşeyde gelişen bir yapılaşma süreci içine sokmuştur. Bu, hızlı ve düşeyde gelişen yapılaşma hareketi başta öngörülen alt yapı (yol, su, kanalizasyon vb.) sistemlerinin çok kısa bir sürede yetersiz hale gelmesine neden olmuştur. Özellikle tarihi kent yerleşimi** (Bkz. Resim 5.8) ile yeni kent yerleşmeleri üzerinde on kata varan

* Diyarbakır Belediyesi Meclis İmar Komisyon Kararı Sonucu, Konutun yetersizliğine istinaden ilave kat kararının alınması, karar no:4, 21.11.1985

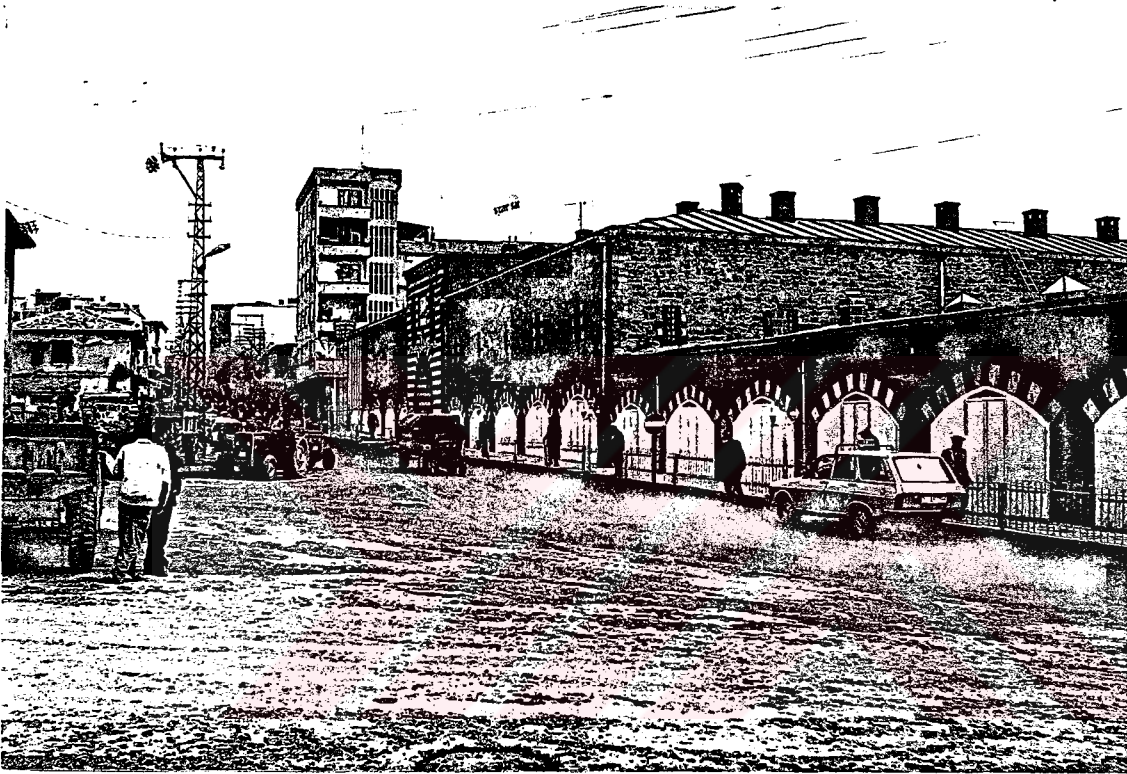
** Diyarbakır Belediyesi, Meclis İmar Komisyon kararları, Karar no:3, 3.10.1985 ve Kültür Bakanlığı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı. 22. Temmuz 1991 (suriçinde en fazla 3 katlı yapı izni olmasına karşın, tarihi dokuda 10 katın üzerinde yapılar yapılmaktadır).

Şekil 5.25. 1/500 Ölçekli koruma amaçlı imar planı (1990)
Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Aralık, 1997

binaların yapılmasına izin verilmiş olması; sürekli değişime uğrayan imar planları sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

GAP Bölgesi'nde konut birimlerinin %9.6'sı apartman dairesi biçiminde iken, Diyarbakır %17.6'lık oranla bölge ortalamasının çok üstünde olup, %22.5 olan Türkiye ortalamasına yaklaşılmaktadır (Bkz. Çizelge 3.22).

Resim 5.8. Deliller hanı (Kervansaray oteli) ve yakın çevresi (1995)

Surdışında gelişme gösteren “Yenikent”in yapılaşması içerisinde büyük bir ivme kazanan konutlaşma; alt yapı ve de sağlık koşulları içerisinde işleyebilen semtlerin kurulmasına olanak verirken, aynı zamanda kentin çeperinde ve yer yer merkeze yakın yerlerde, gecekondulu yerleşmelerinin üremesi de önlenilememiştir. Şekil 5.26’da işaretlenen alanlar üzerinde görüldüğü gibi, kentin yerleşme bütünü içinde gecekondulu alanlarının oranı, üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken bir boyuttadır. Surdışı yeni kent dokusunun birbirinden kopuk bir şekilde gelişmesine neden olan askeri tesislerinin varlığı (Bkz. Şekil

5.26), kentin gelişmesini engellemektedir. Kent, ancak kuzey-batı istikametinde gelişmeye müsait bir konumdadır.

Kentin yerleşme bölgeleri üzerindeki fiziki bozulmalar, salt gecekondularla başlamış bir süreç değildir. Diyarbakır'da bozulmalar ilk önceleri Geleneksel Diyarbakır Evleri'yle başlamış ve tarihi surlarla devam etmiştir. Koruma altına alınan bu evlerin bakımı için hiç bir parasal kaynak ayrılmaması ve de evlerde yaşayanların kiracı veya ekonomik koşulları çok kötü olan toplum kesiminden oluşu, evlerin tahrip ve yok olmalarını ayrıca hızlandırmıştır.

GAP Bölgesi'nde, önemli kent merkezlerinin (Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep vb.) bölge içine ve bölge dışına akan göç olgusunu belirleyen faktörlerin başında işsizlik; nasıl ve ne zaman biteceği belli olmayan terör, aşırı doğurganlık ve de toprak yetersizliğinden kaynaklanan geçim sıkıntısı ve yoksulluk gelmektedir (Şen, 1996, s.252).

Yukarıda ifade edilen faktörler, bölgesel göçün bir boyutunu tanımlamaktadır. Bölgedeki göçün ortaya çıkardığı asıl sorun, Diyarbakır başta olmak üzere, kent merkezlerine yönelen nüfusun, asgari düzeyde de olsa sağlık koşulları ihtiva etmeyen konutlarda yaşamak zorunda kalmalarıdır.

Diyarbakır kent merkezinin nüfus bakımından aşırı derecede yoğunlaşması, kentin yetersiz olan alt yapı sistemini daha da yetersiz bir hale getirmiştir. Ekonomik yetersizlikler nedeniyle, basit bir gecekondü inşa edemeyecek düzeyde olan bu insanlar, kentin tarihi sur taşlarını sökerek, surun iç ve dış çeperlerinde, kendilerine basit konutlar yaparak, surun etrafında bir çöküntü bölgesi bandı oluşturmuşlardır (Bkz. Resim 5.9).

Kentin batı yönündeki “Bağlar Bölgesi” (Bkz. Şekil 5.26) Diyarbakır'ın en büyük gecekondü alanıdır ve ticari bir merkeze dönüşme eğilimi içindedir. Bu potansiyele karşın; bölgede alt yapı hizmetleri en düşük düzeyde işlevini yerine getirebilmektedir. İş başına gelen yerel yönetimler, imar planlarını değiştirerek, Bağlar Bölgesi'ndeki yapılara ilave kat hakları verip, bu bölgenin daha da yoğun bir hale gelmesine neden olmuşlardır (Bkz. Dip

Şekil 5.26. Diyarbakır haritası (Suriçi ve Sürdişi), 1/25000 ölçekli haritadan küçültülmüş
Kaynak: DSİ Diyarbakır 10. Bölge Müd. Arşivi (1985'te revizyonu yapılmış ve 1986'da basılmış)

not •, s.131). Aşırı göçün sonucu olarak, konut sunuşundaki yetersizlik ve alım gücünün düşük olması; kentin modernleşme sürecini belirleyecek bir konumda olabilen Seyrantepe (Bkz. Şekil 5.26) yerleşme bölgesinin, ikinci bir büyüklükteki gecekondu bölgesi olarak ortaya çıkmasına fırsat vermiştir. Örneğin, Diyarbakır Belediyesi 1990'da özel olarak yaptırdığı bir demografik ve sosyal araştırmada; gecekondu bölgesi olarak Bağlar yerleşim bölgesinde, 250 bin nüfusun barındığı tespit edilmiştir (Diyarbakır Belediyesi, 1990). Bu tür tespitler, nüfus bağlamı içerisinde, kentin gelecekte hangi sorunlarla karşı karşıya kalacağını en iyi ifade edebilecek kriterlerdir. Konut ve yerleşim ikilisindeki devlet politikasının belirsizliği ise yerel yönetimlerin uzun vadeli planlar yapmayışı, kentsel sorunların çözümünü daha da zorlaştırmaktadır.

Resim 5.9. Tarihi surlar ve gecekondu (1995)

5.3. Diyarbakır'da Kentsel Değişimin Konuta Yansıması ve Konut Sunumları

Diyarbakır'ın bugünkü kentsel gelişim strüktürünü olumsuz bir yönde etkilemede, bölgesel göçün etkileri çok büyüktür. Buna karşın, Türkiye'deki kentleşme hareketinin bir bileşeni

olan Diyarbakır, mevcut koşullar içerisinde olumlu/olumsuz bir değişim süreci yaşamaktadır.

Diyarbakır mevcut kentleşme olgusu içinde, konuta duyulan aşırı talep, mekansal değişimleri fiziki anlamda kaçınılmaz kılmıştır (Özer, 1992, s.13). Bugüne kadar süregelen konut ve kentleşme sürecinde, topografyayla fiziki sağlık koşullarının arka planda bırakılmış olması, Diyarbakır'daki kentleşmeyi olumsuz bir şekilde etkilemiş ve de mevcut sorunların günümüze kadar gelmesine de fırsat vermiştir.

GAP Bölgesi'nde, son on yıl içerisinde kırsal göçün büyük bir ivme kazanmış olması ve bu göçün Diyarbakır'ı hedeflemesi, kenti yoğun bir yapılaşma sürecine sokmuştur. Kentin, göç edenlere, cazibe merkezi konumunda olması, kente "taşra metropolü" olabilme kimliğini kazandırmaktadır (Gündeş, 1993, s.37). 1990 yılındaki genel nüfus sayımına göre; Diyarbakır merkez kent nüfusu 381 bin olarak tespit edilmiş. Günümüzdeki kent nüfusu ise 1990 yılı nüfus sayım sonuçlarını kat kat aşan bir sayıda olduğu varsayılmaktadır. Diyarbakır, ülke kırsal alanındaki yapısal özelliklerinden dolayı, özel kalkınma yaklaşımlarıyla ele alınması gereklidir. Bölgenin coğrafi konumu içerisinde, değişime müsait olan toplumsal koşullardan ötürü, Diyarbakır kentinin fiziki ve toplumsal konumunun yeniden filtre edilerek, ilerisi için hedefler saptanmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'yle toprak mülkiyetinde birtakım değişikliklerin olması kaçınılmaz olacaktır. Bu toprak dağılımında olabilecek değişiklikler, kentsel merkezlere yönelen yığılmaları birazda önlemiş olacaktır (Arslan, 1976, s.73).

GAP Bölgesi'nde yerleşim sorunlarıyla beraber, konut sorunu gelişen süreç içerisinde kendini göstermeye başlayacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin kapsamı içerisinde toprak gelişimi ve bölüşümünü belirleyen politikaların üretilmesi, kırsal göçün hızını yavaşlatacağı gibi, kendilerine ait bir üretimin içinde bulunmaları, onlara güven verecektir.

Bölgede çeşitli sorunlarla, kırsal kesim yerleşmelerindeki toplu boşalmalar ve de işsizlik, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin kırsal bölgelere yönelik hedeflediği projeleri olumsuz

yönde etkileyecektir (Dickey, 1994, s.36). Bu da, kentin mevcut koşullarını zorlayarak, yeni sorunların çoğalmasına neden olacaktır.

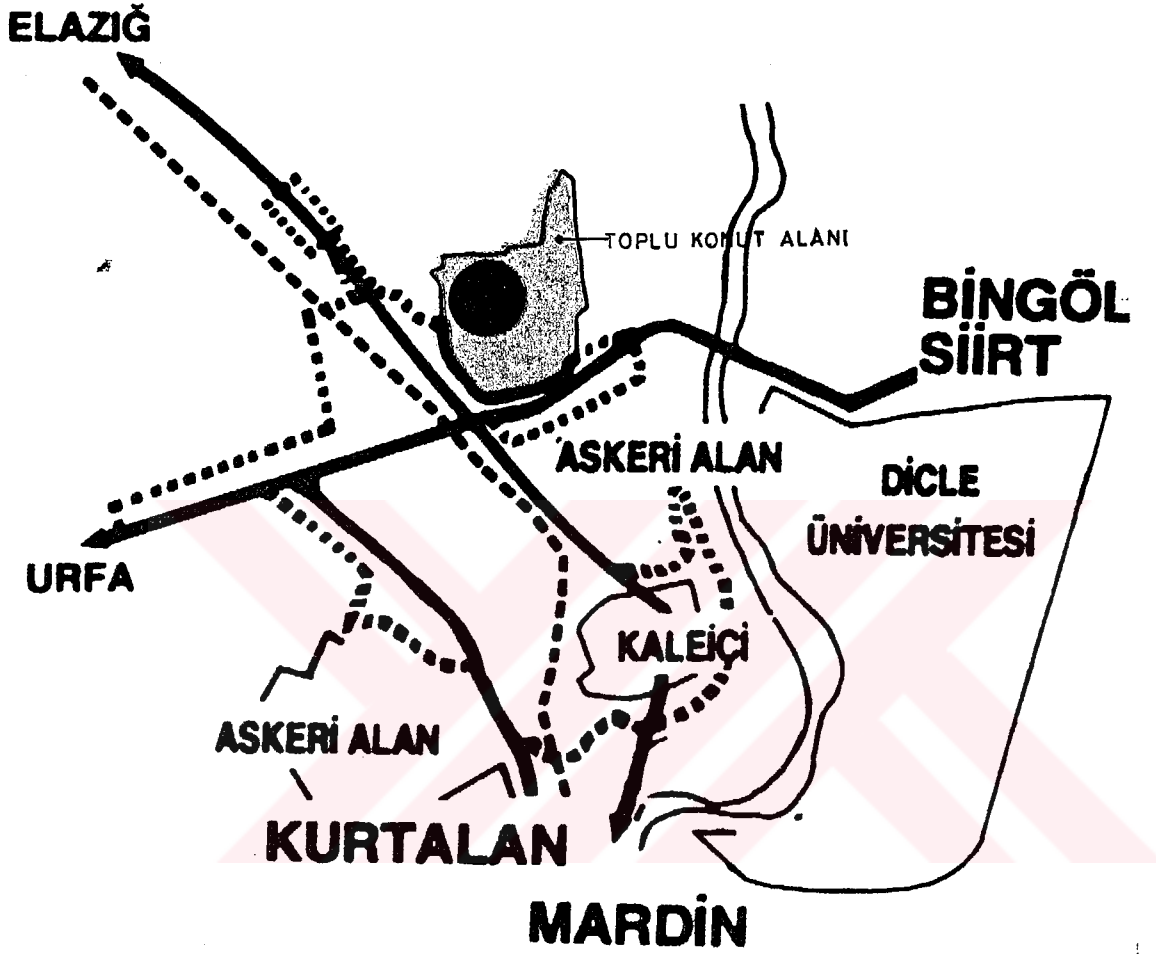
5.3.1. Toplu konut idaresi (TOKİ)

Ülkemizin değişen sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle, süregelen konut politikalarına yeni değişiklikler getirmek üzere, 1984 yılında Toplu Konut Fonu ve bu fonu yönetmek üzere “Toplu Konut İdaresi” (TOKİ) kuruldu. Türkiye’de 1984 öncesinde, ortalama 120 bin olan yıllık konut üretimi, TOKİ’nin konut üretimi içinde aktif rol almasıyla, 1988’de konut üretim sayısı 1992’de 220 binlere ulaşmıştır. Çeşitli nedenlerle yarım kalmış konutların tamamlanmasında kullanılmak üzere tahsis edilen kredilerle, konut üretimindeki sayı 300 bine ulaşmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin mevcut ekonomik ve sosyal sorunları içerisinde konut sektörü fazla gelişebilme olanağını bulamamıştır. Bu nedenle, “Toplu Konut İdaresi”; Güneydoğu Anadolu Projesi’nin kapsamı içerisinde, konut üretim ve talebine bir canlılık getirmek amacıyla bölgede aktif bir rol alma gereğini duymuştur. Güneydoğu Anadolu Projesi’nin uygulamaları, bugün bölgenin belli yerlerinde (Şanlıurfa vb.) arzulanan aşamalara gelmiş durumdadır. Toplu konut idaresi, bu nedenle, bölgede artan konut talebine katkı sağlamak amacıyla, pilot bölgelerde konut üretmeye başlamıştır.

TOKİ’nin 1994’te alt yapılı olan kentsel arsa projesinin hayata geçirilmesinin örneklerinden bir de, Elazığ-Silvan yolu arasında kalan (Şekil 5.27) ve kent merkezine 3-4 km mesafede olan Diyarbakır-Şilbe toplu konut projesidir (Bkz. Şekil 5.28). TOKİ, Diyarbakır-Şilbe bölgesinde 6500 konutluk projeyi, 1994 yılında başlanarak, bölümler halinde uygulama sürecine sokmuştur (Bkz. Şekil 5.29a & 29b). Her ne kadar Toplu Konut İdaresi’nin uygulamaya koyduğu bu toplu konut projesi, kent bazında toplanan verilerin sonucunu oluşturmamakla birlikte; Güneydoğu Anadolu Projesi’ndeki sonuçlar itibarıyla, doğuracağı konut talebini karşılamadaki çözüm arayışlarının ilk örnekleri olduğu için, büyük önem taşımaktadır (Resim 5.10). Bununla birlikte, konut sunum şekli, konuta ihtiyaç duyanların sorunlarını gidermekte uzak kalmıştır. Diyarbakır’da konuta acil şekilde talebi olan kitleyi, terör nedeniyle köyleri boşaltılan ve GAP yatırımlarının yaratacağı iş

olanaklarını yakalamaya çalışan kitleler oluşturmaktadır. Ancak; TOKİ'nin konut satış uygulama ve yaklaşımları, kentte yeterli düzeyde parasal birikimi ve ekonomik nitelikleri iyi olan mevcut yerleşik kitleyi kendine yöneltmiştir.

Şekil 5.27. Diyarbakir-Şilbe toplu konut alanı ve kent ile bağlantısı

Toplu Konut İdaresi, ülkenin konut politikasının belirlenmesinde büyük bir gücü olabilecek bir devlet kurumudur. Konut sorununun içerikleri Türkiye'nin her yerinde aynı gözükmeyle beraber, GAP Bölgesindeki sorunun boyutu çok farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlam içerisinde, konut olgusunu irdelediğimizde; çok farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikler gösteren GAP Bölgesi'nde "konut sorun"unun genel konut programlarıyla çözülemeyeceği çok açıktır (Tokman, 1996, s.262). GAP'ın gelişim aşamaları içerisinde

konut sorununu belirleyen faktörlerin yalın bir anlamda tanımlanması, konut sorununu çözmeye büyük bir önem taşıyabilecektir.

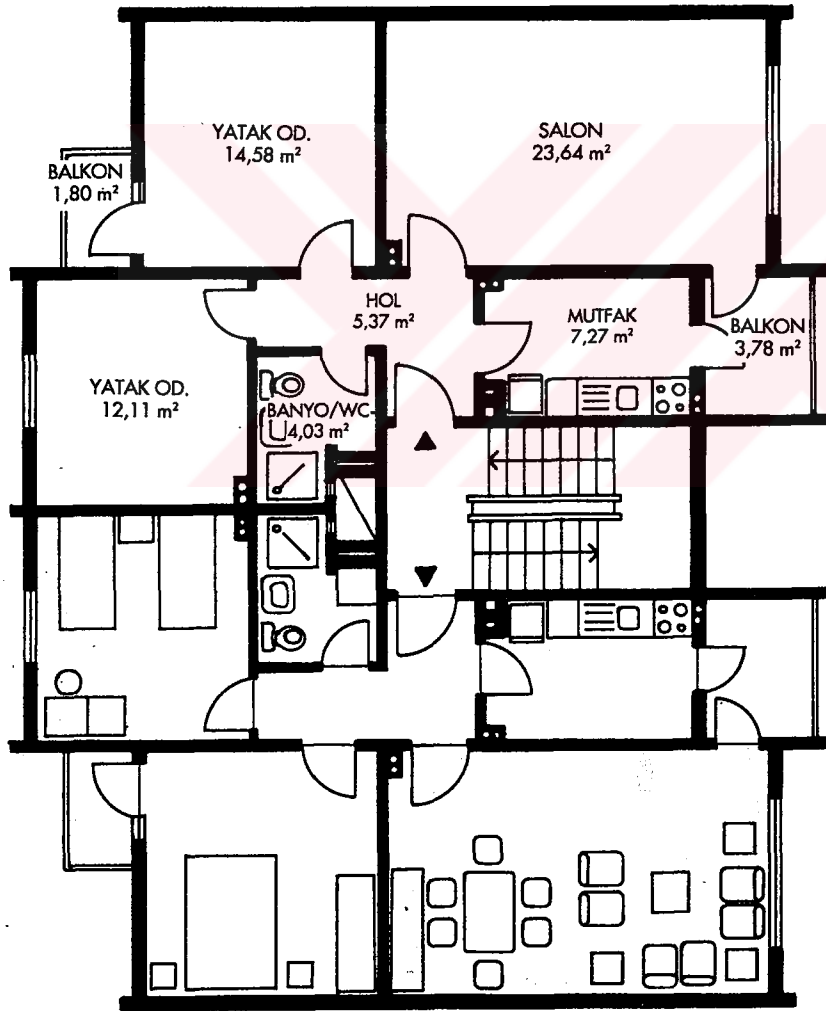
27-31 Ağustos 1990 tarihleri arasında Colombo- Sri Lanka'da düzenlenen "13. Güney Asya ülkeleri" üzerine yapılan konut seminerlerinde Türkiye delegasyonu; Türkiye'nin konut politikasını şu maddeler halinde özetlemiştir:

1. Konut problemi olan bölgelerin 2000 yılına kadar, herkesin barınma istemlerini güvence altına alarak soruna çözüm getirmek,
2. Gerekli kaynakların sağlıklı bir şekilde kullanımı için, barınma ünitelerine (konutlara) standartlar getirmek,

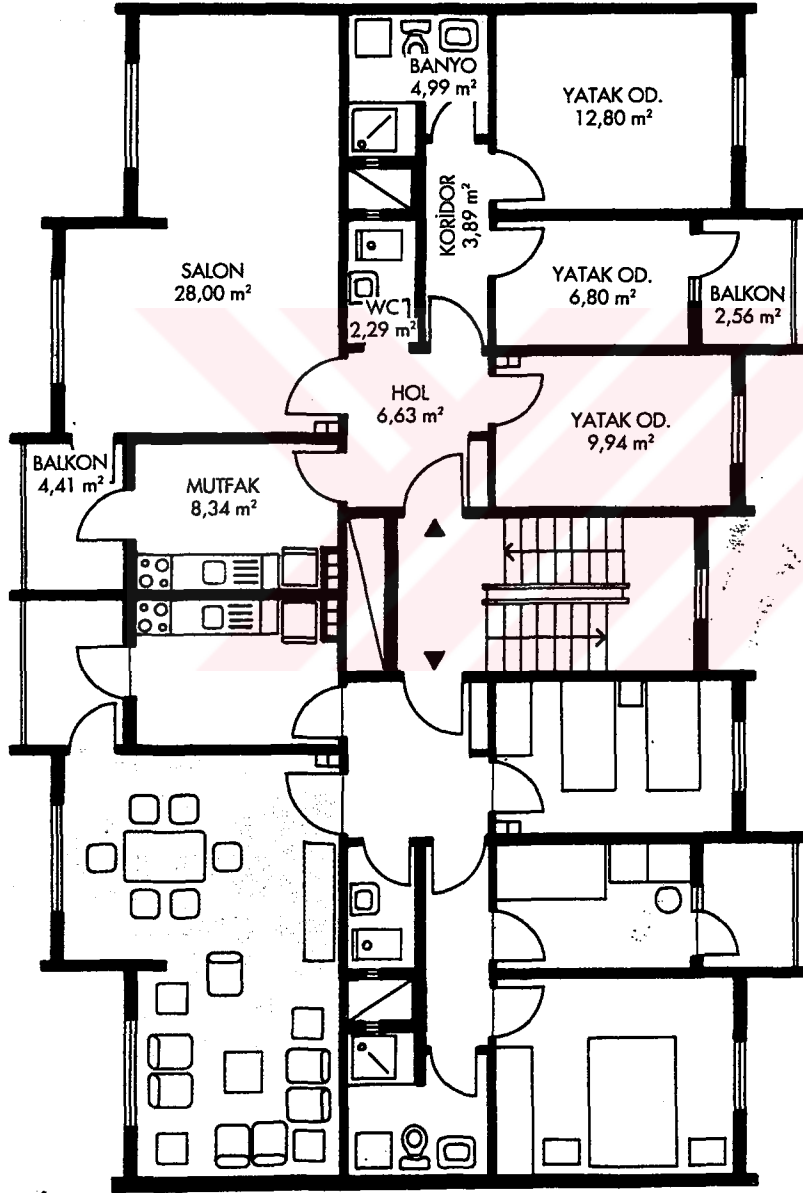
Şek. 5.28. Diyarbakir-Şilbe toplu konut alanı vaziyet planı

3. Ulusal konut stratejilerini, konut üretiminde yerel ve yerli malzemelerin kullanımını teşvik ederek, maliyeti düşürmeye çalışmak (UN, 1991, s.84-85). Ülkemizde yerel boyutta kendi konut sorunumuzun niteliklerini tanımlayamazken; Türk delegasyonunun “13. Güney Asya ülkeleri” konut seminerinde, yakın bir gelecekte tüm konut sorununa çözüm getirileceği fikri inandırıcı olmaktan çok uzaktır. Böylece, bu tür fikirler uzun vadeli birer temenni olmaktan öte bir anlam taşımaktadır.

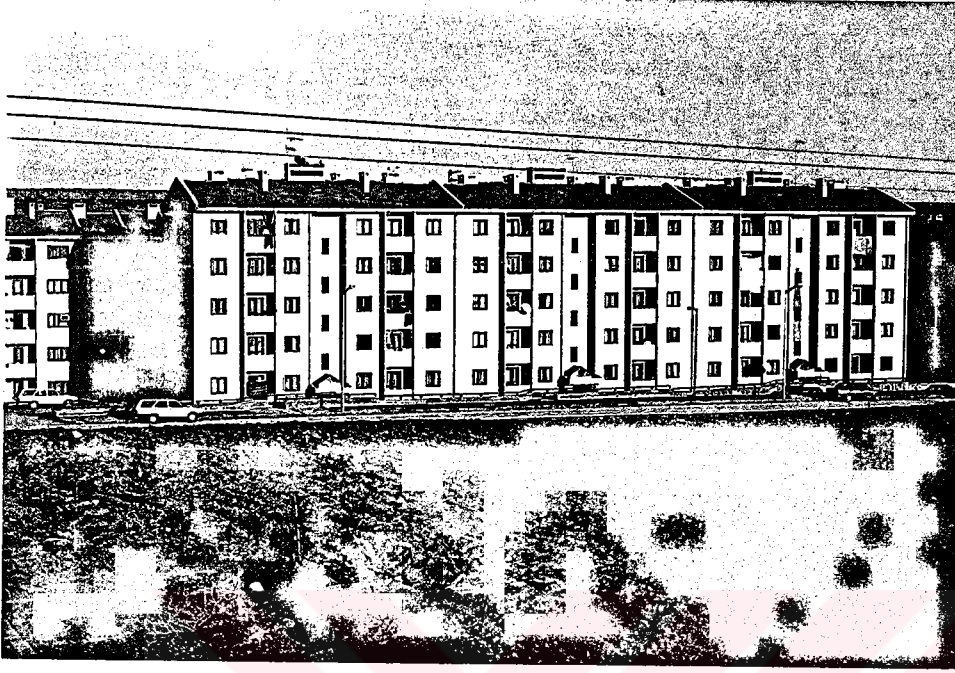

Şekil 5.29a. Diyarbakır toplu konut uygulamasının plan örnekleri, 2 oda 1 salon (80 m² brüt)

Toplu konut idaresi, Türkiye genelinde uyguladığı konuttaki kredilendirme sistemi içerisinde; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bazı kolaylıklar getirmeye çalışmıştır.

Şekil 5.29b. Diyarbakır toplu konut uygulamasının plan örnekleri, 3 oda 1 salon (100 m2 brüt)

Resim 5.10. Diyarbakır-Şilbe toplu konutları (Aralık, 1997)

1992-1993 Kredi uygulamalarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu için teşvikler:

92/1 Tebliğ - 12 Mart 1992

Hızlı bitirme kredisinde aranan inşaat seviyesi %75 iken kalkınmada birinci derecede öncelikli iller ve GAP Bölgesindeki illerde bu oran aşağı çekilerek % 65 olarak uygulandı.(Bu seviyeye tahsis edilen kredi miktarı 10 milyon).

92/2 Tebliğ 28 Mayıs 1992

İnşaat seviyesi % 75'e ulaşmış, ama daha önce toplu konut kredisi almamış projelerde kalkınmada birinci derecede öncelikli iller ile GAP illerine % 65 uygulandı. (% 65'e 25 milyon).

92/4 Tebliğ 25 Ağustos 1992 (Çözüm Kredis)

Normal projeler için krediyi kullanma süreci ilk hak edişten itibaren 12 ay iken kalkınmada birinci derecede öncelikli iller ile GAP illeri için bu süre 18 aya çıkarıldı.

Toplu konut idaresi tarafından ödemeler için bankalara talimat verilerek, öncelikle kalkınmada birinci derecede öncelikli iller ile GAP illerinin taleplerinin karşılanması istenmiştir.

Toplu konut idaresi; Türkiye'de konut kredisine ihtiyaç duyanlara, ifade ettiği krediyi verebilmek için inşaat yapım düzeylerinin % 50'nin üzerinde olma şartını getirmiştir. Bu da, zor ekonomik koşullar altındaki konut üreticilerine büyük yükler getirmektedir. Özellikle konut ihtiyacının yüksek olduğu bölgelerde, bu oranın altındaki inşaat bitim seviyelerinin kabul edilmesi, konut uygulamalarına hız kazandıracaktır. Kalkınmada birinci derecede öncelikli iller ve GAP Bölgesi'nde yer alan illerde toplu konut yapımcısı olan belediyelerin projelerine kredi alımı için inşaat seviyesinin % 50'den % 40'a düşürülmüş olması yeterli gelmemektedir. Bu oranlar konut üreticileri ile konuta talep duyanların ekonomik nitelikleri göz önünde bulundurularak, daha alt seviyelere indirilme koşulu olabilmelidir.

Toplu konut idaresinin uyguladığı ülkenin genel konut politikasının dışında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine özgü konut politikalarını ortaya koyamamıştır. Böylece, bölgenin konut sorunu, genel konut politikaları içinde irdelemek zorunda kalmıştır. Bu

nedenledir ki, Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nin farklı olan sosyo-kültürel ve ekonomik yapısındaki verilerin, genel konut politikaları içindeki yeri çok iyi bilinmemektedir.

TOKİ, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için düşük düzeyde de olsa önlemler alma çabası içindedir. TOKİ'nin uygulamak istediği projeler; belediyelerde, belediye teknik hizmet kredilerinin 5 yıl geri ödenmeksizin, 120 ay vadeli ve yıllık fiyat artış oranından % 25 indirimli kullanma kolaylıklarını getirmektedir.

Bu projeler nedeniyle, konut sahibi olacak kişilere, konutun fiziki büyüklüğüne göre, yıllık fiyat artışı üzerinden % 10 ile % 25 arasında olabilecek sübvansiyonlarla, konut kredilerinin geri ödenmesi aşamasında indirimlere ilave olarak; % 30 varan yöre indirimlerinin olacağı ifade edilmiştir (Gülöksüz, 1993, s.50).

Toplu Konut İdaresi'nin konut uygulamaları arasında, anahtar teslimi, konut üretimine ilave olarak, alt yapıli arsalari tanzim ederek, yerel örgütlere teknik ve mali kolaylıklar hedeflenmektedir. "VI. beş yıllık kalkınma plan" tedbirleri ve 1993'e ait hükümet programı çerçevesinde TOKİ'nin, 1993 programında yer alan alt yapıli arsa üretim projeleri kapsamında GAP ve kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelerde, bu tür projelerin teşvik edilmesine çalışılmıştır.

Toplu konut idaresinin hedefleri arasında, ülke geneline yönelik konut üretimi için, arsa stokları oluşturarak, 1993 yılından itibaren her yıl 25 bin konutluk arsanın hazır duruma getirilmesi ön görülmüştür. TOKİ'nin 1993 yılından beri hedeflediği 25 bin konutluk arsa projesinin GAP Bölgesi'ndeki dağılımında "Şanlıurfa" için 3000, "Şırnak" için 500 ve 1995'te yeni il statüsüne kavuşan "Kilis" için, 2500 konutluk arsa tahsisi programlanmıştır.

14.11.1992 tarihli ve 21405 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe sokulan, "Belediye Arsaları üzerinde Toplu Konut ve kentsel çevre üretimi ve kredilendirmesine dair Yönetmelik" ve yönetmeliğin uygulamasında kullanılmak üzere tasarlanan 11 adet doküman yeni kentsel çevrelerin üretiminde geçerli, bütünleştirici bir yasal çerçeveyi kuracak niteliktedir. Yönetmelik uygulamaları 38 kentte başlatılmış olup, Diyarbakır da adı

geçen kentler arasında yer almaktadır. Toplu Konut İdaresinin bölgelere yönelik öngördüğü bu yönetmelikle;

1. Kentlerin geliştirme stratejisine ve plan kararlarına uygun, belediyelerin mülkiyetindeki alanlarda; alt yapı, konut, sosyal tesisler ve çevre düzenlemesi bütünlüğü içinde yeni kentsel çevrelerin üretilmesi,
2. Yerel konut talebine, modern yaşam standartlarına uygun ve nitelikli tasarım ve yapım özelliklerini içeren alternatif toplu konut uygulamalarının yurt düzeyinde yaygınlaştırılması,
3. Toplu konutların üretim sürecinde, kooperatifler, sosyal yardımlaşma kurumları ve şirketler (talep örgütleyiciler), belediyeler, müteahhitler, bankalar, müşavirlik kuruluşları ve idare arasında tanımlı aslı görev ve yetkilere dayandırılmış işlevsel bir iş bölümünün sağlanması,
4. Yerel yönetimlerin, konut yapımı için arsa üretmeleri, proje ve yapım süreçlerini koordine etmeleri ve toplu konut bölgelerinin geliştirilmesinden elde edilecek rantı kamu lehine kullanarak altyapı ve sosyal donatımın yapımını üstlenmeleri,
5. Konut yaptıran kuruluşların üyesi veya ortağı vatandaşların, gelir düzeyleri ve gelir artış oranlarına göre düzenlenmiş finansman modelleri içinde öz kaynak birikimleri ve aidatlarını önceden belirlenmiş ödeme planlarına göre projeye katarak, konut sahibi olabilmeleri,
6. Toplu Konut İdaresi'nin bir finans olarak, konut yapımında inşaat süreçlerinin ve diğer maliyet faktörlerinde çevre kalitesini kontrol altına alan, yeni bir kredilendirme sisteminin başlatılması (Gülöksüz, 1993, s.48).

Yukarıda maddeler halinde sıralanan yönetmenliğin olumlu sonuçları, GAP bağlamı içerisinde yerel yönetimlerin mevcut yapılarının güçlendirilmesi ve de GAP'ın hayata geçirilmesiyle daha iyi bir şekilde ortaya çıkacaktır. GAP sonuçlarıyla, bölgenin feodal yapısı, bir düzen içine sokulacak ve aynı zamanda da çağdaşlığa doğru bir toplumsal açılımın olgusu yaratılacaktır. Bu açılımın yerleşim ve mekanlara yansıyabildiği oranda; geleneksel değerlerle çağdaş gereksinimlerin birbirleriyle çatışmaksızın, aynı noktada da birbirleriyle uzlaşmaları mümkün olabilecektir. Bu koşulların olabirlikleri, özellikle

planlama süreçleri içerisinde mimar ve diğer yetkili kişilerce ortaya konulmaları açısından büyük bir önem taşıyacaktır.

Toplu Konut İdaresi, 1994 yılı yatırım programı içerisinde yer alan alt yapılı kentsel arsa üretme projesinin uygulamaya geçirilmesinin örneklerinden biri olan “Diyarbakır- Şilbe Toplu Konutları”; TOKİ’nin GAP Bölgesi’ndeki konut politikası içinde büyük bir önem taşıyabilecek niteliktedir. Bu uygulama projesi içerisinde, Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yerel ekonominin canlı tutulması ve istihdam üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak, alt yapılı kentsel arsa üretimi projesi kapsamında, yer alacak yatırımların ağırlıklı bir bölümünün bu bölgede yer alacağı tahmin edilmektedir.

Bölgenin ekonomik yetersizlikleri konut sunumuna ivme kazandırabilecek bir nitelikte olmadığından, TOKİ’nin uygulamaları GAP süreci içerisinde, bölge için önemli bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca bu tür uygulamalar, sağlıklı bir kentleşme için örnek oluşturmamakla birlikte; bölge kentlerinde gecekondü önleme bölgesi olarak ayrılan yerlerin gelecekte düzenli birer kent parçacıklarına dönüştürülmesi fikri, hiç de uzak gözükmemektedir.

Konut sorununun GAP Bölgesinde ve özellikle Diyarbakır’da çok yüksek düzeylerde olması, halkın belli kesiminin gecekondü veya sağlık koşulları taşımakta yetersiz olan konutları üretmelerine neden olmuştur. TOKİ’nin yapacağı örnek uygulamalar, sağlıksız konut üretiminin hızını, bu süreç içerisinde azaltacağı varsayılmaktadır (TOKİ, 1994, s.1). Diyarbakır kent sınırları içerisinde tanımlanan gecekondü veya sağlık koşullarını içermekten uzak yerleşme bölgelerinde, belediyece yapılan küçük ölçekli tespit çalışmalarında, 1990-1994 yılları arasında 1111 adet ruhsatlı yapı ile yaklaşık olarak 10.000 ruhsatsız gecekondü ve imar mevzuatlarına aykırı yapı saptanmıştır. Bu nedenledir ki, Diyarbakır kent ölçeğinde 9/10’luk gibi bir oranda ruhsatsız veya kalitesi çok düşük yapılar kent içinde yoğunlaşmıştır (TOKİ, 1994, s.3).

Bu bölümün başında da ifade edildiği gibi, Toplu Konut idaresi, Diyarbakır’da alt yapılı kentsel arsa üretme projesi bağlamında, 1994’ten beri uygulama süreci içinde olan bazı toplu konutlar bitirilme aşamasına getirilmiştir.

TOKİ'nin 1. Etap çalışması Elazığ yolu ile Silvan yolunun kesiştiği Şilbe köyü bölgesinde, 5 nolu gecekondu önleme bölgesi içinde toplam 6500 konut olarak düşünülen; fakat ilk etapta 2050 tane ünitenin (80m² ve 100 m²) bölümler halinde yapımına başlanılmıştır. Binaların yaklaşım mesafeleri, kat yükseklikleri Diyarbakır'daki rüzgar ve güneş verileri dikkate alınarak konutların tasarım ilkeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Diyarbakır gibi kendine özgü çevresel ve sosyal koşulları olan kentin, bir bölgesinin konut tasarım ilkeleri için yukarıda ifade edilen kriterleri yeterli gelmemektedir. Geleneksel değerlerin hala hakim olduğu bir bölgede, bazı sosyal değerleri dikkate almadan, konutu salt nicelik bazında üretmek, bölge insanının arzuladığı konut çözümüne çok uzaktır. Diyarbakır-Şilbe toplu konutlarında fiziki bir-iki kriter baz alınarak, tasarımda kullanılmış olması, bizleri fonksiyonları doğru çözülecek bir konuta götürmemektedir.

Konut veya ev yaşam biçimlerine doğrudan etki eden faktörler, öncelikli olarak tasarım kriterleri içinde yer alabilmelidir. Aile tipleri, aile yapısı, kültür grupları, gelir dilimleri, aile bireylerinin yaş ve cinsiyetleri ile hayat biçimleri konut ve yakın çevresini sürekli kılan etmenlerin başında geldiği bilinmelidir (Şener, 1977).

“Konut; bireylerin mahremiyet, ailenin de sosyalleşme gereksinmelerine mekansal çözüm getirebilmelidir. Bu iki uç gereksinme arasında birçok konut iki işlevi yer alır. Bu işlevler; yukarıdan aşağıya doğru en çok mahremiyetten, en az mahremiyete, aşağıdan yukarıya doğru en fazla sosyalleşmeden en az sosyalleşmeye doğru gereksinme sıralaması içinde organize edilmiştir” (Kennedy, 1966, s.106).

Toplu Konut İdaresi'nin Diyarbakır'da kırsal kesime yönelik yapmayı düşündüğü II. Etap toplu konut alanı olarak Diyarbakır-Elazığ karayolu üzerinde ve kentte 12 km uzaklıktaki “Üçkuyular Bölgesi” toplu kırsal konut alanı olarak ilan edilmiştir. Üçkuyular toplu konut alanına iki tür konut üretim modeli düşünülmüştür. Bunlardan birincisi, yani diğer toplu konut projelerinde de sıkça uygulanan ada bazında uygulanacak olan bitmiş çok katlı konut modeli, diğeri ise ortalama 150 m²'lik alt yapısı hazır parsel ölçeğinde uygulanacak sıra

veya ikiz, yarı bitmiş konut modelleridir. İkinci modelde TOKİ iki farklı süreçte sistemi işletebilmeyi hedeflemiştir:

1. Alt yapısı hazır arsa tahsisi yapmak (yol, su, pis su, elektrik, yağmur suyu),
2. Altyapısı biten hazır arsa üzerinde yarı bitirilmiş konut üretimi yapmak.

Ancak; bu girişim fikirsel düzeyde kalarak ve proje bilinmeyen birtakım nedenlerden dolayı TOKİ'nin programından çıkarılarak, iptal edilmiştir.

TOKİ'nin III. Etap olarak Diyarbakır'da uygulamak istediği "Telatepe Projesi" vardır. Kent merkezine 10 km mesafede Şanlıurfa karayolu üzerinde 450 ha. büyüklüğünde hazine arazisinin toplu konut idaresine devri "Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü" tarafından yapılarak, bu projeye katkı sağlanılmıştır. Diyarbakır'daki konut talebini karşılamada önemli bir boyut kazanacak bu uygulama da hala plan ve proje aşamasında olup, çalışmalara devam edilmektedir.

5.3.2. Özel girişimciler - müteahhitler-

Diyarbakır'da konuta ihtiyaç duyanlara sunum, resmi nitelikli sektör veya özel girişimci sektör tarafından yapılmaktadır. Kent nüfusunun bir milyona ulaşan düzeyde olması; farklı nitelikleri olan konut üreticileri talebi karşılamak üzere, konut pazarı içinde kendilerine yer bulmaya çalışmaktadırlar.

Diyarbakır'daki özel girişimcilerin tüzel bir yapıya kavuşabilmiş bir örgütleri veya dernekleri olmadığından dolayı; konut piyasası içindeki sayıları ve ürettikleri konutların niceliklerini belirleyen herhangi bir resmi veri bulunmamaktadır. Buna karşı, özel girişimcilerin geçmişten günümüze değin ürettikleri konutların tip, büyüklük ve üretim biçimlerine baktığımızda, Türkiye'nin herhangi bir yerinde üretilen konuttan farklı bir üretimin olmadığı görülmektedir. Betonarme sistem yaygın bir şekilde kullanılmakta olup, konut büyüklükleri semtlerin özelliklerine göre değişiklikler göstermektedir. Diyarbakır'da özel girişimcilerin, arz ve talep dengelerini hangi verilerden hareket ederek, konut ürettiklerini bilmenin olanağı yok gibidir. Diyarbakır'daki özel girişimci, yapı sektörü içindeki öteki girişimcilerle herhangi bir tüzel bağı olmadığından, kendi deneyimleriyle konutun niteliğini yönlendirmektedir.

Diyarbakır'da konut talebi büyük bir oranda kentte faaliyet gösteren Kooperatifler vasıtasıyla karşılanmaktadır. Kooperatifler vasıtasıyla konut sahibi olma, yap-satçı kanalıyla veya kendi evini yaparak konut edinme şekline göre birinci planda olmaktadır. Diyarbakır'da yap-sat ilişkisi içinde konut sahibi olma oranı yaklaşık olarak % 15 düzeylerinde gözükmemektedir (Dicle Kent, 1990).

Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası'nda yapılan araştırmalar sonucunda; odanın kentteki konut pazarının nitelik ve üretim şekillerini belirten bir veri tabanına sahip olmadığı görülmüştür. Yetkilerle yapılan görüşmelerde, konutla ilgili şu ana kadar herhangi bir soruyla karşılaşmadıklarını ifade etmelerine karşın; kentin içinde bulunduğu mevcut durumla ve Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yaratacağı konut talebi üzerine, özel girişimcinin konut üretiminde rolünün detaylı bir şekilde tespit edilmesinin yararlı olacağı düşüncesini dile getirmişlerdir*.

5.3.3. Belediyeler

1994 yılının ortalarına kadar tek bir belediye statüsü altında olan Diyarbakır; 23 Haziran 1994 tarihinde, 3030 sayılı büyük şehir belediyeleri geçici 2. ve 3. maddelerine göre mevcut belediye, alt belediyelere bölünerek, büyükşehir belediye statüsüne geçilmiştir. Kent bütünü, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi olmak üzere; Suriçi Belediyesi, Yenişehir Belediyesi ve Bağlar Belediyesi şeklinde alt belediyelere ayrılmıştır.

Diyarbakır, GAP Bölgesi'ndeki kentler arasında, konut sorununu en üst düzeyde yaşayan kent merkezlerinin başında gelmektedir. Büyükşehir belediyesi; bugünkü koşullar içerisinde, kendi aslı görevi dışında, Diyarbakır kentinde Güneydoğu Anadolu Projesi uygulama süreci nedeniyle, ortaya çıkacak konut sorunuyla ilgilenebilecek teknik ve ekonomik bir altyapıya sahip olmadıklarını dile getirmiştir**. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin teknik alt yapı ve ekonomik koşulları, öteki alt belediyelerle kıyaslandığında

* Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Genel Sekreterle Yapılan Görüşme; 23.01.1996

** Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanıyla Yapılan Görüşme, 23.6.1996, Diyarbakır

çok iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Buna karşın, belediyenin konut sorununa ilişkin herhangi bir tespit, araştırma veya planlama çabası saptanamamıştır.

Büyükşehir Belediyesi'nin alt belediyeleri konumunda olan belediyelerinin başkanlarıyla yapılan görüşmelerde, bu belediyelerin de temel görevleri dışında (çöp toplamak, zabıta denetimi v.b.) bir şey yapmamanın çıkmazı içinde oldukları gözlenmiştir*. Alt belediyeler statüsü içinde olan Suriçi'nin sorunları, öteki belediyelerden daha karmaşık bir yapıda olduğu gözükmemektedir. Bu belediye suriçi dokusuyla sınırlı olup, yer yer çöküntü bölgesine dönüşen yapısı için kaynak, bilgi ve deneyim yetersizliğinden dolayı, bir önlem alınamamaktadır. Bu nedenle, belediyenin tarihi kent dokusunun tahrip olmasını önleyici kararları, kağıt üzerinden alınmış bir karar olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır.** Belediye, Diyarbakır'da günden güne artan konut sorunu çözümüne bir katkı sağlamak amacıyla, 1990'da "Dicle Kent" adı verilen bir kooperatif kurarak, toplu konut projesi başlattı (Bkz. Şekil 5.30 & 5.31). Belediye, özellikle, kendi özel tespitlerinden hareketle, projeye veri teşkil etmesi için, kentteki ortalama aile büyüklüğünü 5.5 kişi olarak almıştır. Nüfusun yılda % 47 oranında arttığını düşünerek, artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak üzere yılda ortalama 5-6 bin konuta ihtiyaç duyulacağı ortaya çıkarmıştır (Dicle Kent, 1990).

Diyarbakır konut ihtiyacının nitelikleri, TOKİ'nin tespitlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. TOKİ, GAP Bölgesi'ndeki kent merkezlerinin nüfus artışlarını dikkate alarak, kent merkezleri için ihtiyaç duyulan konut sayısını belirlemeye çalışmıştır. TOKİ, 1990-2005 yılları arası, olası kentsel gelişmeleri dikkate alarak, bölge için yıllık konut ihtiyacının 45 bin olduğunu tespitlerinde dile getirmiştir. Diyarbakır için ortalama yıllık konut ihtiyacının 7.982 olduğunu ifade etmiştir (TOKİ, 1992, s.11).

5.3.4. Kooperatifler

Diyarbakır Konut üretim sektörü içerisinde konut kooperatiflerinin önemli bir yeri vardır. Diyarbakır'da bugün iki ana kooperatif birliği mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Dicle Kent

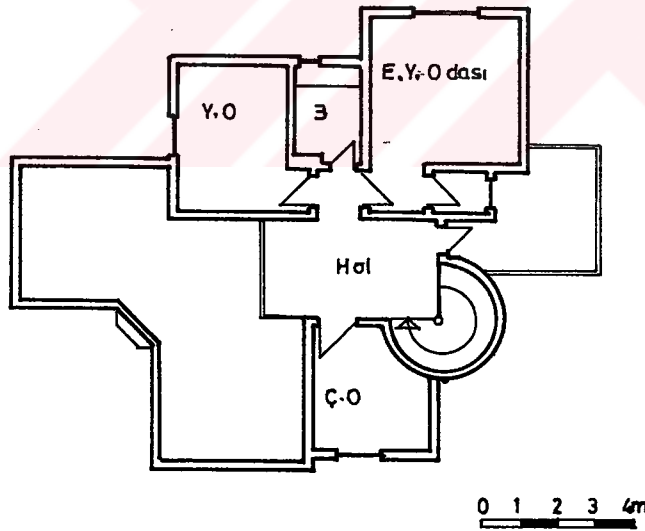
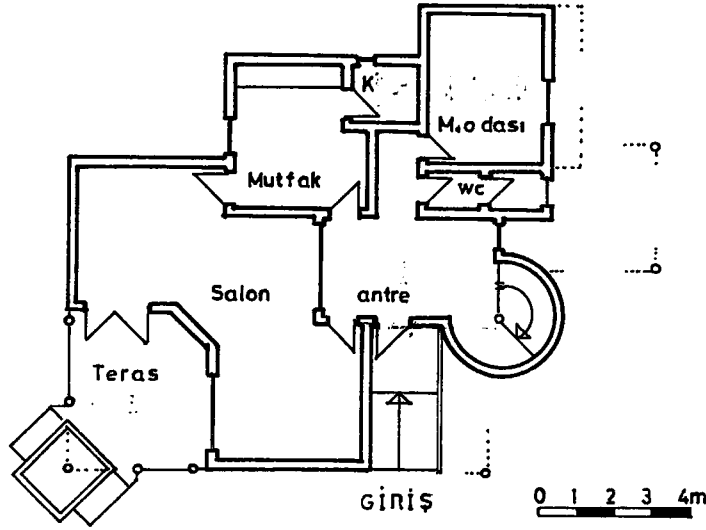
* Yenişehir (12.1.1996) ve Suriçi (18.1.1996) Belediye Başkanıyla Yapılan Görüşme, Diyarbakır

** Suriçi Belediye Başkanıyla Yapılan Görüşme, 18.1.1996, Diyarbakır

dicle kent vaziyet planı 1/30000

Şek. 5.30. Dicle Kent Yerleşimi Vaziyet Planı

Şekil 5.31. Dicle kent yerleşimi konut planları (Zemin & Üst Kat)

Kooperatifler Birliği olup, kendi bünyesi içinde 8 tane kooperatifi üye olarak barındırmaktadır. İkincisi ise, 1988'de Güneydoğu Kooperatifler Birliği olarak kurulup, daha sonraları adını Diyarbakır Kent Konut Yapı Kooperatifleri Birliği olarak

değiştirmiştir. Bu kooperatif birliğinin 2196 tane üyesi olup, bünyesinde 17 tane kooperatif barındırmaktadır*.

Diyarbakır'daki kooperatifler, kent yerel örgütleri gibi, ekonomik ve teknik yetersizlikler nedeniyle, kendi içlerinde büyük sorunlar yaşamaktadır. Her ne kadar kent ölçeğinde iki tane kooperatif birliği gözüküyor olmasına karşın, kent özeli için geliştirmeye çalıştıkları veya örnek teşkil edebilecek konut uygulamaları yoktur** . Şu ana kadar üretmiş oldukları konutların verileri dahi ellerinde bulunmamaktadır. Kentin gelecekteki alacağı yerleşme dokusu açısından büyük önem taşıyacak olan planlı ve iskana ayrılmış alanlarının olmayışı, kooperatifleri anlık kararlar sonucu yerleşme yerlerinin tespiti yoluna yöneltmiştir. Bu nedenledir ki, her kooperatif tekil olarak kendi başının çaresine bakarak, sorunlu arsalar üzerinde konut yapımı yoluna gitmiştir. Diyarbakır'da faaliyet gösteren kooperatiflerin iyi bir örgütlenme işleyişi içinde olmayışları, onları çok düşük düzeylerde konut üretmelerine yol açmıştır.

Türkiye kooperatifçiliği içinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kooperatifçilik payı % 2'dir*** . Bu oran Türkiye ortalamasının çok altındadır. Özellikle Diyarbakır'daki kooperatifleşme potansiyeli, örnek alınan (Denizli, Konya ve Kayseri) birkaç ille kıyaslandığında, çok düşük düzeyde kalmaktadır (Bkz. Çizelge 5.29).

Çizelge 5.29. Diyarbakır'la beraber seçilmiş üç ilin konut kooperatifleşme düzeyleri

İLLER	Kooperatif Adedi	Üye Sayısı
Diyarbakır	161	8.664
Denizli	632	25.940
Kayseri	926	44.429
Konya	1498	60.205

Kaynak: Diyar Konut, Güneydoğu Yapı Kooperatifler Birliği Haber Bülteni, Yıl.1, Sayı 1, Ocak 1994, s.4

* Güneydoğu Yapı Kooperatifler Başkanıyla Yapılan Görüşme, 20.1.1996, Diyarbakır

** Dicle Kent Kooperatif Başkanıyla Yapılan Görüşme, 20.1.1996, Diyarbakır

*** Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Verileri, 14.5.1992

Ünlü mimar Stirling'in 1970'lerde İngiltere'de yaptığı "Runcorn Evleri" kullanıcılar tarafından protesto edilerek terk edilmiştir. Bu olumsuzluğu ortaya çıkaran nedenlerin başında mahremiyet, aşırı yoğunluk, malzeme çeşit yokluğu, ses ve ısı gibi sorunların yeterli düzeyde çözülmemiş olması öne sürülmüştür (Dülgeroğlu, 1995, s.75).

Konutlarda, günümüzün çağdaş yaşam ve toplumsal değişim süreci içinde, plan şemaları ile büyüklükleri değişse bile amaç; "tarihsel gelişim içinde mekan değeri, insan değeri gibi geleneksel değerlere bağlı kalınarak, bugünkü doğa ve toplumu, yeni bir doğa ve topluma dönüştürme çabasıdır. Yöresel malzeme kullanımı, toplumsal ve kültürel özelliklerin yansıtılması, iklim ve doğaya uygunluk, bu yapı grubunun parçası olduğu, uydu kentin mimari özellikleridir" (Dülgeroğlu, 1995, s.77).

Dicle kentin ilk uygulama etabı olan 55 hektarlık alanda, brüt yoğunluk 90 kişi/ha olarak planlanmıştır. Bu alanda 1000 konut yer alması ve 5 bin kişinin ikamet etmesi öngörülmüştür. Belediyenin bu toplu konut projesindeki hareket noktası; yıllardan beri imar yönetmenlikleri üzerinde yapılan değişikliklerle suriçi ve surdışı yerleşim alanlarının yaşanmaz hale getirildiği görülmüş. Bu vesileyle, belediye, yeni iskan alanlarının açılmasına olanak vererek, Dicle Kent Konut Kooperatifi'nin Diyarbakır konut talebini karşılamada etkin bir potansiyel olacağını düşünerek, projenin bölgede örnek olmasını hedeflemiştir.

Yap-satçılar ise kooperatiflerden farklı olarak, konut üretimlerini genellikle "Yenişehir ve Ofis" gibi yerleşme bölgelerinde icra etmektedirler. Kendi evini bizzat kendisi tarafından yapma istemi, daha çok imar planlarına aykırı veya altyapısı olmayan bölgeler içinde yapılmaktadır.

BÖLÜM VI

6. “GAP” SONRASI SÜREÇTE DİYARBAKIR’DA KONUT TASARIMINA ETKİ EDECEK KRİTERLER

Güneydoğu Anadolu Projesi, işlev ve hedefleri farklı olan projeleri kendi içinde barındıran ve GAP Bölgesi’nin sosyal, ekonomik ve fiziki bir değişimin olabirliliğini öngörmektedir. Sulamanın tarıma yansıyan yüzüyle birlikte, “artık değer”in ekonomik yapı içinde yoğunlaşması; mekan ve yakın çevrenin yeni bir şekil içinde düşünülmesinin koşulları ortaya çıkacaktır.

Ülkemizde, erken Cumhuriyet döneminde, 70’li yıllarda ortaya çıkan yerleşim sorunlarının sonuçlarından; GAP’tan dolayı, Diyarbakır ve yakın çevresi için bir çıkarım elde etmeliyiz. Diyarbakır ve GAP Bölgesi’nde, yöre halkının ilgi ve toplumsal alışkanlıklarına uygun, bölgenin gelecekte etkisi altında kalacağı fiziksel değişimin (tarım, sanayi, kentsel büyüme, hizmetler sektörü vb.) niteliklerini çok iyi belirlemeliyiz. Böylece, geçmişte denenmiş çözüm ve sorunlara yaklaşım ilkelerini sorgulama şansımız ortaya çıkacaktır. Kent ölçeğinden konut ünitesi ölçeğine kadar olan yerleşimler için hedef ve politikalar saptama fırsatımız olacaktır.

GAP projeksiyonları, beklentilerimizin sonucu olarak; çevre ve yerleşim dokusu oluşturmada, konut olgusuna yaklaşımda çeşitli düzeylerde kriterleri ortaya çıkaracaktır. Ortaya çıkacak verileri mevcut koşullarla değerlendirdiğimizde, şu kriterler belirlenebilir (Pulat, 1991, s. 255):

1. Politik Kriterler,
2. Ekonomik Kriterler,
3. Örgütlenme Kriterleri,
4. Teknolojik Kriterler,
5. Mekansal Kriterler.

Etki alanları farklı olan disiplinler; kendi yaklaşım felsefeleri içinde, bu kriterleri kendilerine göre ifadelendirerek, sınırlarını ortaya koyabilmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ana hedefleri içinde olmamakla birlikte, bölgenin Diyarbakır ve benzeri kentlerinde, yıllardan beri birikmiş olan konut sorununun çözümü için koşullar yaratacak ve aynı zamanda da yeni yerleşim alanlarının açılmasına fırsat verecektir. Temel düzeyde gözardı edilmiş olan tasarım kriterleri, bu yeni yapılanma süreci içinde, çevresel boyutta mekansal sorunları yaşamamak için göz önüne alınmalıdır.

Yeni konut yerleşimlerinin iç mekan çözümleri ve kamusal alanla ilgili ilişkilerinde yöre halkının kültürel tercihleri ve geleneksel yaşam biçimleri, çözümlerde ifadesini bulmalıdır. Konut boyutları, standart alışagelmış plan çözümleri yerine (Bkz. Şekil 5.30) kullanıcının farklı sosyal özelliklerine ve temel gereksinimlerine yanıt verebilecek şekilde çeşitlilik gösterebilmelidir.

Halk tabakaları arasında anlamı olan imgeler ve değişebilen toplumsal değerler; değişmekte olan yaşam şeklinin birer belirtisi olarak ortaya çıkmaktadırlar (Ünlü, 1986, s.22). Ancak, değişimin kaçınılmazlığı karşısında, "Mısır Asvan Projesi" örneğinde olduğu gibi (Bkz. Bölüm IV), bazı geleneksel değerler, konut ve yakın çevresinde yaşatılmak istenilmiştir.

GAP Bölgesi Diyarbakır özelinde, kullanıcıların konutla ilgili temel istemleri belirlendikten sonra, istem ve tasarım ikilisi devreye sokulmalıdır. Sağlıklı kararların alınması için, GAP öncesi "Master Plan" hedef ve varsayımlarından yola çıkarak, kentsel yerleşim planlama ilkeleri belirlenebilir. Ancak, o zaman tasarım kriterlerinin anlam kazanabildiği bir planlama süreci oluşabilecektir.

Diyarbakır ve yakın çevresinde konut ihtiyacının ortaya çıkmasında şu faktörler belirleyici olabilir:

1. Mevcut konutların nicelik-nitelik yetersizliği ve de GAP'ın yaratacağı istihdamla beraber yeni konut yapımına ihtiyaç olacaktır,
2. Diyarbakır ve yakın çevresindeki tarım arazilerinin doğrudan sulama barajlarının etki alanları içinde kalacak olması, bölge içi/bölge dışı göçleri; bu veya buna benzer kentlere

doğru yönelmesine neden olabilecek. Böylece; bu nüfussal hareketler, bölge ve Diyarbakır özelinde belli bir zaman aralığına kadar bir hareketlilik içinde olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin gelişme fonksiyonları "Master Plan"da hedeflendiği gibi, bölge ve Diyarbakır özelinde, arzulanan düzeyde bir gelişme gösterebilirse; kent ve yakın çevrelerindeki arazilerin sulamadan etkilenme özelliklerine göre, mevcut veya yeni yerleşim üniteleri bu etkinin kapsamına göre nitelikler kazanacaktır. GAP'ın alt yapı hizmetlerinin bitmiş olarak devreye girmesiyle, Diyarbakır ve GAP Bölgesi'nin öteki kentleri; şu önemli gelişmelerle karşı karşıya kalabilir:

1. Diyarbakır ve bölgenin öteki kentlerine göç edeceklerin konut taleplerine cevap verebilecek ve de mali güçlerine uygun konutların yapımı için kamu ve özel sektör; GAP'ın gelişimiyle birlikte kendi kapasite ve üretkenliklerini önemli ölçüde arttırabilecek,
2. Kırsal bölgelerden kentlere gelenlere; GAP'ın devreye girmesiyle, yeni istihdam olanakları sağlayan faaliyet ve finansman projeleri uygulanarak, dar gelirlinin konut sahibi olmada ödeme gücü kolaylaşabilecek,
3. Önümüzdeki yakın bir zamanda, GAP'ın devreye girmesiyle Diyarbakır'da yoğun bir konut yapımı, iskana uygun olmayan gecekondu semtleri ve kırsal kesimden gelenler için uygun yerleşim alanları bulma birer sorun olarak ortaya çıkabilecek. Bu nedenle, ortaya çıkacak çoklu çözümlerden bir tanesi olan, yani alt yapısı sağlıklı bir şekilde çalışmayan mevcut gecekondu bölgelerini mümkünse top yekun bir yıkıma maruz bırakmadan, ıslaha tabi tutmak ve böylece bu tür yaklaşımlarla; GAP'ın ekonomik ve kentsel gelişme trendine uygun seçeneklerden bir tanesi de kendiliğinden ortaya çıkmış olacak.

Dünyada veya gelişmekte olan ülkelerde niteliksiz olarak kabul edilen konutları "yıkma hareketi" şunu göstermiş ki, kullanıcıların sosyal istemleri doğrultusunda mevcutları ıslah edilmeden yapılan konut yıkım hareketleri, beraberinde daha büyük sorunlar getirerek, yeni çöküntü bölgelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Payne, 1977, s.69).

Konut ihtiyacını belirlemede veya belli ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkan nitelikli konutlara tasarım kriterleri oluşturmada en büyük sorun, insanların belirsiz ve bazen de ölçümü zor olan ihtiyaçlarını, birtakım fiziki standartlarla mukayese etmektir. Standart veya ortaya

ıkan yaklaşımların kullanıcılar tarafından kabulü çok uzun sreler almakta, bazen de olumsuzluklarla sonuçlanabilmektedir (Brierly, 1993, s.45).

Gelişmekte olan lkelerde konutu tüm yönleriyle bir filtrasyon içine soktuğumuzda, karşımıza formel (kurallı) ve enformel (kuralsız) konutlaşma olgusu çıkmaktadır. Bu iki zıt kavram arasında çatışma ile uzlaşmanın çok iyi tahlil edilmesi, ses getirecek konut politikalarının üretilmesine katkı sağlayacaktır. Fakat; gelişmekte olan lkelerde, bu olgu gerekli düzeyde yankı bulmamaktadır (Baer, 1991, s.79). Bu düşünceden hareketle; Diyarbakır'ın GAP içindeki önemini idrak ederek, yerel yönetimlere veya yetkili kuruluşlara, mevcut konutların kapasiteleriyle ilgili yeni yaklaşımlar veya yeni çözüm önerilerini gtrebilmeliyiz.

Mimari rn veya ortaya çıkarılmak istenen yerleşim ünitelerinin varlığı, öncelikli olarak kullanıcının faydasına dönük bir anlam taşımaktadır. O halde, mimari ürünün değeri, o ürünün faydasını, yanı belli bir ihtiyacının giderilme duygusunu ifade eder. Bu nedenle, mimari ürünün değeri bireyden bireye veya gruptan gruba göre değışebilmektedir (Sey ve Tapan, 1976, s.33). Diyarbakır için ileriye dönük konut kriterleri ortaya koyduğumuzda, GAP'ın toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde yapacağı etkileri göz önünde bulundurmamız, bize sağlıklı çözümler bulmada yol gösterecektir.

Ülkemizde araştırma ve geliştirme (AR-GE) projelerinin dönemsel veya sürekli olmayan bir yapıda olmasından, belli olgulara kriterler ne sürmek zorlaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki araştırmalarsa uzun periyotlara yayılarak yapılmaktadır. Fakat; bizdeki araştırmalar yapıldıkları dönem itibariyle sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, mevcut verilerden hareket edeceksek; Diyarbakır kentinin ekonomi, nüfus ve toplumsal yapısını çok iyi tahlil etmeliyiz. Ondan sonra, konutun kent düzeyindeki nitel ve niceliksel özellikleri için bir önerme yapmanın doğru olabileceğini düşünmeliyiz.

GAP Bölgesi veya kentler ölçeğinde, ekonomik ve toplumsal yapının hiyerarşik bir düzen içinde gelişmesini gösterebilen veriler yetersiz olmakla birlikte; GAP'taki gelişmeleri gözlemleyerek, ortaya çıkabilen sonuçları anlamak mümkündür.

İktisat Hoffman, gelişmemiş bir ülkeyi veya o ülkenin bir bölgesini şöyle tasvir etmektedir; gelişmemiş bir ülke veya bölge, kendi fakirliğı ya da ekonomik yetersizliğini

kökünden söküp atma olanağına sahip değildir. Ulaşım ve iletişim sistemleri yetersiz ya da mevcut ağları çok düzensizdir. Genellikle fabrikalardan ve tarım aletlerinden yoksun bir şekilde üretim yapabilmektedir. Teorik ve pratik alanda yeterli derecede yetişmiş ve kalkınma sürecine katkıda bulunabilecek durumda olan pek az imkana sahiptir. Az gelişmiş ülke ve bölge herhangi bir şekilde bir zenginliğe sahipse, bu zenginlik çoğunlukla birkaç kişinin veya grubun elinde toplanmıştır (Hoffman,1962, s.33-34).

Hoffman'ın açıklamaya çalıştığı gelişmemişlik olgusu, bugünkü koşullarda GAP Bölgesi'ni artık tanımlamamaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi, fiziki özellikleri ile kalkınma planlama aşamalarının ortaya koyduğu sonuçlar itibariyle, çizilen tabloyu tümünden geçersiz kılacak bir aşamada olup, 2005 yıllarına doğru master planda ortaya koyulan hedeflerine ulaşabilme gayreti içindedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi, siyasi içerikli kararların Diyarbakır ve bölgede yarattığı ekonomik olumsuzluğu, sınıflar arası çelişkileri yok edebilecek fiziki bir güce sahiptir. Bu nedenle, GAP'ın fiziki uygulama aşamasına getirilmesi ve çağdaş yaşamın bireye sunacağı yeni koşullar bölgede, çevresel ve toplumsal boyutta yenileşmeye veya değişmelere katkı sağlayacaktır.

Değişimler, geleneksel değerleri yok eden veya değerleri etkisizleştirici bir oluşum içinde olmamalıdır. Bu tür ikilemlerde, temel gaye, geleneksel çevrelerin özü, korunmuş bir şekilde çağdaş yaşam içerisinde yeniden formüle edilebilme koşulları taşınmalıdır (Samizay ve Kazimee, 1993, s.235).

Geleneksel değerleri savunmadaki gaye, geçmişin ilkel ve içine kapanık kurallarını günümüzün çağdaş değerlerine hakim kılmak değildir. Amaç, yüzyılların birikimiyle farklı ulus ve kültürlerin bulundukları çevrenin fiziki ve sosyal koşullarını dikkate alarak, inşa ettikleri kent ve yerleşim dokularında kullandıkları kriterleri, günümüzün çağdaş yerleşimlerine aktarabilir sorusuna cevaplar arayabilmektir. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin sonuçları, Diyarbakır ve bölgenin öteki illerinin kentsel dokuları üzerinde değişime yönelik yapacağı etkiler, sınırları çizilmiş mutlak bir süreci kapsamamalıdır. Yoksa, süreklilik gösteremeyen değişim, sosyalleşmede bir durgunluk ve çevresel boyutta bir bölünmüşlük yaratacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi sonuç ve ortaya koyduğu ilkelerle, mimari anlamda bir pota içinde analiz edilmelidir. Böylece, Diyarbakır ve öteki kentsel yerleşimlere yeni bir anlayış getirilmelidir. Projenin ortaya koyacağı yeni gelişmeler sayesinde, mekansal tasarımlarda yenilikler kendini kısa bir süre içinde gösterecektir. Geleneksel malzemelerle, yeni malzeme türlerinin ortaya çıkması, tasarımda esneklikler meydana getirecektir.

Halk mimarisi, yerel etmenlerin etkisi altında gelenekselleşen anonim bir tasarım süreci içinde oluşan mimari şeklinde ifade edebilmektedir (Erpi, 1991, s.72). Özellikle, geçmişte bölgeler ve yerleşimler arası iletişim yetersizliği, geleneksel değerlerin uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Artık, gelişen teknoloji, toplumlar arası iletişimi arttırarak, böylece bilgi aktarımının her yere ulaşmasını hızlandırmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi’de sonuçları itibariyle, bu hızlanmaya yeni bir ivme kazandıracaktır.

Diyarbakır kent bağlamı özelinde “konut” için yeni tasarım kriterlerinin ortaya çıkmasında, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin inşaat sektörüne sağlayacağı malzeme, teknik ve fikirsel birikim; ortaya çıkacak bu yeni yaklaşımlara büyük bir katkısı olacak:

1. İnşaat sektörü alanında; bugünkü yapı malzemeleri üretimini katlayabilecek miktarda üretim artışı olacak ve bölgenin fiziki koşullarına uyum sağlaması öngörülmesi gereken bu malzemelerle birlikte yeni tasarım kriterlerinin oluşmasına zemin hazırlanacak,
2. “GAP Master ve Hareket Planları”nda, bölgede hedeflenen istihdamın büyük bir oranı yapı sektörü alanında iş olanağını bulacaktır. Bu da, konut üretimini hızlandıracak gibi, konut talebine belli bir oranda cevap verebilecek bir durum yaratacak,
3. GAP’la birlikte bölgesel yapı malzemelerinin kaynakları aktif olarak devreye sokulacak. Yüzyıllardan beri kullanılmakta olan geleneksel yapı malzemeleriyle (taş, ahşap, vs.) mimaride ortaya çıkmış olan rasyonel çözümlerin etkisi; çağdaş mimari çözümlere yansıtılarak yeni yaklaşımlar ortaya çıkacak,
4. Bölge yıllardan beri birtakım kentsel olumsuzlukları yaşamaktadır. Buna karşın; GAP’ın sağlayacağı ekonomik girdiler sayesinde, bölge; kent ve çevre planlaması açısından çağdaş bir yapıya kavuşabilme şansı elde edecek.

Güneydoğu Anadolu Projesi, bugün alt yapı sistemleriyle, tümünden bitmiş bir aşama içinde değildir. Buna karşın; bölge yoğun bir iç göç olgusunu yaşamaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yapımına aktarılan parasal kaynakların zaman zaman kesintiye uğraması, kent ve yerleşimlerin gelişmesinde belirsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu olumsuzluklara karşın; Diyarbakır'a yönelen ve resmi verilerle tespit edilmeyen bir iç göç vardır. Her ne kadar, Diyarbakır üzerinde yoğunlaşan iç göçte bölgesel olaylar, etken bir faktör olarak gözükse de, GAP'a bağlanan beklentilerin varlığı da yadsınmayacak derecede büyüktür.

Bugün, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tam kapasite ile üretim düzeyine varmamış olmasından, ekonomik verimin kentlere ve göç eden insanlara yansması mümkün olmamaktadır. Bu da, kente gelen insanların, kentin fiziki gelişimine bir katkıda bulunamadan, çöküntü bölgeleri içerisinde barınma ihtiyaçlarını çözebilme girişimi içinde olmalarına neden olmaktadır. Diyarbakır kent merkezi, bölgenin kent merkezleri arasında en çok göçe maruz kalan kentlerin başında gelmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi tali projeleriyle aktif üretime geçtiğinde, kente yönelen göçte yoğun bir artış meydana gelecektir. Bu dönemde ortaya çıkacak göç olgusu, kırsal nüfusun yeni istihdam olanakları yakalaması şeklinde yoğunluk kazanacaktır. Bu olgudan hareketle, düzensiz kentleşmenin önüne geçmek için kullanıcıların toplumsal yapı ve beklentileriyle uyum sağlayacak ve çevresel kriterlerle tasarım kriterlerinin bir arada olabileceği yeni yerleşim alanlarının iskana açılması gerekli olacaktır. Bu yeni yerleşimlerin fiziki çerçevesine çizilecek olan "nüfus yoğunluğu" büyük bir önem kazanacaktır.

6.1. Ailelerin Mekansal İhtiyaçları

Güneydoğu Anadolu Projesi, Diyarbakır ve bölge kentlerinin ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarına yapacağı katkılarla, bu yeni yapılanma içerisinde ailelerin mekansal ihtiyaçlarında bir farklılık ortaya çıkaracaktır. GAP'ın bölgeye getirmeyi hedeflediği ekonomik katkı ile kentsel büyüme hedefleri, sorunlu olan bazı kentlerin sorunlarını hemen çözebilme koşullarını yaratamayabilir.

Güneydoğu Anadolu Projesi kentsel gelişme hareketi içinde, konuta yapacağı nitelik ve nicelik yönündeki etkileri bölge için büyük bir önem taşımaktadır. GAP'ın kısmı uygulamaları göstermektedir ki, projeler nitelikleri itibariyle, kent kullanıcıları ile kentte

gelecek aileleri farklı düzeylerde etkileyecektir. Bu etkiler, zamanla mekana yönelik ortaya çıkacak düşünceleri belirlemede rol alacaktır.

Konut niteliği ve büyüklüğünü belirleyen faktörler, ekonomik ve sosyal özellikler taşıdığı gibi, hane halkı sayısı ile doğrudan bağlantısı vardır (Block, 1961, s.78). GAP Bölgesi'nde hane halkı ortalaması 7-8 kişi arasında değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, Diyarbakır'da konut tasarım ve üretim süreci öncesinde, hane halkı büyüklüğü hakim bir öge olarak etkisini sürdürecektir. Konutu kurumsal bir kimliği taşımaya yönelen veya onu ayakta tutan değerlerin başında, çevre, mekanın işlevi, komşuluk ilişkisi vb. öğeler gelmektedir. Konut yalnızca bir strüktürden oluşan veya karmaşık bir dizi içinde oluşturulmaya çalışılan amaçlar için inşa edilmemiştir.

Binanın bir parçası olarak algılanan “ev” veya “konut”, kültürel ve yaşamsal bir birlikteliğin, zaman diliminde değer bulduğu bir olgudur. Onun değeri, onu yaratan kültürle eş anlamlıdır (Hassan, 1978, s. 209).

Konut olgusunda yaklaşım ve oluşumların varlığını belirleyen etmenler dizisi, tekil düzeyde konutu veya alanını tasarlamaktan daha önemli olarak gözükmektedir. Kullanıcıların dış faktörlere bağlı olarak, temel ihtiyaçları ve mekana dair pasif yaklaşımları bulunduktan sonra, tasarım süreci başlatılmalı (The Aga Khan Program, 1982, s.100-102).

Bugün, Güneydoğu Anadolu Projesi paketini oluşturan çok sektörlü karar mekanizmaları, gerekse bir sektörü veya ona bağlı gelişebilecek alt sektörler grubu; mekan boyutunu soyutlayarak, büyümeyi ve kalkınmayı salt ekonomik ölçütlere bağlı olarak açıklamaktadır (Eraydın, 1987, s.169).

“GAP Master Planı”nda bölgeye yönelik temel hedefler, beklentiler ve öne sürülen senaryolar, salt ekonomi ve onun üretim boyutu üzerinde odaklanmıştır. GAP nedeniyle ortaya çıkabilecek mekansal kriterler ile yerleşimlerin nitelikleri, proje bağlamı içerisinde yeterli düzeyde tarifini bulmamaktadır. Master planın genel kurgusu, hep bölgenin fiziki boyutunu ilgilendiren ekonomi sektörlerine yönelik projeler üzerine kurulmuştur. GAP'ın mekansal bağlam üzerindeki etkileri ekonomik ve fiziki ölçütle düşünülmeden, bu etkilerin

gölgesinde kalması, işin başında düşünülmesi gerekli konut politikalarının üretilmesini ikincil bir plana atmıştır.

Konut politikası ve tasarım kriterlerinin belirlenmesinde ön koşul olarak, bölge ve yerleşim yerlerinin kendi koşullarına uygun “konut tipolojileri”nin tespit edilmesinde büyük yararlar vardır. GAP’ın çevreye yapacağı etkileri de göz önünde bulundurarak, konut tiplerinin çevresel etmenlere yanıt verecek şekilde tasarlanmalıdır. Diyarbakır iklimi açısından, konutların yazın en az ısı kazanımı, kışında en az ısı kaybı şeklinde olması hedeflenmelidir. Çünkü, günümüzde yapılan konutların büyük çoğunluğu tarif edilen nitelikleri taşımaktan çok uzaktır. Konut yerleşimlerinin, mevsime ve günlük ısı değişimlerine uyum sağlayacak şekilde tasarlanması arzulanan şeydir. Konut(lar)ın cephe oluşumlarında ısıyı önlemek için minimum düzeyde açıklıklar, hacimsel boyutta da gölge sağlamaya yönelik elemanlarla kurgulanmalıdır. Güneye açılan pencere açıklıkları, güneş kafesleriyle korunmaya fırsat verecek şekilde olmalıdır.

Ülkemiz konut politikası literatüründe geliştirilmeye çalışılan “halk konutları” kavramı bileşkesinde elde edilmeye çalışılan konut model ve tasarım ilkelerinin koşulları farklı olabilen yerleşim bölgelerine aynı kriter ve yaklaşımlar içinde uygulandığından, arzulanan hedeflere varılmada zorluklar ortaya çıkmıştır.

Homojen bir topografya olamayacağına göre, olaya yerel ölçeklerde yaklaşmanın birçok yararları, yapılan benzer çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Pulat, 1995, s.272). Ülkemizde kullanıcıların genel istemlerini birarada uzlaştıran ortak bir konut nüvesine ulaşmanın tartışmaları hala devam etmektedir.

Kentsel gelişmeyi sürekli kılabilmek, kentin tarihiyle beraber taşıdığı kimliğini yeni gelişmeler ölçeği içinde iyi tanımlanmasıyla olanaklıdır. Çünkü, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin yapısal değişim üzerinde yapacağı etkiler, salt kent merkezleriyle sınırlı tutmanın olanağı yok gibidir. 1990 sayımına göre, GAP Bölgesi’nde nüfusun %50’si kent merkezlerinde yaşamaktadır. GAP projeler grubunun tamamlanmasıyla, kent merkezlerinde yaşayacakların oranı %50.5’in üzerinde olacaktır. Bu nedenle, yerel örgütlerin yeni bir organizasyon kimliğine kavuşarak, konut üretimleri üzerinde etkilerini geliştirebilmelidir.

1964'te çıkan bir yönetmenlikle, belediye imar sınırları dışında kalan ve imar yönetmenliği olmayan yerlerde, belli standartlardaki projelere göre imar edilen yapıların halk konutu olarak isimlendirileceği ifade edilmiştir. Halk konutları, asgari ve orta düzeyde olmak üzere iki sınıf içinde nitelendirilmiştir. Birinci için faydalı alan olarak 69.3 m² ve ikincisi için ise 100 m² olarak ifadelendirilmiştir. Bu yönetmenliğe 1967 ve 1968'de bazı değişiklikler getirilmiş ve daha sonraları arzulanan amaca ulaşmadığından dolayı, ortadan kaldırılmıştır. O zamandan bu yana, konut standardı için herhangi bir sağlıklı gelişme olmamıştır.

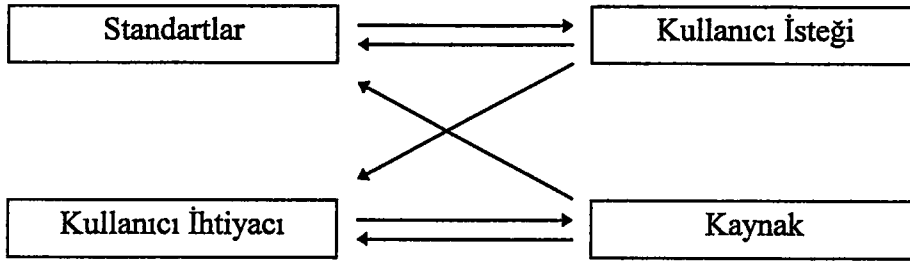
Konut standartlaşmasının zorunlu bir olgu olmasına karşın, konut sektörü için aktif olarak her düzeyde rol almış olanlar, bir uzlaşmaya varmakta zorlandıkları gibi, konuyla ilgili herhangi bir bilimsel çalışmada yok gibidir (Bayazıt ve Aksoy, 1986, s.145-146).

Standartlaşma belli olgu ve deneyimlerin yaşanarak, elde edilen verilerin bir formül bütünü içinde sürekli bir şekilde kullanılabilme sürecidir. İlkel toplumdan günümüz toplumuna kadar, toplumsal dinamizm içerisinde pek çok insan eylemi bilinçli veya kendiliğinden (spontane) ya da töreler biçiminde standartların ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynadığı görülmüştür (Aykut, 1978, s.13). Dünyada her ulusun kendine özgü alfabeler yaratmış olmaları, kendi söylemlerini bir standartlaşma prensibi içerisinde hayata geçirebilmiş olmalarının en iyi uygulamasıdır (Berköz, 1972, s.66-72).

Alfabe üzerindeki verilen örnek, ulus ölçeğiyle sınırlı standartlaşmayı tanımlamaktadır. 18. yy'ın sanayileşme sürecine girmesiyle, standartlaşma yeryüzünde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Üretilen birçok ürün, üretim süreçleri içerisinde belli normlara kavuşurken, özellikle kullanıcıların istek ve temennileri doğrultusundaki standartlaşmalarda yoğunluk kazanmıştır (Bkz. Şekil 6.33). Standartlar kavramının değişmesi, yani bu kavramın hangi etkenler altında nasıl ve ne şekilde değiştiği önem kazanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgenin yıllardan beri alışık olmadığı sosyal, ekonomik ve kültürel değişim ile teknolojik gelişmelerin yaratacağı "artık değer" in bölge halkının alışkanlıklarına getireceği değişim önem arz etmektedir. Tarım ve sanayi sektöründeki gelişmeler, yerleşim dokularında radikal bir değişim getirmese bile, yeni standart ve

tasarım kriterlerin olmasını zorunlu kılacaktır. Standartların bağlı olduğu değişkenlerle değişmesi belirli bir zaman ve yerle ilişkilidir.

Şekil 6.33. Kullanıcı ve standartlaşma arasındaki ilişki

Ekonomik ve teknolojik koşullarda, kabul edilebilirlik seviyesinin bir ölçüsü olan standartlar, genelde ekonomik, teknolojik ve toplumsal koşulların değişmesine bağlı olarak da değiştikleri ileri sürülmektedir. Böylece, kullanıcı istekleri standartlarının ortaya çıkış ve değişimindeki etkisinin ihmal edilmeyeceği kabul gören bir olgudur (İnceoğlu ve Berken, 1972, s.75-78)

Güneydoğu Anadolu Projesi, taşımakta olduğu niteliğinden dolayı, bölgede ve bölgenin kentlerinde, konut birimleri üzerinde yeni yaklaşımlarla “standartdizasyon kavramı”nı gündeme getirecektir. Bölgede büyük oranda özelliğini yitirmekte olan ataerkil aile yapısı ve feodalite ikilisinin birlikte tartışılması, gelecekteki konut yaklaşımlarının çerçevesini belirleyecektir.

Standartlar düzenin ortaya koyacağı yapı elemanları, insan gücüyle yerine koyulabilecek bir düzeyde olabilmelidir. Bu yaklaşım, Güneydoğu Anadolu Projesi’nin ilk yıllarında, yeni yerleşim dokuları üzerinde, konut yapmak isteyenler için büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, bölge halkının ekonomik düzeyi, ülke ortalamasının çok altında olan bir orandadır. Ama; bu demek değildir ki, bölgede konut üretimi hep insanın fiziki gücüyle paralel olarak sürecektir.

Bayazıt ve Aksoylu, “konut olgusu”nda tasarım ve standart kavramını şöyle açıklamaktadırlar; “Yetkililerce veya töreyle yahut kamunun kabulüyle örnek olarak

konulan bir gaye için, genellikle uygun ve yeter sayılan derecede malzeme, karakter, nitelik ve benzeri özellikler” (Bayazıt ve Aksoylu, 1986, s.145). Geçmiş dönük ve iletişim ağlarının çok yoğun olarak yaşanmadığı dönemlerde, yöresel değerler ile çevre faktörü konut standardı ve tasarım kriterinde hakim öge olarak yüzyıllarca etkisini sürdürebilmiştir.

Ancak; günümüzün yerleşim dokularında yetersiz olan ekolojik, kültürel ve psikolojik faktörler, kullanıcıların inşa edilen çevrelerde başarısızlığına neden olmuştur (Karaman, 1983, s.15). Bölgede ve özellikle Diyarbakır kent özelinde, gelişme gösterecek olan konut olgusu için yeni tasarım kriterleri geleneksel mimarideki uygulamalardan esinlenilebilmelidir. Bu da, belli oranlarda günümüzün çağdaş yaşamında kullanıcıların mekansal taleplerine bir yanıt bulmada yol gösterici olacaktır. Diyarbakır kentsel yerel yerleşim dokusu gözlemlenildiğinde, eko-sistem bağlamı içerisinde kullanıcılar fiziksel çevreyi ve aralarındaki her türlü karşılıklı ilişkiyi, uyum içinde mekanlarına yansıtarak, sürdürebilen yerleşim dokularını oluşturabilmişlerdir.

Ailelerin mekansal ihtiyaçlarını olması gereken düzeyde karşılamının verilerini oluşturan standart kavramı, amaçlanan veya asgari düzeyde olması gereken bir yaşam kabulünün fiziki alt sınırını ifade etmektedir. Mekansal ihtiyaç, tasarım kriterleri ve standartlar ülkeler, bölgeler ve alt bölgeler düzeyinde, o yerin ekonomik, nüfus, toplumsal yapı ve ahlaki değerlerine göre değişkenlikler gösterebilmektedir.

1991-1992 yılları arasında “Aile Araştırma Kurumu”na, konutla ilgili yapılan bir tespit çalışmasında (kent sayısı 46, Aile sayısı 6225); halkın % 92.8’i küçük de olsa bir, iki ve üç katlı evlerde yaşamak istemişlerdir. Fakat; ülkemizde şu ana kadar yapılan imar kanunu ve yönetmenliklerinde var olan iki-üç katlı konut üniteleri yıkılarak, yerlerine çok katlı apartmanların yapılması özendirilmiştir (Cansever, 1995, s.13). Uzun vadeli imar planlarının yapılmasındaki sorunlar, kentsel merkezler üzerinde artış gösteren nüfus yoğunluğuyla karşılaşınca, kentlerin fiziki bozulmaları böylece yasal bir durum almıştır.

Dünyada son yirmi yıl içinde dikkate değer bir düzeyde, modern ilkeler doğrultusunda yapılmış konut projeleri, kullanıcılar tarafından kabul edilmemiş ya da projeler sonradan ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle durdurulmuştur. Evrensel olan bu olgunun özündeki olumsuzluk; kullanıcı ve onların ihtiyaçları hakkındaki yetersiz bilgiler ve çevresel

faktörlerin, mekanlardan kopuk bir etmen olarak ele alınmasından kaynaklanmıştır. Tabi ki, bu olgu araştırmacıların, sosyal bilimcilerin ve tasarımcıların ilgisini çekmekte gecikmedi (Al- Noori, 1987, s.1).

Evensel olan bu olumsuz sonuçları, GAP bağlamı içerisinde, Diyarbakır bölgesine indirdiğimizde; hareket noktamız geçmişe dönük olumlu/olumsuz öğelerin analitik bir yaklaşımla irdelememiz olmalıdır. Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgede uzun vadede, ailelerin yapısı üzerinde yapacağı etkilerle ailelerin mekansal ihtiyaçlarını içine alan verileri oluşturabilmeliyiz. Bu nedenle; kentte kırsal bölgeden veya başka yerlerden gelecek aileler ile kentte ikamet eden mevcutların mekansal ihtiyaçlarını belirlemek için, konut özelliklerinin ölçülebilmesi ve gelecekte birtakım önerilerin olmasını sağlamak üzere;

- 1) Kentsel konut mevcudunun hacmi,
- 2) Konut mevcudunun nitelik ve nicelik yönleri,
- 3) Konut mevcudunun kullanılma biçimi,

gibi faktörlerin nesnel bir şekilde ortaya çıkarıldıktan sonra, ailelerin mekansal istemlerine yönelik bir fikir kurgusu ortaya çıkması kolaylaşacaktır.

TMMOB, 1996 yılında, Diyarbakır kent yerleşimi içinde 1072 haneyle sınırlı araştırmasında, ailelerin % 33.1'inin 75m² altında olan konutlarda yaşadıklarını yapılan çalışmayla tespit etmiştir. Kent ölçeğinde göç olgusu arttıkça, konutların kullanım sahası bireylerin aleyhine değişmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri gibi, geri kalmış bölgelerde, aile başına nüfus/oda oranı büyük şehirlere göre farklılıklar göstermektedir. Büyük şehirlerde hane halkı sayısı, geri kalmış bölgeler gibi büyük değildir. Bu nedenle, kişi başına düşen m² oranı artmaktadır (Bkz. Çizelge 6.30). Diyarbakır'da oda başına 1.9 nüfus, kişi başına 8.9 m² alan düşmektedir. İstanbul gibi metropoliten bir kentte ise oda başına 1.3 nüfus, kişi başına da 15.5 m² alan ihtiva etmektedir.

Rıfkı Arslan'nın Diyarbakır Suriçi tarihi kent dokusu içinde, ailelerin mekansal ihtiyaç ve göç sebepleriyle ilgili yaptığı tespit araştırmasında, çalışmanın alanı içine giren ailelerin

mekansal yetersizliklerinin temelinde %60.3'ü ekonomik yetersizlikler ve gelir azlığı etken olarak ortaya çıkmıştır. TMMOB'un 1996 yılı Diyarbakır araştırmasın da Arslan'ın Diyarbakır'da bulduğu sonuçlara paralel sonuçlar bulmuştur. Ekonomik yetersizlikler yoğun olarak yaşandığı için gerçek anlamda ailelerin sosyal yapılarına uygun talep edebilecekleri mekansal ihtiyaçlarını gidermede birçok sorunla karşılaşmışlardır.

GAP Bölgesi'nde, 1994 yılında, Akşit ve arkadaşları tarafından yapılan tespit çalışmasında, ailelerin oturdukları konutlar; gecekondü, müstakil ev ve apartman dairesi olarak tanımlanmıştır. Konutların %8'ini oluşturan apartman dairelerinin bu oranda görülmesinin nedeni (Diyarbakır %29.3 ve Mardin'de % 13.4) örneklem kapsamına giren mahallelerdeki apartmanlaşmadır. Fakat; bölgede çoğunlukta tercih edilen ev müstakil olanıdır (Akşit vd., 1994, s.150-152).

Çizelge 6.30. Konutların kullanım sahası

İLLER	Oda başına Nüf.	Nüf. Başına m ²	Aile Başına Oda	Aile Başına Nüfus
İstanbul	1.3	15.5	3.2	4.0
Ankara	1.5	12.7	2.8	4.2
İzmir	1.4	13.3	3.0	4.2
Adana	2.1	8.3	2.6	5.5
Gaziantep	2.4	8.2	2.2	5.5
Erzurum	2.1	7.9	2.6	5.4
Diyarbakır	1.9	8.9	2.8	5.2

Kaynak: Arslan, R., (1979), Diyarbakır Çevresinde Şehirleşme Hareketleri, Ankara. s.90

GAP Bölgesi'ni meydana getiren kentler arasında, müstakil ev modelinden apartmanlaşmaya doğru kaymanın en fazla Diyarbakır'da olduğu görülmektedir (Bkz. Çizelge 6.31). Diyarbakır'da apartmanlaşma oranı 14.2 iken, bu oran Gaziantep'te 0.6 ve bölge kentleri dışında kalan, Adana'da 2.8, Erzurum'da 6.5 olarak ortaya çıkmıştır.

Apartmanlaşmaya yönelmeyi sağlayan faktörleri, kentin sosyo-ekonomik yapısı içinde değişik düzeylerde incelemek gerekir. Feodal yapıdaki çözülme ve aile yapısının nicel olarak küçülmesi, bu sonuçları doğurmada büyük etken olarak gözükmektedir.

Çizelge 6.31. Konutların İnşa Şekline Göre Oranları

Kentler	Münferit Ev	Bitişik Ev	Ev dairesi*	Apartman Dairesi	Toplam
İstanbul	16.4	24.6	23.5	35.5	100-0
Ankara	13,1	27.3	21.5	38.1	100-0
İzmir	12.1	67.1	12.0	8.8	100-0
Adana	27.5	68.9	0.80	2.8	100-0
Gaziantep	8.0	88.8	2.5	0.6	100-0
Erzurum	5.2	85.3	3.0	6.5	100-0
Diyarbakır	27.1	36.7	22.8	14.2	100-0

Kaynak: Arslan, R., (1979), Diyarbakır ve çevresinde şehirleşme Hareketleri, Ankara. s.89

Diyarbakır ve çevresinde mekansal istem ve ihtiyaçları belirlemede etken olan, geleneksel aile düzeniyle toplumun ekonomik yapısıdır. Çünkü, ailelerin büyüklüğü kent ve bölge düzeyinde, Türkiye'nin ortalaması üzerindeki bir orandadır. GAP, bölgenin sosyo-ekonomik yapısına yapacağı katkılarla, bir değişim sürecinin başlamasını sağlayacaktır. Bölgede, feodal ve geleneksel değerlerin hakim olduğu ailenin sosyal yapısında değişime doğru bir hareket kendiliğinden ortaya çıkabilir. Aile bireyleri arasında bireysel, ekonomik özgürlük ön plana çıkabilecek ve böylece ataerkil düzenin gücü kendiliğinden zayıflamaya başlayacaktır. Buna karşın, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ekonomik, teknik ve toplumsal değişimini hızlandırıcı faktörler bütünü içinde kullanıcıların fonksiyonel olarak kullanamayacağı yepyeni bir konut olgusuyla, onların karşısına çıkmanın faydası hep tartışmalı olacaktır.

* Kullanışı birden fazla aileye müsait olan.

Geleneksel değerleri belli bir zaman aralığı içinde yoğun olarak yaşamış farklı düzeylerdeki toplumlar, mekana duydukları özlem ve onu kullanma şekli arasında birtakım paralellikler vardır. Örneğin, Japonya’da modern yapılaşma ve kentleşme hareketleri hızlı bir şekilde yol alırken, modern konut üreticileri geleneksel konut üretimleri yapan yerel yapımcıları destekleyerek, modern yaşam ile geleneksel yaşam arasındaki uzlaşmanın sürekliliğini sağlamaya çalışmışlardır (Kose, 1993, s.193-194)

GAP Bölgesi veya Diyarbakır’ın ekonomik ve kentleşme hareketlerini göz önüne aldığımızda, yukarıda ifade edilen modeli uygulamanın olanağı yok olduğu gibi, mantıklı bir gerekçesi de yoktur. Çünkü, bizim öncelikli hedeflerimiz arasında, çağdaş kent gelişme ölçütleri içinde geleneksel dokudan bazı tasarım kriterleri alarak, konuta talep duyan kesime konut üretebilmektir.

Konut her toplumda farklı değerler içerisinde anlam ve önemini koruyarak, günümüze kadar gelebilmiştir. Konut, geleneksel değerlerin hakim olduğu toplumsal gruplarda, kullanıcısı için bir yapı olmanın ötesinde, karmaşık ve uzun bir süreç içerisinde süregelen değerlerin iç içe anlam kazandığı bir kurumdur.

Konut oluşum sürecinin nesnel koşullarını belirleyen kültürel ve çevresel faktörler, konut formu ve mekanların ayrışmasının ait olduğu kültürel ortam tarafından geniş ölçüde belirlenir (Oymael, 1990, s.27). Konut öyle bir şey ki, salt uyumak veya birtakım aktivitelerin ötesinde kendisine bir işlev yüklenmiştir. Konut, kullanıcısı için yeterli düzeyde değişime ve adapte olmaya olanak tanınalıdır (Teasdale, 1993, s.246). Gelişmiş ve gelişmekte olan uygulamalar, sonuçları itibariyle şu sonucu ortaya çıkarmıştır: Tekil olarak yapılmış bir konut, tek başına yeterli ve kullanıcısı için bir yetkinlik taşımamaktadır.

Yerleřim bölgelerinde halkın büyük çoğunluğu, arzularını ve sosyal değerlerini ifade edebilecek bir ev istemektedir. Eęer, yerleşim bölgesi içinde yeterli düzeyde sečeneklerin olmaması durumunda, yani fakir bir çevre ve bu fakir çevreyle ilintili öteki olumsuzluklar, insanları mutlu etmekten uzak olacaktır (Al-Noori, 1987, s.3).

Güneydoğu Anadolu Projesi, somut sonuçlarıyla, bireyin ve toplumsal grupların yaşamlarına ekonomik, fiziki ve çevresel boyutuyla girmeye başladığında, çağdaş

Diyarbakır evini oluşturacak yaşam kültürünün evrelerini günümüzün koşullarında hayat bulması için şu ilkeleri mekansal strüktürü içine taşımalıdır:

1. Doğa, çevre ve insana saygı;

“GAP Master Plan”da ifade edildiği şekilde, proje gelişmesini tamamlayabilirse, Diyarbakır ve bölge kent silüetleri yeni bir biçimde şekillenecektir. Kentler yeni konut talepleriyle, yeni yerleşim alanlarının açılmasına olanak sağlayacaktır. Bu yeni yerleşim alanlarının doğa ve çevreye uygunluğu yerleşim alanlarının sürekliliği için, bir fırsat olacaktır.

2. Tutumluluk;

“GAP,” bölge ekonomik yapısına ve kentleşme sürecine uzun vade de katkı sağlayacağından, yeni yerleşim bölgelerinde yapılacak konutların ekonomik olma faktörü ön planda tutulmalıdır.

3. İçten dışa çözüm;

Diyarbakır ve bölgenin öteki kentlerinde inşa edilecek konutların tasarımında işlev ön planda tutularak, kullanıcıların ekonomik güç ve taleplerinin nitelikleri dikkate alınmalıdır.

4. İç-dış uyumu;

İşlev ve çevresel uyum arasında bir paralellik olmalıdır.

5. Gereçlerin en yakın yerden seçilmesi;

Konutlarda maliyeti düşürmek için, yapı malzemeleri bölgenin içinde seçilmelidir. Çağdaş yapım teknik ve malzemeleri kaçınılmaz olarak kullanılacaktır. Ancak; yerel malzemeler de ikinci bir plana atılmamalıdır.

Diyarbakır kentinin mevcut yapısı içerisinde GAP’la birlikte ekonomik ve sosyal yaşamadaki değişimler, feodal yapıdaki kırsal aile yapısını çekirdek aile yapısına dönüştürmesi beklenilmektedir. Bu yeni form içinde, kentte gelmesi beklenen aile modelinin, kent ve yerleşim doku formunun değişime uğramasında etkin bir faktörü olması

beklenilmektedir. Eski yerleşim dokularında, özenle korunan mahremiyet, günümüzde yapılmakta olan yerleşim dokularında ikinci plana atılmıştır. Bölgenin ve Diyarbakır'ın geleneksel aile yapısı göz önüne alındığında, "Güneydoğu Anadolu Projesi"yle oluşacak yeni "konutlaşma" sürecinde sağlıklı bir sonuca varmak için, halkın süregelen değişimlere yenik düşmüş ya da saklı kalmış mekansal istem kriterlerini, yeni yerleşmelerde kullanılmasına fırsat vermeliyiz. Yerleşim alanlarını tasarlarken, kamusal alanların (meydan, yol, sokak vs.) kullanıcılar için ne kadar önemli olduğunun farkında olmalıyız. Özellikle, bölgenin sosyolojik yapısını ve kullanıcının mekanı algılama ve her bir nüvesini anlamlandırma sürecine bakıldığında, konuttaki temel ihtiyaçlar içinde hakim öge olarak mahremiyetin olduğunu tasarımcılar fark edecektir.

Modern kentleşme süreciyle, Diyarbakır suriçi kentinin kimliğini yitirmesi, kentsel formun dikeysel olarak yoğunlaşması, ekonomik koşulların sağlıklı alt yapı hizmetlerine cevap verebilecek durumda olmaması, mahremiyeti ön planda tutabilecek ve yeterli düzeyde kamusal alanları ihtiva edebilecek yerleşim ve onu meydana getiren konutların yapımına şans verilmemiştir.

Ailelerin mekansal gereksinimleri her toplumda farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Ülkeler ölçütünde mekansal ihtiyaçlar, farklı olduğu gibi, bir ülkenin kendi içindeki bölgelerde de farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

Amerika'da bir yatak odası için en fazla 2 kişi; Cezayir'de oda başına 2 kişi, birden fazla oda için standart sayıdan bir fazlası ve 2 oda 5 kişi, 3 oda 7 kişi; Fransa'da cinsiyet ve yaşa göre oda başına düşen nüfus değişmekle beraber, kişi başına asgari düzeyde 12-14m² düşünülmektedir. Yerleşim sorunları farklı bir yapıda olan Gana'da, her barınma birimi için 10 kişi öngörülmektedir. Honkong'da ise, kişi başına 5m² yeterli görülmektedir. Gelişmiş bir ülke olan İsveç'te bir çocuklu aileler için, en az iki, oda ikiden fazla çocuklu aileler için en az 3 oda uygulaması vardır. Japonya 4.2 m² / kişi; Libya barınma birimine 1.2 nüfus/oda; Mısır 5 kişi/oda (bir odalı barınma birimlerinde), 3 kişi/oda (üç odalı barınma birimlerinde); Peru'da 2 kişiye 1 yatak odası ve bir ilave oda; Şili'de 2 kişiye 1 oda veya her kişiye 13 m² alan düşünülmektedir (U.N, 1967, s.80).

Yukarıda ifade edilen ülke standartlarını incelediğimizde, oda ve kişi sayısı arasındaki oranı belirleyen birçok faktör ortaya çıkmaktadır. Bu faktörleri belirleyen olguların başında, ekonomik koşullar, teolojik değerler ve aile yapısının niteliği gelmektedir. Bu nedenle; sabit bir standardı kabul ederek, ülkemiz veya GAP Bölgesi için iyidir demek; çok zor olduğu gibi, çok tartışılması ve incelenmesi gereken bir olgu olarak gözükmemektedir.

Ekonomik gelişmişlik düzeyleri üst noktada olan; fakat toplumsal yapıda geleneksel ve teolojik değerlerin hakim olduğu Birleşik krallıkta; 1 odalı barınma birimlerinde 2 kişi, 2 odalı barınma birimlerinde 3 kişi, 3 odalı barınma birimlerinde 5 kişi, 4 odalı barınma birimlerinde 7.5 kişi, 5 odalı barınma birimlerinde 10 kişi ve bir kişi için en az 5 m² alan istenilmektedir.

6.1.1. Gelir düzeyindeki artışın mekana olası yansımaları

Güneydoğu Anadolu Projesi; bölgede ekonomik, sosyal ve mekansal dönüşümleri makro düzeyde harekete geçirecek, kentleri kendi özellerinde yeni bir yapılanmanın içine sokacaktır. Bu bağlamdan hareketle, bölge ve Diyarbakır özelinin kentsel yapı yerleşiminin GAP'tan dolayı alacağı dönüşümleri irdelemeden önce; Türkiye'nin yerleşim yapısında yaşanan mekansal dönüşümleri algılamakta yarar vardır;

1. Yerleşim sisteminin yaşadığı dönüşümün makro özellikleri,
 2. Yerleşmelerin büyüklük farklılaşması,
 3. Her bir yerleşmedeki mekansal farklılaşma ve büyüme süreçleri,
- olarak sıralanabilir.

Güneydoğu Anadolu Projesi, bölge yerleşim sisteminin dönüşümünü belirleyen nüfus ve tarımsal verimlilik, sanayiyle birleşerek kentsel mekan boyutunda yeni yapılaşma sürecini başlatacaktır.

Ulusal veya bölgesel bir ölçekte, konut üretiminin süreklilik kazanabilmesi ve buna bağlı alt yapı, tasarım kriterleri, kullanıcı istekleri, çevresel veriler ve üretim sektörünün yaratacağı "artık değer" in sağlıklı bir şekilde çalışmasının sosyo-ekonomik yapı üzerinde sonsuz yararları vardır (U.N, 1991, s.1).

GAP Bölgesi şehirleşme hareketindeki nüfusu, 100 binin üzerindeki yerleşim bölgelerindeki toplam nüfus içindeki payı 1990 yılında % 50'den 2005 yılında % 76'ya çıkacağı hesaplanmıştır. "Güneydoğu Anadolu Projesi", yeni iş sektörleri alanı açacağı gibi, mevcutların gelişmesine de katkı verecektir. Bölge ölçeği içerisinde 2005 yılına doğru 3.87 milyon kişiye istihdam koşulları sağlanmış olacaktır.

Bölgenin mevcut durumdaki işsizlik ve kalifiye eleman yetersizliği, ülke ortalamasının çok üstündedir. GAP uygulamasıyla birkaç milyonu aşacak olan istihdamlı nüfus, bölge kentlerinde yerleşim dokularının yeniden şekillenmesinde itici bir rol üstlenmiş olacaklardır. Bu gücün ekonomik ve toplumsal yapı üzerinde oluşacak etkisi, 1990 nüfus sayımında, ortaya çıkan 5.2 milyon bölge nüfusuyla kıyaslandığında, bölgedeki yapısal değişimlerin kaçınılmazlığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Konut sorunu, genel bir bağlamda, ekonomi, sosyal yapı, kültürel değer ve tasarım kriterleri vb. öğelerle çok yakından ilgilidir. Konut sorunlarına sağlıklı teşhis ve çözümler üretebilmenin en iyi yolu, halkın ekonomik düzeyini yeterli bir seviyeye yükseltmek, sosyal sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmak ve çağdaş eğitim için bir politika üretebilmektir. Eğer, bu amaçlara erişilmiş ise bunu halkın çoğunluğunun daha iyi konutlara kavuşması takip edecektir (Beyer, 1969, s.66-67).

Fiziki çevre ve sağlık koşullarını ihtiva etmekten uzak konut yerleşim bölgelerinin var olması, ekonomik yetersizliklerin mekansal boyut örneği içinde dışı vurumdur. Konut ve yerleşim dokularının asgari düzeyde bir kaliteye erişebilmesi, ekonomik kazanç dağılımı içinde bireyin yeterli bir gelir düzeyinde olmasıyla mümkündür. Bu iki etken kavram; bir sistem içinde uygulandığı zaman, arzulanan hedeflere ulaşması mümkün olacaktır.

Buna karşın, dünyada ekonomik gelir düzeyleri benzer olabilen ülkelerin, yaptırdıkları konutlarda bazen aynı nitelik ve kaliteyi bulmanın olanağı yok gibidir. Bu da, ülkelerin uygulamış oldukları konut politikaları ile uygulama şekillerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Mayo, 1995, s.27).

GAP Bölgesi'nin gelir düzeyi ve GSMH içindeki payı, ülke ortalamasının çok altındadır (Bkz. Çizelge 3.19). Bu nesnel gerçeklerin karşısında, "Güneydoğu Anadolu Projesi" bölgenin geleceği için ne kadar büyük bir önem taşıdığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Özellikle, Diyarbakır gibi kentlerin, sulama alanın içinde doğrudan yer almaları, birincil boyuttaki ekonomik ve yapısal gelişmenin, başta bu özellikleri taşıyan kentleri üzerinde olacaktır.

GAP'ın 2005 yılında biteceği varsayımıyla, bölgede 3.8 milyon kişiye istihdam alanı sağlanmış olacaktır. Bölge ekonomisi yılda ortalama % 4.7 oranının üstünde artışlar gösterecektir. 1985'teki DİE araştırmasında, Diyarbakır'da çalışan nüfusun % 71.4 tarım, % 2.8 sanayi ve % 25.8'i hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir. "Güneydoğu Anadolu Projesi"nin aktif üretim içinde yer aldığından, çalışan nüfusun en yüksek paydası, hizmetler sektörü ile sanayi iş kollarında yer alacaktır.

Fiziki alt yapısıyla uygulama sürecine yaklaşan "Güneydoğu Anadolu Projesi", bölgenin şu ana kadar sahip olduğu ekonomik büyümenin katları düzeyinde, bölgede ekonomik bir büyüme sağlayacaktır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bu öngörülen sonuçlarına karşın, kentsel ve ekonomik gelişmeyi belirleyen hakim iş kollarına yönelik yeni politikalar üretilmelidir. Bu politikalar, GAP'ın üretim süreciyle beraber uygulamaya sokulamazsa, ekonomik büyümenin hızını aşacak düzeyde, konut ve yeni yerleşim sorunları ortaya çıkacaktır.

Ekonomik gelişmenin nispeten hızlı olduğu ve dengeli bir gelir dağılımı sağlanması yönünde çaba harcanan "Kore Cumhuriyeti" gibi ülkelerde bile dar gelirli kentsel nüfusun önemli bir kısmı; yeterli ve sağlık koşullarını taşımaktan uzak konutlarda yaşamak zorunda kalmıştır (B.M Raporu, 1987, s.53). Bu nedenle konut sektörü, kent ekonomisinin gelişimi içinde anahtar bir görev taşımaktadır (Mayo, 1995, s.10). Konut, kentsel mekanlar arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulmasında öncü bir rol alarak, toplumsal katmanlar arasındaki kültürel sürekliliğin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Konut, toplumsal kümeler arasında sosyal büyümeyi dengeleyen ve bu gruplar arasında ilişkileri sürekli kılan, önemli bir özelliğe de sahiptir. Barınma ihtiyacı karşılanmamış bir toplumda, hele "GAP Bölgesi" gibi sancılı bir bölgede, barınma büyük bir sorun olarak yaşanıyorsa, sosyal uzlaşmanın korunması ve huzurun sürekli kılınması gelişme yollarının açılması sorunlu olacaktır (Türksan ve Irmak, 1988, s.3).

“Güneydoğu Anadolu Projesi” fiziki alt yapı çalışmaları, başlangıç tarihinden günümüze değin entegre bir kimlik taşıyarak gelmiştir. Bu projeler grubu, hedeflerinin çoğunluğunu ekonomik verimliliği/ gelişmişliği birinci varış noktası olarak ele almıştır.

Ekonomik gelişmeyi hızlandıran ve buna karşın; hayat ve de konut standardını yükseltmeyen politikalar başarısızdır. Bu nedenle, bu tür politikalardan vazgeçilmelidir (B.M Raporu, 1987, s.9).

GAP’ın sonucu olarak, “Diyarbakır”da sanayi ve diğer sektörlerdeki iş kolları nicelik olarak çeşitlendikçe, kentte doğru bir nüfus göçü başlayabilir. Bu da beraberinde ekonomik büyüme ve kentsel yapılaşmada nitelik ve nicelik olarak konutlaşmaya etki edecektir. Fakat, zamanla kentleşme ile ekonomik büyüme arasında ortaya çıkabilecek çelişkilerden dolayı, sorunlarda ortaya çıkabilecektir. Kentsel bölüşümün mekansal olarak, ekonomik bölüşüm ve “artık değer”le bir düzen içerisinde gelişmemesi, kentlerin çelişisini daha da arttıracaktır. Diyarbakır, bölgede kentsel yerleşim çelişkileri en fazla olan kentlerin başında gelmektedir. Diyarbakır’ın GAP sulama etki alanı içerisinde yer alıyor olması, özellikle kırsal kesimden veya başka yerlerden kentte doğru bir nüfus kayması kuvvetli bir olasılıktır. Bu olguyu yaratacak etmenlerin başında, yeni istihdam olanaklarının var olacağıdır. Bu nedenle, varolan kentsel çelişkileri ıslah etmek ve yeni yerleşim alanlarında ortaya çıkabilecek çelişkileri en aza indirmek, kentin sürekli bir düzen içinde gelişmesini sağlayan bir fırsat olacaktır. Çünkü, “Güneydoğu Anadolu Projesi”, bölgede mevcut kentlerin kentleşme dinamiklerini aşacak boyutta yeni bir kentleşme olgusunu getirecektir. Ayrıca, bu sürecin olabilirliği “Master ve Hareket Planları”yla ortaya konan verilerle belgelenmiştir. Fiziki alt yapıların bitmemesine karşın, GAP’ın yakın çevre etki alanı içindeki kentlerde (Diyarbakır, Şanlıurfa), “artık değer”in görecelide olsa arttığı gözlenebilmektedir.

Projeler kısmi olarak uygulamaya geçmekle beraber, proje uygulamaları hala bütünsel olarak alt yapı çalışmaları şeklinde devam etmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi, bölge insanının çoğunluğu için faydaları gelecekte görülecek bir projedir. Bu faydaların bölge halkına eşit düzeylerde dağılmasının mümkün olamayacağını bilmemiz gerekir. Projenin bölgeye fayda getireceğine dair bir soruya, halkın % 91.2’si olumlu bir yanıt vermiştir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölge düzeyindeki faydalarını halk kendilerine göre şu maddeler halinde sıralamıştır:

1. Sulu tarımın yaygınlaşması,
2. İş alanlarının genişlemesi,
3. Toprak verimliliğin artması,
4. Gelir düzeyindeki artışların olması,
5. Ağalık sisteminin kalkması (Bölgedeki geleneksel feodal yapının bütünüyle çözülmesi),
6. Ürünün çeşitlilik kazanması,
7. Elektrik üretiminin artması,

şeklinde fikirlerini beyan etmişlerdir.

GAP öncesi ve sonrasında, bölgede aktif sektör olan tarımın gelişmesi ve tarımdan elde edilecek “artık değer”in makro düzeyde kentsel mekanlara yansması kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır. Bu sonuç gelişecek teknolojiyle yerleşim ilkelerine uygun konut politikası ve tasarım kriterlerinin yeniden gözden geçirilmesine fırsat verecektir. GAP'ın bölge ekonomisine sağlayacağı katkı, gelir düzeyinde artışın olmasını meydana getirecektir. Ekonomik gelişmenin GAP'la süreklilik kazanıyor olması, kentsel alanlarda mekansal gelişme, geçmişin çelişkilerini taşımadan, büyüyebileceğini ortaya çıkaracaktır. Tarımda sulama, kırsal bölgelerde “ürün çeşitliliği” ve “artık değer”de büyüme sağlayacağından dolayı, toplumsal yapıdaki feodalite çözülecek, böylece kırsal yerleşimin niteliğinde değişiklikler meydana gelecektir.

1985'te 4.4 milyon olan GAP Bölgesi toplam nüfusu, 2000 yılında 8.6 milyona, 2010 yılında 13.3 milyona ulaşması tahmin edilmektedir. GAP'taki nüfus artışıyla beraber, Türkiye'de de doğal bir nüfus artışı olacaktır. 2010 yılında Türkiye nüfusunun 80 milyonun üzerindeki bir rakama ulaşacağı varsayılmaktadır. Bu toplam nüfusun % 16.6'sı GAP bölgesinde yaşıyor olacaktır.

Bölgede, tekil düzeydeki proje uygulamalarının ortaya çıkarmış olduğu verim ve üretim; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin başlangıç yıllarında ileri sürülmüş senaryo olgularını bugün tersine çevirmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak bölgenin ekonomik verimliliği, bölgeyi; nüfus çekim merkezi haline getirebilecektir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'ne yönelik ileri sürülen senaryo ve projenin tekil uygulamalarından hareketle; bölge nüfusu yakın bir gelecekte 13.3 milyon ve daha fazlası olacağı beklenilmektedir. (Kocaman, 1988, s.39; Oymael, 1990, s.17).

Bölgede yerleşim ve yapı üretim organizasyonlarını yapacak birçok kuruluş ve tali kuruluşun gerekliliği zorunlu olacaktır. Diyarbakır ve bölge kentlerinde yerleşim ve konut üretimiyle ilgilenecek örgütlerin yerleşim alanı ve kullanıcıların niteliklerini çok iyi analiz ederek, uzun vadedeki kestirimlerini ortaya koyabilmeleri gerekir.

Ekonomik ve fiziki çevresel değişimin yerleşimlere olası etkileri, dönem ve yıllar itibariyle analizlere tabi tutulmalıdır. Bu çalışmalar konuta ihtiyaç duyanların taleplerine cevap verilmesi açısından önem taşıyacaktır. Konutun niteliği, kullanılacak malzemenin cinsi ve üçüncü boyutta alacağı durum, bu çalışmalardan elde edilecek verilerle ortaya çıkacaktır. Yoksa, geçmişin kentsel çelişkilerini tespit etmeden, GAP'ın getirilerini hedefsiz bir şekilde kullanmak, bu çelişkilerin devamlılığını sağlamadan öte bir anlam ifade etmemektedir.

Diyarbakır üzerinde yoğunlaşması beklenen bölgesel iç göç, beraberinde yoğun yerleşimler, kalitesiz yüksek yapıları getirmemelidir. Çünkü, bu tür sorunları yaşamış olan ülkelerin deneyimleri çok iyi bilinmektedir. Diyarbakır'ın sulama alanı içinde olması ve bölge kent merkezi kimliğini taşıması, onu kırsal kesimin cazibe merkezi haline getireceği unutulmamalıdır.

Hiçbir işte istihdam edilme şansları olmadan, kentin çöküntü bölgelerinde yerleşme durumunda olan nüfusun düzenli bir geliri olamayacağı için, bu tür toplumsal grupları düzenli bir yerleşim alanında iskan etmek çok zordur (Abalı ve Önder, 1991, s.50-55).

Diyarbakır'da yeni alanları yerleşime açarken veya çöküntü bölgelerini rehabilite ederken, kullanıcıların düzenli bir işte istihdam edilmeleri kentsel süreklilik için bir fırsattır. Ancak,

bu öneri, mimarlık disiplini içinde çalışanları aşan bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, sorunun önemini kavramak açısından, kentin geleceği için, planlamalar yapan farklı disiplinlerle beraber ortak bir yaklaşım tespit edilmelidir. GAP Bölgesi'ndeki mevcut tarım ve sanayi tesisleri, yeni sanayi nitelikleriyle reorganizasyona tabi tutulacak ve yeni tesisler kurulacak ve böylece istihdam olanağı da yaratılmış olacaktır.

“Güneydoğu Anadolu Projesi”, Çukurova bölgesinin 8 kat büyüklüğündeki bir alan üzerinde, sulu tarım yapabilme koşullarını yaratmaktadır. Böylece, bölge üreticisi ihraç edecekleri ürünler için, dış ticaret yapılarına ve depolara ihtiyaç duyacaktır. Bu vesileyle, ifade edilen tesislerin yapılması bir zorunluluk olacaktır.

6.1.2. Feodal yapıdaki çözülmenin mekana etkisi

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki üretim ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve bu tarife uygun bir kavram bulmakta zorluklar ortaya çıkmaktadır. Feodalizm olgusu; Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Avrupa'da kök salan, bir üretim ve yaşam biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Çağlar boyunca, dünyanın değişik bölgelerinde, farklı niteliklerle varlığını sürdürülmüştür.

Maurice Dobb'a göre feodal üretim: “Ödenmemiş artı emeğe el koymanın özel ekonomik biçimi” olarak tanımlanmaktadır*. Feodalizm bağlı bulunduğu bir bey, ağa veya şeyhin belirli iktisadi taleplerini (ki bu talepler, yerine getirilmesi gereken hizmetler veya para, ya da ürün olarak ödenmesi gereken vergiler biçiminde olabilir) karşılamak üzere, üreticiye cebren veya kendi iradesinden bağımsız olarak yüklenen bir yükümlülüğe dayanan bir üretim biçimi olarak da tanımlanabilir.

Tarihsel bağlamda, feodalizm sürecine bakıldığında, temel düzeyde feodal toplumun en önemli özelliklerinden biri, ekonominin tarıma dayanması ve kullanılan teknolojinin çok ilkel bir düzeyde olmasıdır. Feodal toplumsal gruplar, erkin başındaki kişiye dönük bir üretim modeli içinde olduklarından, çevresel etkileşim ve değişimlerin etki alanlarından uzak bir yaşam süreci içindedirler. İletişim örgüsünden uzak olmaları, feodal yaşam şekillerini, GAP Bölgesi örneğinde olduğu gibi uzun ömürlü kılabilmiştir.

* Feodalizmin, Dobb'a ait olan bu tanımı; İ.Beşikçi'nin Doğu Anadolu'nun Düzeni, Cilt I Adlı eserinden alınmıştır. 1992 (1967), s.44

Feodal yapıdaki çözülme ve mahremiyete olan ihtiyaç arttıkça, sığ bir yapı özelliğini sergileyen nüfus kendi içinde çözülerek, daha küçük birimler halinde farklılaşma süreci içine girmiştir. Büyük aile kavramı, gitgide zayıflayarak, çekirdek aile olma sürecine girmiştir.

Bu yeni aile özelliği, beraberinde farklılaşma getirerek, feodal ilişkilerin etkisizleşmesine hız kazandırmıştır (Block, 1961, s.17). Gelişen iletişim teknolojisi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun masif feodal yapısının çözülmesine hız kazandırarak, değişime yönelik işaretleri vermiştir. Feodal yapıdaki çözülüş, kırsal nüfusun bakış yönlerini kentlere doğru yönelterek, bu toplumsal kümelerin hiç de alışık olmadıkları ve de feodalite örgüsünü aşan sorunlarla yüz yüze gelmelerine neden olmuştur.

Kentlerde yığılan kırsal kesim insanı, feodal üretim ilişkiler örgüsünün çıkmazından kurtulduğuna sevinemeden, kentsel dinamizmle uyum sağlamakta zorluklar çekmişlerdir. Böylece, bu insanlar adını tanımlamakta zorluk çektikleri yeni kentsel feodalite çıkmazı içinde kendilerini bulmuşlardır (Habitat II Ulusal Rapor, 1996, s.21).

Feodal kentin özelliklerini, GAP Bölgesi'ndeki kentlerin geçmiş yapılarında aramamız, feodal kent için birtakım ipuçları verebilecektir. Bu yaklaşımlar içerisinde, feodal kentin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür. Feodal kent bir pazar ve değişim merkezidir. Üretim organik enerji ile yapılır. İş bölümü ve farklılaşma yoktur. Zanaatkar çok kere kendi malını kendi satar. Bu tip şehir, siyaset, din ve eğitim merkezidir. Meslek gruplarına ve etnik gruplara ait mahallerin olduğu izlenir. Arazi kullanma şekillerinde gerçek bir farklılaşma ve ihtisaslaşma yoktur. Binalar alçak ve sıkışık olup; sokaklar insanların ve taşıma aracı olan hayvanların geçmesine ancak müsaittir. Meskenle iş yeri ve dini binalarla eğitim yerleri içiçedir. Elit tabaka, büyük toprak sahipleri, din büyükleri, devlet idaresinde görev alanlardan ileri gelir. Sosyal tabakalar arasındaki sınır katıdır. Dikey hareketlilik yoktur. Aile geniş ve ataerkildir.

Yukarıda tanım bulan feodal kent niteliği, Diyarbakır ölçeğine indirgediğimizde, idari eğitim ve diğer sosyal faktörler bakımından cumhuriyetten önce bu nitelikleri taşımaktaydı (Arslan, 1979, s.85).

Feodalitenin çözülüşünü Diyarbakır kent ölçeğinde incelediğimizde, çözülüşün en iyi belirtileri, modern şehir olgusu içerisinde sanayi, mali ve idari yönde bir yığılmanın olmasıdır. Modern kent, üretimin toplanıp dağıtıldığı bir merkez özelliğini taşır. Ticarete iş bölümü ve farklılaşma vardır. Kentte, kentsel gelişmeyle paralel olarak iş alanları ile iskan alanları arasında mevcut sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle bir ayrışma içine girerler.

Feodal üretim süreci içinde tarıma makineleşmenin girmesi, yığınla insanın kentlere doğru göç etmesine yol açmıştır. Makineleşme ve hızlı nüfus artışının göçle birleşerek ortaya koyduğu bu çelişki, feodal yapının parçalamasını başlatmıştır.

Buna karşın; GAP Bölgesi'ndeki göç, feodal erke başkaldırı, aile ve yakın çevreden büyük bir kopuş, yeniliğe doğru giden kentsel bir serüvenin başlangıcı değil, köyde artık sürdürülmesi zor olan bir toplumsal yaşam biçimi olan feodal/ağalık sistemin çökerek, insanların mekansal arayışlarını kent ortamında bulmalarının serüvenidir (Akşit vd., 1994 s.352).

Diyarbakır ve yakın çevresinde, feodal ilişkiler örgüsünün çözülmeye maruz kalacağının zorunluluğunu ortaya koyan, feodalitenin sürdürülebilme koşullarını artık yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır. 1960-1970'li yıllar arasında, sulanmayan topraklarda insan ve hayvan gücüyle ekilen tarlalarda, dönüm başına 10-15 kg alınmasına karşılık, traktörle tarım yapılan yerlerde bu miktar 100-130kg arasında değişebilmekteydi.

Toprak sahipleri ile toprağı işletenler arasındaki feodal dengenin bozulması, 1950'lerden itibaren başlamıştır (Beşikçi, 1992(1967), s.258-262). O yıllarda çıkarılan toprak reformu kanunun istenilen düzeyde hayata geçirilmemiş olması (Bkz. Çizelge 6.32) traktörün aktif bir üretim aracı olarak tarımda yerini alması, mevcut sistem içinde büyük çelişkiler yaratmıştır. İbrenin toprağı kiracı olarak kullanan köylülerin aleyhine bozulmuş olması, beraberinde kent merkezlerine yönelen göçlere hız kazandırmıştır.

Diyarbakır ve çevresinde feodal yapıdaki çözülmeyi başlatan tarımdaki makineleşme olgusu, var olan göçü hızlandırmanın yanında, iş hayvanı ve tarım işçisi üzerinde de olumsuzluklar yaratmıştır. Önce toprağı işleme aracı olan iş hayvanı azalmakta, daha

sonrada iş hayvanı kullanan işçiler de işçi olmaktan çıkıp, mevsimlik işçi haline gelmişlerdir.

Çizelge 6.32. Seçilmiş bazı iller düzeyinde toprak dağılımı

İller	Toprak Sahibi Aile %	Topraksız Aile %
Diyarbakır	53.0	47.0
Elazığ	75.0	25.0
Bitlis	76.0	24.0
Bingöl	70.0	30.0
Mardin	59.0	41.0
Siirt	58.0	42.0
Tunceli	69.0	31.0
Urfa	46.0	54.0

Kaynak: Arslan, R.,(1979), Diyarbakır ve Çevresinde Şehirleşme Hareketleri s.4

Feodal yapıdaki çözülüşle, Diyarbakır kentine yönelen kırsal nüfus, istihdam sorunuyla karşılaştığı gibi, barınma sorunuyla da karşılaşmış oluyordu. Bugünkü bağlamda, Diyarbakır ve öteki GAP kentlerinin hızlı bir şekilde çözmesi gereken sorunların başında, “barınma ve konut” gelmektedir (Arslan, 1996, s.111-119).

Bölge tarımsal deseninde olabilecek çeşitlilik, beraberinde birçok yan sanayi ile istihdam olanağı yaratacaktır. Bölgede son on yıl içerisinde yaşanan iç göçlerin toplandığı merkez olan Diyarbakır gözükmektedir. Bu mevcut göç olgusu içerisinde, araştırmacılar veya bölge üzerinde çalışma yapan insanlar, “Güneydoğu Anadolu Projesi”nin mevcut mekansal sorunları çözmedeki fiziki ve sosyal gücünün ne olabileceğini bulmanın gayreti içindeler.

Türkiye’deki toplumsal değişmelerin hızı faktörlerin değişkenliğiyle, farklı düzeylerde olabilmektedir. Türkiye’nin bazı bölgelerinde, sosyal değişmeler hızlı olabilmışken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi aynı hız içerisinde, mekansal ve toplumsal değişimlerini ülke ortalaması düzeyinde yakalayamamıştır. Bölgenin geçmişte feodal bir üretim sistemi

içinde olması, ağalık, şeyhlik gibi baskıcı yerel kurumların uzun bir döneme kadar güçlerini yaşatabilmelerine fırsat vermiştir. Elimizde sağlıklı veriler olmamakla birlikte, feodal gücü elinde tutan azınlıktaki ailelerin kent merkezlerinde yaşamak istemeleri ve üretim sürecine makineleşmenin sokulması bir anlamda feodal gücün zayıflamasında büyük bir etken olmuştur.

Son yirmi yıldır, dünyadaki değişimler, herkes tarafından iletişim ağlarının vasıtasıyla öğrenilmektedir. Böylece, iletişim sonuçlarıyla; toplumsal grubun bir bileşeni olan ailelerin değişim istemlerini kolay hale getirmiştir.

Sosyal değişimler; konut içinde yaşamının uzun bir evresini geçirmekte olan kullanıcının temel ihtiyaçlarından başlayarak, çevre ölçütünde yaratılan değerlerle uyuşabilen sınırı çizerek, bireyin yaşamıyla özdeş olduğu konutun taşınmış olduğu erkin sürekli olmasına katkılar sağlamıştır (Hassan, 1978, s.421).

Toplumların bulundukları coğrafi bölge içerisinde, yapıların ve barınma mekanlarının özelliklerini karakterize eden en önemli faktör, üretim güçleri ve üretim ilişkileri tarafından belirlenmiş olan üretim biçimidir. Üretim güçleri; başta toprak, fabrika, sermaye olmak üzere, toprağı işlemek ve fabrikayı çalıştırmak için kullanılan her türlü makine, araç ve gereçtir (Beşikçi, 1992(1967), s.43).

GAP'ın kentsel ölçeği içinde, Diyarbakır'da üretim ve mekansal oluşum arasında bir bağıntı aradığınızda, karşınıza ekonomik üretimin “artık değer”inin mekana yansıyabilen formel bir yönünü görmekte zorluklar çekilmektedir. Böylece, feodal çözülüş, Diyarbakır ve GAP'ın öteki kentlerinde istihdam olanağı yaratamadığı gibi, doğal ölçülerde gelişebilen bir kentleşme de yaratamamış ancak, Diyarbakır örneğinde olduğu gibi, demografik bir büyüme yaratmıştır. Ekonomik bağlamda “artık değer”den yoksun, demografik bir nicelik, istemlerinin dışında yani salt barınma güdüsü altında mekansal oluşumda varlığını gösterebilmiştir. Örneğin, Diyarbakır kent merkezi, bölgesel olaylar ve feodal sistemin çözülüşünü hızlandıracak Güneydoğu Anadolu Projesi'yle yoğun bir yapılaşma yaşadığı, yapılan gözlem ve incelemelerde ortaya çıkmaktadır.

Özellikle, 1990'dan 1996'ya kadar geçen sürede kentte 34.000 konut ünitesinin yapıldığı ya da kullanıma sunulduğu, çeşitli araştırmalarla tespit edilmiştir. Belediyelerden ancak,

882 konut ünitesi için ruhsat alındığı, bizzat belediye verilerinden ortaya çıkmıştır (TMMOB, 1996, s.86).

GAP Bölgesi sorunsalı içerisinde, kent merkezlerine göç eden insan kümeleri, kentin kendine özgü kurallarıyla karşılaşmıştır. Kentte gelen bu insan kümeleri, sosyal yapılarında taşınmış oldukları feodal nitelikleri sorgulama gereğini duyarak, feodalitenin çözülmesini hızlandırmıştır. Modernleşme olgusu, üretimin yarattığı ekonomik kazanç, iletişim ağlarının sınır tanımaz özelliği, kırsal alana girdiği zaman, feodal düzeni hemen yıkmaz. Önce toplumsal gruplar üzerinde soru işaretleri yaratarak, olası göç hareketine hız kazandırma rolünü üstlenir.

Bölgenin ve bölge kentlerinin mütevazı koşulları içerisinde, halkın büyük çoğunluğu iletişim araçlarına sahip olması, ülkede ve dünyada olan bitenden haberdar olabileceklerini göstermiştir. Bu da, kapalı bir toplum özelliğini taşıyan bölgenin kendi mevcut sınırlarını aşarak, toplumsal yapının sorgulanabileceğini sağlamıştır (Ergil, 1995, s.16).

1995 yılında, TOBB'un "Doğu sorunu ve Teşhisler" adlı araştırma raporunda adı geçen kent merkezlerinde yapılan tespitlerde (Diyarbakır, Batman, Mardin, Mersin, Adana, ve Antalya) ailelerin % 87.2'sinin buzdolabı, % 14.8'inin elektrik süpürgesi, % 85.6'sının televizyonu, % 14'ünün videosu, % 69'unun radyo-teybi, % 58'inin telefonu, % 19'unun otomobili, % 3.9'unun bilgisayarı olduğu araştırmada ortaya çıkmıştır.

Değişen yaşam koşulları içerisinde, gündelik hayata kolaylıklar getiren beyaz eşyalar birer prestij aracı olmaktan çıkıp, gündelik hayatta ihtiyaç duyulan birer araca dönüşmüştür. Beyaz eşyaya duyulan ihtiyaç, mekanının içerik ve boyutlarında değişikliklerin olmasını zorlu kılmaktadır. "Doğu Sorunu ve Teşhisleri" adlı rapor 1257 aile reisi deneğinin üzerinde yapılan araştırma içerisinde; Diyarbakır, Batman ve Mardin grubu kapsamında, kendi evlerinde oturanların oranı % 73 olarak ortaya çıkmıştır. Bölgede ev sahibi olmanın vermiş olduğu güven, halk katmanları arasında ayrı bir önem ifade etmektedir.

GAP Bölgesi, şu andaki hali hazır konumu içerisinde, mevcut üretim araçları ile Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yapacağı katkılarla, bir sanayi süreci yaşama arzusu içindedir. Böylece, gelişecek sanayi yeni istihdam ve üretim koşullarını yaratacak. Kentsel

mekanlar, feodal sistemin etki gücü altında değil de, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yaratacağı yeni toplumsal düzen kurgusu altında şekillenecektir. Üretimin değişik iş kolları arasında şekillenmesi, ortaya pazar olgusunu çıkaracaktır. Bölgede, yıllardır iç içe kapalı bir tarım kültürüyle yaşamış toplumda, pazar ekonomisinin filizlenmesi, feodal gücü elinde tutan ağalık ve şeyhlik kurumuna karşı bir tepki doğuracaktır.

Bölgede, Diyarbakır'ın önemli bir coğrafi konumda olması, kentin çekiciliğini arttırmıştır. GAP'taki iç göçte önemli bir faktör olarak gözüken sosyal olayların kentsel gelişmeler üzerindeki yerini iyi tahlil etmek gerekir. Kentsel gelişmeye olumsuz bir etki yapan bu olaylar, bölge kentleri içinde yeni bir toplumsal doku, yeni bir hayat tarzı şeklinde bir gelişme gösterebilir. Bu da, ileride mekanların tasarlanmasında etken bir güç olarak ortaya çıkacaktır. Kentin kendine özgü sosyal ve mekanı kurgulama koşullarının olması, kırsal kesimden gelen ataerkil ailenin çekirdek ailelere bölünmesini sağlamıştır. Hane halkının nicelik olarak küçüleceğinden, talep edilecek konutun niteliği de farklı olacağı kaçınılmazdır.

Birey, kent yaşamı içerisinde üretime katkı sağladığı oranda, düzenli bir gelire sahip olacaktır. Kırsal yaşamı içinde sahip olmadığı çağdaş ev gereçlerine kent yaşamı içinde sahip olabilme fırsatını da elde edebilecektir. Bu tür araçlar, mekansal ihtiyaçlardaki nitelik ve fiziki değişimi belirlemede etkin bir rol alacaktır. Kentin toplumsal ve sosyal yapısına uyum sağladığı oranda, kırsal kültür de edindiği mekansal alışkanlıklarını terk edebilecektir. Kent yaşamı içinde çoğunlukla var olan mutfak, banyo ve benzeri mekanlar, kırsal kesimden gelenlerin sosyal hayatlarına girecektir. Böylece, yeni bir hayat tarzı içinde beyaz eşya kullanma bir ihtiyaç olarak ortaya çıkaracaktır. Bu gereçler, ileride tasarıma konu olacak, konut boyutuna etki eden faktörlerden biri olarak dikkate alınacaktır.

6.1.3. İklim olgusu ve yapıya etkisi

Doğadaki iklim koşulları, günümüzden binlerce yıl öncesine giden bir oluşum sürecinde, insanların biyolojik yapılarına uygun duruma gelerek, insanlara kendi yaşamlarını idame edebilecekleri yerleşimler kurmalarına olanak vermiştir.

İklimsel oluşumun zamansal boyutunu sınırlı bir çerçevede açıkladıktan sonra, iklimin sözlük anlamını açıklamakta fayda vardır. İklim; atmosferde oluşan ve birbiriyle ilişkili

birtakım etkileşimlerin sıralı veya fiziki bir birliktelikle hareket ettikleri olaylar dizisi şeklinde tanımlanabilir.

Sıcaklık kavramı, iklim kavramının en önemli temel bileşimlerinden biri olarak algılanmaktadır. Bu soyut kavram, mekanın çevreyle oluşturduğu bir alandaki oluşumları yönlendiren aktif etmenler arasında yer almaktadır. İklimsel faktörler, doğadaki varyasyonlarla biraraya gelerek, yapı veya yapılar grubunun meydana getirdiği yerleşim dokularını değişik şekillerde etkileyerek, beraberinde birtakım fiziki önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır.

Yapı veya yapı gruplarını dıştan etkileyen:

- Sıcaklık,
- Nem ve yağışlar,
- Rüzgar.

Yukarıda sıralanan faktörler, yapı ve yerleşim dokuları üzerinde topografyayla bağlantılı olarak, tasarımda dikkate alınmalı. Tasarım süreci içinde düşünülen bu faktörlerin çevresel bağlam oluşumunda etken olan veriler grubuyla uyum sağlaması gerekir. Bu nedenle;

- Yön tayini,
- Biçim tayini,
- Dış yüzeyler,
- Ve çevre oluşumu gibi kavramlar, iklim ve yapı arasındaki birliktelik, insan konforu ile estetik değerlerin bir uyumda olması için, yerleşim dokularında bunların düşünülmesi gerekir.

Uygarılıklar arasındaki farklılışı ortaya çıkaran ve zamana yayan çok boyutlu değişik faktörler bilinmektedir. Uygarılıkların kendi mekansal düzenlerini oluşturmadaki farklılıklarını yaratan öğelerden bir tanesi de iklim olgusudur (Demir, 1986, s .3).

İklimler arasındaki farklılıklar, mekanı anlamlı hale getiren yapay ve doğal çevre ile kültürel yapının gücünü yanına alarak etkisini ortaya koymuştur. Bu etkileşimdeki en önemli faktör, insanın biyolojik yapısı ile çevresi arasında bir dengenin kurulabilmiş olmasıdır (Ayan, 1985, s.51).

Geleneksel değerlerin egemen olduğu dönemlerde, iklimsel veriler, kullanıcıların mekan ihtiyaçlarıyla uzlaşan bir tarzda kriterler oluşturmuştur. Yapılar, mevcut veya oluşacak bir dokunun devamı olacak şekilde uygulanılmaya çalışılmıştır. Geleneksel dokular veya geleneksel dokuların kriterleri, yerleşim alanlarında klasik bir müzik parçasının ritmi şeklinde gelişme göstermiştir. Dokuyu oluşturan bileşenler arasında, keskin kopuşlar ile iklimsel verilerin edilgenliği çevre üzerindeki yansıması yok denilecek kadar azdır.

Bu tür yaklaşımlarda iklimsel öğeler, doğrudan insan konforu, güneş ısı, nem, rüzgar, sıcaklık ile yağış gibi unsurlar, tasarımının hakim verileri olarak, hep göz önünde bulundurulmuştur (Karaman, 1983, s.54).

Atmosferdeki filtrelerden geçerek gelen güneş ışınları, mevsimler itibarıyla yapıyı değişik düzeylerde ve farklı şiddetlerde etkilemektedir. Pencereden geçerek mekan boşluğunun içine doğrudan giren güneş ışınları, iç yüzeyler tarafından absorbe edilerek, içerde ısı etkisi yaratır. İkinci olarak da binanın dış yüzeyleri tarafından fazla bir ısı birikimi oluşturarak, malzeme yüzeylerinden içeriye doğru ısı transferine neden olur.

Güneşin atmosferden geçerek yer küreye ulaşan ışınlarının meydana getirdiği hava sıcaklığı, yapının fiziki özelliğinden tutun, çevresine kadar, her şeyi etkileme gücüne sahiptir. Ancak, yapı yüzeyleri hava sıcaklığına aynı derecede maruz kalmayabilir.

Gölgelenmiş yüzeylerin olması/olmaması veya çevrenin ya da yolun asfaltlanmış olması, hava sıcaklığının şiddetini etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, sıcak iklim özelliğini taşıyan bölgelerde inşa edilecek yapılarda kullanılan malzemelerin, sıcaklığı absorbe edici bir özelliğinin olmasına dikkat edilir.

Bu bölüm içinde, şu ana kadar iklimin genel hatları tarif edilmeye çalışıldı. Fakat, asıl konumuzu ilgilendiren, iklimin makro düzeydeki etkilerinde hareket ederek, konut ve yerleşim sınırlarının belirlenerek tasarım boyutuna etki edecek faktörlerin, Diyarbakır kenti

üzerinde incelenmesi veya bugünkü çağdaş yerleşim dokularında ne eksik yapılmış sorularına cevaplar olacaktır. Böylece, yeni yerleşim alanlarında inşa edilecek konut ve başka yapılar için öneriler geliştirmiş olacağız.

Dar bir bölgede veya yerel değerlerin egemen olduğu bir çevrede, tekilden çoğula doğru yerleşimlerin tasarımını yaparken, toplumun süregelen yaşam tarzının, yeni bir çevre ortamında göstereceği tepki ile geleneksel yapısına bakmakta büyük faydalar vardır. Eğer, bu geleneksel yapının değişmezliğinden yola çıkarsak, çağdaş yaşam ve onun ürünü olabilen mekanla uzlaşmayı kabul etmek zorlaşabilir.

Yerel veya toplumsal kabullerin önüne katı bir set koymadan önce, gelişen teknoloji içinde, mekansal boyutta, yeni yaklaşımların zorunluluğuyla toplumsal yapıdaki değişimin olabirliğini kabul etmek zorundayız. Çünkü, GAP, bölge ekonomisine yeni iş alanları kazandıracağı gibi, niteliği gözardı edilemeyecek istihdam olanaklarını da yaratacaktır. Bu olgular, beraberinde de “artık değer”i yaratacaktır. Satın alma gücüne erişen halk, birikmiş parasal kaynaklarını belli oranlarda konuta yatırmayı düşünebilecektir.

Geçmişte yerel üreticilerin yapmış oldukları uygulamaların sihrine kapılmadan, onların yapı tekniklerini veya yapı formlarını taklit etmeden, doku bütününde veya tekilden hareketle, bütününe varmada takip etmiş oldukları prensipleri araştırarak, geçmişinden kopuk olmayan çağdaşlığı yakalayabilme şansımız olabilir.

Günümüzün üretim potası içinde, şu gerçeği unutmamak gerekir, teknolojinin olağanüstü gelişmişliği içinde, hiçbir iklim faktörü dikkate alınmadan, yapılmış pek çok örnek, dünyanın her yerinde görülebilir (Konya, 1980, s.29).

GAP Bölgesi’nde baraj ve HES* ’lerin alt yapılarının birlikte tamamlanmasıyla oluşacak büyük su kütleleri, bölgenin kurak olan iklimini nemli iklim koşullarına doğru zorlayacağı var sayılmaktadır (Şişli, 1990, s.52; Kadioğlu, 1993, s.339).

Güneydoğu Anadolu Projesi’nin bölge iklimi üzerinde yaratacağı etkiyi, değişik şekillerde açıklamaya çalışan pek çok kişi vardır. İleri sürülen senaryo ve varsayımların temel

* HES: Hidro elektrik santralleri.

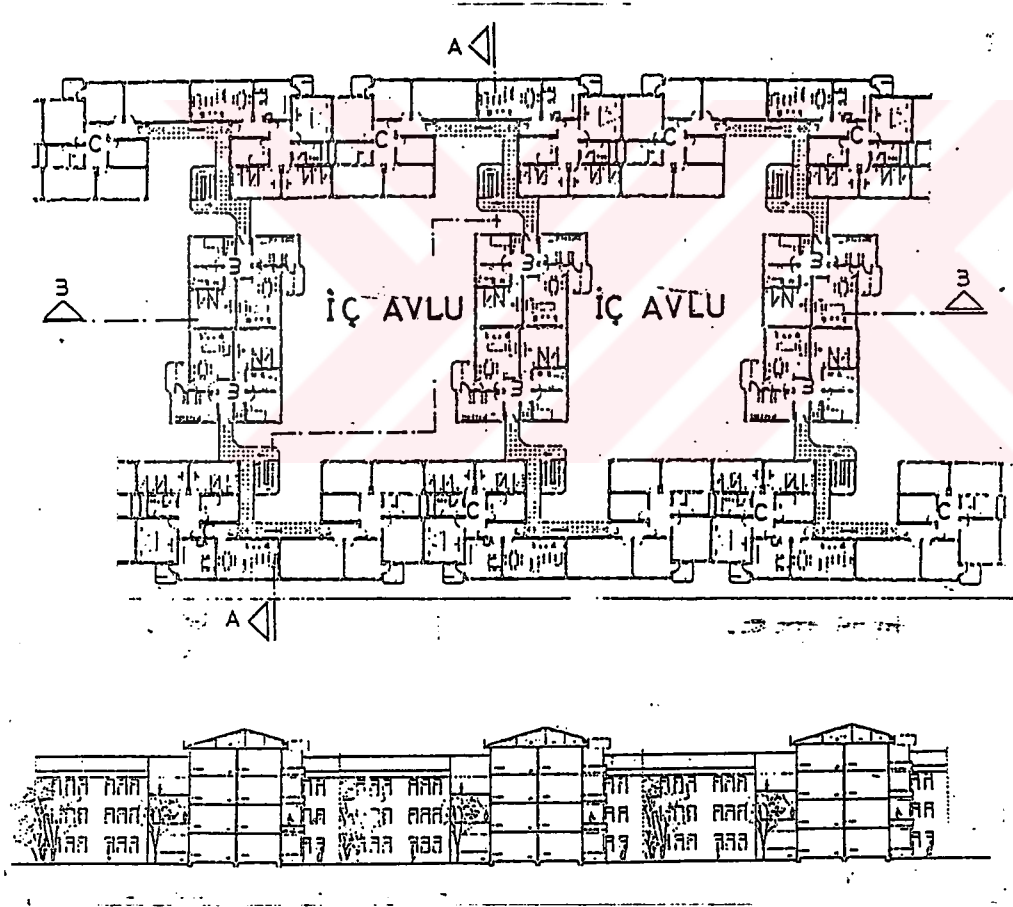
noktası, kurak olan bölge ikliminin kısmi de olsa değişeceği yönündedir. Ancak; 4-9 Ağustos 1996 tarihleri arasında Stocholm'de yapılan “ Dünya Su Sempozyumu”nda konuşan Ortadoğu su komisyon başkanı, dünya su konseyi üyesi ve uluslararası uzmanı Asit K. Biswas; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tümünden iklimsel bir değişiklik yapmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir. Bölge ölçeğinde, baraj havzaları ile yakın çevrelerinde kısmi iklimsel değişiklikler olabilir yargısını dile getirmiştir.

Dünyada yapılan entegre sulama projelerine bakıldığında, hiç de varsayımla yola çıkanların dediği gibi, iklim üzerinde top yekun değişmelerin olduğu görülmemiştir. Uluslararası iklim değişimi projesi (IPCC)'nın 1990 yılında yayınladığı “İklim Değişimi Etki Raporu”na göre de GAP bölgesinde büyük iklimsel değişikliklerin olmayacağı ve mevcut iklimin özelliğini koruyacağı ifade edilmiştir (IPCC, 1990). Bu nedenle, aynı şeyleri Güneydoğu Anadolu Projesi içinde söylemek pekala mümkündür (İkiz, 1996, s.18). GAP Bölgesi, iklim değişikliklerine yönelik, süregelen tartışma ve varsayımların sonuçlarına bakarak, bölgedeki kentlerin çoğunluğu, mevcut iklim koşullarını koruyacağı yönündedir. Günümüzdeki mimari çözümlerde, tasarıma etkisi, göz ardı edilmiş iklim faktörünün GAP'la ele alınması, rasyonel ve ekonomik mekansal çözümleri ortaya çıkaracaktır.

Bir bölgenin veya bir kentin iklimi, salt o yerin topografyasına etki etmesiyle sınırlı değildir. İklimsel faktörler, bulundukları yerin flora ve faunasına direkt olarak da etki edebilir. Bu nedenle, insanın rahatlığı ile yapı tasarımı ele alındığında; güneş enerjisi, ısı, rutubet, rüzgar, yağış gibi iklimsel faktörlerin bulundukları çevre ortamındaki özelliklerinin ve etki sürelerinin bilinmesin de yararı vardır. Yapı içindeki ısıнын düşürülmesi veya ısıнын yerleşim dokusu üzerindeki olumsuz etkilerinin minimize edilmesi; iklim bölgesinin özelliklerine göre tedbirlerin alınması ve alınan tedbirlerin tasarımda mekanların fiziki yapısına yansıtılmalıdır. İklim, etki gösterdiği bölge veya yerleşim yeri üzerindeki durumdan dolayı, sıcak bölgelerde hava akımı öncelik kazanırken, sıcak ve kurak bölgelerde avlulu çözümler (Diyarbakır örneğinde) ve gölgeleme tedbirleri önem kazanmaktadır (Bkz. Şekil 6.34).

Bugünkü koşullarda, GAP'ın bölge iklim üzerindeki etki ve değişimlerini ifade edebilecek nesnel verilerden yoksunuz. GAP'ın alt yapısının gerçekleşmesiyle meydana geleceğini

varsaydığımız farklı iklim özelliklerinin incelenmesi ve yeni yerleşim bölgeleri üzerindeki bu etkilerin araştırılması başlı başına bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu varsayımlardan, mekan tasarımında doğal bir çevre kriteri olan iklimin, Diyarbakır ölçütündeki mevcut olan konumu kendi etkenliğini değiştirmeden sürdürebilirliğinden yola çıkmalıyız. Diyarbakır'ın mevcut iklimi “kuru-sıcak” bir iklim karakterine sahiptir. Yağmur yağış oranlarının yetersiz kalmasıyla, kentte yazlar çok kurak geçmektedir. Kışları ise son yıllardaki iklimin biraz yumuşamasıyla, eskisi kadar sert geçmemektedir.

Şekil 6.34. Diyarbakır'da gecekondü önleme bölgesi için önerilen az katlı konut projesi,

Kaynak: Sami, K., (1992), "Proposals For The Re-development of A Squatter Area in Diyarbakır, Turkey", University of Sheffield, March 1992, U.K

Diyarbakır'da, 42 yıllık ölçümlerin sıcaklık ortalaması 15.9°C 'dir. 43 yıl içerisinde ölçülen en yüksek sıcaklık Temmuz ayında 46.2°C , en düşük sıcaklık ise Ocak ayında -24.2°C olarak tespit edilmiştir. Diyarbakır'da yağmurlar daha ziyade kış ve ilkbahar aylarında görülmekte, yaz ayları ise oldukça yağışsız ve kurak geçmektedir. Kent üzerinde, kışın kar yağışları çok uzun süreli olmamaktadır. Kar yağışları uzun süreli olmadığından, yerde kalış süresi 1 ile 6 gün arasında değişebilmektedir. 38 yıllık meteorolojik değerlere göre, Diyarbakır'da ortalama nisbi nem % 53'tür.

Diyarbakır ve çevresinde sıcaklar yaz aylarında çok yüksek olmasına karşın, nisbi nemin düşüklüğüyle, yazlar insanlar için bunaltıcı bir durum arz etmemektedir. Ortalama nisbi nemin en fazla olduğu aylar, aralık ve ocak aylarıdır. Bu aylarda nem değeri % 77'lere kadar çıkabilmektedir. Nisbi nemin en az olduğu aylar ise temmuz ve ağustos aylarıdır ve nisbi nemin değeri % 24'e kadar düşebilmektedir (Diyarbakır Yıllığı, 1973, s.147-149).

Diyarbakır'da yapılan 33 yıllık rasatlara göre, ortalama aylık rüzgar hızı saniyede 2.6 metredir. Rüzgar en azami hıza; temmuz, ağustos aylarında ulaşmaktadır. Diyarbakır'da hakim rüzgar kuzey batı (KB-Karayel) yönündedir. Kış ve yaz aylarında, bölgeyi etkin bir şekilde etkisine almaktadır. Yaz aylarında rüzgar esintisinin yaşanmış olması, mekanda doğal ventilasyonu sağlamaktadır.

Mekanlarda yapay iklimlendirme (Klimatasyon) yapmak çok pahalı ve sürekli bakım gerektiren mekanik bir olaydır. Bu nedenle, doğal ortam verilerinden faydalanma yoluna bakılmalıdır. Tasarım sürecinde doğal iklimlendirme koşullarını yerleşim alanları ile farklı fonksiyonlara sahip diğer yapılar için, kullanabilme yolları araştırıp, ona göre tasarımları yönlendirmeliyiz. Yerleşim alanlarının fiziki yapısı pasif bir sistemle çalışacaksa, konut üzerinde doğal ventilasyon sağlayan bir sistemi kurulmuş olmalıdır. Diyarbakır yeni konut dokusunda, pasif iklimlendirme konut sistemi, öncelikli olarak ele alınması gerekir.

Konutun iç iklimlendirilmesini şu kriterler belirleyebilir:

1- Doğal havalandırma ve oranı;

Ülkemizde henüz bir havalandırma yönetmenliği olmamakla birlikte, çeşitli ülkelerin (İngiltere, Fransa) kullandıkları değerlerden hareket edilerek, yapılarda sağlanması gereken

zorunlu havalandırma miktarları saptanılmaktadır. Bu nedenle, yapılarımızda havalandırma miktarlarını belirlemek için İngiliz veya Fransız standartlarına sahip verileri kullanmak zorundayız. İngiliz standartlarında önerilen havalandırma miktarları;

Banyo, wc için saatte 2; holler ve geçitler içinde saatte 1 hava değişimi gereklidir. Mutfaklar 56 m³/h kişi, oturma ve yatak odaları (kişi başına en az 8.5 m³) 20.5/h kişi havalandırma ihtiyacı duyarlar (Özdeniz, 1984, s.45).

2- Pencere ölçüleri / cephelerdeki doluluk ve boşluk oranları,

Konutlar tüm yerleşmenin mevsimlik ve günlük ısı değişimlerine uyum sağlayacak nitelikte olması gerekir. Yapı cephelerinin oluşumunda, ısıyı önlemek için minimum açıklıklar, hacimsel oluşumlarda ise gölge sağlamaya yönelik elemanların yapıda kullanılması düşünülmelidir.

3- Yapının dış cephe rengi;

Sıcak-kuru iklimin hakim olduğu bölgelerde yapıların dış cephelerinde açık renklerin kullanılması uygundur.

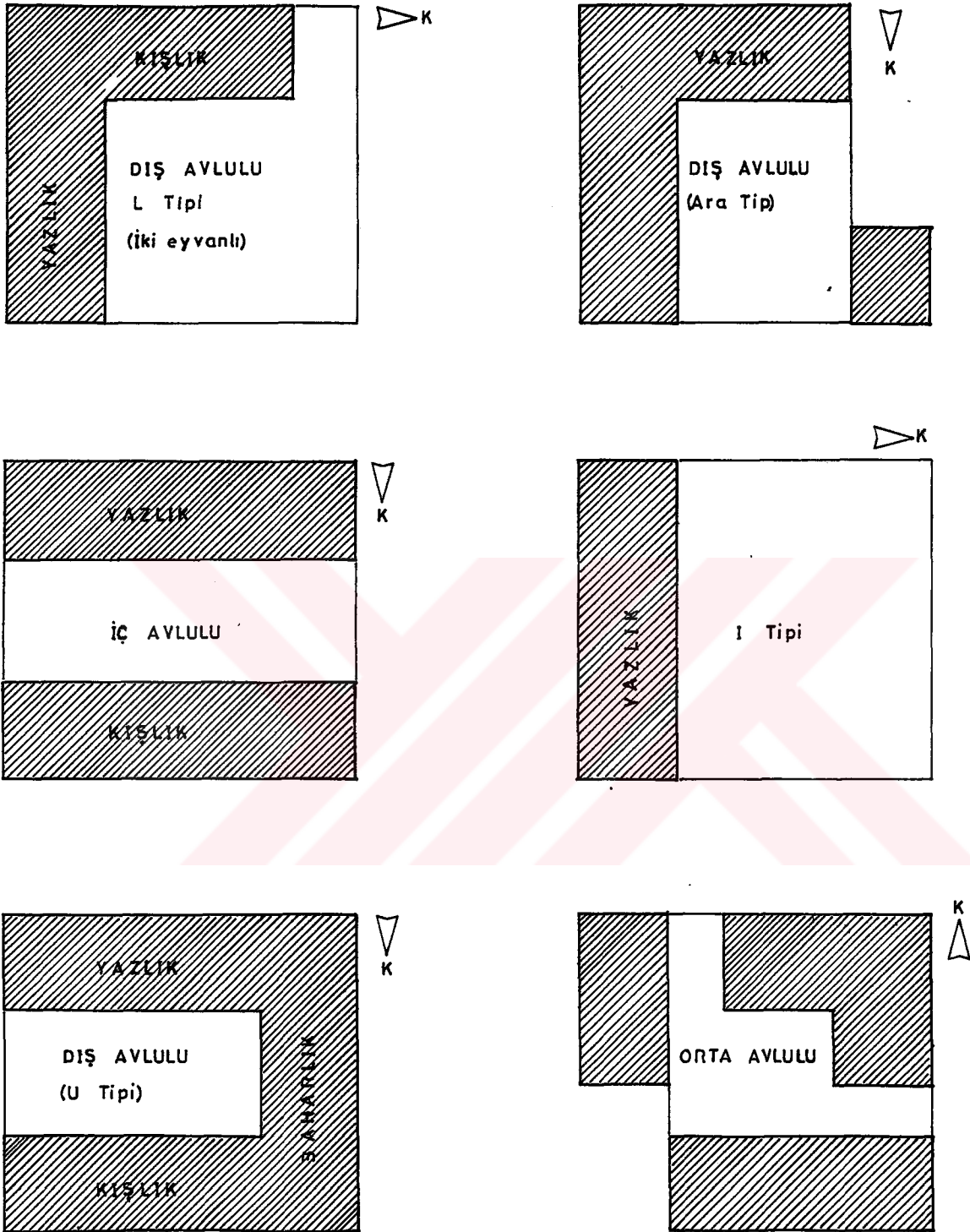
Diyarbakır tarihi kentsel yerleşim dokusu içinde farklı konut tipleri hakimdir. Diyarbakır konut tipolojisi içerisinde, her konut tipi kendine özgü birtakım özellikler taşıyarak, ona göre malzeme ve yapı teknikleri kullanmıştır:

1- Siyah bazalt taştan yapılmış Geleneksel Diyarbakır Evleri,

a. Evlerin yapımında siyah bazalt taşı kullanılmıştır. Bu evlerin büyük çoğunluğu suriçi kent dokusu içinde yapılmıştır. Bir de surdışında yazlık amacıyla kullanılan Bağ Evleri vardır,

b. Diyarbakır geleneksel ev tipolojisi birbirinde farklı birkaç plan tipi içinde gelişme göstermiştir (Bkz. Şekil 6.35).

c. Geleneksel Diyarbakır Evleri'nin çatısı düz dam olup, toprakla örtünmüştür. Evler genellikle avlulu bir sistem içinde gelişmesini göstermiştir. Günümüzde ise bu evlerin toprak olan damları sökülerek, yerlerine betonarme örtü kullanılmıştır.

Şekil 6.35. Diyarbakir ev plan tipleri

d. Suriçi ev sahipleri; değişen sosyo-ekonomik koşullar veya başka nedenlerden dolayı terk etmiş oldukları evlerini ya satmışlar ya da evin bir bölümünü ortak kullanılmak koşuluyla birkaç aileye kiralık olarak vermişlerdir. Bu da, suriçi evleri üzerindeki fiziki (1940-1950) değişmeyi başlatmıştır.

2- Tuğla, kerpiç ve taştan yığma tekniğiyle yapılmış kenar mahalle ve gecekondur evleri;

Nizam dışı yapılmış bir konutlaşma türü olup, 1946 yılından sonra sur ile tarihi evlerin meydana getirdiği mahalleler veya var olan boşluklar üzerinde görülmeye başlanılmıştır. Zamanla bu enformel konutlaşma surdışına taşarak, yeni gecekondur yerleşim alanlarını meydana getirmiştir.

3- Surdışı yerleşim bölgesinde, Yenişehir bölgesi olarak tanımlanan yerlerde yapılan betonarme blok apartman veya evler;

1935'te "Genel Müfettişlik" ve devlet dairelerinin surdışına taşınmasına karar verilmesiyle, yeni şehir kent yerleşim dokusu oluşmaya başlanmıştır. Yenişehir dokusu 1950'li yıllara kadar çeşitli nedenle çok sönük bir yapılaşma süreci yaşamıştır. 1950'den sonra gelişen şehircilik hareketiyle, yeni kentsel yerleşmeler üzerinde konutlaşma hareketi ivme kazanmıştır.

İletişim teknolojinin gelişmesiyle birlikte, gelişen ülkeler; mimari eğilimlerini uluslararası gelişmelere bakarak, yönlendirdikleri gözlenilmektedir. Mimari çözüm ve yaklaşımlarda; geleneksel birikimle teknolojik veriler arasında bir uzlaşma veya bir geçiş süreci yaşanılmadan, teknolojik verilerin doğrudan kullanılıyor olması; gelişmekte olan ülkelere "iklimlendirme" ve "bakım" için, çok yüklü masraflar çıkarmaktadır (Adamson ve Aberg, 1993, s.4).

Ülkemizde, sosyal ve ekonomik düzeyde, geri kalmış bir bölge olma özelliğini üzerinde atamamış olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi; teknolojinin yapabildiği mekanik iklimlendirmeyi konut yerleşimlerini meydana getiren her bir ünite de kullanabilecek bir ekonomik güce ve lükse sahip değildir. Bu nedenle, iklimlendirme yönünden pasif konut sisteminde, tüm havalandırma olanaklarını, mekansal dokuları oluşturan üniteleri inşa etme sürecinden önce, tasarım boyutunda olanaklar ölçüsünde doğal iklimlendirme kriterlerini

kullanabilecek şekilde projeler yönlendirilmelidir. Bu doğal havalandırma tekniği, bize hiçbir maddi yük getirmediği gibi, evimizin içindeki, yani konforumuzu bozan ısıнын dışarıya transfer olmasını sağlayabilecektir.

Yerleşim bölgeleri, konut dokuları içinde dizayn edilen konut üniteleri, iklimin olumsuzluklarını yok edebilecek şekilde tasarlanmalıdır (Rahamimoff, 1984, s.93).

BÖLÜM VII

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

GAP Bölgesi, tarıma dayalı veya tarım öncelikli bir sanayileşme politikasını hedef seçerek, bu bağlam içerisinde; bölgenin yerleşim(ler) kurgusunu yeni bir perspektif içerisinde irdelemesini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımla, “konut ve yerleşimler” zaman boyutu içinde ele alınacak ve böylece ortaya çıkacak yeni arayışlar içerisinde sağlıklı çözümler ve buna bağlı tasarım ilkeleri ortaya çıkacaktır.

GAP Bölgesi’nde uygulanmak istenen planlı yaklaşım ve sanayileşme hamleler içerisinde, konut ve yeni yerleşim dokuları bağlamında ortaya çıkacak tasarım kriterleri, üretim politikaları, rasyonel kaynak ve hedeflerin saptanması; bölgenin sosyo-ekonomik yapısı içinde dengeli bir şekilde projeler dizisiyle beraber devreye sokulması amaçlanmalıdır. Ortaya çıkacak kaynaklar, kentsel oluşum ve sosyal yapılanma süreciyle beraber tanzim edilmelidir.

Bölge halkının sosyal yapısıyla gelir düzeyine uygun ve bununla birlikte bölgenin çevresel faktörlerini içine alabilecek, barınma ihtiyacını karşılayabilecek ve konut arsası kolaylıkları bulunacak yerlerde; çağdaş teknolojinin kullanılması özendirilmelidir. Böylece, konut politikalarıyla tasarım süreçlerini yönlendirebilecek verilerin oluşmasına da zemin hazırlanmış olacaktır.

Ülkemiz, 1950’lerden bu yana, yaşamakta olduğu hızlı kentleşme hareketine paralel, kent ve onun bileşenlerinden biri olan “konut israfı”nı günümüze değin yaşayarak gelmiştir. Bu nedenledir ki, ülkemizde kentleşme ve konut üretiminin içinde bulunduğu durum, sonuçları itibariyle çok iyi tahlil edilmeli, GAP Bölgesi ve Diyarbakır özelindeki yansımaları nasıl olmalı? Sorularına; Güneydoğu Anadolu Projesi’nin gelişim süreciyle birlikte cevaplar aranmalı.

Konut üretiminde; sağlıklı politikalarla tasarım kriterleri üretilmezse, Güneydoğu Anadolu Projesi kent ve yerleşimler bağlamında; Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bir şans olmaktan çıkabilir. Böylece, Diyarbakır ve bölgenin öteki kentlerinde mevcut olan “konut ve yerleşim” sorunları, sorun olma niteliklerini devam ettireceklerdir. Güneydoğu Anadolu

Projesi'nin, bölgenin ekonomik ve fiziki yapısı üzerinde yapacağı değişimleri olumlu veya olumsuz yöndeki sonuçlarının nesnel boyutlarını bugünkü koşullarda görmeyebiliriz. Çünkü, çok boyutlu ve farklı bileşenleri olan bu projeler grubu, hala yapım süreci içinde bulunmaktadır. Fakat; alt yapıyı oluşturan projelerin fiziki boyutları, analitik bir filtrede geçirildiğinde, bölgenin sosyal yapısından kentsel dokusuna kadar, pek çok şeyi değiştirebilecek (olumlu yönde) gücün ortaya çıkacağı bir gerçektir.

GAP için ileriye sürülen projeksiyonları inandırıcı kılan olguların başında; 1970-1985 yılları arasında sulama alanı içinde bulunan veya sulama alanının çeperinde olan yerleşimlerin nüfusu 2.5 katına çıkmış olmasıdır. Bölgede kırsal nüfus azalma trendi içine girerek, nüfus oranları 1965'te %63.3'e, 1985'te %46.4'e ve 1990'da %43.8'e kadar düşmüştür. Bu nedenle, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölge ekonomisine yapacağı katkının sürekliliğini belirleyebilecek bileşenlerden biri olan "konut ve oluşum süreçleri"nin çok iyi planlanması gerekir.

Türkiye'de, son dönemlerde konut bağlamı üzerinde birçok tartışma ve yeni politikalar üretilmeye çalışılmaktadır. Tartışmaların en yoğun hali, "büyük finans kaynakları"nın bir yerde toplanarak, belli bir zümre için, konut yapımına parasal kaynaklarının önemli bir bölümünü aktarıyor olmalarıdır. Batı ülkelerinde de aynı yaklaşımla bir araya gelen güçlü finansman kaynakları; elit gruplar için yaptırdıkları konut kümeleri de yoğun eleştirilere hedef olmuştur. Özellikle, eleştiriler tarihsel bir yaşam süreci içinde, çeşitli uygarlıkların katkılarıyla ortaya çıkan estetik ve sembolik değerlerin tahribata uğratılarak yok sayılması; eleştirilerin odağını oluşturmaktaydı.

1980'li yıllarda yapılan konut yarışmaları, yukarıda ifade edilen çelişkileri yok etmek ve değişen sosyo-ekonomik koşulların çevresel faktörlerle beraber ortaya koyacağı veriler içerisinde alternatif konut tipleriyle yapılacak konutlar için parsel üniteleri üretebilmektir. Gelişme süreçlerini tamamlamış olan batı ülkelerinde, bu tür girişimler yoğun bir alkış almaktaydı. Buna karşın; bu tür girişimlerde, geçmiş ile gelecek arasındaki hassas boyutu ifade eden "mekanda süreklilik olgusu", kuramsal olarak ilgili insanlara ifade edilemedi. Bu bağlam içerisinde, Diyarbakır ve bölge için GAP'ın yerleşimler üzerindeki önemi ortaya çıkmaktadır. GAP'ın ekonomiye sağlayacağı katkı ve parasal birikimler, konut ve

yerleşimlere dengeli bir şekilde aktararak, bunları organize edecek, yani sistem düzenleyici yönetmenliklerin çıkarılması gereklidir.

2000’li yıllara doğru, kentsel istihdamın %49.2’si Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep’te gerçekleşecektir. Bu istihdam yapısı içinde adı geçen kentlerde bir konut talebi de kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Daha şimdiden, yani 1993-1997 yılları arasında, Diyarbakır’da ortaya çıkacak kentsel konut ihtiyacı 41.746 olarak belirlenmiştir.

Ancak, büyük ölçekli projelerin ortaya çıkardığı yapısal değişimler nedeniyle, bazı olumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Böylece, bazı bölgesel mimari diller; ortaya kaçınılmaz olarak çıkan yeni etmenlerin güçleri altında kendilerini ifade edebilme şanslarını yitirmek zorunda kalmışlardır. Ortaya çıkan uygulamalar, kullanıcıların istem ve bilinmeyen beklentilerinden uzak ürünler olarak ortaya çıkmaktadır. Mısır Asvan Baraj Projesi örneğini yapısal değişimlerin kaçınılmazlığını ispatlayan en iyi örnekler arasında kabul etmek mümkündür. Proje uygulama sonrasında, yeni yerleşim bölgelerinde; aile hayatı, sosyal yapı düzeni, ekonomik ve siyasal tercihler üzerinde değişiklikler ortaya çıktığı görülmüştür.

1995 yılında, Almanya’nın “Harburg Teknik Üniversitesi”nde, Ulusal İskan Enstitüsü tarafından düzenlenen, Habitat I Vancouver 1976 Deklerasyonunun kabul edilen içeriği üzerine düzenlenen paneldeki konuşmacılar, şu fikri ortaya koymuşlardır: “Dünyadaki uygulamalar ve izlenen konut politikaları şu gerçeği bize göstermiştir; işlevi olan ve yeterli sağlık koşullarını bünyesinde ihtiva eden bir konuta ulaşmanın yolu, devletin konut politikası içinde, yerel güç kurumlarıyla beraber aktif bir rol alarak, ihtiyaç sahiplerinin özelliklerine uyabilen konut üretim süreci içinde, öncelikli olarak görev almaları gerekir”.

Yukarıdaki paragrafta açıklanan görüşleri, Diyarbakır ölçeğine indirgediğimizde, karşımıza hiç de olumlu olmayan durumlar çıkmaktadır. “GAP Kalkınma İdaresi”nin mevzuatları, bölgede zaten yetersiz olan yerel yönetimler daha da yetersiz hale getirmiştir. GAP Bölgesi’ndeki yerel yönetimler; parsel ölçeğinden en büyük ölçeğe kadar almış oldukları imar kararlarını, GAP İdaresi’nin onayından geçirmek zorunda bırakılmıştır. Ülke

* Turner, J.F.C., (1996), Habitat II, İstanbul Workshops, İstanbul Technical University, Faculty of Architecture, Taşkışla, 10-14 June, 1996, İstanbul.

gündeminde, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi için hukuki mevzuatların değiştirilmesine yönelik birçok girişim varken, “GAP Kalkınma İdaresi” mevzuatlarıyla, bölgede yerel yönetimlerin etkisizleştirilmiş olması, büyük bir çelişki yaratmaktadır. Bu nedenle; GAP’ın sürekliliğine ivme kazandıracak yerel yönetimlerin varlığından dolayı, yanlış mevzuatların en kısa zamanda değiştirilmesi yararlı olacaktır. Keban Baraj Projesi örneğinde olduğu gibi yetkileri sınırlı ve mali kaynakları yetersiz olan yerel yönetimler; baraj bölgesinde oluşan zorunlu göçü değerlendiremediğinden dolayı, barajın etki alanları içerisinde, hem çarpık kentleşme örnekleri ortaya çıkmış, hem de kırsal kesim işsizler yığınına dönüşmüştür.

İnsanlar, temel ihtiyaçlar düzeyinde, bir benzerlik ve hiyerarşik bir düzen göstermektedirler. Buna karşın; toplumsal yapı, sosyal değerler ve ekonomik güç, çevresel verilerle birleşerek meydana getirdiği kriterler, kültürel yapıları birbirinden farklı olan ülkelerde, konut ve onun fiziki çevresine yansımaları farklı düzeylerde olmaktadır. Geçmişe dönük, yerleşim bölgelerinde uygulama alanı bulunan konut üretimlerinde, yapıların tasarımı; fiziksel, sosyal ve ekonomik faktörleri beraberinde taşıyarak uygulama şansı bulmuştur. Teorik düzeyde, günümüzün konut uygulama politikalarında dile getirilen fikir ve görüşler, uygulama bazında yetersiz kalmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi; bölge ve Diyarbakır kent özelinde, kentsel düzeyde yapacağı olumlu etkilerin (fiziksel, sosyal ve ekonomik) konuta hangi düzeylerde yansıyabileceğini tahmin etmek; ancak Diyarbakır için uzun vadede yapılacak gelişme planlarıyla mümkün olabilecektir. Güneydoğu Anadolu Projesi; bölgenin yıllardan beri arka planda kalmış ekonomik ve toplumsal yapısının hedeflerini makro ölçeklerde tespit ederek, master planlar vasıtasıyla yeni bir sistem üzerine oturtmaya çalışmaktadır. Çünkü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ekonomik, kentsel gelişim ve sosyal düzeyde, Türkiye’nin en geri kalmış bölgeleri arasında yer almaktadır. Fakat; Güneydoğu Anadolu Projesi, bölgenin kötü olan durumunu kısa bir dönem içinde değil de, 10-15 yıllık zaman sürecine yayılan bir takvim içerisinde, bozuk olan bu ekonomi sistemi ve feodalitenin etkin olduğu toplumsal yapı şeklini tersine çevirebilecektir. Bu değişimlerin safhaları, GAP Master Plan’ın her aşamasında dile getirilmiştir. Master planda, bölgedeki kentlerin gelecekteki profillerini ortaya koymak için, bölgeyi kendi içinde alt bölgelere bölmüştür. Kentsel ve toplumsal değişimin en fazla olacağı birinci bölgede, Diyarbakır ilk sıralarda yer almaktadır.

Bu değişim süreci içerisinde, mekansal birim ile yerleşim dokuları; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin ortaya çıkardığı yeni yaklaşımlar içerisinde ele alınmalıdır. Bu nedenledir ki, ülke, bölge ve kent ölçeğine hitap edebilecek ve genel çerçevesi çizilmiş, yeni tasarım stratejileri belirlenmelidir. Kullanıcıların yaşadığı veya yaşayacağı çevreler, soyut ve toplumsal hareketten uzak mekanlar olarak algılanılmamalıdır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, yerleşim bölgeleri üzerinde yapacağı etkilerden yola çıkarak, tasarlanacak fiziki çevrenin, bölgeye özgü birtakım mekansal değerleri beraberinde taşıyabilmelidir. Değişik ülke ve bölgeler; fiziki çevrelerindeki uygulamaları yönlendirirken, yerleşimler boyutunda ortaya çıkan değişkenleri, farklı kriterler içinde değerlendirmektedir. Bu ayrımlar, kendi değer yargıları neticesinde oluşan, kültürel bir birikimin ve inşa edilen çevre hakkında his edilen şeylerin dışı yansıyan yönünü ifade etmektedir. İdeal çevre, kültürel davranışlarla bağlantısı olan, çevre ekolojisini yadsımayan, konut ve komşuluk ilişkilerini ön planda tutan bir yaklaşım hareketidir. Güneydoğu Anadolu Projesi'yle bu olgu, kent ve bölge düzeyinde yapılacak sağlıklı bir planlamayla başarıya ulaşma şansı elde edebilecektir.

Yeni konutlaşma sürecinde, konut çevrelerinin oluşumunda yer alacak ailelerin, mevcut ekonomik yapılarıyla beraber, toplumsal yapıları da analiz edilmelidir. Böylece, ailelerin ortaya koyacağı kriterler vasıtasıyla mekansal strüktürün alacağı şekille birlikte, konutun ileri ki aşamalarında, ekonomik yapının gelişim sürecinde varacağı boyut için saptamalar da ortaya çıkacaktır. Bu kriterler, beraberinde düzenli ve kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek yerleşimlerin, sürekli olabilecek protiplerini oluşturacaktır. Bölge gelişmesi, hizmetler sektörünün öncülüğünde; tarım, sanayi, inşaat ve diğer sektörlerle beraber önemli bir kimlik üstlenecektir.

Diyarbakır kentinin fiziki özellikleri, gelişim düzeyleri, malzeme kaynakları vs. ilişkin genel bilgileri içeren bir rehberin hazırlanması, gelecekteki aşamalarda, konutu ilgi alanı olarak seçen ilgili birimlere, bilgiler vermiş olacaktır.

Diyarbakır'da yeni yerleşime açılacak bölgelerde, konut tasarım kriterlerinin sınırları keskin bir hatla çizilmemelidir. Diyarbakır bir hareket noktası olarak düşünülerek, tasarım kriterlerinin genel etkileri, bölge ölçeğine yayılacak fikrinden hareket edilmelidir. Bu

bağlam içerisinde, yeni mimari yaklaşımlar, mekanın kimliğiyle özdeş bir anlam taşıyabilmelidir. Mekan(lar); iklim, parsel formu, malzemenin katkılarıyla beraber, bölge insanının yaşayageldiği kültürel normlarla tanımlanabilmelidir. Günümüzün yaşamını tanımlayan “çağdaşlık olgusu” içinde, çevre faktörünün yeterli düzeyde belirleyici bir güç olarak algılanmaması, inşa edilmiş yerleşim dokularını çok fakir bir düzeyde bırakmıştır.

GAP Bölgesi’nde, kırsal yaşam tarzının niteliklerini kendi sosyal yapılarında taşıyarak kent merkezlerine gelmiş olan insan kümeleri; bu kentsel yerleşimlerde mevcut alışkanlıklarını sürdürme eğilimi içindeler.

Konut sorunu çözümünde nokta türü veya çok katlı blok yapıların yapıyor olması, ekostemi olumsuz yönde etkileyebilecektir. Bölgede çoğunlukla tercih edilen konut türü müstakil ev tipi olmakla birlikte, apartman türü konutlarda ikinci sırada yer almaktadır. Bugünün ekonomik koşullarıyla, alt yapı maliyetleri dikkate alındığında; apartman türü konutların yapımı kaçınılmaz olmaktadır. GAP Bölgesi içinde, apartman türü konutlar %17.3 oranıyla en fazla Diyarbakır’da olacak şekilde, ilk sıralarda yer almaktadır. Gaziantep %12.5 ve Şanlıurfa %7.7 gibi oranlarla Diyarbakır’ın gerisinde yer almaktadır.

Bu mevcut durum içerisinde yapıların boyutları, yani kat adetlerinin doğru tespit edilmesi, büyük bir önem arz etmektedir. Yüksek katlı blok yapıların olumsuzluğunda; psikolojik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik bir anlamı vardır. Mekanları paylaşanlar arasında yapılan psikolojik araştırmalarda görüldüğü gibi; insan, canlı hayatı ve insani ilişkileri yoğun olarak yaşadığı çevreleri, öteki çevrelere tercih etmektedir.

1976’da Vancouver’da düzenlenen Birleşmiş Milletler İskan Konferansı’nda (Habitat I) ele alınan kavramlardan biri, ele alındığı tarihten Habitat II’ye kadar geçen 20 yıllık bir süreç içinde, öneminden hiçbir şey yitirmedi. Bu fikir, yerleşim kavramının ülke gelişiminin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve bu nedenle, ulusal düzeyde ilk önceliğe sahip olmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Vancouver’da yankı bulan bu fikrin, ülkeler düzeyinde taşıdığı anlam kadar, ülkelerin bölgeler ölçeğindeki yerleşimleri içinde aynı anlamı taşıyabilmelidir.

Güneydoğu Anadolu Projesi, popülist bir tabirle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin makus talihini değiştirecekse, bölge gelişimi içinde “konut” öncelikler listesi içinde yer

alabilmelidir. Ancak; GAP yatırım programını incelediğimizde, en büyük yatırım yüzdeleri %42.4'le tarım, %27.7'le ulaşım ve %27.4'le enerji yer almaktadır. Konut ise; %1 gibi bir oranla çok düşük bir düzeyde kalmaktadır. Konut, bugünkü bağlamda, Diyarbakır'ın en önemli sorunu olarak gözüktüğü gibi, bölgenin de öncelikli sorunları arasında yer almaktadır.

“Konut” veya “barınak” şeklinde tanımlanan “iskan kavramı”, GAP Bölgesi ve Diyarbakır özelinde, kaynakları üretken kullanımdan alıkoyan bir sosyal masraf olarak algılanmamalıdır. GAP'ın Master ve Hareket Planları'nın içeriğinde, yerleşim olgusunun gelecekte alacağı boyutun yeterli düzeyde irdelenmeden geçirilmiş olması, olaya bir sosyal masraf gözüyle bakıldığının fikrini vermektedir. Zira, dün olduğu gibi gelecek yıllarda da, büyük boyutlara varacak iskan (yerleşim) sorununu çözmek için, ulusal ve uluslararası düzeyde, tüm kaynakların seferber edilmesi söz konusu olabilecektir. Ülkemizde süregelen konut ve yerleşim kurgusunu içeren araştırmaların sonuçlarında şu fikirler yer almalıdır; iskan yapılacak insanların, koşullar elverdiği ölçüde, konut ve yerleşim tasarım süreçleri içinde bulunmalarının önemi vurgulanmalıdır. Tabi ki, bunu pratik düzeyde nasıl sağlayabiliriz? Sorusuna hala bir cevap bulunmuş değildir. GAP sonrası süreçte, insanlar belli karar mekanizmaları içinde kaçınılmaz olarak yer almak zorunda kalabileceklerdir. Ama, konut olgusunda bu sürecin çözümü nasıl olacaktır? Sorusu daha uzun bir dönem gündemde kalacaktır.

Belli kararlara katılım, kültürel ve sosyal bir yapılanma gücüyle ilgilidir. Bu yargıdan hareketle, Diyarbakır'da konut sunumu ve tasarım süreçleri içinde katılımcıların rolü nasıl olmalı fikri tartışmaya açılmalıdır.

GAP Bölgesi ve Diyarbakır özelinde; konut tasarım sürecine katılabilecek iki farklı katılımcı şekli olabilir: Birinci katılımcı grubu; kullanacağı konut ve çevresiyle ilgili bilgilerden haberdar olup, ihtiyaçlarını araştırabilme şansı bulan kümenin içinde yer alabilir. Tasarım sürecinde; planıcı ve tasarımcı, fikirsel bazda kullanıcı isteklerini dikkate alacakları kararlar içinde, bu katılımcı grubun tercihlerinin yer almasını sağlayabilir. İkinci katılımcı grubunda ise; planıcı ve tasarımcı arasındaki süregelen geleneksel engeller ortadan kalkabilir. Böylece; tasarım süreci içinde, tasarımcı ve kullanıcılar arasında bir diyalog ortamı oluşarak yeni fikirler ortaya çıkabilir. Bu yaklaşımda; oluşturulan model ve

plan sayesinde kullanıcılar konut üretim süreci içinde etkinliklerini gösterebilme fırsatını yakalayabilir.

İçinde yaşadığımız çağda; ülkemizde yoğun olarak yaşanmamakla birlikte başka ülkelerde yapılmakta olan bazı yerleşim uygulamalarında; kullanıcılar arasındaki ilişkiler, umulanın aksine, pasif bir düzeyde geçmektedir. Kullanıcı içinde bulunduğu yerleşim çevresinde aradığı insanı ilişkileri bulamadığından dolayı, hayal kırıklığına uğrayabilmektedir.

Bu tür özellikleri taşıyan yerleşim bölgelerindeki olumsuzlukları Bozkurt*, şu şekilde açıklamaktadır; İnsanlar için, birlikte yaşamak esastır. Halbuki, bugün insan ve aile kendi konutunda yalnız kalma tehlikesi yolundadır. İnsanlar insanların sevgisine, ilgisine, yardımına ve hatta şahsi saadetlerini bulabilmeleri için tesirlerine muhtaçtır. O halde en geniş anlamı ile insanların daima içlerindeki emniyet hissinin tatmini lazımdır. Bunun içinde çevremiz bize göre bizim için ve bizimle teşekkül etmelidir. Bu çevre aileyi diğer ailelere bağlayan sosyal bir çevre olmalıdır. Bir bütün ve bir şahsiyet olarak etrafımızı sarmalıdır.

Çevre boyutu içinde, sosyo-kültürel ve başka etkinliklerin icra edilmeleri için, fiziki koşulların sağlanmış olması gerekir. Koşullar, konut tasarım kriterleri bağlamında, konut üretim olgusunun bir parçası olarak düşünülmelidir. Konut kavramı üzerine odaklanmış yaklaşımlarda, tasarım kriterlerini yerleşim alanının verileriyle kullanıcı istemleri arasında, bir uzlaşma ortaya koymadan, bu birlikteliğin uzun süreli olacağını söylemek zorlaşmaktadır. Çünkü, mekan ve tasarım ikilisi, içlerinde farklı disiplinler altında analiz edilecek değişkenleri taşımaktadır. Örneğin, kullanıcının yaşam şekliyle konut alanları arasındaki ilişki, kullanıcı ve fiziki çevre arasındaki ilgi, kullanıcı ve onun çevresini planlayan tasarımcı arasındaki bağlantılar, çok farklı disiplinler arasında ayrışarak, etkilerini tasarım süreç ve kriterlerine aktarmaktadır.

Bölge ve Diyarbakır özelinde; Güneydoğu Anadolu Projesi'nin çoklu sonuçlarından biri olarak ortaya çıkacak konut talebini karşılamada, geçmişte yaşanmış sorunlarla tekrar yüz yüze gelmemek için, konuta yönelik önlemlerin GAP'ın gelişim evreleriyle beraber ele alınması, doğru bir yaklaşım olabilir. Optimal hedeflerde, konut arz ve talep dengesinin

* Bozkurt, O., (1961), Komşuluk, İkametgah ve Yakın Çevre, İTÜ Matbaası, İstanbul.

Diyarbakır ve bölgenin öteki kentlerinde arzulanan hedeflere varılmasında, bozuk olan mevcut arsa politikalarının düzeltilmesi belirgin bir rol oynayacaktır. Bozuk arsa politikası düzeltilmesi girişimleri; ülke gelenini kapsayacak şekilde olabileceği gibi, bölge ve kentler ölçeğine indirgenerek, sağlıklı bir sonuca varılması da mümkün olabilir. Belli kural ve normları taşıyacak olan arsa politikaları, gereksiz arsa spekülasyonlarının önüne geçerek, düzenli bir konutlaşma hareketini getirebilme şansına sahip olabilir. Özellikle, arsa politikalarının en büyük önemi; tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı önlenilerek, verimsiz ve işlenmemiş arazilerin iskana açılmasını sağlamak olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin sulama etkisi altında kalacak Diyarbakır'da, iskana açılacak arsaların verimli ve sulanabilen arazilerden ayrıştırılarak, iskana açılmalıdır. Çünkü, ülkemizde uygulama örnekleri olan bölgesel geliştirme projeleri vardır. Çukurova Projesi örneğinde yaşanıldığı gibi, bölgenin en verimli tarım arazileri iskana açılmış ya da fabrikalar sahası olarak işlev görmektedir. Bu uygulama projesinin uygulandığı bölgenin ekonomi ve toplumsal yapısı üzerinde yapacağı köklü değişimleri zamanla amaç ve hedeflerinden saptırılarak; salt ekonomik kazancın belli grupların elinde toplanması şeklinde gelişme göstermiştir.

Gelişmekte olan ülkeler, düzenli konut politikaları uygulayabilmek için, arsaların yönlendirilmesinde devletin etkisini maksimum düzeyde kullanmışlardır. Böylece, gereksiz arsa fiyatlarındaki artışın önüne geçilmiştir. Mısır Asvan Baraj Projesi örneğinde de görüleceği gibi; yerleşim bölgeleri için hedefler belirleyen ilgili kurumlar; arazi fiyatları üzerinde olabilecek spekülasyonları önlemek için "Konut Bakanlığı"nın spekülasyonları önleyici kararlarını sürekli devrede tutarak, devlet yaptırımının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada; bir sonuca varmak istediğimizde, kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir konut tasarımı olgusunda; sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve iklimsel gibi faktörlerin bir bütün olarak düşünülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Diyarbakır'da uzun vadeli bir "konut sistem yaklaşım politikası" oluşturmanın yolu, konutun oluşum evrelerini etkileyebilecek tüm faktörlerin, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin fiziki ve ekonomik boyutu içinde, çok detaylı bir şekilde analiz edilmesiyle mümkün olabilecektir.

Tasarım değerlendirme süreciyle kriterleri belirleyen etmenler kümesi, planıcı ve tasarımcılar için büyük bir önem taşımaktadır. Bu veriler tasarım kararlarına etki edecekse, ilk uygulamaların hareket noktası bölge veya Diyarbakır'daki sağlıklı mevcut konut yerleşimlerinin ıslahı şeklinde örnekleşerek, gelecekteki uygulamaları destekleyici verilerin varlığı şeklinde ortaya çıkmalıdır. Bu bağlam içerisinde, çevre ve onun bileşenlerini teşkil eden konutlar, kullanıcıların istekleri ve olayları değerlendirme yaklaşımları içinde ele alınmalıdır.

Konut yerleşim bölgelerinde ikamet edecek kullanıcıların, yerleşim öncesi karar aşamalarında yani tasarım, yapım süreci ve yerleşimi idare etme süreci içinde bulunmaları, sürdürülebilir bir sosyal çevrenin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Eğer, kullanıcılar karar aşamalarının dışında tutulursalar, bu da, çevre ve kullanıcı arasında kopukluk yaratarak, ekonomiye yeni yükler getirecektir.

Diyarbakır tarihi kent dokusu örneğinde olduğu gibi, geleneksel yerleşimdeki konut (ev) üniteleri arasında süreklilik arz eden bir ilişki vardır. Toplumsal kümeler arasında homojenlik bağı daha baskın bir öge olarak görülür. Ancak; geleneksel dokudan modern dokuya geçişte, homojen olan ilişkiler yerini bugün heterojen bir niteliğe terk etme eğilimi içindedir.

Yerleşim bölgelerinde; fiziki boyutta mekansal değişimin yarattığı soyut imaj, kullanıcılar üzerinde yarattığı etki; mimar ve planıcılar tarafından gözardı edilmemesi gerekir. Yüzyılların bir birikimi olarak ortaya çıkmış bölgesel veya kentsel doku karakterlerinin devamını sağlamak için, yeni yerleşim bölgelerinde, yerel kimliklerin çağdaş kimliklerle uzlaşabilen yönlerinin olabilirliklerinin araştırılması gerekir.

Kullanıcı olgusunun konut (ev) ünitesi üzerindeki etkisi dün neyse, bugün de bu etki aynıdır; fakat bu etki çok çeşitli nedenlerden dolayı pasif bir nitelik kazanmıştır. Kullanıcıların temel gereksinimleri, fizyolojik ve psikolojik olguların taşımış olduğu niteliklerden kaynaklanmaktadır. Bireyin veya toplumsal bir kümenin, mekansal isteklerini bir potada analize eden fizyolojik ve psikolojik öğelerin, Geleneksel Diyarbakır Evleri'nin her aşamasında kullanıldığı görülmektedir.

“Gerçek mimari, toplumun mimari alanındaki aktüel ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçları karşılayabilmek için sahip olduğu aktüel imkanların arasındaki uygunluktur. Toplumun bütün aktüel ihtiyaçlarını söz konusu etmek, bir yandan fizyolojik, sosyolojik, psikolojik, etik, estetik vs. faktörleri göz önünde bulundurmayı gerekli kılıyor. Aynı şekilde toplumun bütün aktüel imkanlarından bahsetmek de ister istemez her türlü teknik, ekonomik ve bilimsel hususların hesaba katılmasını zorunlu hale getiriyor”.

GAP sonuçları itibarıyla sağlıklı bir sistem içinde yönlendirilse; kentsel yerleşimleri daha düzenli bir dokuyla beraber gelişebilme özelliğine kavuşacaktır. Ekonomik ve teknolojik olanakların yaratacağı fırsatlar neticesinde, Diyarbakır kent ölçeğinde düşünülen ve daha sonrada bölgenin diğer kentleri için saptanan kriterlerle beraber “konut olgusu”nda, üretiminde dikkate alınması gereken temel yaklaşımlar şunlar olabilmeli:

- Etkisini yitirmekte olan bölgesel feodalite olgusu, GAP’la beraber daha da etkisiz bir hale gelecektir. Bu süreçle beraber, bölgedeki büyük aile modeli şekil değiştirerek küçük (çekirdek) aile modeline doğru bir dönüşüm içine girecektir. Ancak; bölgedeki aile büyüklükleri Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Türkiye’de konut başına 6.4 kişi düşerken, bu oran GAP Bölgesi’nde 7.3 kişidir. Türkiye’de 6 kişilikli hane halkı oranı %25.8’ken, GAP Bölgesi’nde bu oran %48.9’dır. Türkiye’de kişi sayısı bazında aile büyüklüğü 5.22’yken; Diyarbakır’da bu sayı 6.92 olup, ülke ortalamasının üstündedir. Bu nedenle; ortaya çıkan veriler, tasarımcıya konut boyutlarının tayin edilmesinde yol gösterici olabilecektir.

- Diyarbakır ve bölgenin öteki kentlerinde, yeni yerleşime açılacak konut bölgelerinde, konutun boyutları kullanıcıların geleneksel ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde olmalıdır. Geçmişe dönük yapılan araştırmalarda anlaşılabacağı üzere, Diyarbakır’da oda başına 1.9 kişi düşerken, kişi başına da 8.9 m2 alan yer almıştır. Bu veriler, mutlak bir nitelikte olmayıp; ancak gelecekte yapılacak mekansal tasarımlara katkı sağlayacaktır.

- GAP süreciyle beraber, Diyarbakır’da konut sunum hareketi gelecekte iki yaklaşım içinde gelişme gösterebilir: Mevcut yerleşim yerleri baraj suları altında kalanlar ve bölgesel iç

* Özer, B., (1965), “Rejyonalizm, Üniversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme”, İTÜ Mimarlık Fak., Doktora Tezi, İstanbul. s.34

göçle Diyarbakır'a gelecekler için yapılacak konutlar olarak algılanabilir. Ancak, bu bağlamda konut sunum hareketleri çeşitli esneklikleri kendi bünyesinde barındırarak, mali yetersizlikler içinde olan ailelere kolaylıklar getirebilmeli. Mısır Asvan Baraj Projesi örneğinde olduğu gibi, ihtiyaç sahiplerine verilen konut ve arazi bedellerinin geri ödemesi 40 yıla yaydırılacak şekilde uygulamaya sokulmuştur.

- Konut yerleşim bölgeleri inşa edilirken, kullanıcıların mahremiyetiyle kamuya ait açık alanlar arasında uzlaşmayı sağlayıcı bir şekilde planlama gelişme gösterebilmelidir.
- Yeni yerleşim alanları içinde sosyal aktiviteleri geliştirici ve kullanıcı katmanları arasında sosyal bağların kuvvetlenmesini sağlayıcı, sosyal buluşma yerleriyle kültürel hizmetler için mekanlar tasarlanmalıdır.

Yukarıda maddeler halinde sıralanan yaklaşımlarla birlikte, Diyarbakır'da yapılacak yerleşim alanlarındaki konutlar, iklim koşullarında, ısıya, soğuğa, yer ve açık havadan gelen ısıya, rüzgar ve ışığa cevap verebilecek şekilde tasarlanmalıdır. Yapılaşma üzerinde etken olan sıcaklıktan dolayı, yeni yapılaşma sürecinde kompakt ve az katlı yerleşim planlamaları hedef seçilebilmeli. Gölge olayı, rüzgar veya esinti sağlayan açık mekanların düzenlenmesi ve güneş ışınlarının olumsuzluklarını asgari düzeye indiren kriterler, tasarım sürecinde kullanılarak, pratikte uygulanabilirliği denenmiş olmalıdır. İklim, bazı yönlerde insan fizyolojisi üzerinde yaptığı olumsuzluklardan dolayı, yapıların kitle kurgusunda; aşağıdaki yaklaşımlar gözardı edilmemelidir:

- Konut dokusundaki yönlendirme, çevresel gürültünün mekana yapacağı olumsuz etkileri minimize edecek düzeyde olmalı,
- Bölge ikliminin özelliği dikkate alınarak, yapı formları güneşten asgari düzeyde etkilenecek şekilde kurgulanmalı,
- Halka açık mekanların yer kaplamasında sulama yapıldığı zaman, serinletmeyi sağlayabilen malzemeler kullanılmalı,
- Ticaret, sanayi ve yerleşim yerlerinin tayiniyle ulaşım sorunları minimize edilmeli,
- Mekansal birimler iklimsel verilerin ışığında doğru bir şekilde yönlendirilmeli,

- Yaşam ve kültürel alışkanlıklar mekana yansıtılmalı,
- Konutlar hakim rüzgara açık ve planlama(lar) bu yönde olmalı,
- Konut alanları üzerinde genel bir prensip oluşturmada, yani ısıнын doku üzerindeki olumsuzluklarını asgari bir düzeye indirebilecek önlemleri alarak, radyasyon şiddetini en aza indirebilecek yeni çözümler üretebilmek. Yerleşim dokusu, ısıya karşı korunacak bir biçimde gölgeli olmalı. Bu vesileyle, binalar dış yaşama gölge sağlamalı. Binaların dış cephelerinde açık renkler kullanılmalı,
- Topografya koşullarının uygun olduğu durumlarda, konut alanlarının seçiminde sıcak mevsimlerde soğuk hava akımının olabileceği yerler tercihler arasında yer almalı. Doğu ve güney-doğuya bakan yamaçların soğuk hava akımının etkisinde kalan alt kesimleri tercih edilmeli,
- Kentin veya yeni bir doku oluşturacak bölgenin kitle strüktürü, ısıya karşı korunacak bir biçimde gölgeli ve yoğun bir yerleşme fikri, fiziki boyutta tartışmaya açılmalı. Evlerin dış yüzeyleri, genel doku kitlesinin elverdiği oranda dış yaşama gölge sağlayacak düzeyde tasarlanmalı ve konut ünitelerini oluşturan kümeler arasında yaya yolları hakim bir etmen olarak yer almalı,
- Sıcak-kurak iklim bölgelerinde seçilmek istenen konut tipi içe dönük işlevi ve avlulu olması tercih öncelikleri arasında yer almalı; ancak, apartman türü konutlar tercihler arasına alınamaz yargısına da kapılmamalı. Bitişik nizam, sıra evler veya grup teşkil edecek, hacimsel etki yaratacak kitlelere gidilmeli. Birtakım koşulların yetersizliğinden dolayı, apartman türü konutlar yapılacaksa, boşluk ve doluluk oranlarına dikkat edilmeli,
- Sıcak-kurak iklimde ısı faktörünün olumsuzluklarını aza indirmek, genel bir yaklaşım ilkesidir. Bu nedenle yeşil alanların etrafında birbirine yakın olarak düzenlenmiş yapı kümeleri tercih edilmeli. Geleneksel Diyarbakır Evleri'nde olduğu gibi, kuzey yönünde işlevlendirilen eyvanların yerlerini, balkonlar alacak şekilde plan çözümleri yapılmalı,
- Sıcak-kurak iklimlerde yapılan içe dönük planlama yaklaşımları, mekanlara mikro-klimatik avantajlar sağlar. Isı kazancını önleyici konut modelleri önerilmeli,

- Güney ve batı cepheleri minimum taban alanı, bina derinlikleri maksimum ve pencere boyutlarının da küçük olmasına dikkat edilmeli,
- Sıcak ve kurak iklim, fizyolojik yapı üzerinde yarattığı olumsuzluklardan dolayı, mekansal formda kompakt şekiller tercih edilmeli veya termal kapasiteyi arttıracak derinlik binaya verilmeli. Bina formları solar etkiden minimum düzeyde etkilenecek biçimde olmalı,
- İç mekan organizasyonunda; odaların cepheleri dar, derinlikleri fazla olarak düzenlenmesi dışarıdaki sıcaklık etkisini azaltmak için tercih edilmeli. Soğuk renklerin kullanılması, iç mekanlarda ısı difizyonunu önler. Dar yaya yolları ile ilişkili mekanlar, bu serinlikten yararlanmalı.

Güneydoğu Anadolu Projesi, bölge iklimini büyük bir oranda değişime uğratacak bir düzeyde olmayacağından dolayı; bölgeye özgü olan sıcak-kurak iklim kendi özelliğini koruyor olacaktır. Sıcak-kurak iklim bölgelerindeki konut alanları için yukarıda açıklanan genel ilkeler, Diyarbakır ve bölgenin öteki kent yerleşim bölgelerinde, inşa edilecek konutların kurgusunda dikkate alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abalı, A. Z. ve Önder, D. E.,** (1991), “New Settlements of İstanbul Emerging on the Squatter Reclamation Areas”, C050-055, Housing For The Urban Poor, ENHR International Symposium, G. Sağlamer & Ş. Özüekren (Derl.), I.T.U Building & Eartquake Research & Application Centre, 17-20 September 1991, İstanbul.
- Abrahams, C.,** (1964), Housing in The Modern World, Faber And Faber, London.
- Açma, B.,** (1991), Sanayileşme Perspektifinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Projesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Adamson, B. ve Aberg, O.,** (1993), “Design For Climatization, Houses In Warm-Humid Areas”, Building Issues, Lund University Publish, Volume 5 (N.1): 4-20
- Ağaryılmaz, İ. ve Binoğul, E.,** (991), “Diyarbakır Kenti Tarihi Yapısı, Sorunları ve Korunması için Temel Yaklaşımlar”, Diyarbakır’ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu’na 70. Yaş Armağanı, Ziya Gökalp Derneği Yayını, 1 Ankara.
- Akşit, B.,** (1994), GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, Başbakanlık GAP İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Al-Abd, S.,** (1988), “Social Aspects: The Problems of Expatriation and Resettlement-Aswan Society”, Symposium: Development of Aswan Deserts, 1988, Cairo-Egypt.
- Al-Noori, W.A.,** (1987), “Environmental Design Evaluation Of Multi-Family Housing In Baghdad: User’ Satisfaction With The External Areas”, Unpublished Thesis, University of Sheffield, Volume I, Sheffield, UK.
- Arslan, R.,** (1976), “Diyarbakır Yöresi Verileri Ve Kalkınma Yaklaşımları”, Sosyoloji Konferansları, 13. Kitaptan ayrı basım, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Arslan, R.,** (1979), Diyarbakır ve Çevresinde Şehirleşme Hareketleri, Ziya Gökalp Derneği Yayınları, No 3, Ankara.
- Arslan, R.,** (1991), “Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesiminde Toplumsal-Ekonomik ve Mekansal Yapı Özellikleri”, Diyarbakır’ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu’na 70. Yaş Armağanı, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.
- Arslan, R.,** (1992), Diyarbakır’da Toprakta Mülkiyet Rejimleri ve Toplumsal Değişme, Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, No.2, Ankara.
- Arslan, R.,** (1996), “Diyarbakır Ve Güneydoğu Anadolu Sorunları Üzerine”, Bölgeiçi Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kent Ölçeğinden Araştırılması, TMMOB, Ankara.

Ayan, M., (1985), Konut Alanları Tasarım İlkeleri, Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği, Ankara.

Ayktut, M. R., (1978), "Konut Gereksinmesi", O.D.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara.

Atauz, A., (1994), "GAP Bölgesi Planlama Çalışmalarında Toplumsal Boyut", Mimar (TMMOB), Sayı.256: 68-69

Atik, A. Saffet., (1998), "2005 Yılında GAP Bölgesi'nin Görece Konumu ve İşlevleri", GAP'ta Teknik Hizmetler Sempozyumu, TMMOB, Kasım 1993, Ankara.

Avcıoğlu, D., (1973), Türkiye'nin Düzeni, Cem Yayın Evi, İstanbul.

Aydemir, Ş. S., (1965), İkinci Adam, Remzi Kitabevi, Cilt I, İstanbul.

Baer, W. C., (1991) "Filtering And Third World Housing Policy", Third World Planning Review, V.13 (No.1): 69-82

Bağış, Ali İ., (1989), "GAP" Southeastern Anatolia Project The Cradle of Civilisation Regenareted, İnterbank Yayını, İstanbul.

Balaban, A., (1986), "Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Entegre Sistemi, Planlama ve Uygulama Sorunları", Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, 18-21 Kasım 1986, Ankara, 1-17.

Başgelen, M., (1993), Çağlar Boyunca Anadolu'da Duvar, İstanbul.

Bayazıt, N. ve Aksoylu, Y., (1986), "Konut Üretiminde Standartlar Sorunu Tanımlar", 21-22 Ocak 1986, Barınaksızlara Konut Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul, 145-149.

Beşikçi, İ., (1992), Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik Ve Etnik Temeller, Cilt 1, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.

Beşikçi, İ., (1992), Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik Ve Etnik Temeller, Cilt 2, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.

Berköz, S., (1972), "Yapımda Standartlaşma", Mimarlık, No.9: 66-72

Beyer, G. H., (1969), Gelişmekte Olan Ülkelerde Mesken (Housing In the Developing Countries), (Çev. S. Budak), İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara.

Beysanoğlu, Ş., (1963), Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri, İstanbul.

Beysanoğlu, Ş., (1987), Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Cilt I, Diyarbakır Belediyesi, Diyarbakır'ı Tanıtma Yayınları, Ankara.

Beysanoğlu, Ş., (1990), Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Cilt II, Diyarbakır Belediyesi, Diyarbakır'ı Tanıtma Yayınları, Ankara.

Beysanoğlu, Ş., (1992), Kültürümüzde Diyarbakır, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.

Bilgin, I., (1992), "Konut Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi", Yayımlanmış Doktora Tezi, İTÜ, 1990; YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.

Birleşmiş Milletler (BM), (1988), Birleşmiş Milletler İskan Komisyonu Raporları-1987, Onuncu Toplantı 6-16 Nisan 1987, Nairobi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.

Block, A., (1961), Mesken İhtiyacının Tahmini (Estimating Housing Needs), (Çev. R. Y. Keleş), Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi & İmar ve İskan Bakanlığı Ankara.

Bozkurt, O., (1961), Komşuluk, İkametgah ve Yakın Çevre, İTÜ Matbaası, İstanbul.

Braidwood, R. J., (1986), "Further Thoughts Concerning The Appearance Of Village Communities East of The Euphrates", IX Türk Tarih Kongresi, 1986, Ankara.

Brierly, E. S., (1993), "Design Theory In The Context of The Recent History of Housing Research", 43-53, Housing: Desing Research Education, M.A. Bulos & N. Teymur (Derl.), U.K.

Brolin, B. C., (1976), The Failure of Modern Architecture, Van Nostraundand Reinhold Co., New York.

Callum, D.ve Mc. Benjamin, S., (1985), "Low-Income Urban Housing in The Third World: Broadening The Economic Perspective", Urban Studies, V.22 (No.4): 227-287.

Cansever, T., (1995), Habitat II Konferansı İçin Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler, Hak-İş, Ankara.

Correa, C., (1982), "Architecture in A Warm Climate," Mimar 5: 31-35

Çakır, S., (1989), "Elazığ İli Gecekondu Sorunlarının Sosyal Antropolijik Etüdü", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

Çubuk, M., (1993), "Kentsel Yaşam Kalitesi ve Ekolojik Planlama", 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Kent Planlama, Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi ve Yeni Yaklaşımlar Semineri, İller Bankası Genel Müd., 14-15 Ekim 1993, Ankara.

Dağ, R. ve Göktürk, A., (1993), Diyarbakır ve Bölgesel Gelişme, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Diyarbakır.

Dağ, R. ve Göktürk, A., (1995), GAP Yeniden Yapılanmalıdır, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ankara.

Darkot, B., (1963), İslam Ansiklopedisi, “Diyarbakır Maddesi”, Cilt.3: 601-605, M.E. Bakanlığı, İstanbul.

Demir, A., (1986), Güneş Işınımından Korunmak Ve Yararlanmak Amacıyla Mimaride Alınan Tedbirler Üzerine Bir Araştırma, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını No.12, İstanbul.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)., (1988), “Güneydoğu Anadolu Projesi, Proje Yönetim Birimi”, Ankara.

Dickey, C., (1994), “The War Comes Home”, Newsweek, May 30: 36-38

Dicle Kent Konut Kooperatifi., (1995), “Rapor”, Diyarbakır.

Dinler, Z., (1989), “GAP’ın Başarısı Bölgesel Kalkınma Planına Bağlı”, Milliyet Gazetesi, 27 Ekim 1989: 16

Diyarbakır Yıllığı., (1973), Ankara.

Diyarbakır Yıllığı., (1995), 2000’e Beş Kala Diyarbakır, D.Ü. Basım Evi, Diyarbakır.

Diyarbakır Belediyesi., (1990), “Araştırma Raporu”, Diyarbakır.

Diyarbakır’a Bir Bakış., (1935), Genel Müfettişlik Bülteni, Diyarbakır.

Diyar Konut., (1991), Güneydoğu Yapı Kooperatifleri Birliği Haber Bülteni, Yıl.1 (Sayı1).

Dülgeroğlu, Y., (1995), Konut Mekanı Kavramının Tipolojik Temelleri, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Eraydın, A., (1985), Yılıçi Çalışmaları, O.D.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara.

Eraydın, A., (1987), “Güneydoğu Anadolu Projesi’nin Bölge Yerleşme Düzenine Olası Etkinlikleri”, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, 22-25 Nisan 1987, Şanlıurfa.

Ergil, D., (1995), Doğu Sorunu, Teşhisler ve Tesbitler (Özel Araştırma Raporu), TOBB Genel Yayını, No.302, BÖM. 32.

Erginbaş, D., (1953), “Diyarbakır Evleri”, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İ.T.Ü, İstanbul.

Erkan, H., (1987a), Sosyo- Ekonomik Bölgesel Gelişme, D.E. Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Erkan, H., (1987), "GAP'a Entegre Planlama Yaklaşımı", BİAR Bilim Ekibi Teknik Yazıları, Ankara.

Ergül, M.Y., (1990), "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Nüfus Hareketleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erpi, F., (1991), "Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu'daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri", 72-83, Kültür Bakanlığı ve Selçuk Üniversitesi Yayını, Ankara.

Evliya Çelebi., (1966), Seyahatname, Mehmed Zillioğlu, İstanbul, Üçdal Neşriyat, C.3&4. İstanbul

Evliya Çelebi., (1897), Seyahatname, Ahmet Cevded Tahi, C.IV, Der-Saadet, (H1314) İstanbul.

Fahim, H.M., (1981), Dams, People and Development: The Aswan High Dam Case, Pergamon Policy Studies.

Fahmi, W. S. E. D. A., (1993), The Adaptation Process of A Resettled Community of the Newly-Built Environment: A study of The Nubian Experience in Egypt", Ph.D. Thesis, University of Manchester, Department of Planning, U.K.

Fathy, H., (1976), Architecture For The Poor, The University of Chicago Press, Chicago & London,

Ferna, R. A. ve Gerster, G., (1973), Nubian in Egypt-Peaceful People, University of Texas Press, Austin & London.

Gabriel, A., (1940), Voyages Archeologiques Dans la Turquie Orientale, E. DE Boccard, Paris.

Gabriel, A., (1993), Diyarbakır Surları, (Çev. Kaya Özsezgin), Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayını:4, Ankara.

GAP Bölgesi Hareket Planı: 1993-1997, (1993), Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma İdari Bakanlığı, Ankara.

Garden, R.J., (1867), "Description of Diarbekr", 182-192, Journal Of The Royal Geographical Society, 8 April 1867, London.

Girgin, İ., Öneş, A., Olgun, M., Sönmez, N. ve Balaban, A., (1986), "Yerleşme Düzenlemesi ve Altyapı Sorunları", Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, A.Ü. Ziraat Fakültesi, 18-21 Kasım 1986, Ankara.

Goldsmith, E. ve Hildyard, N., (1984), “The Social and Environmental Effects of Large Dams”, Overview, Vol.1: 17, Waebridge Centre, U.K.

Gülöksüz, Y., (1993), “Güneydoğu ve GAP’a İlişkin Toplu Konut ve Kredi Çalışmaları”, Yerel Yönetimler ve GAP Sempozyumu , GAP idaresi Başkanlığı ve GAP Belediyeler Birliği, , 21-22 Mayıs 1993, Mardin, Şanlıurfa.

Gündeş, B., (1993), “Sağlıksız Kentsel Gelişim Az Gelişmişliğin Fiziki Yansımasıdır”, Birlik, GAP Belediyeler Birliği Yayını, Yıl.2, Sayı.9: 37

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Plan Nihai Raporu., (1990), Cilt 4, Ek. D.E.F.G., Başbakanlık, DPT., Ankara.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Master Plan Çalışması, Master Plan Nihai Raporu., (1990), Cilt.3 Ek. A.B.C., Başbakanlık, DPT., Ankara.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Master Plan Çalışması, Master Plan Nihai Raporu., (1980), Cilt II, Başbakanlık, DPT., Ankara

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Master Plan Çalışması, Master Plan Nihai Raporu., (1990), Cilt.I, Başbakanlık, DPT., Ankara.

Habitat II Türkiye Ulusal Raporu Ve Eylem Planı., (1996), Türkiye Ulusal Komitesi, İkinci Taslak.

Hassan, M. M., (1978), “Culture, Behaviour And Urban Form A Study of Low-Cost Housing With Special Reference to Cairo, Egypt”, Unpublished Ph.D Thesis, University of Sheffield, School of Architectural studies, U.K.

Hawas, S. Z., (1994), “Survival Versus Changes in Traditional Values Due to Environmental Urban Shifts, Immigration and Replacements”, “Value in Tradition”, Fourth International IASTE Conference, December 17-20, 1994, Tunis, 1-32

Hayatı Avşaroğlu, A. ve Sami, K., (1993), Diyarbakır Evleri’ni Tespit Çalışması Notları, D.Ü., Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Diyarbakır.

Hoffman, P.G., (1962), World Without Want, Harper & Row, New York.

Hulme, D. ve Turner, M., (1990), Sociology and Development: Theories, Policies and Practices, Harvester Wheatsheat, London.

IPCC., (1990), Inter-Governmental Panel on Climate Change, First Assessment Report.

Işık, O., (1995), “Yapsatıcılığın Yazılmamış Tarihi: Türkiye’de Konut Kesiminde Küçük Üreticiliğin Varlık Koşulları ve Gelişimi Üzerine Gözlemler”, Mimarlık Dergisi, Sayı.261.

İkiz, O., (1996), “Su Sorunu Politik”, Milliyet Gazetesi, 2 Ağustos 1996: 18

İlhan, M. M., (1991), "Onaltıncı Asırda Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Mahallelere Dağılımı", Diyarbakır'ı Tanıtan Adam Yazar Şevket Beysanoğlu'na 70. Yaş Armağını, Ziya Gökalp Derneği Yayını, Ankara.

İmamoğlu, V., (1980), *Housing In A Arid Lands: Design And Planning*, G. Golany (Der.), The Architectural Press, London.

İnceoğlu, N. ve Berken, G., (1972), "Kullanıcı İhtiyaçları Açısından Halk Konutları Standartlarına Temel Olmak Üzere Konutlarda Performans ölçülmesi", *Mimarlık*, No.9: 75-78

Kadioğlu, M., (1993), "GAP'ta Oluşan Yapay Göllerin Çevre İklimine Olası Etkileri", GAP'ta Teknik Hizmetler Sempozyumu, TMMOB, 10-12 Kasım, 1993, Ankara.

Karaman, A., (1983), "The Ecology of The Built Environment: Toward Designing For "Genius Loci", Unpublished Ph.D Thesis, University of Pennsylvania, USA.

Karaesmen, E., (1983), "Some Technical And Financial Aspects of Low-Cost Housing In The Developing Countries", *Housing Science*, Vol.7 (No.2): 127-135, USA.

Keleş, R., (1993), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Keleş, R., (1995), "Konut Politikaları", MED. CAMPUS, Housing Network, Dar Gelirliler İçin Konut Yaz Okulu, İTÜ, 10 Temmuz-4 Ağustos 1995, İstanbul.

Kennedy, R.W., (1966), *The Home and The Art of Its Design*, Reinhold Publication, New York

Kocaman, T., (1988), "Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Kapsamına Giren İllerin Nüfus Yapısı Ve Nüfus Tahminleri", GAP Bölgesi Tarımsal Çalışmalar Dokümantasyon Broşürü, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Adana.

Konya, A., (1980), *Design Primer For Hot Climates*, The Architectural Press, London.

Kose, S., (1993), "Changing Life Styles, Changing Housing Form: Japanese Housing İn Transition", 193-206, M. Bulos & N. Teymur (Derl.), *Housing: Design Research Education*, Published By Avebury, Aldershot.

Kuban, D., (1982), *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul.

Margosyon, M., (1994), *Gavur Mahallesi*, Aras Yayıncılık, İstanbul.

Mayo, S. K., (1995), *Housing Enabling Markets To Work*, A world Bank Policy Paper With Technical Supplements, The World Bank, Washington.

Mitchell, G. A., (1951), "Social Disintegration in A Rural Community", *Human Relations*, 3-5

Orhonlu, C., (1984) Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik Ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, İzmir.

Oymael, S., (1990), "Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İçinde Şanlıurfa-Bozova'da Yapısal Tasarım Önerileri", Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, F.B.E, Elazığ.

Özden, E., (1993), "Rekreasyon Fonksiyonun GAP Kapsamında Doğal ve Kültürel Kaynaklara Bağlı olarak İrdelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Müh. Mimarlık Fak, Mimarlık Bölümü, Diyarbakır.

Özdeniz, M. B., (1984), Yapı Tasarımı İçin Türkiye'de İklim Verileri, Trabzon.

Özer, A., (1991), GAP'a Makro Düzeyde Bakış, Dicle Üniversitesi GAP Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No.6, Diyarbakır.

Özer, A., (1992), "2000'li Yıllarda Diyarbakır," Birlik, GAP Belediyeler Birliği Yayını, Yıl.1 Sayı.6:13

Özer, A., (1993a), GAP ve Sosyal Değişme, Dicle Üniversitesi, GAP Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No.6, Diyarbakır.

Özer, A., (1993b), "GAP'ın Sosyal Boyutu ve Kentsel Gelişme," Yerel Yönetimler ve GAP Sempozyumu, Gap Belediyeler Birliği ve GAP İdaresi Baskı Mardin-Şanlıurfa, 21-22 Mayıs,

Özer, B., (1965), "Rejyonalizm Üiversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme", İ.T.Ü, Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul, 3-4

Özer, B., (1993c), Yorumlar-Kültür, Sanat, Mimarlık, YEM Yayını, İstanbul.

Parla, C., (1990), "Türk-İslam Şehri olarak Diyarbakır," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Payne, G. K., (1977), Urban Housing in The Third World, Leonard Hill, London.

Peynircioğlu, N. ve Üstünişik, B., (1994), Nüfusu 20.000 ve üzerindeki Belediyelerde Konut Stotoku (1993) ve İhtiyaç Tahminleri (1994-2000), DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müd., Ankara.

Pınar-Qurgley, M., (1985), "Turkish Vernacular-Houses of wester Anatolia," Mimar-16: 7-11

Pulat, G., (1991), "Dar Gelirli Kentlilerin Konut sorunu ve Soruna Sosyal İçerikli Mekansal Çözüm Arayışları" Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Rahamimoff, A., (1984), "Residential Cluster Based On Climate and Energy Considerations", Energy and Buildings, 71:89-107

Resmi Gazete, (1989), No. 20334, 6 Kasım 1989

Sami, K., (1992), "Proposals For The Re-development Of A Squatter Area In Diyarbakır, Turkey", Unpublished M. Arch., School Of Architectural Studies, University Of Sheffield, U.K.

Samizay, R ve Kazimee, B., (1993), "Life In Between Residential Walls In Islamic Cities", 221-237, M. Bulos & N. Teymur (Derl.), Housing: Design Research Education, Published By Avebury, Aldershot.

Seifeddaulah, (1836), Quatremer'e "Histoire De Rasshid El Din," Vol.I: 330-331, Paris.

Sencer, M., (1992-1993), GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, Bölüm I, GAP Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Profili, TMMOB, Zirat Mühendisleri Odası, Ankara.

Sey, Y. ve Tapan, M., (1976), Değerlendirmede Temel Sorunlar ve Mimarlıkta Değerlendirme, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Yapı Araştırma Kurumu Yayınları, İstanbul.

Silier, O., (1979), Keban Köylerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşme sorunları, ODTÜ Yayınları, Ankara.

Sözen, M., (1971), Diyarbakır'da Türk Mimarisi, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını 21, İstanbul.

Suliman, N. H., (1987), Housing And The Urban Poor In The Middle East-Turkey, Egypt, Morocco And Jordan, R. Keleş & H. Kano (Derl.), Middle East Studies Series, Ankara.

Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı., (1990), "Açıklama Raporu-Plan Notları", Diyarbakır.

Şen, M., (1996), "Güneydoğu Anadolu Göçmenleri, Konut ve Kentleşmede Yeni Örüntüler", 251-256, Diğerlerinin Konut Sorunları, Emine M. Komut (Der.), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.

Şener, H., (1977), "Geleneksel Konutların Onarım-Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu İle Bir Yaklaşım", İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Şişli, N., (1990), "GAP Ve Ekolojik Gerçekler", Bilim ve Teknik, Cilt 23, Sayı 270: 52

Taraklı, D., (1976), Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sorunları, ODTÜ, Ankara,

- Taraklı, D.**, (1987), Devegeçidi Sulama Araştırması, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.
- Teasdale, P.**, (1993), Housign Design Guide For Singles, Faculty Of Architecture, University Of Montreal, Montreal.
- Tekin, A.**, (1964), Fotoğraflarla Diyarbakır Tarihi, Diyarbakır.
- Tekinel, O.**, (1988), Güneydoğu Anadolu Projesi, Adana, Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Yayını, 10 Ocak, 1988
- Tekinel, O., Çevik, B. ve Kanber, R.**, (1980), "Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) Dünü, Bugünü ve Yarını," GAP ve Sanayi Sempozyumu, 16/18 Ekim 1980, Şanlıurfa, 1-29
- The Aga Khan Program For İslamic Architecture.**, (1982), Urban Housing Designing In İslamic Cultures II, Cambridge.
- TMMOB.**, (1996), Bölgeiçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kent Ölçeğinde Araştırılması, TMMOB, Ankara.
- Toplu Konut İdaresi (TOKİ).**, (1992), Kalkınmada Öncelikli yöreler ve Özellikle Güneydoğu Anadolu'ya Yönelik Toplu Konut Politikaları ve Stratejileri, Toplu Konut İdaresi, Ankara.
- Toplu Konut İdaresi (TOKİ).**, (1994), "Rapor", Ankara.
- Toplu Konut İdaresi (TOKİ).**, (1994), "Alt yapı Arsa Üretim Projesi, Diyarbakır Toplu Konut Alanları," Rapor, Ankara.
- Tokman, Y.**, (1996), "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Alt Gelir Grubu Konut Projesi", 257-266 Diğerlerinin_Konut Sorunları, Emine M. Komut (Der.), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara.
- Turner, John F. C.**, (1996), "From Housing To Building Community, A Mirror And Directive Agency Of Paradigm Shift", Habitat II İstanbul Workshops, İstanbul Technical University, Faculty Of Architecture, Taşkışla, 10-14 June, İstanbul.
- Türk Ansiklopedisi**, (1966), "Diyarbakır Maddesi", C.13: 378, Ankara.
- Türkdoğan, O.**, (1987), "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Sosyo-kültürel Yönü," Güneydoğu Anadolu Projesi; 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, 22-25 Nisan 1987, Şanlıurfa.
- Türk-Koop Genel Müdürlüğü**, (1987), "GAP'ta Konut Sorunu," Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, 22-25 Nisan 1987, Şanlıurfa.
-

Türksan, A.H. ve Irmak, E., (1988), Konut Sorunu Toplu Konut Uygulama Sonuçları Ve Son Zamanlardaki Gelişmeler, TOBB, Ankara.

U.N (United Nations), (1967), Methods Of Estimating Housing Needs, U.N Studies In Methods, Series F., No.12: 80, New York.

U.N (United Nations), (1991), Global Strategy For Shelter To The Year 2000, Sub-Regional Seminars To Support National Action, Nairobi, United Nations Centre For Human Settlements (Habitat).

Usman, E., (1935), Diyarbekir, Diyarbakır.

Ünlü, A., (1986), “Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin Bir Model”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Veli, S., (1991), Yeni Assur Sanatı I, Mimarlık, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

Weidemann, S. ve Anderson, J.R., (1985), “A Conceptual Framework For Residential Satisfaction”, 153-182, I. Altman & S. Wermer (Derl.), Home Environments, Plenum Press, New York and London.

Yasa, İ., (1970), Türkiye’nin Toplumsal Yapısı Ve Temel Sorunları, Ankara.

Yaşınok, K., (1993), “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Kentsel Gelişme,” Yerel Yönetimler ve GAP Sempozyumu, GAP Belediyeler Birliği ve GAP İdaresi Başkanlığı, 21-22 Mayıs 1993, Mardin-Şanlıurfa.

Yılmazçelik, İ., (1995), XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Türk Tarih Kurumu, Ankara.

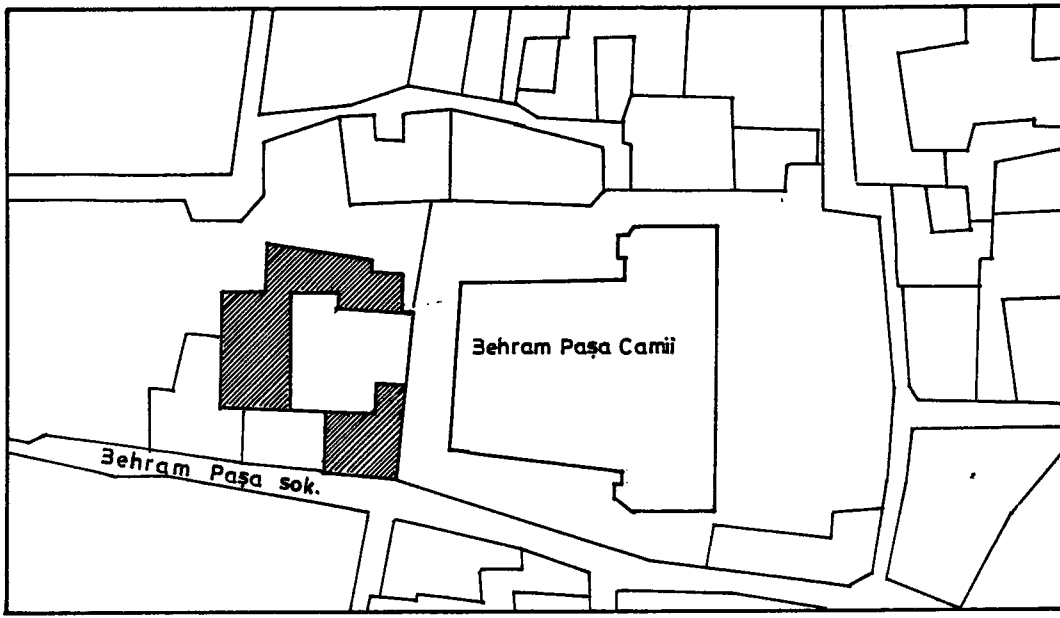
Yılmazçelik, İ., (1997), “18. Ve 19. Yüzyılda Diyarbakır Surları”, Diyarbakır Surları ve Tarihi Değerleri Sempozyumu, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 21-22 Kasım, 1997, Diyarbakır.

Yımanç, M. H., (1963), İslam Ansiklopedisi, “Diyarbakır Maddesi”, Cilt 3: 605

Yurt Ansiklopedisi, (1982), “Diyarbakır Maddesi”, Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt 3, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

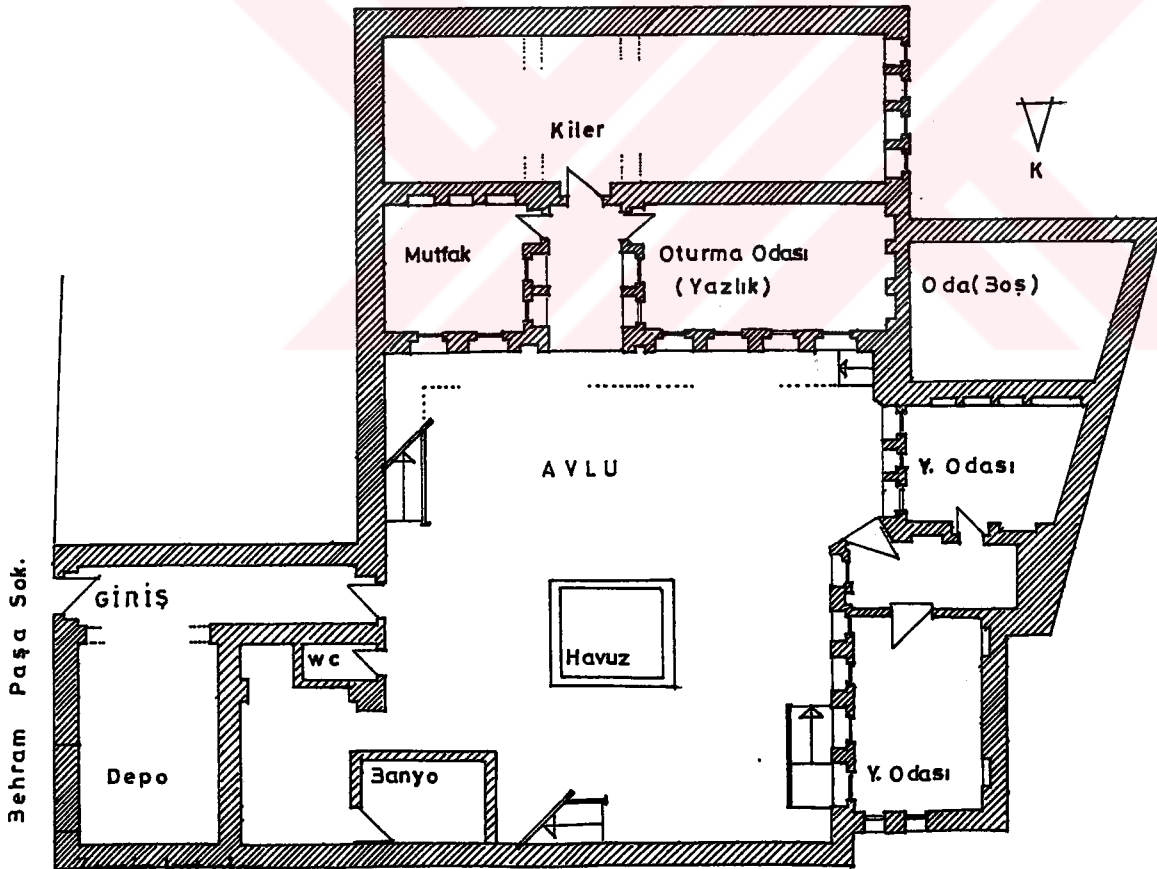
Zeid, M. A., (1989), “Environment Impact of The Aswan Dam”, Water Resources Development, Vol.5 (Number.3): 147-157

Zubritski, Mitropolki ve Kerov., (1990), İlkel, Kölecı ve Feodal Toplum, Çeviren: Sevim Belli, Onur Yayınları, Ankara.

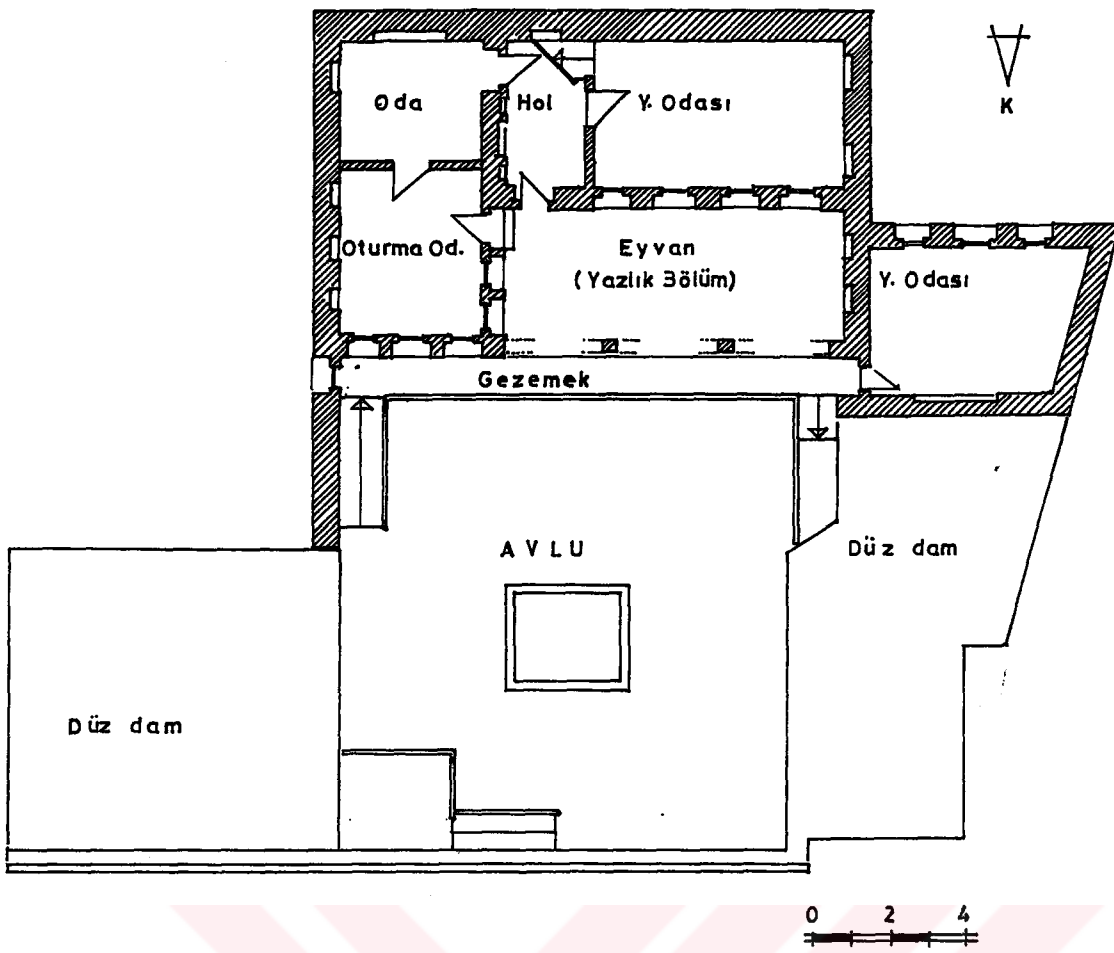
0 10 20M

Evin kent içindeki konumu

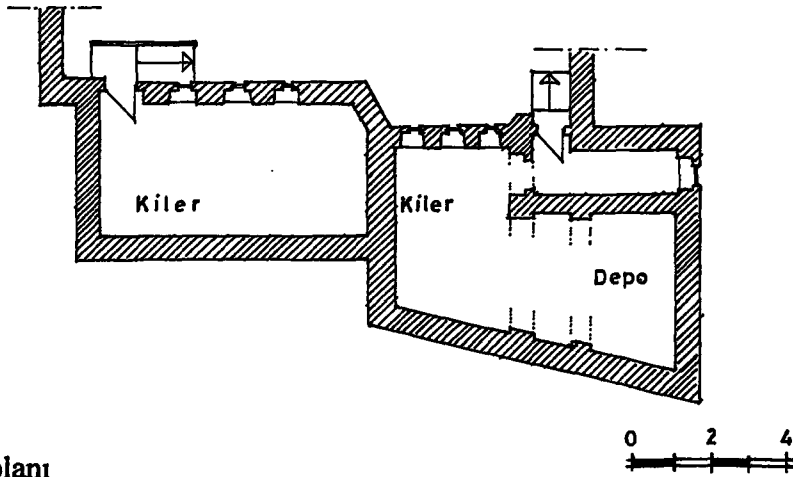

Zemin kat planı

Ek 1/A, Behram Paşa Konağı (Rölöve çalışması, Diyarbakır, 9997) 2 4M

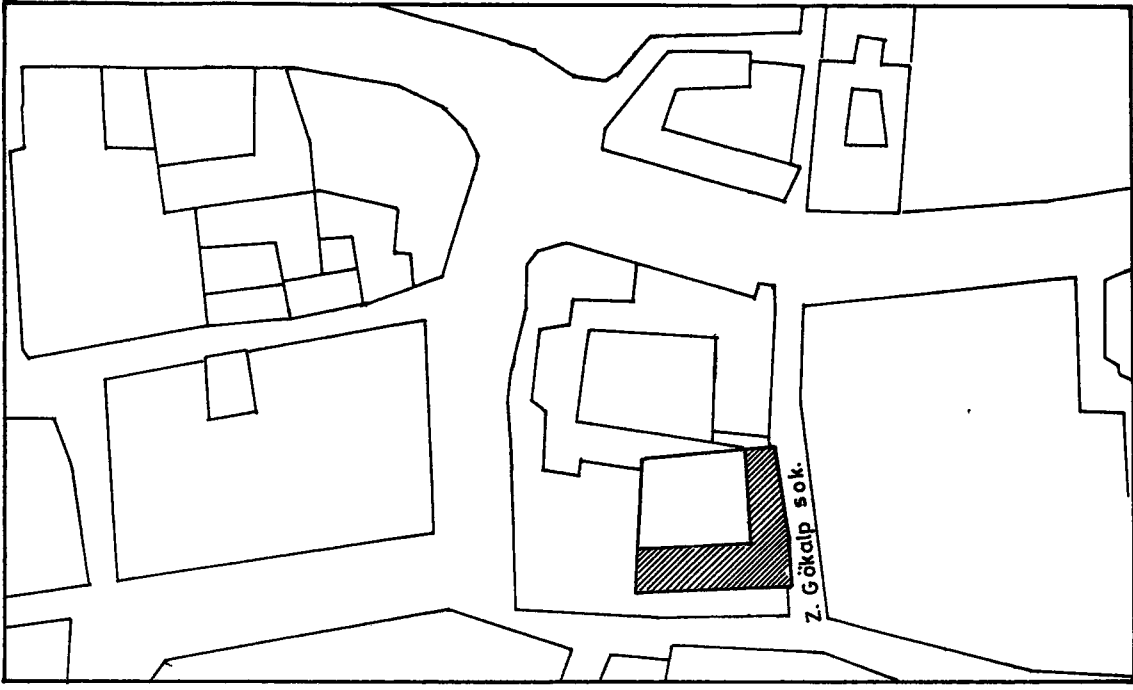

Üst kat planı

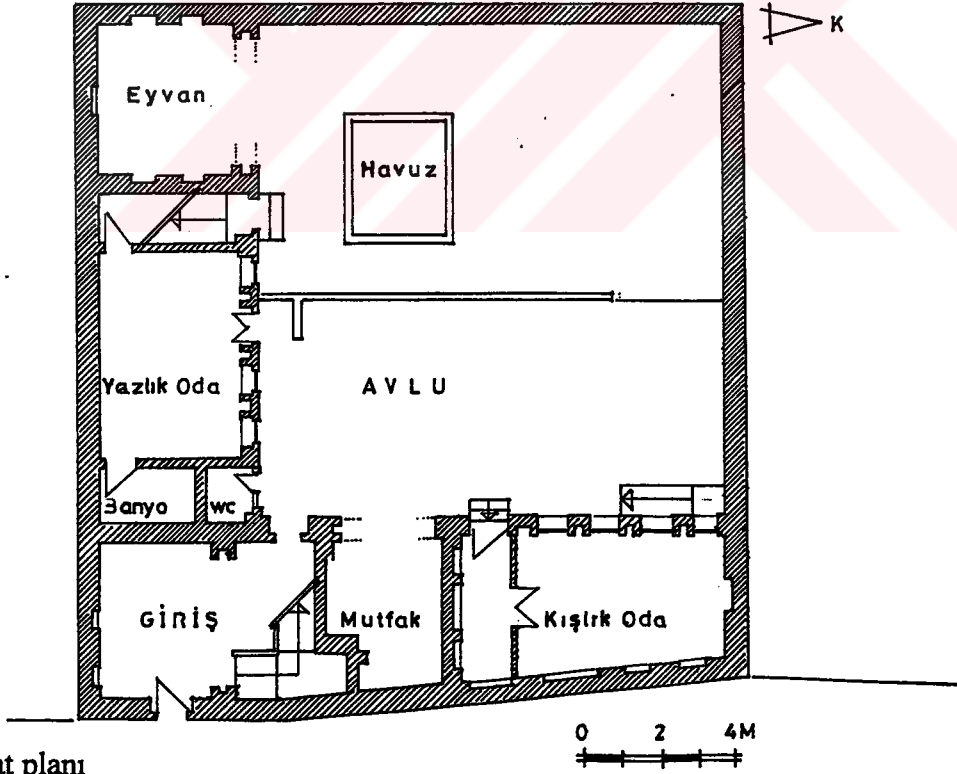

Bodrum kat planı

Ek 1/A, Behram Paşa Konağı (Rölöve çalışması, diyarbakır, 1997)

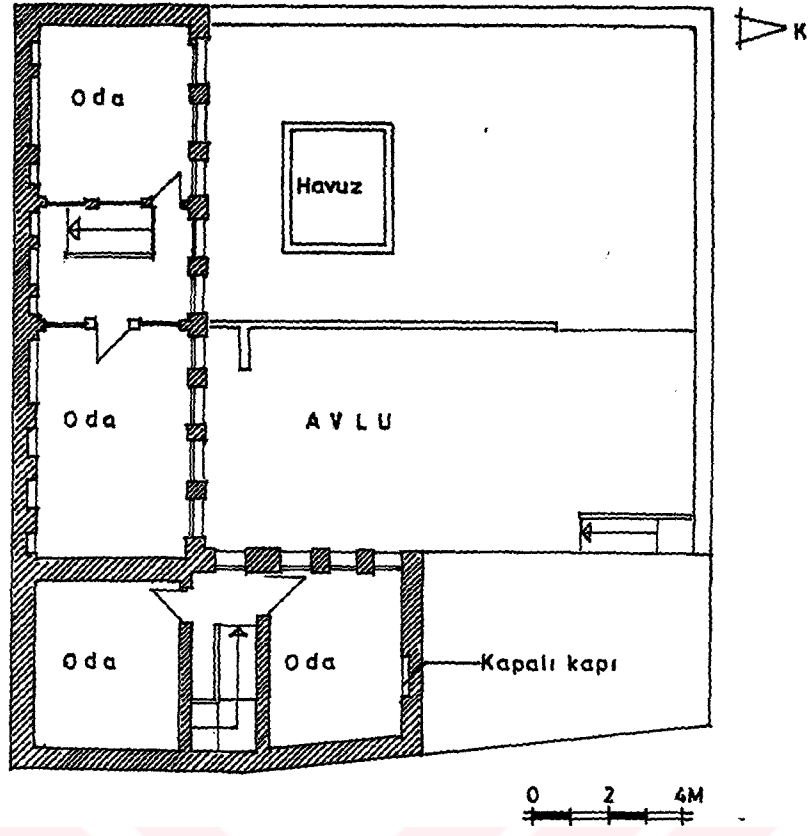

Evin kent içindeki konumu

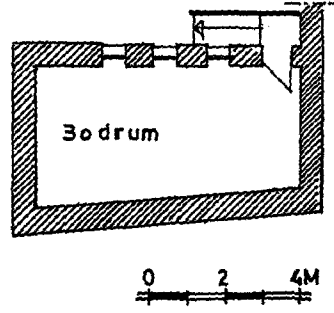

Zemin kat planı

Ek 2/A, Ziya Gökalp Sok. 1 Nolu Ev (Rölöve çalışması, Diyarbakır, 1997)

Üst kat planı

Bodrum kat planı
Ek 2/A, Ziya Gökalp Sok. 1 Nolu Ev (Rölöve çalışması, Diyarbakır, 1997)

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı: Kamuran Sami

Doğum Yeri: Karayazı (Erzurum), 1964

EĞİTİM

İlk öğrenim: Ağaçlı Köyü İlkokulu,

Orta öğrenim: Karayazı Orta Okulu,

İstanbul Davut Paşa Lisesi.

Yüksek Öğrenim: Konya Selçuk Üniv., Müh. Mimarlık Fak., Mimarlık Böl.(1981-1986)

Yüksek Lisans: The University of Sheffield, School of Architecture Studies (1990-1992), U.K.

MESLEKİ UYGULAMALAR

Serbest büro çalışması, Konya (1986-1987)

Şantiye şefliği ve büro yöneticiliği, Gültaş İnşaat A.Ş, İstanbul (1987-1988)

YAYIN LİSTESİ

1. **Kamuran Sami**; “Yaşam, Kültür ve Geleneksel Mimarlık -Diyarbakır Evleri”- ; Uluslararası VI. Yapı ve Yaşam Kongresi, TMMOB, Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 5-6 Mayıs 1994.
2. **Kamuran Sami**; “The Effects of Southeastern Anatolia Project (GAP) And Urban Development On Housing In Diyarbakır”, The 12th Inter- Schools Conference On Development, Educating For Real: The Training of Professionals For Development Work, Oxford Brookes University, Schools of Architecture & Planning, 27-28 March 1995, Oxford-U.K.
3. **Kamuran Sami**; Diyarbakır’da GAP ve Kentsel Gelişmenin Konutlaşma Olgusu Üzerindeki Etkileri”, Uluslararası VII. Yapı ve Yaşam Kongresi, TMMOB, Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 27-29 Nisan 1995 (2 Nolu Bildirinin Türkçe Sunumu, Bursa).

4. **Kamuran Sami**; “İnsan ve Mekan Bağlamında Tarihi Diyarbakır Evleri”, Eski Çağ Bilimler Enstitüsü, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II), Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, 5-7 Haziran 1996.
5. Zülküf Güneli, **Kamuran Sami**; “Çevre, Yaşam ve Mimarlık Olgusunun İççe Yansımaları”, Mimarlık Eğitimi Ve...; Derleyenler: Necdet Teymur & Yonca Al, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, Şubat 1997.
6. **Kamuran Sami**; “Dimension Of Cultural Conservation And Development In The Contex Of Southeast Anatolia Project Region”, 14th Inter-Schools Conference On Development, “Global And Local Development: New Agendas, New Partnerships”, The Centre For Environment And Human Settlements School Of Planning And Housing, Edinburgh College Of Art & Heriot-Watt University, Edinburgh, 24-25 March 1997, Scotland-U.K.

KATILDIĞI WORKSHOP’LAR

Kamuran Sami; MED-CAMPUS, “Dar Gelirliler İçin Konut” Konulu Yaz Okulu, İ.T.Ü, Mimarlık Fakültesi, Taşkışla, 10 Temmuz- 4 Ağustos 1995, İstanbul.

ŞİMDİKİ GÖREVİ:

D.Ü Müh. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü’nde Araştırma Görevlisi Olarak Çalışmakta.